

Hushållens sparande

-

Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm
Adress: Sveavägen 65, Box 6501, 113 83 Stockholm. Tel. 08-736 01 20

grundades år 1929

är en vetenskaplig forskningsinstitution vid Handelshögskolan i Stockholm

bedriver teoretisk och empirisk forskning inom företagsekonomin och samhällsekonomin olika områden och ger i samband därmed avancerad utbildning

söker välja forskningsobjekt efter forskningsområdenas behov av teoretisk och praktisk vidareutveckling, projektens metodologiska intresse samt problemställningarnas generalitet

offentliggör alla sina forskningsresultat: detta sker i institutets skriftserier samt ofta också i artikelform

består av ett 80-tal forskare, främst ekonomer men också psykologer, sociologer och statistiker

har organiserat sin forskningsverksamhet i följande sektioner och fristående program

A	Arbetslivs- och Personalfrågor
B	Redovisning och finansiering
C	Kostnadsintäktsanalys och administrativ ekonomi
D	Distributionsekonomi, strukturekonomi och marknadspolitik
F	Förvaltningsekonomi
G	Ekonomisk geografi
I	Ekonomisk informationsbehandling
P	Ekonomisk psykologi
S	Samhällsekonomi
PMO	Programmet för medinflytande och organisationsutveckling
AFT	Avdelningen för forskningstillämpning

Ytterligare information om EFI:s pågående forskning och publicerade forskningsrapporter återfinns i institutets projektkatalog, som kan rekvideras direkt från EFI.

Alf Lindqvist

Hushållens sparande

Beteendevetenskapliga mätningar
av hushållens sparbeteende

EFI EKONOMISKA FORSKNINGSinSTITUTET
VID HANDELSHÖGSKOLAN I STOCKHOLM

Sparfrämjandet
Förlagsaktiebolag

Akademisk avhandling för erhållande av
ekonomie doktorsexamen vid Handelshögskolan i
Stockholm

Stockholm 1981

©EFI

UDK 330.567.25(485)

659.4(485)

ISBN 91-7258-136-0

GOTAB, Stockholm 1981

FÖRETAL

Föreliggande arbete framläggs som doktorsavhandling vid Handelshögskolan i Stockholm. Det utgör resultatet av ett projekt som bedrivits inom Ekonomiska Forskningsinstitutets sektion för ekonomisk psykologi. Författaren har haft frihet att utföra forskningsprojektet efter eget omdöme.

Institutet är tacksamt för det finansiella stöd från Sparbankernas Forskningsstiftelse som möjliggjort projektets genomförande, samt för det bidrag till tryckkostnaderna som erhållits från Sparfrämjandet.

Stockholm i juli 1981

Rune Castenäs
Institutets chef

Karl-Erik Wärneryd
Chef för sektionen för
ekonomisk psykologi

FÖRORD

Under rubriken "Tröste-hörn" fann jag i Dagens Nyheter för en tid sedan ett citat av Astrid Lindgren:

Tiden är så kort och det är så mycket som måste göras, så för mig får gårdagens många misstag gärna ligga där o-ångrade, på det att jag med friskt mod kan sätta igång och göra nya! Och dom ska jag - det lovar jag dig - beredvilligt ångra nästa år, för jag tror jag får mera tid då.

Tyvär (eller kanske lyckligtvis) finns det inte mycket plats för oångrade misstag inom ett forskningsprojekt. De ångrade är däremot oräkneliga och arbetet med en avhandling är fyllt av förklaringar och motiveringar till varför man gjort på ena eller andra sättet. Och egentligen tänker man: Så dumt av mig! Tänk om jag ... Tänk om jag inte ... Jag borde nog ...

Därför har även den prydliga och, som man hoppats, sista versionen av manuskriptet en tendens att förvandlas till en färgglad, klisterdoftande pappershög.

Någonstans måste man dock sätta punkt eftersom "Tiden är så kort och det är så mycket som måste göras" (se bara i kapitel 8). Nu när detta beslut är fattat och arbetet är avslutat, står jag i stor tacksamhetsskuld till en lång rad personer. Ensam hade jag inte kunnat klara det. Jag har haft den stora förmånen att tillhöra sektionen för ekonomisk psykologi vid EFI, där det arbete som här redovisas är en del av en större forskningstradition. Även om bara några kan nämnas här, vill jag tacka alla mina kolleger inom sektionen för den hjälp och den uppmuntran jag fått under de olika delarna av mitt arbete.

Främst vill jag tacka Claes-Robert "Case" Julander och Karl-Erik Wärneryd. Case förde mig in på området och var också initiativtagare till projektet. Under alla skeden av forskningsprocessen har Case bistått med sin idérikedom

och sin djupa insikt i empiriska och teoretiska problem. Jag har också, med Cases goda minne, kunnat utnyttja omarbetade delar av våra gemensamma skrifter i denna bok. Främst avspeglar sig detta i kapitel 2 och kapitel 8. Karl-Erik Wärneryds stora kunskaper och välgrundade synpunkter har också varit till ovärderlig hjälp för mig - ej minst under arbetets slutskeden. Ett tack också till Björn Fjæstad som rätade ut många av mina frågetecken under min - och projektets - första trevande period.

Till Margareta Modin som tydde och skrev ut de första versionerna och Ingrid Rosenvinge som så skickligt svarat för slututskriften. Till Kjell Karlsson som alldeles frivilligt och efter eget huvud gjort omslaget. (Illustrationerna i texten skall han dock inte lastas för - dem gjorde jag själv.)

Till personalen på Riksbankens jubileumsfond för uppmunt-
ran och överseende med mina oregelbundna arbetstider.
Särskilt har detta drabbat Kerstin Stigmark.

Till Sparbankernas Forskningsstiftelse som finansierat projektet allt sedan starten och utan vars stöd arbetet ej kunnat genomföras. Till Sparfrämjandet som bidragit till tryckkostnaderna.

Till Eva som stått ut.

Stockholm i juli 1981

Alf Lindqvist

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	<u>sid</u>
1 BAKGRUND, SYFTE OCH SYNSÄTT	1
1.1 Behovet av sparstudier	1
1.2 Bokens syften	3
1.3 Något om undersökningarna	6
1.4 Synsättet	6
1.4.1 Sparande sett som en S-O-R-modell	6
1.4.2 Sparande som en beslutsprocess	7
1.4.3 Sparandets behovshierarki	9
1.4.4 Sparande sett som en kombination av S-O-R-modellen och beslutsprocessen	12
1.5 Skriftens fortsatta uppläggning	13
2 TIDIGARE FORSKNING	14
2.1 Inledning	14
2.2 Studier av konsumtion och icke-konsumtion	14
2.3 Responsvariabler	15
2.3.1 Inledning	15
2.3.2 Något om spardefinitioner	16
2.3.3 Hushållens sparande mätt i national-räkenskaperna	19
2.4 Olika ansatser vid studier av sparande	20
2.4.1 Att undersöka sparande	20
2.4.2 Studier på aggregerad nivå	21
2.4.3 Studier på individnivå	22
2.5 Stimulusvariabler	24
2.5.1 Inkomst, inkomstförändringar och sparande	24

	<u>sid</u>
2.5.2 Tre inkomsthypoteser	24
2.5.3 Andra studier av inkomst och sparande	26
2.5.4 Sparandet under livscykeln	27
2.5.5 Andra socioekonomiska variabler	30
2.5.6 Andra stimulusvariabler	32
2.6 Organismvariabler	32
2.6.1 Förväntningar och mera långsiktigt fluktuerande attityder	33
2.7 Några implikationer för regelbundna mätningar	36
3 UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE	39
3.1 Inledning	39
3.2 Val av studieenhet	39
3.3 Val av datainsamlingsmetod	39
3.4 Frågeformulärets uppläggning	40
3.5 Urval av hushåll	41
3.6 Val av intervjupersoner	42
3.7 Genomförandet av intervjuerna, studie 3	42
3.8 Bortfallsredovisning	43
3.9 Kommentarer till bortfallet	43
3.10 Något om innehållet i tidigare del- rapporter	44
4 ANALYSMODELLEN OCH VARIABLERNAS I ANALYSEN	46
4.1 Kapitlets syfte	46
4.2 En undersökningsmodell	46
4.3 Socioekonomiska variabler	49
4.3.1 Inkomst	49
4.3.2 Boende	50
4.3.3 Hushållssammansättning	50
4.3.4 Utbildning och yrke	51
4.4 Psykologiska variabler	51
4.4.1 Attityder	51
4.4.2 Förväntningar	52
4.4.3 Ekonomisk aktivitet	52
4.4.4 Ekonomisk tillfredsställelse	53

	<u>sid</u>
4.5 Responsvariabler	53
4.5.1 Förändring i förmögenhet	53
4.5.2 Sparmönster	57
4.6 En analysmodell	57
4.7 Sammanfattning	60
5 BESTÄMNINGSFAKTORERNAS FÖRKLARINGSFÖRMÅGA: REGRESSIONSANALYS	61
5.1 Inledning	61
5.2 Förutsättningar för analysen	62
5.2.1 Olika typer av data	62
5.2.2 Kausalitet	63
5.2.3 Problem i samband med val av signifi- kansnivå	65
5.3 Något om regressionsanalys	65
5.3.1 Användning	65
5.3.2 Förutsättningar	66
5.3.3 Olika strategier för regressionsanalys	67
5.3.4 Testmetoder för att avgöra vilka vari- abler som är viktiga	68
5.4 Något om diskriminantanalys	69
5.4.1 Testmetoder	70
5.5 Kan bestämningsfaktorerna förklara sparandet?	71
5.5.1 Uppläggning och avgränsningar	71
5.5.2 Andra undergrupper	72
5.5.3 Ekonomisk tillfredsställelse	73
5.5.4 De använda analysprogrammen	73
5.6 Sparmåtten och deras inbördes samband	73
5.7 Vad förklarar variationen i hushållens banksparande?	76
5.7.1 Den beroende variabeln	76
5.7.2 Simultan analys, banksparande	76
5.7.3 Hierarkisk analys, banksparande	77
5.7.4 Diskriminantanalys av banksparande, extremhushåll	78
5.7.5 Sammanfattning, banksparande	80

	<u>sid</u>
5.8 Vad förklarar variationen i hushållens amorterings- och avbetalningsbelopp?	80
5.8.1 Den beroende variabeln	80
5.8.2 Simultan analys, minskning av skulder	81
5.8.3 Hierarkisk analys, minskning av skulder	82
5.8.4 Diskriminantanalys av minskning av skulder, extremhushåll	82
5.8.5 Sammanfattning, minskning av skulder	83
5.9 Vad förklarar variation i totalt sparande?	84
5.9.1 Den beroende variabeln	84
5.9.2 Simultan analys, totalt sparande	84
5.9.3 Hierarkisk analys, totalt sparande	85
5.9.4 Diskriminantanalys av totalt sparande, extremhushåll	85
5.9.5 Sammanfattning, totalt sparande	86
5.10 Vad förklarar variation i hushållens banklikviditet	87
5.10.1 Den beroende variabeln	87
5.10.2 Simultan analys, banklikviditet	88
5.10.3 Hierarkisk analys, banklikviditet	88
5.10.4 Diskriminantanalys av hushållens bank- likviditet, extremhushåll	89
5.10.5 Sammanfattning, banklikviditet	90
6 BESTÄMNINGSFAKTORERNAS FÖRKLARINGSFÖRMÅGA: ETT KAUSALT SCHEMA	91
6.1 Inledning	91
6.2 Användning av kausala modeller	91
6.3 Något om metoden	92
6.4 Tillvägagångssätt	93
6.5 En kausal analysmodell	94
6.6 Analys av minskning av skulder	98
6.7 Analys av banklikviditet	101
6.8 Diskussion av resultaten i kapitel 5 och 6	104
6.9 Individuella och aggregerade data	107

	<u>sid</u>
7 GRANSKNING AV PROJEKTET UR METODOLOGISK SYN- VINKEL	112
7.1 Inledning	112
7.2 Felkällor i undersökningen	112
7.3 Val av variabler	113
7.4 Stickprovsfel	113
7.5 Bortfallsfel	113
7.6 Bearbetningsfel	113
7.7 Mätfel	114
7.8 Validitet	114
7.8.1 Felskattning av sparande i förstudien	114
7.8.2 Externa jämförelser	115
7.8.3 Interna jämförelser	121
7.9 Reliabilitet	122
7.9.1 Indexens reliabilitet	122
7.9.2 Stabilitet	124
7.9.3 Attitydmätningarna	124
7.9.4 Sparmönster	126
7.9.5 Sparmål	128
7.9.6 Sammanfattning, stabilitet	128
7.10 Regressionerna som underlag för en jämförelse över tiden	129
8 ANVÄNDNINGEN AV REGELBUNDNA MIKROSTUDIER	132
8.1 Inledning	132
8.2 Exempel I: hushållens inköpsplaner, SCB	133
8.2.1 Bakgrund	133
8.2.2 Den första försöksperioden	133
8.2.3 Den andra försöksperioden	135
8.2.4 HIP-undersökningarnas nuvarande upp- läggning	136
8.2.5 HIP-undersökningarnas användbarhet i prognoser	137
8.3 Exempel II: konsumentklimatet, Sifo	140
8.3.1 Undersökningens uppläggning	141
8.3.2 Utnyttjandet av konsumentklimatmät- ningarna	141

	<u>sid</u>
8.4 Regelbundna studier av hushållens sparande - vad kan de ge?	145
8.4.1 Sparandets omfattning och inriktning	146
8.4.2 Förväntningar	150
8.4.3 Attityder	152
8.5 Sammanfattande diskussion och utblick	155
8.5.1 Användning av regelbundna mikrostudier	155
8.5.2 Problem med regelbundna mikrostudier	157
8.5.3 Fortsatt utveckling av projektet	159
8.5.4 Andra forskningsfrågor	161
8.6 Avslutning	162
 BILAGOR	 163
 LITTERATURFÖRTECKNING	 208
 SUMMARY IN ENGLISH	 219

1 BAKGRUND, SYFTE OCH SYNSÄTT

1.1 BEHOVET AV SPARSTUDIER

Behovet av sparstudier är stort eftersom hushållens fördelning av inkomsten på sparande och konsumtion har en direkt inverkan på möjligheterna att uppnå olika samhällsekonomiska målsättningar som en stabil konjunktur, jämn ekonomisk tillväxt, en tillfredsställande nivå på nyinvesteringar etc. En ökning av hushållens sparande i tider av svag eller nedåtgående konjunktur kan ha en negativ inverkan på konjunkturutvecklingen och ytterligare försämra den, medan en mera långsiktig nedgång i hushållens sparbenägenhet kan få negativa konsekvenser för möjligheterna att bibehålla eller öka den materiella välfärden.

Hushållens sparande har emellertid inte enbart en direkt samhällsekonomisk betydelse. Sparande och sparsamhet anses ofta höra samman med eftersträfvansvärda egenskaper som flit, planeringsförmåga och arbetsamhet. Ett minskat intresse för att spara kan tyda på att delar av befolkningen ändrar livsstil mot ett mera konsumerande och materialistiskt levnadssätt. Det kan också göra människor mer sårbara för oförutsedda händelser och därmed i ökad omfattning beroende av samhällets skyddsnät.

Hushållens fördelning av inkomsterna på olika typer av konsumtion och sparande kan tjäna som indikatorer på hur väl penningpolitiska och socialpolitiska mål uppnås. Mål som att höja eller sänka köpkraften eller att förbättra ekonomiskt svaga gruppers situation mätt i termer av levnadsnivå och livskvalitet är direkt förknippade med inkomstens användning. Variationer mellan olika slags hushåll i dessa avseenden är intressanta att studera med hänsyn till de sociala målsättningarna.

Ur företagets synvinkel är det främst av vikt att studera hur hushållens utgifter fördelar sig. Banker och övriga tjänste- och varuproducerande företag konkurrerar om hushållens inkomster och det är betydelsefullt att förutsäga

egen och konkurrenternas inlåning eller försäljning samt att påverka penningströmmarna inom hushållen. Även variationer i t ex försäljning till olika slags hushåll är betydelsefulla. Sådana kunskaper kan utnyttjas för att vidta påverkande åtgärder om man kan förknippa variationerna med t ex socioekonomiska variationer, variationer i levnads-sätt eller åsikter. Utgår man från företagsekonomiska mål är det av vikt att studera såväl skillnader i inkomstens användning över tiden som skillnader mellan hushåll eller grupper av hushåll.

Gemensamt för diskussionerna om sparandet och sparandets konsekvenser är att kunskapen om vad som styr hushållens fördelning av inkomsten på sparande och utgifter och vad som orsakar förändringar i hushållens sparande över tiden är knapphändig. Tydligast framkommer kanske detta i de offentliga utredningar som berört kapitalmarknaden och hushållens sparande (DsE 1978:1; SOU 1978:13). Det samma gäller kunskaper om vad som karakteriserar de människor som överhuvudtaget sparar pengar eller de som inte gör det. Det finns alltså ett behov dels av deskriptiva studier på individ- eller hushållsnivå, dels av studier som inriktar sig på att kartlägga faktorer som påverkar hushållssparandet över tiden.

Det hävdas stundtals att motiven att spara pengar inte längre är särskilt starka. Samhället erbjuder sina medborgare ekonomisk trygghet på ålderdomen, vid sjukdom och vid arbetslöshet. Att spara på bank är inte heller ekonomiskt försvarbart jämfört med att utnyttja krediter eller andra kapitalplaceringsformer. Hur det faktiskt förhåller sig med motiven, dvs om sociala reformer, inflationen och beskattningsreglerna har påverkat sparandet i nedåtgående riktning eller kommer att göra det i framtiden, finns det föga systematiskt insamlad kunskap om. Undersökningar som är inriktade på att beskriva individers motiv för att spara och styrkan i olika motiv skulle, särskilt om de genomförs i en tidsserie, kunna ge värdefull kunskap om förändringen i de olika sparmotiven. Sådana mätningar av människors inställning till sparande kan också ge information om vad som karakteriserar de hushåll som anser sig ha svaga motiv för att spara - information som kan utgöra underlag för sparstimulerande åtgärder.

Hushållens sparande har oftast studerats inom national-ekonomin med hjälp av data från nationalräkenskaperna. Syftet med dessa studier har ofta varit att med tidsserieanalys göra prognoser över sparandets utveckling. Föreliggande projekt har delvis samma övergripande syfte, men istället används en beteendevetenskaplig ansats. Detta innebär bl a att hushållet används som undersökningsenhet, och att mätmetoder måste prövas för tillämpning på mikro-nivå. Kan tillförlitliga metoder utvecklas, innebär detta

att man får betydligt rikhaltigare information om hushållens sparande än vad som är möjligt med hjälp av t ex nationalräkenskaperna eller annan aggregerad information. Det är min övertygelse att verklig förståelse för hushållssparandets utveckling bäst kan erhållas på detta sätt, med hjälp av teorier och metoder hämtade från beteendevetenskaperna. Tillämpad på riksrepresentativa urval gör ansatsen det möjligt att dels kartlägga sparandets inriktning och omfattning i olika sociala strata med varierande inkomst, utbildning, hushållsstorlek, bostadstyp etc, dels att kartlägga skillnader i psykologiskt hänseende. Görs sådana studier med relativt täta tidsintervall, kan de utgöra en grund för att bedöma konsekvenserna av olika åtgärder, men kan kanske också tjäna som underlag för prognoser över sparandets utveckling.

1.2 BOKENS SYFTEN

Denna bok bygger på tre empiriska studier som genomförts vid EFIs sektion för ekonomisk psykologi i syfte att utveckla ett mätinstrument för regelbundna undersökningar av hushållens sparbeteende. Studierna sammanfattas i tabell 1:1 och har tidigare behandlats i tre delrapporter. I den första (Julander m fl, 1977) redovisas en teori- och litteraturgenomgång samt en tämligen grundlig analys av 50 hushålls ekonomi, där data inhämtats med hjälp av personliga intervjuer. Med erfarenhet från denna studie har två *telefonintervjustudier* med 191 respektive 429 slumpmässigt utvalda hushåll genomförts för att kartlägga och pröva frågeområden. Den mindre telefonstudien redovisas i Lindqvist m fl (1978) och den större i Lindqvist (1980).¹

Projektet kan ses som en fortsättning på de beteendevetenskapligt inriktade sparstudier som ursprungligen initierades av Folke Ölander, där avsikten bl a var att ta reda på om psykologiska faktorer som motiv, attityder, personlighet, etc kunde förklara något av skillnaden i sparande mellan olika individer. För en sammanfattning, se Julander & Lindqvist (1981).

¹ Jag återkommer till de tre delstudierna och rapporterna i flera sammanhang, och de benämns fortsättningsvis som studie 1, 2 och 3. Med "projektet" avses samtliga delstudier.

Tabell 1:1. Sammanställning av de tre studier som genomförts inom projektet

Datainsamlings- år	Urvalets sammansättning	Datainsamlings- metod	Huvudsyfte
1976	50 stockholms- hushåll, valda så att största möjliga variation i inkomst och levnadsförhållan- den erhöles	Hemintervjuer	Detaljerad kartlägg- ning av hushålls eko- nomi samt prövning av förmåga att korrekt redogöra för sparandet
1977	191 riksrepresen- tativa hushåll	Telefon- intervjuer	Användning och pröv- ning av indikatorer på sparande
1978	429 riksrepresen- tativa hushåll	Telefon- intervjuer	Användning och pröv- ning av indikatorer på sparande

Syftet med projektet kan sammanfattas i tre punkter:

1. att utveckla valida och reliabla mätinstrument på
*omfattningen och inriktningen av hushållens spar-
ande*
2. att utveckla valida och reliabla mätinstrument för
faktorer som bestämmer omfattning och orsaker för-
ändring i hushållens sparande samt
3. att pröva de under syfte 1 och 2 utvecklade mätin-
strumenten vid en *representativ undersökning* av den
svenska befolkningen.

Ett övergripande syfte är att de mätinstrument som utveck-
las och provas skall vara så utformade att de relativt
enkelt och snabbt skall kunna användas i regelbundna under-
sökningar för att därigenom indikera kort- och långsiktiga
förändringar i hushållens sparande.

Slutresultaten av projektet som rör syfte 1-3 blir alltså
i första hand utprövade instrument som på ett representa-
tivt urval skall kunna mäta inriktning, omfattning och be-
stämningsfaktorer till sparande hos olika slags hushåll,
något som i sin tur förhoppningsvis skall kunna användas
för såväl prognoser som för påverkan av sparande när regel-
bundet återkommande studier görs.

Att få *exakt* kunskap om hur mycket olika hushåll sparar eller förändrar sitt sparande är synnerligen svårt och kostsamt. De praktiskt fungerande mätinstrument som eftersträvas gör därför inte anspråk på att exakt mäta sparandet, utan avser i första hand att indikera omfattning och förändringar i sparandet.

Projektet är främst inriktat på de metodologiska frågorna, men samtidigt fångas ett stort antal intressanta uppgifter upp på hushållsbasis. Sålunda skall det vara möjligt att antyda hur sparandet fördelar sig mellan olika typer av hushåll (uppdelat på t ex inkomst, utbildning, stadium i livscykel, boendeform), men också hur bankkonton och kontoutyer fördelar sig mellan olika hushåll och hur de används.

Andra uppgifter som kan utgöra förklaringar till omfattningen av och förändringar i sparande är hushållens värderingar och attityder till sparande samt de sparmål hushållen har och de strategier som tillämpas för att nå dessa mål (val av sparform, val mellan kortsiktigt målsparende och sparande på lång sikt, varför vissa hushåll sparar medan andra inte gör det, hur man försöker hålla utgifter nere), liksom hur dessa påverkas av osäkerhetsfaktorer i omvärlden, som t ex inflationstakt och konjunkturcykler.

I de tre tidigare delrapporterna har främst de metodologiska problemen behandlats. Dessutom har redogjorts för sparandets omfattning och inriktning med uppdelningar på olika kategorier av hushåll i tvärsnitten. De sambandsanalyser som genomförts har varit tämligen enkla.

Syftet med denna bok är att inom ramen för de syften som angivits ovan presentera ett antal fördjupande och mera detaljerade analyser av det insamlade materialet.

Analyserna tar fasta på två saker. Dels analyseras *tillförlitligheten* i de frågor och frågeområden som använts, dvs i vad mån frågeformuläret kan sägas ha fungerat bra eller dåligt. För att belysa de olika frågornas tillförlighet utnyttjas de två telefonstudierna (studie 2 och 3).

Dels analyseras *sambanden* mellan hushållssparandet och de prövade bestämningsfaktorerna. Sambandsanalysen som avser det största tvärsnittet (studie 3) skall visa vilka av de faktorer som ingår i studierna som bäst kan "förklara" sparandet och som därför bör ingå i sparstudier.

Till skillnad från de sambandsanalyser som genomförts i de tidigare delrapporterna kräver de använda analysmetoderna en mera preciserad analysmodell. Eftersom tankegångar och resultat från både traditionella ekonomiska sparstudier och mera beteendeenriktade studier ligger bakom projektet, och därmed också analysmodellen, läggs inledningsvis stor vikt vid en tämligen fyllig *litteratur- och teorigenomgång*, där teori och empiri från olika områden förs samman.

1.3 NÅGOT OM UNDERSÖKNINGARNA

Det bör redan här sägas några ord om de studier som genomförts. Studierna ger långt ifrån svar på alla frågeställningar som dragits upp i de inledande avsnitten. Dels begränsas möjligheterna att dra slutsatser av att de åsyftade kort- och långsiktiga förändringarna inte alls kan belysas med tvärsnittsstudier eller jämförelser mellan ett par tidpunkter, dels bör alla tre studierna uppfattas som förstudier och är i stora delar hypotessökande. Intresset har främst inriktats på att samtidigt pröva både ekonomiska och beteendevetenskapliga förklaringsfaktorer som kan ha betydelse på olika sikt. Detta har lett till att ett stort antal variabler ingår (även om antalet successivt begränsats i varje delstudie), och formuläret är troligen alltför omfattande för att passa för regelbundna, snabbt genomförbara studier. Det formulär som används i studie 3 är med andra ord inte någon slutprodukt utan bör prövas ytterligare - förhoppningsvis i en tidsserie.

Fortsättningen av detta kapitel ägnas åt att redovisa det synsätt på sparbeteende som präglat uppläggningsen och tänkandet bakom de empiriska undersökningarna - ett synsätt som också präglat den forskning ur vilken detta projekt vuxit fram.

1.4 SYNSÄTTET

1.4.1 Sparande sett som en S-O-R-modell

Förklaringar och förutsägelser av konsumenters beteende av den typ som diskuterats i det föregående avsnittet avser vanligen stora grupper. De faktorer som kan användas för att förklara beteendet måste kunna mätas någorlunda enkelt hos många hushåll eller individer. Relationerna till andra faktorer bör inte heller vara alltför komplicerade (Fox, 1975; Wärneryd, 1979). De beteendevetenskapliga modeller som kan användas i dessa syften måste därför vara enkla.

Ett sätt att beskriva sparandet utifrån psykologiska utgångspunkter är att se det som en funktion av situations- och miljöfaktorer av typ inkomst och fasta utgifter, *stimuli*, samt egenskaper av mera psykologisk natur, *organism*-variabler (se Julander, 1975; Ölander, 1970; Ölander & Seipel, 1970). Man utgår från att individen har en mängd värderingar och kunskaper som tillsammans påverkar hans sätt att uppfatta omgivningen och det sätt på vilket han reagerar för påverkan från omgivningen. Eftersom uppsättningen av värderingar och kunskaper kan skilja sig mellan olika individer, kan beteendet (*responsen*) bli mycket olika på samma stimuli. Detsamma gäller en och samma individ vid olika tidpunkter. Ett visst stimulus kan orsaka olika respons om sammansättningen av organismvariablerna förändrats. Allmänt antas stimulusvariablerna (S) och organism-

variablerna (O) avgöra individens respons (R); $S \rightarrow O \rightarrow R$. Ibland kan dock S-variablerna dominera, ibland O-variablerna.

De flesta studier av sparande som utförts utifrån ekonomiska utgångspunkter har tagit fasta på olika stimulusvariablers betydelse, t ex inkomst, inkomstförändringar, konjunkturförlopp och ekonomisk-politiska åtgärder (Crockett, 1977). I den ekonomiska teorin är antagandena om individens (O-variablernas) inflytande schematiska och har i stort sett lämnats utanför sparstudierna (Ölander, 1970). I de fall de använda stimulusvariablerna inte kunnat förklara responserna, exempelvis i form av sparkvoter, har man infört ytterligare S-variabler i analysen som förmögenhet, kredit-tillgång, ekonomiska mått på arbetslöshet etc (Backelin, 1970; Crockett, 1977).

De mest omfattande studier som relaterat konsumtion och sparande till psykologiska faktorer är de intervjuundersökningar som genomförts vid universitetet i Michigan. Studierna initierades av Katona och avsåg samspelet mellan den aggregerade konsumtionen och sparbeteendet. Katona sökte de faktorer som får många konsumenter att samtidigt förändra sitt beteende. Det visade sig att allmän oro och osäkerhet om den egna och landets ekonomiska situation minskade konsumtionen och gjorde sparandet mera attraktivt. Metoderna har utvecklats och regelbundna attitydmätningar genomförs kvartalsvis alltsedan 1940-talet.

Attitydmätningarna (The Index of Consumer Sentiment) har visat sig kunna indikera konsumtionsutvecklingen. Detta har Katona visat i flera sammanhang (se Katona 1960, 1964, 1980), och att subjektiva faktorer också kan ha betydelse för utvecklingen av det privata sparandet visas i Katona (1975). En annan typ av subjektiva mått, vars prognosförmåga i flera fall varit minst lika god som attityddata, är uppgifter om hushållens konsumtionsplaner (se t ex Öhlén, 1977). Gemensamt för både attityddata och inköpsplaner är att de visat sig ha betydelse främst för kortsiktiga prognoser.

1.4.2 Sparande som en beslutsprocess

En vanlig typ av kognitiva modeller för att beskriva konsumenters beteende - antingen den enskilde individens eller hushållets - är i form av s k beslutsmodeller i vilka beteendet betraktas som ett resultat av en beslutsprocess eller en serie beslutsprocesser. I beslutsmodellerna antas att individen eller hushållet väljer mellan olika handlingsalternativ för att uppnå olika mål. Medan beslutet växer fram inverkar faktorer av olika art på samma sätt som i S-O-R-modellen (se exempelvis Engel, Kollat & Blackwell, 1973). Användningen av inkomsten för sparande kan på samma sätt som konsumtionen ses som resultat av beslutsprocesser

(Julander, 1975). Såväl konsumtionen som sparandet antas således vara föremål för aktiv planering från hushållets sida, där individen väljer bland de handlingsalternativ som står till buds för att uppnå olika typer av mål. Detta kan dock vara en mycket komplicerad process, kanske speciellt vad gäller användningen av inkomsten. Skälen till detta är många, bl a att antalet alternativ kan vara alltför stort och att konsekvenserna av ekonomisk och annan natur är svåra att överblicka. Vad som kan vara ett rationellt beslut ur t ex kortsiktig ekonomisk synvinkel kan vara irrationellt ur andra.

Vidare utgör inkomstens storlek (tillsammans med förmögenheten) en restriktion som begränsar den ekonomiska handlingsfriheten och därigenom de mål som är möjliga att uppnå över huvudtaget. Inte bara inkomstens storlek utan också nivån på de utgifter som hushållet genom tidigare beslut är tvunget att betala i första hand, t ex hyra och andra åtaganden som är fasta på kort sikt, begränsar handlingsfriheten. Om inkomsten är låg och de fasta utgifterna höga, kommer beslutsprocessen mer eller mindre att bli satt ur spel. Beteendet är då på kort sikt styrt av yttre faktorer. Uttryckt i S-O-R-modellens termer kommer beteendet (R) enbart att styras av S-variablerna. Ju större mängd disponibla medel individen eller hushållet har efter att de fasta utgifterna är betalda, desto större intresse har beslutsprocessen som förklaringsmodell till beteendet. Inkomsten och de fasta utgifterna är givetvis fortfarande restriktioner inom vilka hushållen eller individerna måste prioritera de mål inkomsten skall användas till, men den ökade handlingsfriheten ger variabler som kunskaper, attityder och personlighet större betydelse (O-variablerna).

Eftersom användningen av de disponibla medlen på ett sätt minskar möjligheterna att använda dem på andra, kan målkonflikter lätt uppkomma (Julander, 1975). Det gäller såväl användning av inkomsten för olika konsumtionsaktiviteter (ofta mål på kort sikt) som sparande (ofta mål på längre sikt). Detta medför ur undersökningssynpunkt att man för att förstå och förklara hushålls och individers beteende med avseende på vissa typer av sparande, t ex insättningar på bank, inte enbart kan studera de faktorer som kan förknippas med just detta sparande, eftersom det endast är en del av hushållets ekonomiska beteende i stort. För att förstå delarna, eller en av delarna, måste man försöka ta hänsyn till hela processen och till de olika tidssikterna, dvs till de olika typer av sparande som kan förekomma (mer om detta i nästa avsnitt) och till icke-sparande (konsumtion). Ferber (1972) understryker nödvändigheten av att föra samman de olika dimensionerna i hushållets beteende för att uppnå en mer realistisk förklaring av det ekonomiska beteendet. Dessa dimensioner består inte enbart av ekonomiska variabler utan också av en mängd andra faktorer som demografiska karakteristika, mål och förväntningar inom hushållet liksom social struktur, normer och värderingar i samhället som helhet.

Ferber indelar hushållets finansiella beslut i fyra typer, nämligen kassaförvaltning, konsumtionsbeslut, sparbeslut och förmögenhetsförvaltning. Indelningen påminner starkt om den som Schmolders (1969) anger, där han genom att undersöka användningen av olika typer av bankböcker i hushållen, finner fyra olika funktioner: för löpande utgifter inom hushållet, för konsumtionsinriktat sparande, för trygghet och för förmögenhetsbildning.

Kassaförvaltning gäller beslut som rör hushållens hantering av pengar; hur löpande utgifter betalas, förekomst av ekonomisk planering i hushållet, vilka typer av konton eller andra sparformer som finns och hur dessa används - för löpande utgifter och för egentligt sparande.

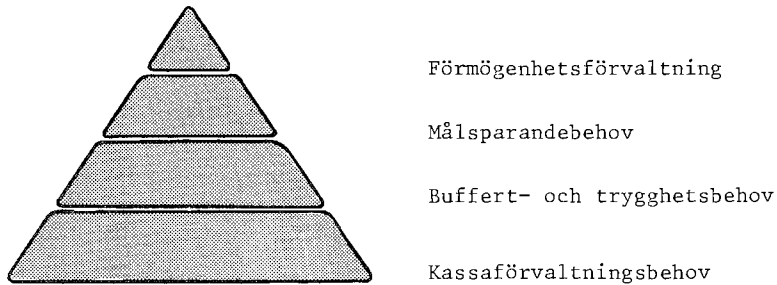
Konsumtionsbeslut. För vissa typer av varor är konsumtionsbeslut mer eller mindre rutinartade, medan de för andra, ofta beslut rörande dyrare varor, kräver stor ansträngning och påverkar möjligheten att genomföra andra beslut. Dessa beslut kan leda till sparbeslut, dvs att man i förväg skär ner konsumtionen för att senare kunna göra ett inköp, eller att man genom kreditköp i efterhand måste minska sin konsumtion.

Sparbeslut. Det övergripande sparbeslutet är hur de finansiella tillgångarna skall allokeras mellan konsumtion på kort sikt och konsumtion på lång sikt. Beslutet att spara eller konsumera påverkas enligt Ferber av de tillgängliga finansiella resurserna, av hushållets mål och av hushållsmedlemmarnas attityder. Andra faktorer är också otvivelaktigt relevanta som t ex familjens sammansättning, storlek, boendeform och levnadssätt. Yttre påverkan från referensgrupper och massmedia kan också ha stor betydelse.

Förmögenhetsförvaltning. När hushållet bestämt sig för att spara (på kortare och längre sikt), kommer detta att kräva en rad beslut om hur det skall ske: val av sparform (t ex bank kontra värdepapper eller fast egendom), när sparandet skall ske, hur mycket etc, dvs val som rör frågor om likviditet, räntabilitet och stabilitet (risk).

1.4.3 Sparandets behovshierarki

Ferbers fyra olika finansiella beslut är överlappande, men de avser inte att utgöra stegen i en sparprocess där kassaförvaltning är det primära och förmögenhetsförvaltning det sekundära. Det ligger emellertid nära till hands att göra en sådan indelning för sparande, och i figur 1:1 redovisas ett försök, delvis byggande på Ferber (1972) delvis på frågor om sparmotiv i studierna 1-3. Ett likartat försök görs också av Wikner (1981). Ingen av studierna syftar direkt till att beskriva sparprocessen, och beskrivningen bör därför inte hårddras. Den avser enbart att på ett pedagogiskt sätt illustrera den stora uppsättning av motiv som inverkar på hushållens arbete.

Figur 1:1. Sparandets behovshierarki

I många sammanhang citeras den behovshierarki som har Maslow till upphovsman. Maslow (1954) anger de grundläggande mänskliga behoven i en bestämd ordning så att de bildar en hierarki. Uttryckt i pyramidform kommer de lägst liggande och grundläggande behoven att tillfredsställas först, därefter de högre liggande behoven. Genom att utnyttja Maslows beskrivningssätt kan minst fyra olika "sparbehovsnivåer" urskiljas. Dessa varierar givetvis mellan individer och över tiden.

Kassaförvaltningsbehov kan antas utgöra det primära behovet för de allra flesta. Då intäkter och utgifter oftast inträffar vid skilda tidpunkter uppstår behov av förvaring och av ekonomisk administration och planering. Vid betalning av utgifter som är fasta på kort sikt är, som sagts ovan, beslutsprocessen satt ur spel och man följer vissa rutiner (Lund, 1976). Vissa utgifter betalas i anslutning till löneutbetalningen, medan andra har en annan periodicitet och kräver någon form av planering. Ett vanligt sätt att lösa detta behov av förvaltning av inkomsten är att låta olika bankkonton svara mot olika poster i ekonomin. Detta betraktas emellertid inte som ett "sparande" av hushållen (studie 3).

Buffert- och trygghetsbehov. Det som upplevs som det primära "sparbehovet" är behovet av en likvid reserv för oförutsedda händelser. Med den sociala trygghet som det moderna samhället innebär, har självfallet dessa behov ändrat karaktär och dignitet, och uttrycker ofta behovet av en reserv för ersättningsinvesteringar (om bilen eller villan skulle behöva repareras t ex) så att den standard man har idag skall kunna bibehållas. Eftersom reserven kan behöva utnyttjas när som helst, måste den fylla krav på hög likviditet. Banksparende gör det - men också checkkrediter och kreditkort (studie 3).

Målsparandebehov. Hit räknas mål både av kortsiktig och mera långsiktig natur. Kortsiktigare sparbehov kan gälla inköp av vissa kapitalvaror till hemmet, eller kanske regelbundet återkommande behov som semesterresor o d. Långsiktigare mål (t ex bostadssparande) är ofta kopplade till kreditfinansiering och sparandet tar sig därför olika former före och efter köpet. När väl ett sparbeslut fattats, kräver det administration av något slag och skapar kassaförvaltningsbehov. Ett nytt sparbeslut påverkas av tidigare åtaganden liksom de krav på likviditetsreserv man har. Behovet av både säkerhets/trygghetssparande och målsparande skiljer sig mellan olika hushåll. Yngre hushåll, exempelvis av typen "ungkarlshushåll", har i regel inte samma behov av den förra typen av sparande som en större familj - de har ofta relativt goda inkomster och mindre andel fasta utgifter (studie 3). Å andra sidan kan ett tidigt livscykelsskede innebära stort behov av kortsiktigt målsparande till inköp av möbler och husgeråd, till nöjen etc.

Förmögenhetsförvaltningsbehov är den sista nivån och förutsätter att de tidigare sparbehoven är tillfredsställda. Den utgörs av långsiktiga placeringar av de medel som inte redan avsatts som en likviditetsreserv eller vikts för anskaffandet av kortsiktiga eller mera långsiktiga konsumtionsobjekt. Det rör sig om val mellan olika sparformer; mellan exempelvis bankplaceringar och värdepapper, mellan reala och icke reala tillgångar. Det kan antas att delvis andra kriterier än tidigare påverkar portföljvalet. I de underliggande nivåerna har man krav på lätthanterlighet och likviditet att ta hänsyn till, eller önskemål om att visa sin sparförmåga för att därigenom kunna erhålla krediter. På dessa nivåer är därför valet av placeringsformer begränsat och faktorer som den direkta ekonomiska avkastningen sätts inte i förgrunden. På så sätt överensstämmer inte medelspararen med "economic man". I den högsta nivån däremot är bedömningskriterierna annorlunda - antalet alternativ är större (vilket ställer större krav på kunskaper, tid och intresse) och den ekonomiska avkastningen är primär.

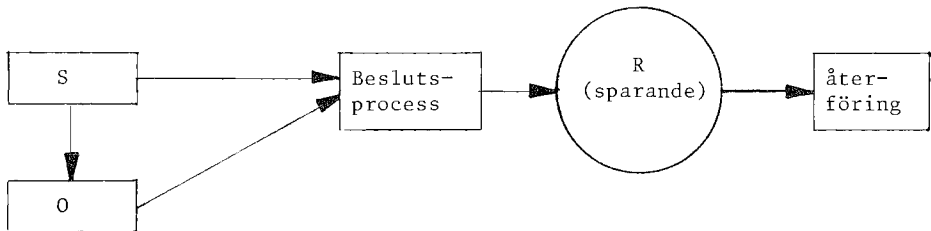
Barlow m fl (1967) och Katona (1964) redovisar en undersökning av ett stort antal sparare med mycket stora tillgångar som tillfrågats om sin investeringspolitik. Beslutsprocessen hos dessa var på många punkter skild från genomsnittsspararens:

- De är inflationsmedvetna. Deras investeringar är ofta inriktade på inflationsskydd.
- De är räntemedvetna och går regelbundet igenom sina investeringar och förändrar dem för att dra nytta av ränteskillnader, de utnyttjar placeringsformer som är mer eller mindre okända för medelspararen.
- De är skattemedvetna.

- De sparar för att lämna ett arv efter sig, vilket knappast existerar som sparmotiv hos medelspararen.
- De ägnar lång tid åt att sköta sina investeringar.

1.4.4 Sparande sett som en kombination av S-O-R-modellen och beslutsprocessen

Konsumtions- och sparbeslut kommer i beslutsprocessens olika skeden att påverkas av stimulusfaktorer eller organismfaktorer eller en kombination av dem. Resultatet av beslutsprocessen kan således ses som en funktion av stimulus- och organismvariabler. Detta illustreras i figur 1:2 hämtad från Julander (1975, s 23f).

Figur 1:2. En enkel sparmodell

Erfarenheter av tidigare beslut, hur nöjd eller missnöjd man är med den nuvarande lösningen, har också inkluderats i den enkla modellen - det kallas återföring - och antas inverka på beteendet i kommande beslutssituationer. I första hand kan det antas att organismvariabler som kunskap och attityder påverkas av måluppfyllelsen, men återföringen kan också innebära att omgivningen uppfattas på ett annat sätt, och att därigenom även inverkan från stimulusvariablerna ändras. Återföringsprocessen kan leda till att sparbeteendet ändras under kommande perioder, eller verkar förstärkande på det nuvarande beteendet.

De faktorer som kan användas för att förklara beteendet hos många hushåll eller individer måste kunna mätas någorlunda enkelt (se avsnitt 1.5.1). Då beslutsprocesser ses som en funktion av stimulus- och organismvariabler, kan själva beslutsprocessen betraktas som en "black box". Ur undersökningssynpunkt innebär detta att S- och O-variablerna är tillräckliga att mäta för att förklara variationer i beteendet.

Även variationer i måluppfyllelse kan ses som en effekt av S- och O-variablerna. Om måluppfyllelsen mäts, bör variationerna mellan olika hushåll eller individer kunna beskrivas av S- och O-variabler.

Att beslutsprocessen här betraktas som en "black box" innebär inte att diskussioner av den typ som Ferber (1972) för (avsnitt 1.4.2) kan lämnas utan avseende. Studier av själva beslutsprocessen och de behov som hushållen eller individer-na har i olika situationer är av stor betydelse för valet av mått på sparandet, responsvariablerna, och för tolkning och förståelse av resultaten.

1.5 SKRIFTENS FORTSATTA UPPLÄGGNING

Boken har fortsättningsvis följande disposition:

I kapitel 2 sker en genomgång av faktorer som kan ha betydelse för att mäta och förklara sparandet. I kapitel 3 beskrivs uppläggnings- och genomförandet av studierna, främst studie 3, eftersom analysen till övervägande del bygger på denna studie.

Förutsättningarna för analysen diskuteras i kapitel 4, där bl a modellen från avsnitt 1.4.4 tas upp och preciseras. De operationaliserade förklarings- och sparvariablerna in-placeras i ett kausalt schema. Den efterföljande analysen omfattar tre kapitel, varav kapitel 5 och 6 behandlar variablernas förmåga att förklara variationen i de olika formerna av sparande. I kapitel 5 presenteras och diskuteras resultaten av ett antal regressionsanalyser, och i kapitel 6 genomförs en sk path-analys, som bygger på väl preciserade antaganden om variablernas inbördes samband. Path-analysen kan ses som ett komplement till regressionsresultaten. Både kapitel 5 och 6 utnyttjar materialet från studie 3.

Det 7:e kapitlet granskar projektet ur metodologisk synvinkel. Tillförlitligheten i de olika frågorna och frågeområdena belyses dels med hjälp av resultaten från studie 2 och 3, dels med uppgifter från andra källor.

Användningen av regelbundna sparstudier diskuteras avslutningsvis i kapitel 8. Här ges två exempel på hur regelbundna studier inom näraliggande områden lagts upp. Här exemplifieras också användningen av regelbundna sparstudier med hjälp av material från studie 2 och 3. Kapitlet, och därmed hela skriften, avslutas med en diskussion om fortsatt forskning på området.

2 TIDIGARE FORSKNING

2.1 INLEDNING

Syftet med detta kapitel är att presentera och diskutera olika mått på sparande och faktorer som kan tänkas påverka eller styra sparandet. Även om man, som det inledande avsnittet 2.2 antyder, kan se ett ökande antal studier som rör olika aspekter på "icke-konsumtion" är fortfarande hushålls och individers sparande till stora delar utforskat, och det existerar inte någon enhetlig teori för hushålls eller individers sparbeteende. Genomgången i detta kapitel utgår därför från såväl beteendevetenskaplig som ekonomisk teori och empiri för att utpeka ett antal sparmått och förklaringsfaktorer till sparande, dvs ett antal beroende och oberoende faktorer som är väsentliga att ta hänsyn till med tanke på projektets syften. Parallellt görs vissa jämförelser med resultaten från delprojekten.

I de inledande bakgrundsbeskrivningarna redovisar jag först kortfattat min uppfattning om framväxten av studier inom området. Därefter följer teori- och litteraturgenomgången som utnyttjar S-O-R-modellens terminologi som klassificeringsschema för sparandemått och bestämningsfaktorer. Först diskuteras olika definitioner och mätningar av sparande, därefter yttre faktorerers betydelse och slutligen inre psykologiska faktorer.

2.2 STUDIER AV KONSUMTION OCH ICKE-KONSUMTION

Sett över tiden har erfarenheterna av beteendevetenskapliga synsätt och metoder i studier av hushålls och individers ekonomiska beteende främst koncentrerats till vad som rört konsumtion och konsumtionsbeslut. Det har t ex gällt konsumenters motiv och beteende vid inköp av olika varor eller valet mellan olika märken - dvs problem som främst haft betydelse för beteende på marknaden.

Andra former av ekonomiskt beteende som kan sägas hänga samman med "icke-konsumtion" - sparande, reaktioner på skatter och bidrag är exempel på detta - har inte ägnats samma intresse. Studier inom dessa områden har nästan enbart bedrivits utifrån nationalekonomiska utgångspunkter och med nationalekonomisk metodik (se t ex Söderström & Larsson, 1981). Under senare år har intresset för att utnyttja beteendevetenskapliga ansatser ökat på dessa områden. I första hand med hjälp av olika former av surveyundersökningar har studier genomförts för att kartlägga hushållens ekonomiska situation. Frågor har belysts som fördelningen av inkomsten på olika former av konsumtion och sparande, hushållens budgetering och inköpsplanering, olika "yttre" faktorerers inflytande på familjens ekonomiska situation, etc.

En av anledningarna till det ökade intresset för denna typ av studier finns säkert i de ekonomiska störningar som drabbat samhället, med nya ekonomiska spelregler och då reaktionerna på marknaden inte alltid varit de förväntade. Sambandet mellan det privata banksparandets omfattning och inflationstakten är bra exempel på detta.

George Katona är troligen den forskare som betytt mest för utvecklingen på området (som han själv kallat "Behavioral Economics"). Jag har redan nämnt honom i avsnitt 1.4.1 och har anledning att återkomma till honom och studierna vid Institute for Social Research (ISR) vid flera tillfällen, inte minst i fortsättningen av detta kapitel.

Framväxten av sociala indikatorer har också haft stor betydelse för genomförandet av större studier av hushålls och individers ekonomiska situation. Behovet att kunna avläsa och följa olika sociala förhållanden i samhället blev mycket kännbart i USA under 1960-talet som en följd av de stora samhällsförändringar som rymdsatsningen innebar. Olika system av subjektiva och objektiva mått på de sociala förhållandena utvecklades. Dessa har sedan tjänat som modell för liknande försök i andra länder, bl a Sverige (se Johansson, 1979).

Gemensamt för såväl studierna vid ISR som utvecklingen av sociala indikatorer är att de utgår ifrån stora empiriska studier på individ- eller hushållsnivå. Studierna genomförs regelbundet och i vissa fall utnyttjas sociala panelteknik.

2.3 RESPONSVARIABLER

2.3.1 Inledning

Vad menas med sparande? Detta tycks vara en enkel fråga, och man får kanske lätt den uppfattningen att även svaret är enkelt. Tillfrågas ett antal personer på gatan, verkar

"sparande" vara ett entydigt begrepp. Det är det man gör när man går till banken och sätter in pengar på sin bankbok, eller det som sker då en viss summa av lönen överförs till ett bankkonto. Får de tillfrågade fundera lite till, anger de kanske också en del andra sparformer som t ex förvärv av spar- eller premieobligationer. Konsulteras istället en lärobok i nationalekonomi får man ett svar av typen att "sparande" är den del av produktionen som används men inte förbrukas under en given period (se t ex Gustavsson & Örtendahl, 1977).

Vilken definition som tillämpas, t ex i en undersökning, beror självfallet på de syften man har. Den första definitionen där sparandet likställs med banksparande kan dock oftast vara för snäv eftersom sparandet kan ske i flera former. Läroboksdefinitionen är visserligen allomfattande men kan å andra sidan vara svår att omsätta till praktiskt användbara termer.

I det följande avsnittet görs en genomgång av ett antal operationella definitioner av sparande.

2.3.2 Något om olika spardefinitioner

Ett vanligt sätt att definiera sparandet är att betrakta det som en residual - skillnaden mellan inkomster och utgifter under en viss tidsperiod, med andra ord skillnaden mellan inkomst och konsumtion. Att arbeta med en sådan definition är emellertid förknippat med stora problem, eftersom konsumtionen på lång sikt kan vara svår att skilja från "sparande". Vidare kan inkomsten och i mycket hög grad konsumtionen variera från en period till en annan. I den summa som åtgår för konsumtion inryms åtgärder som är konsumtion på både lång och kort sikt. Detta har skapat en rad frågor om vad som skall räknas som sparande när man gör operationella definitioner. Detta diskuteras av Lansing (1954) och minst fyra olika klasser av sparande föreligger enligt Friend & Natrella (1954):

1. Ökning av likvida medel (kontanter, bankkonton, aktier, obligationer)
2. Försäkringar
3. Minskning av skulder
4. Inköp av varaktiga varor (konst, diamanter, fast egendom, etc).

En av de mest besvärliga frågorna är att reda ut hur inköp av varaktiga varor (punkt 4 ovan) skall klassificeras. Sparandet är här inte en residual i den meningen att det ökar individens tillgångar tillgängliga för konsumtion under nästa period. Endast vissa varor där etablerade marknader finns kan omsättas i likvida tillgångar på kort sikt.

För att definiera *individers* och *hushålls* sparande är det nödvändigt att skilja detta sparande från det totala sparandet i ekonomin. På ett eller annat sätt görs visserligen allt sparande direkt eller indirekt av individer, men för att göra det komplexa sparbegreppet hanterbart, kan det vara nödvändigt att skilja på organisationers och individers sparande. På aggregerad nivå görs detta genom att ekonomin delas in i ett antal sektorer, där hushållssektorns sparande får representera det privata sparandet. En annan distinktion som är viktig att göra är den mellan *sparade medel* och *sparande* (Ferber, 1966). Sparade medel är det samlade värdet på tillgångarna vid en viss tidpunkt, "förmögenheten" eller "stocken". Sparande representerar, som sagts ovan, förändringen i förmögenhet mellan två tidpunkter, "flödet".

Genom att utgå från de sparade medlens *likviditet* definierar Ferber (1966) tre klasser av individers eller hushålls sparade medel:

1. Enklast är att sätta likhetstecken mellan sparade medel och likvida tillgångar. Likvida tillgångar utgörs av kontanter eller det som omedelbart kan omsättas till kontanter.
2. En vidare definition av sparade medel är att också inkludera finansiella tillgångar. Till dessa räknas sådant som inte omedelbart kan omsättas till likvida medel, och/eller vars värde kan fluktuera till följd av marknadsförhållanden (aktier, obligationer, vissa former av försäkringar).
3. En ännu vidare definition är att också räkna in bilar, hus, smycken och andra varaktiga varor. Det finns två huvudanledningar till att räkna in även denna typ av tillgångar, trots att de medför stora mät- och värderingsproblem. För det första har de flesta typer av varaktiga varor ett andrahandsvärde som kan realiseras vid behov. Detta gäller t ex bilar och hus där etablerade andrahandsmarknader finns. Varaktiga varor representerar dessutom en mycket stor del av konsumentens samlade kapital. För det andra räknas många köp som sparande av konsumenten, dvs det betraktas inte som någon utgift utan som en *investering*, som genom sin faktiska eller antagna värdestegring kan ge avkastning (och skattefördelar).

Här kommer en annan aspekt in som kan vara viktig att ta hänsyn till, nämligen individens eller hushållets *upplevelse* av tillgångarna. Att enbart mäta individens banksparande mellan två tidpunkter säger kanske ingenting om individens upplevelse av sparandet, eftersom individens totala välstånd ("wealth") eller den subjektiva uppfattningen av välståndet har betydelse för hur mycket och på vilket sätt

han sparar (Strümpel, Morgan & Zahn, 1972). Ofta sparar man för att köpa något, dvs omsätta de sparade medlen i varaktiga eller mindre varaktiga varor och tjänster. Att realisera sparmålet (t ex en semesterresa) upplevs troligen inte som ett negativt sparande av individen - även om det rent beräkningstekniskt är det. Detta för oss in på en annan klassificering än graden av likviditet som är möjlig att göra vid surveyundersökningar, nämligen efter *syftet* med sparandet.

Julander och Lindqvist finner i delrapporterna till detta projekt att sparandet kan indelas i ett antal kategorier allt efter ändamål, där buffert- och trygghetsmotivet är det klart vanligaste (se t ex rapport 3 samt avsnitt 1.5.3). En snarlik indelning diskuteras också i en mindre undersökning av Lund (1976), Blomquist (1974) och Wikner (1975). Sparmotivet i rapport 3 kan sammanfattas i sex grupper:

1. Sparande för regelbundet återkommande aktiviteter (resor, semester)
2. Sparande för inköp av kapitalvaror inom en relativt snar framtid (TV, stereo, frys, etc)
3. Sparande för inköp av kapitalvaror på längre sikt (t ex bil)
4. Bostadssparande
5. Sparande för att ha en buffert för oförutsedda händelser, för trygghet
6. För efterlevande.

Katona (1964) gör en liknande klassificering baserad på de amerikanska förhållandena:

1. För nödsituationer. Framtiden upplevs som osäker; det kan komma dåliga tider, något kan hända som kräver stora utlägg. Därför är det nödvändigt att ha ett reservkapital. Dessa motiv är identiska med buffert- och trygghetsmotiven ovan. Katona konstaterar också att även om arbetslöshet och sjukdom inträffar används besparingarna motvilligt för ju svårare situationen är, desto större är behovet att ha reserver för framtida nödsituationer.
2. För pension. Många uttrycker oro för pensioneringen och ålderdomen. Frekvensen tilltar inte oväntat med stigande ålder.
3. För familjens eller barnens behov. Vissa nämner barnens utbildning, medan andra påstår att det i en barnfamilj alltid finns år med särskilt stora påfrestningar i ekonomin, och att en reserv därför är viktig. Detta sparmål nämns inte så ofta.

4. För andra ändamål. Vanligen anges husköp, kapitalvaror, semester, resor. Detta är det minst frekventa sparmålet.

Som framgått är valet av definition beroende av studiens syfte och de metoder som kan användas för att registrera sparande.

Nationalräkenskapernas sparmått är kanske det mått på det privata sparandet som refereras till i de flesta sammanhang. För att innebörden av detta sparmått skall framgå görs i nästa avsnitt en kortfattad genomgång av hur hushållens sparande operationaliserats i den offentliga statistiken.

2.3.3 Hushållens sparande mätt i nationalräkenskaperna

Hushållens totala sparande definierades tidigare i den offentliga statistiken som skillnaden mellan hushållssektorns disponibla inkomster och dess konsumtion. Sparandet beräknades således som en restpost.

Från och med statistikåret 1980 reviderades den löpande statistiken över sparande- och finansieringsströmmarna mellan de olika delarna i samhället. Vissa definitionsförändringar vidtogs och det blev möjligt att få en bättre bild av de olika sparkomponenternas utveckling (se SOU 1980:52 och Statistiska meddelanden K 1980:7.1).

I de nu omarbetade nationalräkenskaperna bestäms hushållens sparande genom att det finansiella sparandet från finansräkenskaperna och hushållens reala investeringar summeras. Samtidigt ökades aktualiteten i det statistiska underlaget för beräkningarna. Fr o m 1980 publiceras kvartalsvisa sammanställningar av information ur kreditmarknadsstatistik och viss annan näraliggande statistik. Där presenteras också SCB:s finansräkenskaper som främst bygger på kortiktig kreditmarknadsstatistik.

Grundläggande för beräkningen av penningströmmarna är också definitionerna av de olika sektorerna i samhällsekonomin. Hushållssektorn utgör tillsammans med bolagssektorn, kreditmarknadssektorn och den offentliga sektorn en av de institutionella sektorerna i nationalräkenskaperna (se Meddelanden i samordningsfrågor, 1972:6). Till hushållssektorn räknas de "ekonomiska enheter" som bor i samma bostad och som gemensamt bidrar till att täcka boendekostnader, livsmedelskostnader och liknande. Detta är alltså vad vi i dagligt tal menar med hushåll. Men till hushållssektorn räknas också i den offentliga statistiken en del ideella föreningar: fackföreningar, nykterhetsorganisationer, frikyrkoorganisationer, etc. Hushållssektorn består alltså av ett antal tämligen olikartade delar med olikartade beteenden. Mätt i antal enheter är givetvis "vanliga" hushåll helt dominerande.

Som jämförelser över tiden används ofta förändringen i hushållens sparkvot. Med hushållens sparkvot avses förhållandet mellan de ovan angivna måtten på hushållssektorns sparande och hushållssektorns disponibla inkomster. Hushållens inkomster i nationalräkenskaperna delas in i ett stort antal delposter (liksom övriga sektorer också indelas i samma eller liknande delposter). I stort indelas inkomsterna i tre huvudkomponenter - löneinkomster, kapitalinkomster och transfereringsinkomster - vars summa utgör hushållssektorns disponibla inkomster. Problem med skattningar och korrek-tionsberäkningar diskuteras i Wikner (1975).

Det kan vara värt att nämna att statistikomläggningen 1980, som också innebar att beräkningar genomfördes bakåt i tiden, gav en radikalt förändrad bild av sparandets utveckling jämfört med det gamla beräkningssättet. Den nya statistiken innebar att hushållssektorns ökning i sparkvoten under 1970-talet helt försvann. Sparkvoten ändrades t ex 1979 från 9,6 procent till 3,9 procent.

Den viktigaste kvantitativa skillnaden mellan det gamla och det nya beräkningssättet är att hushållens kollektiva sparande (STP och ITP) flyttats från hushållssektorn till de finansiella företagen. Detta visar sig förklara mer än hälften av den nedgång i sparandet som var följden av om-läggningen. Samtidigt visar det sig i SOU 1980:52, då de olika sparkomponenterna studeras, att hushållen trots den negativa reala avkastningen valt att placera den övervägande delen av sina finansiella tillgångar på bank. Sedan 1973 har ca 60-70 procent av hushållens tillgångsökningar placerats i kontanter och banktillgångar.

2.4 OLIKA ANSATSER VID STUDIER AV SPARANDE

2.4.1 Att undersöka sparande

Eftersom sparandet, antingen det sker i form av insättningar på bank, genom köp av värdepapper eller återbetalningar av lån e d, berör andra individer eller institutioner finns det enligt Ferber (1966) två alternativa sätt att få information om individens eller hushållets sparande.

1. Myndigheters eller privata institutioners information om individerna. Detta kan antingen vara information från register i banker e d, eller uppgifter från nationalräkenskaperna (t ex aggregat för hushållssektorns sparande).
2. Uppgifter från individerna själva.

2.4.2 Studier på aggregerad nivå

Sparandet i nationalräkenskaperna belyser det aggregerade sparandet i samhället. De definitioner som används av Statistiska Centralbyrån (och motsvarande institutioner i utlandet) har i allmänhet blivit normgivande på många områden, vilket möjliggör jämförelser och kontroller. Registerundersökningar har som sin kanske främsta fördel att materialet är lättarbetat, dvs det finns lagrat på ett sådant sätt som lämpar sig för datorbearbetning. Problemen med båda dessa typer av informationskällor är först och främst att de är genererade för många olika syften - eller - för andra syften än undersökarens, vilket minskar användbarheten. Vid registerundersökningar kommer t ex den definition av sparade medel som undersökaren kan arbeta med att vara ganska smal, och innefatta exempelvis sparade medel på olika bankkonton. Ett annat problem med aggregerade data eller registerdata är att de vanligen inte - eller inte på ett meningsfullt sätt - kan brytas ner till individ- eller hushållsnivå. Om syftet är att förstå och förklara reaktioner på mikroplanet är användbarheten av dessa typer av data för närvarande starkt begränsad.

Vid jämförelser mellan olika länder finner man att resultaten i hög grad påverkas av de skilda nationella förutsättningarna. De metoder som utnyttjats är dock i allmänhet likartade (se Morgan, 1967).

De svenska undersökningar som genomförts för att studera variationer i sparandet har främst haft makrosyften. Data från nationalräkenskaperna i form av bl a inkomstutveckling, konsumtionsutveckling och inkomstförändringar har använts som förklaringsvariabler till variationer i hushållens sparande över tiden. Med hjälp av multipel regressionsanalys har man i allmänhet försökt förklara variationer mellan dessa förklaringsvariabler och hushållens sparkvot (se t ex Backelin, 1970; Hultcrantz, 1971; Wikner, 1975). Makrostudier kan givetvis ha olika syften, ofta att förklara en historisk utveckling, men då prognosförmågan hos undersökningar grundade på denna typ av data prövats, har den sällan varit särskilt hög (Hultcrantz, 1971; Klevmarken, 1976).

En förklaring till detta kan vara, som antytts ovan, att vissa relevanta förklaringsvariabler ej kan fångas upp i sådana studier. Makrostudier kan inte belysa hur sparande och sparformer varierar mellan t ex olika typer av hushåll (uppdelat på stadium i livscykel, sysselsättning, ålder, etc). Ej heller belyses de psykologiska faktorer som kan göra att vissa hushåll förändrar sitt sparande, medan andra inte gör det. I studier av Ettlin (1976) och Markowski & Palmer (1977) görs dock försök att operationalisera "osäkerhetsvariabler" med vars hjälp den stigande sparkvoten under 1970-talet skall förklaras.

En annan förklaring till den bristande prognosförmågan kan också ligga i att flertalet studier ej delat upp de beroende sparkvotsmåtten i de olika delposterna, trots att posterna kan ha skilda förklaringar. Detta diskuteras närmare av Berg (1980) som också utvecklar ett antal delsparkvoter för olika sparformer.

2.4.3 Studier på individnivå

Undersökningar där kontakter tas med individer eller hushåll kan göras mera detaljrika än studier på aggregerad nivå och flera tänkbara förklaringsvariabler kan inkluderas, såväl objektiva som subjektiva. Som undersökare har man också möjlighet att dela upp och behandla de olika sparkomponenterna var för sig.

Samtidigt skapar också studier av sparande på mikronivå en rad svårlösta problem. Bl a är det känsligt att kartlägga individers eller hushålls privatekonomi, vilket medför stora mät- och metodproblem, och man måste därför göra avkall på datas kvalitet. Höga undersökningskostnader är ett annat problem.

Den som undersöker individers eller hushålls sparande empiriskt har att välja mellan experiment och surveymetoder (Ölander & Seipel, 1970). Ekonomiska experiment används främst för problem kring val och köp av märken eller produktslag. Indirekt berör detta också sparandeproblematiken, eftersom ett alternativ vid ett köpbeslut alltid är att inte köpa. Att inte köpa innebär ett sparande, ett uppskjutande av utgiften. Om vi inskränker oss till sådant som direkt anknyter till sparande, kan man för Sveriges del konstatera att experiment vanligen inte använts för att undersöka sparbeteendet. Ett undantag är en undersökning av Julander (1975), där experiment med förande av kassabok genomfördes för att se vilken effekt kunskapen om utgiftsströmmarna fick på sparbeteendet. De empiriska resultat som finns härrör sig främst från surveyundersökningar och är av kartläggande karaktär (Ölander & Seipel, 1970). De omfattar ej tidsserier utan är främst tvärsnittsanalyser av förhållandena. Det faktiska sparandet för en period, vanligen ett år, har registrerats hos de tillfrågade individerna tillsammans med inkomst, förmögenhet och olika sociodemografiska egenskaper som kön, ålder, yrke, utbildning. Sättet att definiera och registrera sparande varierar. Vissa studier söker också täcka in och kartlägga hela konsumtions- och planeringsprocessen i hushållet, där sparandet då utgör en del (se Haglund, 1980).

När det gäller ekonomiska surveyundersökningar kan vi skilja mellan sådana som intresserar sig för det totala sparandet och sådana som belyser speciella problem eller sparformer. Av den första typen är undersökningar som insamlar utförliga data om inkomster, sparande och konsumtion

i urval som är representativa för hela befolkningen i ett land. De andra typerna av undersökningar är koncentrerade till ett visst problem, t ex konsumtionskreditfrågan, anslutningen till en viss sparform (lönsparende, försäkrings-sparende), ekonomiska dispositioner i en viss inkomstgrupp, etc.

Av brett syftande sparundersökningar finns för Sveriges del endast Konjunkturinstitutets sparundersökningar från 1950-talet (1955, 1957 och 1958). Den första undersökningen karakteriseras som provundersökning. Studierna har först och främst en kartläggande karaktär, men i formulären förekommer också en del frågor om attityder och kunskaper (Wallberg, 1963, 1966). Sparundersökningarna är kanske fortfarande den mest fullständiga källan till empirisk kunskap om individuellt sparande i Sverige. I början av 1970-talet planerades en ny stor sparundersökning, men den kom aldrig att genomföras, mycket på grund av de stora bortfallsproblem som datainsamlingar med hjälp av intervjuundersökningar började medföra vid denna tid.

Förutom sparundersökningarna utgör också hushållsbudgetundersökningarna och de årligt löpande levnadsnivåundersökningarna källor för kunskap om individers och hushålls ekonomiska förhållanden i Sverige. Dessa studier är dock inte direkt inriktade på sparande. Här kan också de varje kvartal återkommande studierna av hushållens inköpsplaner (HIP) nämnas - inte heller dessa är dock direkt inriktade på sparande, utan konsumtionsplaner och innehav av olika kapitalvaror. Till sin uppläggning påminner dock HIP-undersökningarna om de stora och regelbundna studier i USA som används för att studera olika ekonomiska förändringar (bl a sparande) på mikroplanet (se Duncan & Morgan, 1980). För att studera förändringar använder man sig ofta av panelteknik, dvs man upprepar intervjuer med samma personer eller hushåll under ett antal perioder. De amerikanska studierna omfattar en panel på 5000 familjer, vars ekonomiska situation kartlagts sedan 1968.

Förutom dessa undersökningar av generell karaktär tillkommer också datainsamlingar, eller specialbearbetningar av existerande material, i syfte att belysa specifika problem. Det finns undersökningar av t ex aktieägares karakteristika (Lundman, 1969) och vissa icke offentliga studier som genomförts som traditionella marknadsundersökningar i bank- eller försäkringsbolags regi. Vidare har konsumtionskreditfrågan studerats vid flera tillfällen (SOU 1966:42, SOU 1975:63) liksom det allmänna lönsparendet. År 1964 och 1966 utfördes intervjuundersökningar om detta i anslutning till SCBs arbetskraftsundersökningar. Förmögenhetsfördelning och förmögenhetssammansättning belyses också i den offentliga utredningen om löntagare och kapitaltillväxt, där Spånt genomfört bearbetningar av deklara-tionsuppgifter (se Spånt, 1979).

2.5 STIMULUSVARIABLER

2.5.1 Inkomst, inkomstförändringar och sparande

I de flesta teorier som avser konsumtion och sparande utgör inkomsten eller inkomstförändringar den dominerande förklaringsfaktorn. Att inordna inkomstbegreppet i en S-O-R-modell av den typ som diskuterats tidigare kan i vissa fall vara svårt, vilket framgår i Ölander & Seipel (1970). Ibland används inkomsten endast för att bilda sparkvoter, dvs responsvariabler, och inkomsten kan då inte ses som en stimulus. Ett vanligt antagande är emellertid att inkomstens storlek och förändringar över tiden i inkomsten verkar stimulerande på sparandet och kan då ses som en S-variabel.

Själva inkomstbegreppet är också, liksom sparbegreppet, komplicerat att skatta (se Söderström, 1977). I studier av sambandet sparande - inkomst uppstår inte bara svårigheter att skatta de båda storheterna var för sig utan också tillsammans. På samma sätt som sparstudier kan kritiseras därför att de utgått från brett definierade sparbegrepp utan uppdelningar på olika sparformer, kan också inkomstbegreppet kritiseras. Ofta har en smal definition använts, den disponibla inkomsten under en eller flera perioder. Främst i individstudier har (också) andra inkomstmått använts för att skatta sambandet mellan olika förmögenhetsmått och sparande (se Bentzel & Berg, 1980).

2.5.2 Tre inkomsthypoteser

Sambandet mellan inkomst och sparande har främst studerats utifrån tre nationalekonomiska konsumtionsteorier (se t ex Ferber, 1962). Det är den absoluta inkomsthypotesen, den relativa inkomsthypotesen och den permanenta inkomsthypotesen vilka alla försöker isolera inkomstens inflytande på sparande och konsumtion genom att konstanthålla effekterna av andra tänkbara förklaringsvariabler. Hypoteserna har prövats empiriskt både på tidsserie- och tvärsnittsdata, vanligen aggregerade data, men också till viss del på hushållsdata, främst då grupper av hushåll och inte enskilda hushåll.

Den absoluta inkomsthypotesen utgår ifrån att det finns ett högt samband mellan den absoluta nivån på inkomsten och sparandet (se Keynes, 1936). Högre inkomst innebär med andra ord ett högre sparande i absoluta tal, vilket visas i en lång rad studier. Resultaten är däremot tvetydiga om vad som händer med det genomsnittliga sparandet när inkomsten ändras. Tidsserier av aggregerade data visar t ex att sparkvoten i vissa länder varit i det närmaste konstant (Kuznets, 1942, 1956; Goldsmith, 1955), medan den fluktuerat kraftigt i andra, däribland Sverige (Ettlin, 1976), trots att inkomsten hela tiden varit jämnt stigande. Bentzel & Berg (1980) tolkar sambandet annorlunda. De utnyttjar en

annan spardefinition än Ettlin och finner att det snarare är det då observerade lägre sparandet som förklarar inkomstutvecklingen under 1970-talet. Tvärsnittsdata och budgetdata från hushållen är också tvetydiga (Ferber, 1962; Katona, 1960, 1965), men i allmänhet har man funnit att sparkvoten ökat med inkomstnivån. Teorin och de undersökningar som testat teorin kan dock inte förklara skillnader mellan individer eller hushåll med lika inkomst, något som de övriga hypoteserna i princip kan göra genom antaganden om psykologiska faktorerers inflytande på beteendet.

Den relativa inkomsthypotesens huvudantagande är att sparkvoten inte bestäms av inkomstnivå utan av individens inkomst i förhållande till genomsnittsinkomsten i samhället - den relativa positionen på inkomstskalan. Eftersom det finns en ständig strävan i samhället efter en högre levnadsstandard, menar Duesenberry (1949), kommer människorna att vara ovilliga att sänka sin standard vid en inkomstminskning. Vid en minskning av inkomsten kommer man därför att försöka bibehålla den levnadsstandard som tidigare uppnåtts. I ett tvärsnitt innebär detta att man skulle finna en lägre sparkvot hos den individ som tidigare haft högre inkomst (och därmed högre konsumtionsnivå) än hos en individ som nu har sin högsta inkomst. På basis av detta resonemang säger Duesenberry att sparkvoten på aggregerad nivå kan ses som en funktion av förhållandet mellan nuvarande och tidigare högsta inkomst. På lång sikt får detta till följd att sparkvoten är praktiskt taget konstant, oberoende av den absoluta inkomstnivån i samhället genom att en allmän inkomstförändring lämnar den relativa inkomstfördelningen oförändrad och därmed det sociala tryck, statustänkande och liknande som kan tänkas påverka konsumtions- och sparbenägenheten (Tobin, 1975). På kort sikt, från en cykel till en annan, beror sparkvoten på förhållandet mellan nuvarande och tidigare högsta inkomst. Flera studier både på makro- och mikronivå tycks ge visst stöd åt teorin (Ferber, 1962; Tobin, 1975; Crockett, 1977).

Den permanenta inkomsthypotesen, liksom en variant av den, den s k livscykelhypotesen, bygger på att sparandet och konsumtionen påverkas av de förväntade inkomsterna under en lång tidsperiod, eventuellt hela livslängden (Friedman, 1957; Modigliani & Brumberg, 1954). Huvudantagandet är att om den faktiska inkomsten överstiger den förväntade, kommer sparandet att öka. Är den mindre kommer sparandet att minska. Förändringar i sparande och konsumtion är dock inte proportionella mot inkomstförändringen, utan snarare mot den permanenta inkomsten, dvs den medelinkomst hushållet räknar med att tjäna inom planeringshorisonten. Benägenheten att konsumera är större vid permanenta ökningar av inkomsten än vid tillfälliga (kortsiktiga) inkomstökningar då en större andel sparas.

Livscykelhypotesen har, vid sidan av den permanenta inkomsthypotesen, intagit en dominerande plats i den nationalekonomiska forskningen på området (Berg, 1980; Söderström, 1980). Enligt denna hypotes utgår man ifrån att sparbenägenheten varierar med hushållets ålder och sammansättning. I de tidiga arbetena med denna hypotes (Friedman, 1957; Modigliano & Brumberg, 1954) antas hushållen göra upp en plan för hela livscykeln som de sedan försöker följa allteftersom förväntningarna om de framtida inkomsterna infrias. Strävan är efter permanent välstånd snarare än permanent inkomst.

Det finns flera studier som inriktat sig på den permanenta inkomsthypotesen men resultaten är tvetydiga (se Ferber, 1962; Crockett, 1977). Med stöd av beteendeenriktade studier har flera antaganden ifrågasatts, bl a av Katona (1975), som riktar kritik mot betonandet av en långsiktig planeringshorisont och bestämda förväntningar. Detta utesluter flexibilitet i fråga om attityder och förväntningar liksom att inläring kan äga rum (se också Strümpel, 1972 och Odén, 1975). Katonas kortsiktiga indikatorer på hushålls ekonomin (individernas ekonomiska förväntningar) och deras samband med beteendet har dock i vissa sammanhang tolkats som stöd för hypotesen (Tobin, 1975).

2.5.3 Andra studier av inkomst och sparande

Svenska empiriska individ- och hushållsstudier är fåtaliga och avser främst tvärsnitt. Resultaten om sambandet mellan inkomst och sparande är inte helt entydiga.

Wallberg finner i sina undersökningar av de svenska hushållens sparande under 1950-talet att sparkvoten ökade i takt med den taxerade inkomsten (Wallberg, 1963, 1966).

Wickström (1965) ställde i en intervjuundersökning om köpbeteende frågor om aktivt sparande och fann att det var mest frekvent bland höginkomsthushållen.

Julander (1975) och studierna 1-3 finner svaga eller endast delvis existerande samband mellan inkomst- och olika sparmått. I den förstnämnda studien mäts de disponibla medlen i ett begränsat urval, i de senare skattas bruttoinkomst respektive sparandet på olika sparformer.

Också Haglund (1980) finner att samband saknas i en enkätundersökning av drygt 1000 hushåll. Som sparmått utgår Haglund från en sparkvot som är baserad på inkomst efter skatt och minnesfrågor om medelsparandet (finansiellt sparande).

Vad gäller hushållens sparande i form av kreditutnyttjande är inte heller förhållandet entydigt. Den specialbearbetning av Hushållsbudgetundersökningens material om kreditköp

för vissa varor som genomförs i Kreditköpskommitténs betänkande (SOU 1975:63) visar t ex att hushållen med en sammanlagd nettoinkomst över 40 000 kronor genomgående har en relativt låg kreditköpsbenägenhet. För vissa varutyper har låginkomstgruppen extremt höga kreditköpsandelar.

I en finsk undersökning om hushållens skuldsättningsfrekvens (förekomst av inteckningsskulder, obundna skulder och avbetalningar) saknas däremot entydiga samband mellan hushållens inkomster och skuldsättningsfrekvens (Kilpiö, 1976). Inteckningslånen visade sig dock, till skillnad från avbetalningarna, vara mest frekventa i socialgrupp ett och två.

Studie 2 och 3 visar ett klart samband mellan skuldsättning och inkomst, där hushållen med högre inkomster har högre skuldsättning. Mätt i procent av den totala inkomsten är förhållandet annorlunda. Den största skuldsättningskvoten återfinns hos hushåll med medelhöga inkomster.

Av utländska individ- och hushållsstudier måste Katonas undersökningar vid universitetet i Michigan åter nämnas. Katona finner i flera studier ett positivt samband mellan inkomst, förmögenhet och sparande där de personer som redan tidigare har större likvida tillgångar sparar mera än personer med mindre tillgångar. De har också de största negativa sparvärdena, vilka på nytt följs av höga positiva värden under följande perioder (Katona, 1965). Resultaten motsäger tesen i ekonomisk teori att de som har små tillgångar har större behov och därmed borde spara mer än de som har större tillgångar (jämför den permanenta inkomsthypotesen ovan). Resultaten bekräftar istället två psykologiska principer som Katona framfört i de flesta av sina skrifter. Den första tar fasta på att hushåll med väletablerade spar- och lånevanor (och därmed större likvida tillgångar) inte ändrar dessa vanor. Den andra principen avser individers och hushålls stigande aspirationsnivå och därmed stigande sparbehov. Inkomst- och förmögenhet tenderar alltså att öka sparbenägenheten, snarare än att sänka den på grund av stigande aspirationer och eftersom etablerade sparvanor tenderar att förbli oförändrade (se vidare Katona, 1980).

2.5.4 Sparandet under livscykeln

Familjelivscykeln indelas traditionellt i ett antal stadier som är sammanvägningar av antalet familjemedlemmar och deras ålder. Detta kräver ingående uppgifter om hushållet, som i allmänhet saknas i de använda datamaterialen, och den vanligaste indelningsgrunden är därför efter enbart ålder - vanligen begränsat till hushållsföreståndarens.

En observation som tycks vara relativt allmängiltigt i sparande- och konsumtionsstudierna är att sparandet i bank- och värdepapper är lägst under familjebildningsperioden

för att sedan stiga till 50-55 års åldern och därefter på nytt sjunka (Ölander & Seipel, 1970; Juster, 1977). I stort sett framkommer också detta mönster i studie 3, där en uppdelning av sparandet (mätt som en förändring per månad) på olika placeringsformer görs i fem livscykelstadier. De tidiga och sena stadierna avviker markant, medan sparandet i övrigt är tämligen jämnt fördelat över cykeln, se tabell 2:1. De svenska sparstudierna från 1950-talet visar inte detta samband lika klart, vilket framgår i tabell 2:2, men delvis förklaras troligen skillnaden mellan de två mätillfällena av brister i mätinstrumentet. I båda studierna har emellertid de tidiga och sena stadierna låga värden.

Tabell 2:1. Genomsnittligt finansiellt sparande under olika familjelivscykelstadier (förändring per månad i kronor)

	Enperson- hushåll (ej pensionär)	Yngre (någon högst 35) utan barn	Med hemma- varande barn något yngre än 10 år	Med hemma- varande barn ≥ 10 år	Övriga utan hemma- varande barn	Pensionärer (även ensamstående)
Placeringsform	n = 50	n = 32	n = 128	n = 102	n = 53	n = 63
Summa bank-sparande	3	283	201	241	236	-84
Summa bank + värdepapper	171	287	243	230	308	-84
Summa avbetalningar och amorteringar	181	562	520	661	326	51

Tabell 2:2. Sparande, ålder och familjetyp i Konjunkturinstitutets sparstudier

Ålder	Sparkvot		Familjetyp	Sparkvot	
	1957	1958		1957	1958
- 25	-0.6	-1.1	1 vuxen	2.2	4.9
26 - 30	2.8	6.4	1 vuxen + barn	3.8	-0.1
31 - 35	7.0	5.1	2 vuxna	3.2	10.5
36 - 40	9.5	8.6	2 vuxna, 2 barn	7.7	10.0
41 - 45	7.5	13.4	2 vuxna, 3 barn	5.9	6.5
46 - 50	9.1	14.0			
51 - 55	19.3	7.5			
56 - 60	6.5	1.6			
61 - 65	8.7	10.3			
66 -	0.7	5.1			

Källa: Wallberg (1963, 1966)

Slutsatserna om ålderspensionärernas sparande är dock oklara. I studie 3 ställs också frågor om banktillgodo-havanden (till skillnad från förändringen under en period), vilka visar höga belopp bland pensionärerna. Samma resultat får Wikner (1981) då medianvärdena beräknas för inlåningen i vissa sparbanker. De högsta värdena återfinns bland kunder äldre än 65 år. Dessa tillgångar, samlade under tidigare perioder, kan påverka viljan att spara ytterligare och vara en av förklaringarna till de låga beloppen i tabell 2:1. Detta motsäges dock av en studie av Bentzel och Berg (1980) som utnyttjar SCB:s deklarationsuppgifter från två år för att skatta förmögenhet och sparande. Det visar sig att sparandet, mätt som förmögenhetsskillnaden (i deklarerade banktillgångar, fastigheter och värdepapper) under perioden, är avsevärt också bland ålderspensionärerna.

Resultaten från en västtysk studie visar ett något annorlunda mönster (Fricke, 1972). I en indelning efter hushållsföreståndarens ålder återfinns ett högt sparande i bank och värdepapper ("ansparen") också bland yngre hushåll. I förhållande till inkomsten är sparandet högst i grupperna 30-40 år. Amorteringar och avbetalningar ("absparen") fördelar sig jämnt i åldersgrupperna 16-29, 30-44 och 45-59 år. De äldre avviker också här tydligt med låga värden.

Amorteringar och avbetalningar har även studerats i andra undersökningar. En holländsk undersökning från 1975, redovisad i Ståhlberg & Söderström (1978) finner t ex relativt svaga samband mellan kreditbenägenhet (innehav av avbetalningar och amorteringar) och bakgrundsvariabler. Undantag är hushållens ålder. Förekomst av krediter är här högre bland de yngre hushållen. Med hänsyn också till skillnader i inkomsten visar det sig bl a att kreditåtaganden är mer än tre gånger vanligare bland yngre än bland äldre låginkomsthushåll.

En norsk offentlig utredning (NOU 1977:12) konstaterar att hushållen mellan 30 och 50 år har den högsta skuldsättningen.

För Sveriges del har konsumtionskreditutredningen (SOU 1966:42) kommit fram till ett likartat resultat. Utredningen är enbart inriktad på konsumtionskrediter, vilket innebär att skulder avseende egna hem, fastigheter, etc ej ingår. Med hänsyn till livscykelstadium är kreditbenägenheten högre bland de något yngre hushållen (under 45 år, såväl med som utan barn). Resultatet får stöd i Kreditköpskommitténs betänkande (SOU 1975:63), där en särskild bearbetning gjordes av 1969 års hushållsbudgetundersökning. Som krediter räknas här endast varubundna krediter ("avbetalningar"). Banklån och personliga lån räknas således som kontantköp.

2.5.5 Andra socioekonomiska variabler

Variabler som inkomst, stadium i livscykel, yrke, etc är alla relativt starkt korrelerade med varandra. Att urskilja de enskilda variablernas "unika" betydelse är därför svårt. Man kan hävda att man genom att ta hänsyn till t ex inkomsten i en analys, därigenom också indirekt täckt in flera andra variablers inflytande. Men om det är möjligt att mäta dessa andra variabler explicit, bör möjligheterna vara större att beskriva och förklara beteendet (även om s k multikolinearitetsproblem uppstår). En uppsättning av flera olika bakgrundsvariabler ger exempelvis möjligheter till nedbrytningar på olika undergrupper i urvalet.

Ferber (1962) sammanfattar flera, i huvudsak amerikanska, undersökningar av olika sociodemografiska variablers betydelse för sparandet. För svenskt vidkommande är Konjunkturinstitutets sparundersökningar de mest omfattande och Wallberg (1963, 1966) redovisar uppdelningar av sparandet i hushållen med avseende på bl a yrke och utbildning. Wallberg finner såväl 1957 som 1958 att sparkvoten är högre bland hushåll med högre utbildning. I den senare studien finns skillnader inom de högre utbildade hushållen så till vida att akademikerna har lägre sparkvot än hushåll med studentexamen eller motsvarande. Båda dessa grupper har emellertid avsevärt högre kvoter än hushåll med lägre utbildning. Också Haglund (1980) och en av Haglund refererad undersökning av Holmer (1977) kan visa ett klart positivt samband mellan finansiellt sparande och utbildningsnivå.

Studie 3 visar att banksparandet är relativt jämnt fördelat liksom skuldsättningen. Skillnader finns dock. Utan hänsyn till inkomstskillnader avviker hushåll med lägre utbildning genom ett lågt banksparande och lägre skuldsättning (huvudsakligen pensionärer). Med hänsyn till inkomstskillnader avviker akademikerhushållen i några avseenden, med höga amorterings- och avbetalningsbelopp (och ett högt banksparande) också bland de relativt lågavlönade.

Hansen (1980) gör, i syfte att utveckla ett antal sociala indikatorer för Danmark, jämförelser mellan frågor om sparande och ett stort antal demografiska och icke-demografiska variabler (inställning till olika aktiviteter, intressen, livsstilsvariabler). Bland de demografiska framträder endast utbildning och kön som betydelsefulla (hushållsinkomsten har ingen betydelse i den rapporterade analysen). I jämförelsen mellan de demografiska och icke-demografiska variablerna konstaterar Hansen att antalet variabler med förklaringsvärde genomgående är högre i den senare kategorin.

Fricke (1972) visar i sin undersökning av västtyska låntagare att banksparandet och sparandet i värdepapper är jämnt fördelat med avseende på utbildningen. Han finner

inte heller några skillnader vad gäller amorteringar och avbetalningar. Utbildningen visar således inte något samband med dessa aspekter på ekonomiskt beteende.

Ett litet antal studier har berört värdepappersinnehavet. Lundman (1969) finner att en av de viktigaste variablerna för att förklara värdepappersinnehav och transaktionsbenägenhet av aktier är skolutbildningen. I 43 procent av de hushåll som innehade aktier har någon lägst studentexamen. Lundman visar också att aktieinnehavet blir vanligare med stigande ålder, upp till 60-årsåldern för att sedan avta. De ensamstående aktieinnehavarna är dock i regel yngre personer, under 30 år. Studie 3 stöder detta och visar ett högre värdepapperssparande bland akademikerna. De högsta värdena återfinns företrädesvis bland yngre, ensamstående och välutbildade personer (studie 3).

En norsk undersökning (NOU 1977:12) jämför utbildningen med hushållens kreditåtaganden och finner att de är jämförelsevis stora i hushåll med högre utbildning. Samtidigt konstaterar man att dessa hushåll har bättre kreditvillkor än andra hushåll, dvs de har inte så stora utgifter för sina skulder.

Ytterligare en bakgrundsvariabel, vid sidan av de tidigare nämnda, som kan ha stor betydelse för sparandet är hushållens boendeform. Självfallet samvarierar skuldsättning och amorteringsbelopp med om man bor i egen bostad eller ej, men några studier visar att också andra typer av sparande påverkas. Ett till synes logiskt antagande är att de fasta åtagandena, som t ex ett villaköp innebär, minskar andra typer av ekonomiska aktiviteter såsom banksparande. Detta är emellertid inte helt säkert. Banksparande och amorteringssparande behöver inte alltid substituera varandra. Detta kan förklaras med två saker. För det första kräver kreditåtagandet att amorteringarna skall administreras (jämför behovshierarkin ovan), vanligen då genom ett (ökat) banksparande. Även sedan hänsyn tagits till detta kortsiktiga och regelbundna sparande, kan bostadsinnehavet ha en positiv effekt på sparbenägenheten genom att det skapar sparvanor hos de hushåll som inte tidigare haft regelbundet sparande eller en planerad ekonomi. Samtidigt försöker de som tidigare sparat regelbundet att upprätthålla sparandet. (I båda fallen kan också aspirationsnivån antas öka.) Se Katona (1964, 1980).

Studie 3 visar att innehavet av olika typer av bankkonton och andra placeringsformer (aktier, obligationer) är högre bland de som äger sin bostad. Detta stöds även av Bentzel & Berg (1980).

Haglunds (1980) resultat avviker däremot något. Han gör inte någon direkt uppdelning på ägd eller hyrd bostad, men

finner att det regelbundna sparandet är högre bland hushållen som är bosatta i lägenhet än bland bosatta i radhus eller villa.

2.5.6 Andra stimulusvariabler

Förutom de traditionella bakgrundsvariabler som nämnts, påverkas också hushållet och dess medlemmar av en mängd mer eller mindre inflytelserika intryck från den miljö det lever i. Upplevelsen av att tillhöra, eller vilja tillhöra, olika demografiska eller sociala grupper är exempel på sådana faktorer, och det är möjligt att konsumtions- och sparmönstret påverkas på det sätt som antydts i den relativa inkomsthypotesen. Annan påverkan kan komma från massmedier - exempelvis inför en aviserad momshöjning - eller från politiker som svart- eller skönmålar det ekonomiska läget.

Till sist bestäms ramarna för hushållets konsumtion och sparande av det allmänna ekonomiska läget i samhället, där konjunkturer, ränteläge, kreditrestriktioner, skatter och liknande är avgörande. Genomgången av stimulusvariabler ovan bortser inte från dessa, utan avser faktorer som på hushållsnivå kan ha betydelse för det enskilda hushållets beteende givet dessa ramar. Detta observerade beteende kan sedan kopplas samman med yttre, mera allmänna faktorer i samhället.

2.6 ORGANISMVARIABLER

Statistiska uppgifter över konsumtions- och sparandeutvecklingen, inkomstutvecklingen, etc hjälper oss att förstå vad som har hänt i ekonomin och utgör objektiva mått på konsumenternas *förmåga* att konsumera eller spara. Antar man att sparandet liksom konsumtionen är föremål för beslutsprocesser är det naturligt att survey-undersökningar kompletteras med subjektiva mått på *villigheten* att konsumera eller spara för att därigenom skapa större förståelse för varför saker har hänt och/eller för att kunna göra bättre utsagor om framtiden.

Eftersom antalet survey-undersökningar och experiment som rör sparande är litet, finns endast begränsad kunskap om sambandet mellan olika "psykologiska" mått och sparandet. Däremot finns ett flertal studier både inom Sverige och i utlandet som är inriktade på konsumtionen och som försöker kartlägga sambandet mellan subjektiva mått på konsumtionsviljan eller konsumtionsklimatet och konsumenternas faktiska beteende.

2.6.1 Förväntningar och mera långsiktigt fluktuerande attityder

Flera omfattande undersökningar har visat att ganska *kortsiktiga* och *flyktiga* attityder, förväntningar, har betydelse för det ekonomiska beteendet. Genom att skatta graden av optimism eller pessimism i samhället har relativt säkra *prognoser* kunnat genomföras. Särskilt effektiva har dessa mätningar varit för att avisera vändpunkter i den allmänna ekonomiska utvecklingen, eller t o m vändpunkter i försäljningskurvan inom vissa branscher.

Dessa mått på viljan att konsumera kräver att attitydundersökningar genomförs regelbundet. Vid Michiganuniversitetet har sådana genomförts sedan 1940-talet och resultaten publiceras regelbundet i "The Index of Consumer Sentiment" (se Katona, 1975). Liknande undersökningar har gjorts i Kanada, och i Storbritannien och Holland mäts konsumenternas attityder regelbundet sedan 1960-talet (Zetterberg m fl, 1973). I Västtyskland har också liknande mätserier av konsumenternas optimism/pessimism erhållits (se Strümpel m fl, 1970). Mätningarna inom EG har samordnats och publiceras regelbundet genom EG-kommissionen i Bryssel.

I Sverige genomförs regelbundna survey-undersökningar av både Statistiska centralbyrån och Svenska institutet för opinionsundersökningar. Sedan 1973 har SCB varje kvartal registrerat hushållens inköpsplaner och Sifo genomför månatliga mätningar av vad som kallas konsumentklimatet sedan 1970. I båda dessa undersökningsserier ställs attitydfrågor till respondenterna (Öhlén, 1979; Zetterberg m fl, 1973).¹

I dessa undersökningar som alla bygger på Katonas idéer bildas i allmänhet index som avser att spegla konsumtionsklimatet i ekonomin - allmänt eller relaterat till någon speciell ekonomisk aktivitet (t ex bilköpsplaner). Det är dessa aggregerade attitydförändringar (medelattityderna) som visat sig kunna predicera beteendet. På individnivå eller hushållsnivå har prognosförmågan varit sämre (Morgan, 1980).

Inverkan av konsumenternas ekonomiska förväntningar på den kortsiktiga ekonomiska utvecklingen har också fått gehör inom nationalekonomin (se Scitovsky, 1976; Tobin, 1975) och det finns försök att inkludera olika mått på optimism eller osäkerhet, antingen direkt som förklaringsvariabler

¹ Undersökningarna diskuteras utförligt i kapitel 8 för att illustrera uppläggning och användning av regelbundna intervjuundersökningar.

eller indirekt genom andra variabler (inflationstakt, arbetslöshet) i ekonometriska analyser (Juster & Taylor, 1975; Tobin, 1975; Ettlin, 1976; Markowski & Palmer, 1977; Öhlén, 1979). En direkt koppling mellan förväntningar och sparande görs av Katona (1964), Juster (1973) och Juster & Taylor (1975) som alla menar att sparandet kan påverkas av individernas pessimism och optimism om framtida realinkomster i den betydelsen att ökad pessimism om framtiden ökar sparandet idag för att man skall ha en reserv när de sämre tiderna kommer. Med detta antagande kan man förklara att sparkvoten ökat i tider med inflation. Inflationen antas då vara ett tecken på osäkerhet i ekonomin och öka pessimismen i samhället, vilket i sin tur ökar behovet av trygghetssparande. En direkt koppling mellan förväntningar och sparande görs också av Schmid (1979) som betecknar förväntningarna som en ledande indikator på sparandet - och på inflationstakten.

Inflationens inverkan på hushållssparandet erbjuder också andra tolkningsvarianter, men med samma effekt på sparandet. En möjlig reaktion är att hushållet vill behålla realvärdet intakt på sina besparingar - "realbalanseffekten" (Juster, 1973; Lybeck, 1981). Av transaktions- och säkerhetsskäl antas hushållet sträva efter en viss nivå på sina likvida tillgångar. I tider med prisstegringar måste hushållens nominella likvida tillgångar öka i samma takt som prisstegringarna för att deras realvärde ("realbalansen") skall förbli intakt. Även med denna tolkning ger hushållens förväntningar, pessimistiska eller optimistiska, indikationer om sparandets utveckling. Ytterligare psykologiska effekter av prisstegringar på konsumtion och sparande diskuteras av Behrend (1979).

På *längre sikt* kan det antas att sparandet påverkas av mindre flyktiga faktorer i personligheten och av preferenser för sparande. Gränsen mellan dem kan dock vara svår att dra (se Julander, 1975).

Personlighetens betydelse för beteendet diskuteras av Scitovsky och Tobin (ibid). Som stöd för sitt resonemang om personlighetens stora inflytande tar Tobin de undersökningar som genomförts av Katona under 1950- och 1960-talen. De visar att sparvanorna tenderar att förbli oförändrade över flera perioder oberoende av yttre faktorer. Inflytandet av olika personlighetsdrag på beteendet understryks också av Schmölbers (1969) och Kosobud & Morgan (1964). I en panelundersökning över två år av drygt tusen hushåll definierar Kosobud & Morgan tre huvudkategorier av variabler som anses förklara det ekonomiska beteendet: variabler som är lika för alla hushåll (externa faktorer som priser, ränta, etc), variabler vars värden varierar mellan olika hushåll (inkomst, stadium av livscykel, etc) samt variabler som varierar mellan hushåll i enlighet med preferenser, attityder och "andra svårdefinierade individ-

karakteristika". Morgan har även tidigare funnit att sparandet och personlighetsdrag hänger samman, och visat att sparandet korrelerar med individens upplevda planeringsförmåga (Morgan, et al, 1962).

Ett liknande resultat framkommer i ett par svenska beteendevetenskapliga studier (Julander & Ölander, 1970; Julander, 1975). Julander och Ölander studerade olika former av ekonomiskt beteende, speciellt med inriktning på individernas val mellan att skaffa sig extrainkomst eller inte, och på individernas sparande. Det visade sig att vissa personlighetsdrag genomgående samvarierade med de intervjuades ekonomiska beteende. Julander & Ölander fann också att variationer i dessa personlighetsdrag är viktiga som förklaringar av individernas beteende vad gäller extraarbete, sparande och konsumtion. Betydligt färre variabler av stimuluskaraktär (inkomst, boendeform, ålder) uppvisade samband med sparandemått i undersökningen. Julander (1975) bekräftar att personlighetsdrag, som planeringsförmåga och vissa attityder, tillsammans med vissa stimulusvariabler, utgör en viktig förklaringsfaktor till variationer i sparande mellan individer. De organismvariabler som samvarierade med sparandet i studien var egenskaper som torde vara tämligen fast förankrade i personligheten. Några snabba, dramatiska förändringar i dessa variabler sker troligen inte, utan det kan endast röra sig om långsammare förändringar över tiden.

Andra exempel på sådana mer fast rotade organismvariabler förutom planeringsförmågan, som kan inverka på individens eller hushållets agerande i olika sammanhang, är de ekonomiska *kunskaperna* och *intresset* för olika ekonomiska aktiviteter. Utbildningen har tidigare presenterats som en stimulusvariabel, men den och näraliggande faktorer som färdigheter och kunskaper uppvisar också drag av personligheten (Hedebro, 1976). *Vanor* är ett annat näraliggande begrepp som också kan klassas som en mellanliggande variabel enligt Katona (1964, 1980).

Sparpreferenser och förändringar i sparpreferenser kan antas spegla villigheten att spara (men inte nödvändigtvis förmågan), och frågor om detta har ställts i flera sammanhang, se t ex Paschke (1961); Wallberg (1963); Schmölbers (1969). Vid de attitydfrågor som användes i de svenska sparundersökningarna framkom det att en majoritet av befolkningen ansåg det både viktigt och önskvärt att spara. I studierna 1, 2 och 3 genomförs också attitydmätningar som alla visar att inställningen till sparande fortfarande är mycket positiv (en replikering av vissa frågor görs av Jundin, 1979). Wallberg gör inte någon jämförelse med beteendet, medan korrelationerna mellan olika attitydindex och sparmått jämförs i studie 2 och 3. Någon entydig bild av sambandet mellan attityder och beteende framkommer inte.

2.7 NÅGRA IMPLIKATIONER FÖR REGELBUNDNA MÄTNINGAR

För att kunna studera samspelet mellan attityd- och beteendeförändringar, och attitydernas eventuella förmåga att avisera långsiktiga beteendeförändringar, krävs, som i Kosobuds och Morgans studie eller de tidigare beskrivna konsumtionsklimatstudierna, att mätningarna genomförs regelbundet över en längre tid.

Vad bör då ingå i liknande attitydmätningar? Det finns flera studier som tar fasta på olika motiv för sparandet (se avsnitt 2.3.2). Dessa är i allmänhet att beteckna som mätningar av O-variabler (Ölander & Seipel, 1970). För att attitydmätningar och de variabler som ingår i dem skall ha betydelse för prognoser bör de vara formulerade så att olika faktorer som påverkar beteendet och målen belyses (O - R). Vi har tidigare berört faktorer som buffert- och trygghetstänkande, men en rad andra faktorer kan bidra till att förändra individens sparvillighet och synen på sparande - konsumtion. Ett exempel är den effekt som inflationen kan ha.

En annan typ av mätningar av stämningarna i samhället är individens rapporterade *tillfredsställelse* inom olika områden. Tillfredsställelsen eller måluppfyllelsen hänger nära samman med förväntningar, liksom de kunskaper och erfarenheter man har av tidigare lyckade eller misslyckade aktiviteter. Subjektiva mått av denna typ ingår ofta i de system av sociala indikatorer som utvecklats i flera länder. Framväxten av konsumentekonomiska subjektiva mått torde även ha påverkats av consumerismrörelsen under 1970-talet (Engel, Blackwell & Kollat, 1978).

Strümpel (1976) och Katona & Strümpel (1978) använder direkta mätningar av den *ekonomiska tillfredsställelsen* som en viktig indikator på "well-being and discontent". Den ekonomiska tillfredsställelsen mäts med värderingsfrågor om den egna levnadsstandarden och inkomsten (se Katona & Strümpel, 1978). Strümpel understryker emellertid att subjektiva mått på den ekonomiska tillfredsställelsen eller missnöjet inte skall användas som enda mått på individens eller hushållets situation, utan utgöra en del tillsammans med andra subjektiva och objektiva mått. Graden av tillfredsställelse med direkt inriktning på konsumenternas ekonomi diskuteras av Wikström (1979a) och i Wikström (1979b) presenteras en svensk attitydundersökning inriktad på konsumentekonomiska problem.

Upplevd tillfredsställelse eller missnöje ingår också som viktiga faktorer för att förklara konsumentens val i de modeller över köpar- eller konsumentbeteende som utvecklats av bl a Howard (1963), Nicosia (1966) och Engel, Blackwell & Kollat (1973, 1978). En enkel lag från inlärningspsykologin säger att beteende som åtföljs av en belöning tenderar att

upprepas. Resultatet av ett inköp av en vara, mätt i termer av tillfredsställelse eller missnöje (dissonans), antas i dessa modeller ha stor betydelse för det framtida beteendet och verka förstärkande (köptrohet) eller utgöra incitament för ett ändrat beteende.

Den metod man i första hand tänker på för att registrera förändringar i det ekonomiska beteendet torde vara att upprepa frågorna i en tvärsnittsstudie vid ett senare tillfälle och med ett nytt urval. Genom att jämföra medelvärdena och spridningarna för de två undersökningarna kan man beräkna skillnaderna. Medelvärdena kan beräknas över alla respondenter och/eller för grupper av respondenter.

Detta är den metod som används vid trendmätningar av opinioner, och det är också den metod som "Katonaskolan" använder för prognosundersökningar av det ekonomiska beteendet. De variabler som inkluderas i de senare är sådana som kan antas förändras från en period till en annan och därmed påverka t ex köpvilligheten. Katona har i flera av sina verk betonat att det är kortsiktiga förändringar över tiden i det ekonomiska beteendet som är av intresse, medan vad som skiljer olika individer eller hushåll åt vid en speciell tidpunkt (ett tvärsnitt) är av mindre intresse för prognosundersökningarna. Därför bör t ex förväntningar ingå och inte personlighetsmätt eller andra mera långsamt fluktuerande variabler, även om de visar hög samvariation med beteendet i en tvärsnittsanalys.

Tobin (1975), Strümpel (1972) och Ölander & Seipel (1967) hävdar dock att om man vill försöka förstå orsakerna bakom beteendet och om man vill göra prognoser på lite längre sikt (kanske inte bara från en period till en annan), är det viktigt att också studera andra och mera långsiktiga förklaringsvariabler. Ölander & Seipel (s 3.1.7) redovisar ett exempel hämtat från Tobin & Dolbear (1963) (det finns också återgivet i Tobin, 1975).

Om personer med stor förmögenhet sparar större andel av sin inkomst än personer med liten förmögenhet, kan detta endera bero på att förmögenhetens storlek är det avgörande, det som påverkar sparandets omfattning, eller på att personer med sparsamma dispositioner tidigare har sparat mer än andra och fortsätter med detta. Det är viktigt att veta vilket av dessa två förhållanden som gäller. Om den senare förklaringen gäller, kan det fortfarande vara så, att ju större förmögenheten blir, ju mindre blir sparbenägenheten, även inom grupper med sparsam läggning. Men utan något slags personlighetsmätt kan detta ej undersökas.

Detta talar för användandet av en annan datainsamlingsmetodik än enbart jämförelser av olika tvärsnittsdata. Genom att utnyttja en panel där samma individer eller hushåll studeras regelbundet, uppnår man samma typer av resultat som vid tvärsnittsstudier (panelstudier kan ses som

tvärsnittsstudier där urvalet hela tiden är det samma), men dessutom har man möjlighet att följa *samma individ eller hushåll* över tiden. Detta har stor betydelse för studier av mera permanenta variabler, eller för att belysa inverkan av olika händelser under familjelivscykeln. De tidigare redovisade studierna av Kosobud & Morgan (1964) är exempel på detta, liksom den panel av 5000 hushåll som regelbundet undersöks vid Michiganuniversitetet (se avsnitt 2.4.3).

De regelbundet återkommande undersökningar som åsyftas i mitt projekt är i första hand tänkta som tvärsnittsstudier och inte som panelstudier, främst av de undersökningspraktiska skäl som tidigare redovisats. Regelbundna tvärsnittsstudier utesluter givetvis inte att också mera långsiktigt fluktuerande variabler inkluderas, vilka kan ha betydelse för förändringar i det ekonomiska beteendet. Som framgått ovan finns det främst två skäl till att de inkluderas i studierna:

1. Ambitionen är att såväl kort- som mera långsiktiga förändringar skall kunna indikeras.
2. De kan skapa en större förståelse för de processer som ligger bakom beteendet. Eftersom studierna är en inledning på ett tämligen obearbetat forskningsområde, anser jag att en bred ansats är att föredra.

3 UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE

3.1 INLEDNING

Som redovisats i kapitel 1 har sammanlagt tre delstudier genomförts inom projektet. I detta kapitel presenteras uppläggningsen och genomförandet av de två telefonintervjustudierna, studie 2 och 3, som avser att utveckla och pröva mätinstrument för hushållens sparande och dess beståmningsfaktorer. Studierna är likartade i sin uppläggning förutom att vissa justeringar gjorts i frågeformuläret, och studie 3 utnyttjas därför för beskrivningen. Urval och bortfallsredovisning för studie 2 finns i bilaga 3.

Kapitlet avslutas med en översiktlig redogörelse för innehållet i delrapporterna 2 och 3, vilket tjänar som bakgrund för de analyser som genomförs i kapitlen 5, 6 och 7.

3.2 VAL AV STUDIEENHET

I valet mellan individ och hushåll som studieenhet har hushållet betraktats som den relevanta enheten vid sparstudier av detta slag. De flesta större beslut som i ett flerpersonhushåll rör sparande och konsumtion antas fattade för hushållet och inte för den enskilde medlemmen. De största posterna i hushållsbudgeten, som t ex boendekostnader och livsmedelsinköp, gäller hushållet som helhet. I de fall flera medlemmar har inkomster kan det förekomma en administrativ uppdelning så att kvinnan står för vissa poster och mannen för andra, vilket också det gör att den enskilde medlemmens ekonomi är olämplig att studera.

3.3 VAL AV DATAINSAMLINGSMETOD

I studie 1 var det angeläget att skaffa kunskap om hur hushåll resonerar och agerar i olika ekonomiska sammanhang. Det var också angeläget att pröva olika typer av frågor och frågeområden. Med hjälp av intervjuer i hemmen kart-

lades ett litet antal hushålls ekonomier i detalj och olika frågor prövades. Bl a gjordes jämförelser mellan minnesfrågor om sparande och de "sanna" värdena genom att det i vissa fall var möjligt för hushållen att jämföra svaren med värden från bankböcker och checkhäften.

Erfarenheterna från hemintervjuerna låg till grund för telefonintervjustudier med vars hjälp ett större antal hushåll kunde kontaktas relativt snabbt och till jämförelsevis låg kostnad. Möjligheten att kontrollera de fakta som lämnades i intervjuerna var relativt ringa, bl a genom att endast en representant per hushåll intervjuades (se nedan om val av intervjuerson).

Man kan tänka sig att komplettera intervjudata med data från andra källor, t ex registeruppgifter från lokala skattemyndigheten eller från bankerna. Vissa försök har gjorts. Vid hemintervjuerna utnyttjades offentliga uppgifter från skattemyndigheterna som urvalskriterier och i den metodologiska utvärderingen (kapitel 7) görs jämförelser med aggregerade uppgifter bl a från banker. Som framgår där är problemen med jämförbarhet stora.

Givetvis måste syfte och önskad kvalitet i data vara avgörande för valet av datainsamlingsmetod. Telefonintervjuer har dock kommit till allt större användning som ett alternativ till hemintervjuer, speciellt i länder som Sverige och USA där telefontätheten är hög. I USA är det också vanligt att valet av telefonintervjuer kombineras med själva urvalsförfarandet, s k random-dialing (Blankenship, 1977). Utvärderingar av tillförlitligheten och jämförelser mellan resultaten från telefon- och personliga intervjuer (Sehlstedt & Österberg, 1972; Groves & Kahn, 1979) visar att tillförlitligheten i allmänhet är lika god.

3.4 FRÅGEFORMULÄRETS UPPLÄGGNING

Tre huvudkategorier av frågeområden har använts för att mäta kort- och långsiktigt fluktuerande indikatorer på sparande, både av beroende (R-variabler) och oberoende (S- och O-variabler) natur. De *kortsiktiga* sparindikatorerna utgörs dels av de frågor som gäller förändring i förmögenhet på olika sparformer under de senaste tre månaderna från undersökningstillfället räknat, dels de som gäller hushållens framtida beteende. De senare avser den ekonomiska situationen i nuläget samt hur optimistiskt man ser på den framtida ekonomiska utvecklingen i hushållet. Även de kartläggande frågor som gäller antal olika sparformer och typer av sparformer som olika kategorier av hushåll innehar ger information om hushållets aktivitet. De kortsiktiga indikatorerna kan också användas som underlag för mera långsiktiga prognoser genom att de vid återupprepade mätningar kan bilda tidsserier.

I formuläret (bilaga 2) omfattar frågorna 6, 7, 10, 13-17 innehav och förändring på olika typer av spar- och låneformer. Uppfattningen om den egna ekonomiska situationen samt förväntningarna inför framtiden mäts med frågorna 4, 36-40.

De faktorer som antas förändra sig på *längre sikt* utgörs av frågor om motiv och attityder till sparande. Även frågor om sparmönster, t ex hur mycket man brukar få över av sin lön, hur mycket man tycker det är nödvändigt att ha som likviditetsreserv och hur mycket man påverkas av osäkerhetsfaktorer i omvärlden, t ex inflation, har betydelse när den långsiktiga sparandeutvecklingen skall bedömas.

Sparmål och attityder tas upp i frågorna 5 och 22-35 och de frågor som behandlar sparmönster och kunskaper i 3, 8-9, 11-12, 18-21 och 41. Socioekonomiska data, slutligen, mäts med frågorna 1-2 och 42. Flera av de socioekonomiska uppgifterna om hushållen kan, som tidigare diskuterats, ses som långsiktiga då de endast förändras långsamt över tiden - både på individ- och aggregerad nivå.

3.5 URVAL AV HUSHÅLL

I både studie 2 och 3 används slumpmässiga urval av den svenska befolkningen. Privata abonnenter i de aktuella *telefonkatalogerna* användes som urvalsräm. Ett alternativ är att utnyttja SCBs Folk- och bostadsregister, men det faktum att enbart telefonabonnenter kan kontaktas innebär att en begränsning till telefonkatalogernas uppgifter ändå måste införas i ett senare steg. Av det totala antalet *sidor* som i första hand upptar privatpersoner (dvs efter exkluderande av yrkesregister, information, etc) - drygt 15 000 sidor - valdes var 28:e sida för att ge en lämplig urvalsstorlek. För att välja de abonnenter som skulle komma att ingå i urvalet tillämpades en beslutsregel: det första namnet i den mittersta kolumnen (av tre) på sidan utvaldes. I de fall det uppenbarligen rörde sig om ett företag, en förening e d valdes det föregående namnet. Om ej heller detta var en privatperson/hushåll drogs det efterföljande, osv. De på detta sätt utvalda abonnenterna betraktas inte som intervjupersoner utan som representanter för hushåll som skall intervjuas.

Till skillnad från mantalslängderna ger urvalsförfarandet hushållen ungefär lika sannolikhet att komma med, eftersom de flesta bara har ett abonnemang. Undantag finnes dock, t ex då familjen äger ett fritidshus. I de fall det uppenbarligen rörde sig om ett fritidshus drogs ett nytt hushåll. Detta kan dock inte alltid utläsas av telefonkatalogens uppgifter.

3.6 VAL AV INTERVJUPERSONER

Eftersom flertalet hushåll består av flera personer måste också ett urval göras inom hushållet. Metoder för att objektivt välja ut hushållsmedlemmar vid personliga intervjuer har utvecklats av Kish (1949) och varianter av dessa metoder har prövats vid telefonintervjuer (Groves & Kahn, 1979). Här har dock inte något slumpmässigt urval av medlemmar inom hushållen eftersträfvats, utan den medlem som uppgivits *bäst känna till eller ha hand om ekonomin* har intervjuats. Detta förhållande undersöktes av intervjuaren innan den formella intervjun ägde rum.

Förekomsten av ett hushållstänkande i uppläggnings- och ekonomin och/eller kunskap om övriga medlemmars ekonomi är förutsättningar för att någorlunda tillförlitliga svar skall erhållas på detta sätt. Telefonstudiernas uppläggning bygger på resultaten från förstudien, där detta var huvudfrågor, och där familjemedlemmarna intervjuades tillsammans (se även Haglund, 1980).

Det faktum att individer lever tillsammans i hushåll och gemensamt sparar och konsumerar motiverar att frågor ställs som försöker belysa hela hushållets situation. Men även om en intervjuperson korrekt kan återge detta förlopp ställs också frågor av mera subjektiv natur. I vilken utsträckning man kan räkna med att den hushållsmedlem som intervjuas, och vars attityder och motiv som registreras, också avspeglas i de aktiviteter man vill förutsäga och förklara är oklart.¹

3.7 GENOMFÖRANDET AV INTERVJUERNA, STUDIE 3

Till de utvalda hushållen sändes introduktionsbrev (bilaga 1). Breven som sändes i kuvert med handskrivna adresser innehöll en kort presentation av undersökningen, uppgifter om vem som genomförde den, att uppgifterna var anonyma samt (på separat lapp) att hushållet inom några dagar skulle bli kontaktat av en namngiven intervjuare. Breven utsändes i omgångar under intervjuarbetets gång för att minimera tiden mellan brevets ankomst och telefonkontakten.

Som intervjuare vid undersökningen arbetade främst studenter vid Handelshögskolan i Stockholm. Samtliga intervjuare utbildades på formuläret samt genomförde enskilt provintervju tillsammans med undersökningsledaren. Flera av studen-

¹ Schmolders (1969) talar om att en gemensam hushållsvilja växer fram. Då äkta makars inställning till sparande jämförs, finner han att den överensstämmer i 77 procent av hushållen, och divergerar i 23 procent.

terna deltog som intervjuare både vid studie 1 och/eller studie 2 och var på så vis förtrogna med frågeområdena.

Huvudundersökningen genomfördes under sista halvan av april och de två första veckorna i maj 1978. En bortfalls-uppföljning genomfördes under september.

3.8 BORTFALLSREDOVISNING

Av de totalt utvalda 548 hushållen erhölls efter en bortfallsuppföljning 429 användbara intervjuer. Vid huvudundersökningstillfället anträffades inte 48 personer. Genom uppföljningen kunde detta antal reduceras till 20.

Av de ursprungligen utvalda hushållen visade sig 45 vara avflyttade till okänd ort, långvarigt sjuka eller avlidna och exkluderades därför ur urvalet. Av de återstående 503 vägrade 11 procent (54 st) att låta sig intervjuas och 4 procent (20 st) anträffades alltså aldrig trots att de söktes vid totalt minst tolv olika tillfällen (sex gånger vid huvudtillfället och ytterligare sex gånger under september). Det totala bortfallet kom därför att uppgå till 15 procent och svarsfrekvensen följaktligen till 85 procent. I tabell 3:1 sammanfattas bortfallets orsaker. Motsvarande redovisning för studie 2 återfinns i bilaga 3.

Tabell 3:1. Bortfallsorsaker

	Totalt	%	Huvud-undersökning	Uppföljning
Antal utvalda	548		548	48
Ej tillhörande pop. (sjuka, avflyttade, döda, etc)	45		38	7
Återstår	503	100	510	41
Vägrare	54	11	48	6
Aldrig kontakt	20	4	48	20
Intervjuade	429	85	414	15

3.9 KOMMENTARER TILL BORTFALLET

I studie 2 uppgick svarsfrekvensen till 78 procent. Då detta värde jämförs med liknande undersökningar under perioden, såsom Levnadsnivåundersökningen (ULF) och Hushållens inköpsplaner (HIP), finner man att svarsfrekvenserna är i det närmaste lika trots att dessa undersökningar dels rör betydligt mindre känsliga områden, dels har avsevärt större resurser till sitt förfogande.

I studie 3 har svarsfrekvensen höjts ytterligare till 85 procent, dvs en höjning med 7 enheter jämfört med den föregående studien. Andelen vägrare har sjunkit från 17 till 11 procentenheter och andelen ej nådda hushåll har också sjunkit något, från 5 till 4 procentenheter.

Om studien jämförs med HIP-undersökningen för närmast ligande period (april 1978), ser man att också denna studie kunnat öka svarsfrekvensen märkbart sedan 1977. Värdena är i det närmaste identiska med sparstudien. Andelen vägrare uppgår till 10,2 procent jämfört med (noga räknat) 10,7 procent för sparstudien. Andelen ej anträffade är 3,4 procent (efter en uppföljning med bl a hembesök, vilket är en förbättring med nära 5 enheter jämfört med 1977).

Trots att ämnet troligen spontant upplevs som känsligt, och trots att hushållen informerats om ämnets innebörd redan i introduktionsbrevet, är inte andelen vägrare högre än för andra - och mindre känsliga - frågeområden. Det bör också påpekas att när väl intervjun kommit igång, blev många intervjupersoner intresserade och villiga att diskutera privatekonomiska frågeställningar, ofta långt utanför frågeformulärets ram.

3.10 NÅGOT OM INNEHÅLLET I TIDIGARE DELRAPPORTER

Delrapporterna som behandlar de två telefonstudierna överensstämmer till stora delar i sin uppläggning. De analyser som redovisas syftar till att ge vägledning vid valet av frågeområden och olika frågeformuleringar. I rapporten som omfattar studie 3 görs dessutom jämförelser med den föregående studien. Samtidigt är också urvalet större, vilket tillåter att vissa skillnader i sparbeteendet mellan olika typer av hushåll studeras (flera av dessa nedbrytningar har redan redovisats i kapitel 2).

Analyserna i delrapporterna avser dels de olika sparmåtten med de ovannämnda nedbrytningarna, dels de olika frågeområden som antas påverka hushållens sparande. Frågorna och frågeformuleringarna jämförs med sparandet och med övriga frågor som antas utgöra lång- och kortsiktiga förklaringar till beteendet.

Prövningen och redovisningen av sambanden i studierna har varit tämligen okomplicerade i teoretisk och statistisk mening och tagit fasta på de parvisa samvariationerna mellan olika frågor. Redovisningarna utgörs främst av kors-tabeller och korrelationsberäkningar.

Något egentligt försök att "förklara" de olika sparmåtten med hela den uppsättning av tänkbara bestämningsfaktorer som ingår i studierna har inte gjorts. Ett sådant försök kan exempelvis innebära att man bland de prövade faktorerna söker finna den uppsättning som tillsammans har bäst för-

måga att förklara sparandet. Det kan även innebära att man försöker ta hänsyn till (eller pröva) hur de olika förklaringsvariablerna påverkar varann inbördes för att på så sätt bättre beskriva den process som ligger bakom sparbeteendet.

Den sambandsanalys som nu genomförs av materialet avser en sådan ansats, där de olika bestämningsfaktorerna prövas samtidigt. Detta görs både med och utan hänsyn till antagna kausala förhållanden mellan faktorerna.

I nästa kapitel presenteras en analysmodell samt de variabler som ingår i analysen.

4 ANALYSMODELLEN OCH VARIABLERNA I ANALYSEN

4.1 KAPITLET S YFTE

De fördjupande sambandsanalyserna av materialet från studie 3 sker med hjälp av ett antal multipla analysmetoder, där de olika förklaringsfaktorerna kan beaktas samtidigt eller i en förutbestämd ordning. De antaganden om faktorernas inbördes samband som görs kommer till uttryck i den modell som diskuteras inledningsvis i detta kapitel.

De datainsamlingar som genomförts är inte i första hand avsedda att konstruera eller testa en modell över hushållens ekonomiska beteende - då hade studierna haft ett delvis annorlunda utseende. Det förhåller sig snarare så att det modelltänkande som redovisats i avsnitt 1.5 har tjänat som underlag för att utpeka hypotetiska förklaringsfaktorer. Att det kausala tänkandet bibehålles även i delar av analyskedet strider dock inte mot syftet att söka och testa förklaringsfaktorer till hushållens sparande. Strävan att beskriva de underliggande sambanden bör tvärtom öka möjligheterna att förstå och förklara beteendet.

De fördjupade analyserna innebär också en begränsning i den bemärkelsen att antalet variabler som ingår i analyserna är färre. Genom att i stor utsträckning föra samman frågor och delfrågor som belyser eller antas belysa samma sak har ändå en stor del av ursprungsmaterialet kunnat inkluderas. Kapitlets andra del redovisar de variabler och variabeltransformationer som utnyttjas i de multipla analyserna och avslutningsvis placeras analysens variabler in i undersökningsmodellens ram.

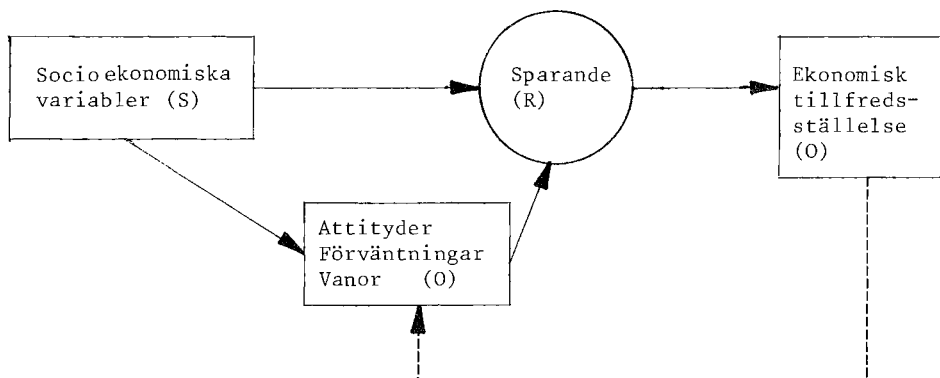
4.2 EN UNDERSÖKNINGSMODELL

Enligt det synsätt som presenterats är hushållets beteende en funktion av stimuli av olika typer, som beskriver hushållets situation och den omgivande miljön, och av subjektiva variabler som attityder, förväntningar och vanor.

Beteendet styrs således av situationsfaktorer, men de subjektiva variablerna implicerar att hushållet också ges en aktiv roll i processen.

Givet att studierna inriktat sig på uppgifter från mikronivån, har *begränsningen* av variabler styrts av flera faktorer. Först och främst har uppgifter insamlats som antas ha direkt betydelse på hushållsnivå. Allmänna förhållanden som konjunkturmått, prisnivå, ränteläge, etc har inte inkluderats. Det innebär inte att de saknar betydelse, men de kan antas vara lika för alla hushåll och är exempel på den typ av kompletteringar eller jämförelser som är viktiga vid regelbundet återkommande fullskaliga undersökningar. För det andra har urvalet av tänkbara förklaringsvariabler och beteendemått påverkats av ambitionen att variablerna skall kunna indikera både kort- och mera långsiktiga förändringar i beteendet (se avsnitt 2.7) och, för det tredje, måste de faktorer som kan användas för att indikera beteendet kunna mätas någorlunda snabbt och enkelt hos många hushåll eller individer.

Med bibehållen uppdelning på de tre huvudgrupperna av stimulus -, organism- och responsvariabler kan den modell eller det schema som använts i undersökningen beskrivas i figur 4:1.

Figur 4:1. Samband mellan variabelgrupper i undersökningen. Helt dragna pilar anger kausala samband. Streckad anger feed back.

Jämfört med de ursprungliga tankegångarna i S-O-R-modellen finns två principiella avvikelser.

För det första ses inte S-O-R-kedjan som ett helt slutet system, dvs inflytandet från stimulusvariablerna antas inte ske helt via de mellanliggande organismvariablerna. Som

framgår av genomgången av sparteorier och sparstudier har skilda resultat framkommit angående de olika faktorernas relativa förklaringsvärden. Det är därför viktigt att studera de skilda grupperna var för sig. Samtidigt förutsätts också de inbördes sambanden mellan stimulus- och organismfaktorerna ha betydelse. I föreliggande studie medför inte en analys av sambanden mellan S- och O-variablerna att modellens statistiska förklaringsvärde höjs. Den utgör dock en viktig förutsättning för att öka förståelsen för de processer som ligger bakom olika slags ekonomiskt beteende.

För det andra ingår mått på den ekonomiska tillfredsställelsen, vilken ses som en följd av beteendet (R-variablerna) - ett mått på måluppfyllelsen. I regelbundna mätningar utgör individers eller hushålls rapporterade tillfredsställelse viktiga indikatorer på stämningar i samhället och antas, liksom övriga organismvariabler, bidra till förståelsen av beteendet.

Redan innan en redogörelse lämnas för variablerna i analysen kan det vara befogat med några ord om operationaliseringen av modellen. Figur 4:1 är allmänt hållen och den kommer att preciseras ytterligare i kapitel 6. Sambanden inom och mellan grupperna av variabler blir lätt komplicerade om man har tillgång till både tvärsnitts- och tidsseriedata, då det kan vara motiverat att ta hänsyn till såväl absoluta värden som förändringsvärden, t ex inkomst per månad eller per år och inkomstförändring under en viss period. Likaså kan det vara viktigt att skilja mellan olika mått på sparande, t ex banksparande eller amorterings-sparande, där beteendemönstret kan förväntas vara annorlunda.

De variabler som utvalts som stimulusvariabler är av socio-ekonomisk natur som inkomst, familjens storlek och sammanställning. Flera av S-variablerna kan betecknas som tämligen stabila över tiden, t ex utbildningsnivån, men har stor betydelse för att kunna göra meningsfulla beskrivningar av hushåll eller grupper av hushåll.

Tanken bakom de inkluderade mellanliggande variablerna är att en förändring i dem skall kunna förebåda en förändring i beteendet. Stabila faktorer som vissa drag i personligheten har därför inte prövats, utan de mera långsiktiga måtten utgörs av ytliga registreringar av stämningar och beteenden hos hushållen.

Sparandet är i ekonomisk terminologi ett vitt begrepp som inte direkt kan jämföras med den enskilde individens uppfattning om begreppet. De beteendemått som används i intervjuerna (R-variablerna) utgör därför det rapporterade sparandet på ett antal bekanta och frekventa sparformer. De är främst kortsiktiga, men sparmått avsedda att visa mera långsiktiga beteenden har också bildats.

4.3 SOCIOEKONOMISKA VARIABLER

4.3.1 Inkomst

Som mått på hushållets inkomst används den totala bruttoinkomsten i hushållet. De olika hushållsmedlemmarnas månadsinkomster (eller inkomster omräknade till månadsbelopp) har summerats. Vanligen är det en eller två medlemmar som är yrkesverksamma, men det förekommer även att hemmavarande barn har inkomster.

Detta inkomstmått är en mycket grov uppskattning av den verkliga inkomsten. För att få ett precisare mått krävs också uppgifter om beskattning och transfereringar av olika slag. Någon sådan justering har tyvärr inte kunnat göras, då dessa uppgifter visade sig vara svåra att registrera i intervjuerna eller att komplettera materialet med. Försök att bilda andra - och bättre - inkomstmått har dock gjorts i de två föregående studierna. I den första valdes hushållen ut på basis av inkomstuppgifterna m m från skattemyndigheterna. De offentliga uppgifterna har tyvärr stora brister som komplement till intervjudata. De kräver kommunvisa kompletteringar och kan vara upp till två år gamla i förhållande till intervjutillfället. För att uppgifterna skall vara aktuella måste de alltså registreras vid intervjun.

I den andra studien, och den första per telefon, ställdes direkta frågor om inkomst efter skatt. Frågorna skapade problem, då kunskapen om intervjupersonens egen och andra familjemedlemmars bruttoinkomster visade sig vara bättre än kunskapen om nettoinkomsterna, och intervjuarna fick övergå till frågor om bruttoinkomsten istället.

Inkomstmättet är alltså en grov skattning och den disponibla inkomsten hade varit att föredra.¹ Det finns emellertid skäl att anta - även om skatte- och bidragssystemet verkar utjämnande - att den inbördes rangordningen mellan hushållen vanligen är oförändrad före och efter skatt (se Järnek, 1971; Bergström, 1967). Detta är också slutsatser man kan dra från SCB:s årliga inkomstfördelningsundersökningar, där faktorinkomst (huvudsakligen arbetsinkomst) och disponibel inkomst kan jämföras (se exempelvis Statistiska meddelanden N1980:6). De slutsatser man drar av analyser baserade

¹ Även om det är möjligt att mäta såväl brutto-, netto- som disponibel inkomst korrekt för hushållet, kan det diskuteras om de är bra indikatorer på vad man i allmänhet vill se dem som uttryck för, nämligen välbefindandet. Deltidstjänstgöring, rörlig pensionsålder, deltidspensionering, vuxenstudier medför alla periodvis lägre inkomster, men inkomstminskningen är inte ett uttryck för minskat välbefindande i en vidare mening, utan tvärtom uttryck för ett högt sådant (se även ULF 1974:5).

på hushållens rangordning eller grupperingar i låg-, medel- och höginkomst kategorier behöver därför inte vara vilseledande.

I tidigare analyser har också inkomst per hushållsmedlem använts. Korrigeringen för antalet hushållsmedlemmar har gjorts för att få ett bättre mått på försörjningsbördan. Också detta mått är en grov skattning av de verkliga förhållandena. Det kan med all rätt hävdas att kostnaderna för olika hushållsmedlemmar inte är lika. De största felaktigheterna bör emellertid uppstå då hushållen är stora och bruttoinkomsten slås ut på ett stort antal medlemmar (medelstorleken i urvalet är 2,7). Vid sambandsanalyser har detta inkomstmått visat sig ha låg diskriminerande förmåga eller ge likartade resultat som den totala bruttoinkomsten (se studie 3). I analysen används därför endast den totala bruttoinkomsten som inkomstmått.

4.3.2 Boende

Hushållens boendeförhållanden har klassificerats med hänsyn till om man bor i hyrd bostad, insats- eller bostadsrättslägenhet eller egen villa, dvs efter om man äger sin bostad eller ej. I analysen används denna dikotomisering.

4.3.3 Hushållssammansättning

Till denna rubrik har förts två uppgifter om hushållet. Den första är antalet medlemmar - om hushållet är ett en-, två-, eller flerpersonghushåll. Den andra är en klassificering i sex olika livscykelstadier som utgår båda från hushållsmedlemmarnas ålder och antal. Indelningen är nära överensstämmande med levnadsnivåundersökningarnas (se ULF 1974:5).

De sex stadierna är:

1. Enpersonghushåll. Hit räknas dock inte ensamstående pensionärer.
2. Yngre gifta/sammanboende utan barn. 35 år har använts som åldersgräns.
3. Småbarnshushåll. Om något av barnen är yngre än 10 år har hushållet förts till denna kategori.
4. Hushåll med hemmavarande barn som minst är 10 år.
5. Övriga utan hemmavarande barn. Hit räknas medelålders barnlösa hushåll och hushåll där barnen flugit ut.
6. Pensionärer, både en- och tvåpersonghushåll bildar slutligen en egen kategori.

4.3.4 Utbildning och yrke

Som ett grovt mått på hushållens kunskaper har skolutbildningen använts. Den högsta utbildningen för någon av de vuxna i hushållet har fått tjäna som mått för hela hushållet. Om någon av de vuxna i hushållet är t ex akademiker eller motsvarande, har hushållet således klassificerats som ett (1) "akademikerhushåll". De övriga nivåerna är (2) hushåll med studentexamen, gymnasium eller motsvarande, (3) real-, fack- eller yrkesskola och (4) folk-, grundskola som enda skolutbildning.

Yrkestillhörigheten är liksom utbildningen inte ett mått som direkt kan överföras från individ- till hushållsnivå. Som mått för hela hushållet används den högst betalades - den yrkesverksammes - yrkestillhörighet (i flerpersonshushåll är det med andra ord så gott som alltid mannens yrke som registreras). En enkel skala från "högre" till "lägre" yrken har använts. Här har också s k fria yrken och egna företagare samt pensionärer, arbetslösa, sjukskrivna, studerande, etc kodats separat.

Skolutbildning och yrkestillhörighet korrelerar signifikant inbördes (koefficienten är 0,37 och signifikant på 0,001 nivå). De två måtten kan antas mäta i stort sett samma sak och deras respektive betydelse är svår att särskilja. I flertalet av analyserna ingår därför endast utbildningen.

4.4 PSYKOLOGISKA VARIABLER

4.4.1 Attityder

Frågorna 22-35 i formuläret utgörs av påståenden avsedda att spegla de intervjuades attityder till främst sparande. Frågorna har sammanförts till två delindex och ett totalt index. Detta förfarande redovisas utförligt i studie 3.

Det totala indexet, där alla påståendena från delindexen ingår, har högre reliabilitetskoefficient, ett mått på den interna konsistensen,¹ än delindexen ($\alpha = 0,96$), vilket

¹ Som mått på den interna konsistensen utnyttjas den approximativa formel för α som anges av McKennell (1970):

$$\alpha = \frac{n \bar{r}_{ij}}{1 + (n-1) \bar{r}_{ij}}$$

där n = antalet påståenden (items) i indexet

$\bar{r}_{ij}$ = genomsnittet av alla parvisa korrelationer mellan de påståenden som ingår i indexet

McKennell anger 0,60 som ett godtagbart minimivärde på α .

talar för att endast detta index bör användas i analysen. Tidigare bibehölls delindexen då en viss skillnad tycks finnas i betydelsen. Men om de skall ingå samtidigt i multipla analyser uppstår problem att särskilja deras betydelse, då de är mycket starkt interkorrelerade.

4.4.2 Förväntningar

Tre frågor i undersökningen handlar om hushållens upplevda och förväntade ekonomiska situation. Fråga 39 berör hushållens ekonomiska situation jämfört med för sex månader sedan, fråga 40 den förväntade ekonomiska situationen om sex månader och fråga 4, slutligen, om hushållet förväntas öka eller minska sitt sparande inom sex månader. I bilaga 4 redogörs för hur dessa frågor utan vägning sammanförts till ett index med samma metod som påståendefrågorna. Låga värden på detta index antas spegla en optimistisk inställning, höga värden en pessimistisk. Reliabilitetskoefficienten är 0,46, vilket är lågt. Anledningen till att indexet ingår i analysen trots det otillfredsställande α -värdet är främst att det innehåller väl utprovade frågor av den typ som används regelbundet både i Sverige och i utlandet (se avsnitt 2.6.1). Vidare är formeln för beräkning av den interna konsistensen känslig för låga antal delfrågor. Av bilaga 4 framgår att samvariationen mellan de tre delfrågorna är hög.

4.4.3 Ekonomisk aktivitet

Uppgifterna om antalet bankkonton och andra placeringsformer utöver bankplaceringar har något godtyckligt tagits som mått på hushållens sparvanor eller ekonomiska aktivitet. Dessa uppgifter har beräknats från frågorna 13, 15 och 16. Också frågorna om hushållen gör något för att skydda sig mot inflationen (fråga 21) och om sparandet brukar diskuteras (fråga 3) antas vara ett mått på det ekonomiska intresset och aktiviteten.

Dessa uppgifter har också de fått bilda ett index. Här uppstår emellertid ett problem vid sammanslagningen av frågorna. Både attitydindexet och förväntningsindexet består av frågor med lika antal skalsteg. När frågorna summerats utan viktning, har de därigenom alla erhållit vikt en. De frågor som belyser den ekonomiska aktiviteten skiljer sig emellertid åt vad gäller antalet skalsteg. Om de adderas innebär det att frågorna kommer att få olika vikt. Frågor med många svarsalternativ (t ex antalet bankkonton) kommer att få högre vikt än frågor med färre svarsalternativ (t ex frågan om man diskuterar sparande eller ej som bara har två alternativ - "ja" eller "nej"). Något skäl till att frågorna skall ha olika vikt anses

inte finnas och därför har frågorna standardiserats¹ innan de summerats. För varje hushåll har ett z-värde per fråga beräknats. Dessa z-värden har sedan summerats och utgör hushållets indexpoäng.

I bilaga 4 redovisas interkorrelationsmatrisen för de standardiserade frågor som ingår i indexet. Måttet på den interna konsistensen (α) är 0,38, vilket är lägre än de övriga indexen. Frågornas inbördes samvariation är emellertid hög och en förklaring till det lägre α -värdet är även här att beräkningen är känslig för ett lågt antal variabler i indexet (här fyra). Fråga 3 har ett ojämnt svars-mönster, men eftersom den är högt korrelerad med hushållens innehav av bankkonton och sänker α -värdet om den exkluderas, behålls den i indexet.

I kapitel 7 visar en annan form av konsistenstest (Cronbachs α) att reliabiliteten är acceptabel.

4.4.4 Ekonomisk tillfredsställelse

Frågorna som antas beskriva måluppfyllelsen klassificeras också som psykologiska variabler. Tre olika frågor antas mäta detta. De gäller huruvida man är nöjd eller missnöjd med sin nuvarande inkomst (fråga 36), om man anser sig vara sparsam eller slösaktig (fråga 37) och om man har lätt eller svårt att få inkomsten att räcka till (fråga 38).

Avsikten var att låta dessa frågor ingå i ett index. Som framgår i bilaga 4 är korrelationen mellan frågorna låg. Det är endast frågorna 36 och 38 som samvarierar signifikant. Ett index med alla tre frågorna får ett lågt α -värde. Endast frågorna 36 och 38 kom därför att inkluderas i indexet, och den interna konsistensen är 0,57.

4.5 RESPONSVARIABLER

4.5.1 Förändring i förmögenhet

Att i intervjuer mäta hushållens förmögenhet kan upplevas som mycket känsligt och svårt av de intervjuade hushållen - något som bl a konjunkturinstitutets sparundersökningar vittnat om. Direkta frågor om storleken på banktillgångarna gav där mindre trovärdiga resultat och ett högt internt bortfall. Troligen har den allmänna viljan att delta i

¹ Standardisering innebär att avvikelsen i förhållande till ett medelsvar beräknas. Detta sker genom att hushållets värde på respektive fråga subtraheras från det genomsnittliga värdet. Restvärdet divideras därefter med standardavvikelsen och utgör hushållets z-värde. Frågans z-fördelning kommer att ha medelvärdet 0 och standardavvikelsen 1.

dylika undersökningar ökat. Debatten om sekretess har avtagit och man är van vid att i en rad sammanhang lämna privatekonomiska uppgifter. Men det torde fortfarande vara känsligt att registrera dessa uppgifter med hjälp av telefon. För att reducera detta problem har frågorna begränsats till den (antagna) mindre känsliga förändringen under en viss tidsperiod. Vid intervjun ställdes först frågor om hushållets innehav av olika typer av kontoformer och andra sparformer (aktier, obligationer). För varje sparform som respondenten (den som bäst kände till hushållets ekonomi) uppgivit att hushållet innehade ställdes sedan frågor om förändringen under den senaste eller de tre senaste månaderna (dvs om saldot ökat eller minskat). På samma sätt undersöktes lån och avbetalningar.

Utifrån den rapporterade förändringen på de olika sparformerna kan flera olika mått konstrueras. Genom att summera förändringen på hushållets samtliga bankkonton erhålles t ex ett mått på banksparandet. Dessa förändringssummor på ett antal frekventa och/eller välkända sparformer utgör de operationella kortsiktiga sparmåtten i studien.

I figur 4:2 redovisas olika sådana mått på förändringen i förmögenhet.

Sparformer	Förändring i förmögenhet		
<u>Typer av bankkonton:</u> Lönsparkonto Lånsparkonto Konto med uppsägningstid Konto utan uppsägningstid Checklöne-, personkonto Andra konton	Banksparande	Bank- och värdepapperssparande (ökning av tillgångar)	Totalt sparande
Aktier Obligationer	Värdepapperssparande		
Lån Avbetalningar	Krediter	(minskning av skulder)	

Figur 4:2. Olika mått på förändring i förmögenhet

Sparmåtten begränsas av *antalet sparformer* som tas upp i intervjuerna. Banksparandemåttet är detaljerat och de allra flesta kontotyper ingår (frågorna 13-16 i bilaga 2). Sedan 1978 har dock flera nya konton tillkommit som skattspar-konton och s k allsparkonton, vilka alltså ej ingår. Aktier och obligationer tas upp som värdepappersmått (fråga 16). Här görs inte någon uppdelning på t ex spar- och premie-obligationer. Försäkringssparande ingår ej.¹ Andra mindre vanliga placeringsformer som diamanter, konst, etc ingår inte heller i analysen även om de inkluderats i formuläret.² Delposterna som bildar måttet på hushållens minskning av sina skulder under perioden utgörs av amorteringar på banklån och hypotekslån samt avbetalningar exklusive kreditkort (frågorna 6 och 7). Antalet hushåll med avbetalningar är tämligen lågt och utmärker inte någon speciell hushållstyp (rapport 3). Avbetalnings- och amorteringsbeloppet har därför lagts samman. Kreditkortsanvändningen var fortfarande mycket låg då studien genomfördes. Vid en uppföljning är det önskvärt att direkta frågor ställs om utnyttjandet av denna form av krediter.

Sparmåtten påverkas också av den valda *tidsperioden*. För att undvika inverkan av tillfälliga inkomster eller utgifter är det önskvärt att perioden är så lång som möjligt. Samtidigt är möjligheterna att ställa minnesfrågor begränsad och täcker endast kortare perioder (studie 1). De flesta sparfrågorna gäller en tremånadersperiod men för vissa kontotyper med fasta månadsbelopp ställs frågorna annorlunda och omräknas sedan till tremånadersbelopp. Det samma gäller avbetalningar och amorteringar.

Eftersom de olika sparsummorna bildas genom minnesfrågor om förändringen är det utan tvivel så att måtten är ungefärliga även om det största banksparandet hänförs sig till konton där fasta och välkända belopp regelbundet förs över till kontot, likaså är avsättningar till återbetalningar av krediter regelbundna och välkända. Det finns inte några belägg för att felen systematiskt drabbar speciella grupper av hushåll (se studie 1) även om våra möjligheter att

¹ Enligt en representativ studie av Vaagbø (1981) har 4 procent av hushållen ett frivilligt försäkringssparande.

² Detta är alltså begränsningar baserade på förekomsten. Om individens subjektiva bedömning tas som utgångspunkt för vad sparfrågorna skall koncentrera sig på, kommer ej heller då livförsäkringar, betalningar av pensionsavgifter m m att ses som sparande. Det visar svaren på frågorna om sparmotiv (fråga 5). Samma slutsatser drar Katona & Mueller (1953) och Katona (1964). Som sparande betraktas vanligen ej heller amorteringar och avbetalningar. Å andra sidan är troligen förhållandet det omvända för konst, antikviteter, frimärken och liknande sparformer. De betecknas av vissa samlare som ett sparande (kanske för att inför sig själv och andra motivera de summor som läggs ner) men kommer sällan att realiseras eftersom det är andra intressen än de ekonomiska som påverkar innehavet (se studie 2).

kontrollera detta varit små. Intervjuerna har präglats av stort intresse och öppenhet från de intervjuade. (Som kurios kan nämnas att två av de intervjuade glatt redovisade sina konton utomlands!) Ytterligare en erfarenhet från intervjuerna kan nämnas. En allvarig felkälla är om konton eller andra sparformer helt glöms bort. Vid den första telefonstudien visade det sig vid kontrollfrågor att många hushåll hade speciella konton för sina barns räkning (där t ex delar av barnbidraget regelbundet sattes in). En fråga kom därför att direkt formuleras så att dessa konton täcktes in.

Om de enkla frågorna om hushållssparandets förändring ställs vid större regelbundet återkommande mätningar för att registrera fluktuationer i sparandet i samhället och bland olika befolkningsgrupper är det i första hand den observerade *tendensen* (ökningen eller minskningen jämfört med tidigare perioder) som är den intressanta, och inte den absoluta nivån. Om felskattningar är slumpmässigt fördelade och inte systematiska, kommer de att ta ut varandra då medelvärden för hela urvalet beräknas. Om den tendens till underskattning som registrerats i den första studien i KI:s sparstudier och andra liknande studier (Ferber, 1966) är permanent, kommer inte heller den att inverka på den observerade trenden, eftersom det är förändringen - inte nivån - som är angelägen att studera.

I denna tvärsnittsstudie kan givetvis endast nivåmått utnyttjas. Eftersom urvalet är litet måste sparmått tolkas med försiktighet, särskilt då nedbrytningar görs på undergrupper, då ett litet antal hushåll som sparar eller konsumerat stora summor kan ha stort inflytande på medelvärdena. Det är därför viktigt att utnyttja flera olika typer av mått, exempelvis medianvärden eller klassindelningar av sparmått i stor- och småspargrupper som inte så lätt påverkas av enskilda hushålls värden.

När sparandet mäts som en förändring kan både den absoluta och relativa förändringen, t ex uttryckt i procent av inkomsten, utnyttjas som sparmått. Inom nationalekonomin beräknas sådana sparkvoter för de skilda sektorerna och formerna för finansiellt sparande inom ekonomin.

På *individnivå*, och med *kortsiktiga* spar- och inkomstuppgifter som grund för beräkningarna, kan sparkvoterna leda till svårtydda och mindre meningsfulla resultat. Ett problem är att individer eller hushåll som tillfälligt saknar inkomst, eller med utgifter överstigande inkomsten, kan få orimligt stora negativa sparkvoter (Ölander & Seipel, 1970; Julander, 1975). Ett annat problem rör tolkningen av sambanden mellan inkomsten och kvoterna (se avsnitt 2.5.1).

I rapport 3 redovisas sparkvoter för vissa grupper av hushåll. Här utnyttjas enbart de absoluta förändringarna för att bilda kortsiktiga individuella sparmått.

Vid sidan av medelvärden och rangordningar baserade på förändringsfrågorna används också andra typer av sparmått som bildats med hjälp av frågor som rör regelbundenheten i beteendet, sparmönstret.

4.5.2 Sparmönster

Förändringsmåttan avser en tremånadersperiod och utgör således ett kortsiktigt mått på beteendet. Då man som här endast har tillgång till en enda tidsperiod, löper man vid sidan av risken för felskattningar också risken att perioden på något sätt är atypisk för det enskilda hushållet med ovanligt höga in- eller utbetalningar.

Mera långsiktiga mått på beteendet utgörs av frågor som visar på resultatet av sparandet över en längre tid och på regelbundenheten i beteendet.

Vid sidan av sparandet under en period ("flödet") är hushållets förmögenhet ("stocken") ett mått på den ekonomiska situationen och resultatet av flera perioders sparande. I första hand har studierna inriktats på att mäta förändringen i tillgångar under en viss tidsperiod, och några skattningar av förmögenheten har inte gjorts. En indikator på likviditeten har emellertid erhållits med uppgifter om det belopp som hushållet kan ta ut från banken (fråga 10). Respondenterna har tillfrågats om hushållen kan ta ut vissa angivna belopp. Denna banklikviditet kan vara resultatet av regelbundet sparande under en längre period och därmed tjäna som ett stockmått. Likviditeten påverkas emellertid också av hushållets innehav av checkkrediter och liknande. Dessa är emellertid relativt ovanliga i urvalet och erfarenheterna från intervjuerna talar för att likviditetsmättet i de allra flesta fall speglar banktillgodohavandena.

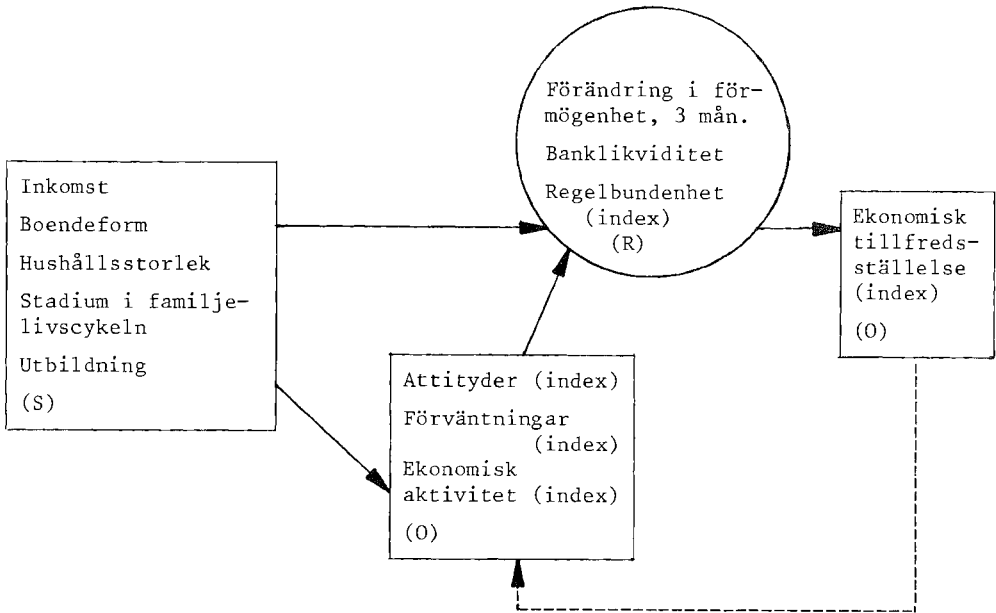
Stabiliteten i beteendet visas av två frågor. Den ena gäller hur mycket hushållet i genomsnitt brukar få över av inkomsten varje månad (fråga 11), och den andra hur ofta man brukar få pengar över (fråga 12). Dessa frågor har en hög samvariation och bildar tillsammans efter standardisering ett index med reliabilitetskoefficienten 0,77 (bilaga 4).

I bilaga 5 redovisas den observerade genomsnittliga förändringen i förmögenhet, uppdelat på bankkonton, värdepapper och krediter enligt figur 4:2, och i bilaga 6 kan samvariationen mellan responsvariablerna utläsas.

4.6 EN ANALYSMODELL

Genom att ånyo utnyttja S-O-R-modellen som klassificeringsschema kan de nu redovisade och operationaliserade variablerna inplaceras i modellen (figur 4:3). De allmänna antaganden som ligger till grund för figuren sammanfattas

nedan. Tolkningen är påverkad av tillgången till tvärsnittsdata. De skillnader som kan förväntas föreligga mellan tidsseriedata och tvärsnittsdata (då observerade skillnader mellan variabler antas ha en kausal innebörd) diskuteras ytterligare i kapitel 6 (path-analysen).

Figur 4:3. Analysens variabler i S-O-R-modellens ram

Hushållens inkomster har en grundläggande betydelse och antas dels påverka sparandet direkt, dels indirekt via de mellanliggande psykologiska variablerna. Höginkomsthus-hållen har större ekonomisk handlingsfrihet och antas vara mera ekonomiskt aktiva när det gäller att söka alternativa placeringsformer för sin förmögenhet. En fördelaktig ekonomisk situation utgör en förutsättning för hushållens optimism inför framtiden.

Boendets betydelse är svår att inordna kausalt, men är en central faktor för att beskriva hushållets ekonomiska situation. Man kan tänka sig att boendet i flera hushåll styrs av rent ekonomiska överväganden och direkt ses som ett placeringsalternativ och "konkurrent" till andra former av sparande. Hushållens inkomster är en restriktion för valet

av bostadsform och en förutsättning för krediter som möjliggör bostadsköpet. Vidgas perspektivet är bostadsinnehavet en förutsättning för hushållet att skaffa sig ytterligare krediter för bostadsbyte eller andra större ekonomiska åtaganden. Bostadsvalet styrs dock inte enbart av ekonomiska faktorer. Familjestorleken, dvs antalet barn, är visserligen en ekonomisk begränsning men förutsätts ha en mycket stor betydelse för valet av bostad.

Hushållssammansättningen beskrivs av om hushållet är ett en- eller flerpersonhushåll samt i vilket stadium i familjelivscykeln det befinner sig. Flera av sparteorierna tar fasta på sparandets fördelning och förändring över livscykeln. Uppbyggnadsskedet karakteriseras av negativt sparande; krediter för att finansiera bostättning m m. Detta förbyts med stigande ålder (till en viss gräns) i ett alltmer positivt sparande; lönen ökar med stigande ålder, hustrun kan återgå till yrkesverksamhet, barnen flyttar hemifrån.

Utbildning, yrke och därmed sammanhängande kunskaper antas påverka valet av sparformer. T ex aktier förekommer främst bland personer med högre utbildning. Likaså antas strävan efter mera inflationssäkra alternativ vara större bland de högre utbildade.

Såväl utbildning och yrken som inkomster är alla starkt inbördes beroende och orsak-verkan-sambanden är svåra att fastställa.

Av de subjektiva variablerna antas positiva sparattityder vara en förutsättning för ett högt banksparande, medan en mera negativ inställning till sparande och sparsamhet kan sammanhånga med viljan till skuldsättning, och åtföljs därför av lägre banksparande och högre amorterings- och avbetalningsbelopp. Hushållens förväntningar påverkar också beteendet. Hushåll med optimistiska förväntningar tenderar att öka sina inköp av kapitalvaror och därigenom minska banksparandet. Pessimism däremot minskar konsumtionsviljan och ökar behovet av en buffert om något oförutsett skulle inträffa.

Också intresset/aktiviteten spelar stor roll för förekomsten av andra sparformer än banksparande. Ett aktivt ekonomiskt beteende genom att placera pengar på olika bankkonton, obligationer, aktier, etc innebär inte bara att förmögenheten sprids på flera olika poster utan att det totala sparandet ökar i hushållet. Detta innebär t ex för banksparandets del att personer som har flera olika kontotyper, vilket kan vara ett tecken på en planerad ekonomi, totalt placerar mera pengar på banken än innehavare av ett färre antal konton.

Den ekonomiska tillfredsställelsen förutsätts vara högre bland de olika typerna av storsparare. Tillfredsställelsen bör också på olika sätt ha inflytande på de övriga psykologiska variablerna. Känner man sig nöjd och anser att man lyckats bra med sitt banksparande, bör det också påverka inställningen till banksparande. Omvänt innebär det att mindre lyckosamma banksparare (enligt egen utsago) eller med negativa erfarenheter av detta sparande har en negativ inställning till dessa typer av aktiviteter. I båda fallen är det ett bekräftande av riktigheten i det egna handlandet och tjänar som feed back inför framtiden.

4.7 SAMMANFATTNING

I detta kapitel redovisades operationaliseringen av förklarings- och responsvariabler och inplacerades i en kau-sal analysmodell. De olika variablerna som ingår i analysmodellen är sammanfattningsvis: socio-ekonomiska variabler (inkomst, boendeform, hushållsstorlek, livscykelstadium, utbildningsnivå), attityder till sparande, förväntningar och aktivitetsnivå. Som mått på sparande används förändringen i förmögenhet under tre månader avseende banksparande, minskning av skulder och värdepapper. Vidare ingår mått på banklikviditeten och stabiliteten i ekonomin.

5 BESTÄMNINGSFAKTORERNAS FÖRKLARINGSFÖRMÅGA: REGRESSIONSANALYS

5.1 INLEDNING

Detta kapitel samt kapitel 6 syftar till att beskriva de socioekonomiska och psykologiska variablernas förmåga att förklara hushållens sparande så som det mätts i studie 3.

En test av sambandet är att studera bestämningsfaktorernas korrelation med sparmåtten. Detta har gjorts i de tidigare rapporterna. Faktorerna kan emellertid också ha inbördes samband som gör att vissa förklaringsfaktorer suger upp effekter från andra faktorer, medan andras inflytande huvudsakligen är indirekt. Vidare är det av vikt att kunna studera den samlade förklaringsförmågan i materialet eller hos delar av materialet.

Med hjälp av regressionsanalys kan såväl de enskilda variablernas som den samlade betydelsen analyseras. Kan det dessutom antas ett kausalt samband mellan de testade bestämningsfaktorerna, kan detta utnyttjas för att ge ytterligare förståelse för de olika faktorernas betydelse samt de processer som påverkar beteendet.

I detta kapitel behandlas först vissa statistiska förutsättningar och antaganden. Därefter genomförs ett antal multipla regressionsanalyser för vart och ett av sparmåtten. Genom dessa analyser visas dels de enskilda bestämningsfaktorernas förklaringsvärde, dels den samlade betydelsen av faktorerna. Den regressionsstrategi som tillämpas innebär att de enskilda variablernas unika betydelse beräknas, sedan inflytandet från andra faktorer tagits bort. Som ett komplement jämförs också de hushåll som har stora respektive små värden på de olika sparmåtten med hjälp av diskriminantanalys.

Då analysmodellen, som presenterats i kapitel 4, bygger på ett kausalt tänkande, utnyttjas också regressionsmekaniken för att beskriva sambandsstrukturen i den antagna modellen.

Detta sker i två steg, där de kausala antagandena skärps. Först införs modellens antaganden om samband mellan *grup-perna* av S- och O-variabler. Detta innebär att variabelgrupperna förs in i regressionen stegvis varvid de inbördes förhållandena mellan grupperna kan belysas.

Nästa steg är att precisera och pröva även de *enskilda* variablernas inbördes förhållanden. Genom s k path-analys studeras variablernas direkta och indirekta inflytande på sparandet i den antagna kausala ordningen. Path-analysen redovisas i kapitel 6, där också en sammanfattande diskussion av sambandsanalyserna i de två kapitlen genomförs.

5.2 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ANALYSEN

5.2.1 Olika typer av data

En viktig förutsättning för valet av analysmetod är vilken eller vilka typer av data som intervjuerna kan antas generera. De fyra typer av skalnivåer som man traditionellt brukar skilja mellan är:

1. Nominalskala, som är en enkel klassificering av svaren (variabelvärdena), t ex kön, hårfärg.
2. Ordinalskala. Här ordnas variabelvärdena inbördes efter något givet kriterium, t ex "bättre" - "sämre". Skillnaden eller avståndet mellan två klassificeringar kan dock inte tolkas tillförlitligt.
3. Intervallskala har liksom ordinalskala en inbördes rangordning av variabelvärdena. Skillnaden mellan två värden låter sig dock tolkas genom att värdena ordnas kring en antagen nollpunkt.
4. Kvotskalan är den "strängaste" formen av skala som utgår från en naturlig nollpunkt. De bästa exemplen är måtten på vikt, längd, volym, etc. Kvotskalan innebär att klassificeringar, rangordningar och meningsfulla tolkningar av skillnader mellan mätvärden kan göras.

De data som genererats med hjälp av intervjuerna är av olika karaktär. Frågor som rör inkomsten och förändring i förmögenhet antas ge data av kvotskaletyp.

Frågor om förändring i förmögenhet under en tremånadersperiod är visserligen, liksom intervallskaledata, ordnade kring en nollpunkt (förändringarna kan vara positiva eller negativa), men har samtidigt kvotskalans egenskaper vid jämförelser mellan mätvärden.

För analysteknikerna spelar det en underordnad roll om data är av intervall- eller kvotskalekaraktär. De tekniker som används kräver metriska data, dvs lägst intervallskala. Kvotskaleegenskaperna kan däremot utnyttjas vid tolkningen.

Det är betydligt svårare att avgöra vilken nivå de frågor tillhör som utgörs av skalor med fasta svarsalternativ eller som i efterhand kodats i olika skalsteg. Att de är av minst ordinalskalenivå är i de flesta fall säkert. Svarsalternativen eller de i efterhand konstruerade alternativen ordnar svaren i en viss dimension. Avståndet mellan olika hushålls svar är emellertid svårt att tolka. I analysen väljs trots detta att behandla svaren som om de vore på intervallskalenivå.

Den variabel som uttrycker hushållens livscykelstadium innehåller sex kategorier som inte direkt kan antas utgöra en intervall- eller ordinalskala. Här utnyttjas *s k dummy-kodning*, vilket innebär att livscykelmättet delas upp i ett antal binära delvariabler, en per stadium, där hushållens tillhörighet/ej tillhörighet anges. Delvariablerna kan antas vara intervallskalemätta. Även hushållens boende är dummy-kodat. Eftersom bara två kategorier (ägd/hyrd bostad) utnyttjas, kan detta uttryckas av en variabel. Användningen av dummy-variabler diskuteras bl a i Cohen & Cohen (1975).

Problemet med skalnivåer är så gott som alltid närvarande vid surveyundersökningar, och att arbeta med ordinaldata som om de vore intervalldata kan naturligtvis ifrågasättas.

Att utgå från intervallskaledata i analysen innebär dock att betydligt starkare statistiska metoder kan användas och därmed möjliggöra en mera djupgående analys. Genom att använda olika metoder - av olika styrka och med olika krav på ingående data - och jämföra konsistensen i resultaten, kan risken för felaktiga tolkningar på grund av antagandena om skalnivåer minskas.

Det finns också undersökningar som tyder på att resultatet av statistiska analyser av ordinaldata i liten grad påverkas av att metoder används som i strikt bemärkelse endast är tillämpbara på intervalldata (se Boyle, 1970). Problemet med antaganden om skalnivåer diskuteras vidare av McKennell (1970), Wike (1971), Lansing & Morgan (1971) och Cohen & Cohen (1975).

5.2.2 Kausalitet

Vid experimentella undersökningar försöker forskaren isolera flera oberoende variablers effekt på en beroende. Genom randomisering kan dessutom eventuella effekter av andra oönskade (omätbara eller okända) faktorer begränsas. De experimentella resultaten kan därför med viss säkerhet påvisa samband och sambands riktning.

Vid surveyundersökningar kan inte inflytandet från omgivningen isoleras på samma sätt. Risken att andra variabler än de som faktiskt mäts kan påverka resultatet är stor. Detta kan ske direkt eller indirekt via de variabler som redan ingår i undersökningen (se Kish, 1959; NOU 1976:8).

Randomisering är ett hjälpmedel att minska inverkan från dessa oönskade, omätta eller omätbara variabler, men ofta saknas information om tillfälliga händelser som påverkar resultatet (Blalock, 1964). Detta kan vara särskilt märkbart vid utnyttjandet av tvärsnittsdata, då informationen är insamlad vid ett enda tillfälle. Trots detta önskar man ändå göra antaganden om sambanden och dess riktning.

Som hjälpmedel används kausala modeller vilka kan utgå dels från vissa teoretiskt grundade antaganden om de variabler som ingår i analysen, dels från empiriska data. Där kan skillnaden i beteende mellan individer med olika variabelvärden antas vara identisk med den beteendeförändring som uppstår då en individs variabelvärde förändras över tiden (se t ex Blalock & Blalock, 1968). Ett exempel: Om individer eller hushåll med lägre inkomster i någon mening beter sig annorlunda än de med högre inkomster, antas denna beteendeskilnad vara identisk med den förändring en enskild individ eller ett hushåll skulle genomgå om inkomsten ökade eller minskade. Att tolka resultatet från tvärsnittsdata i kausala termer är trots allt mycket vanskligt. Modellen används därför som hjälp för undersökaren att tänka kausalt för att därigenom utveckla hypoteser som indirekt kan testas med hjälp av modellen. Att surveydata stöder modellantaganden är dock inte i sig ett bevis på modellens (hypotesens) giltighet - endast att modellen (hypotesen) inte kan förkastas.

Ackoff (1962) skiljer på tre olika typer av samband: deterministisk och probabilistisk kausalitet samt korrelation.

I den första typen av samband kan en viss företeelse klassificeras som både nödvändig och tillräcklig för att en annan skall inträffa. I det andra fallet, probabilistisk kausalitet, är företeelsen nödvändig men ej tillräcklig för att en annan skall inträffa, och i det tredje fallet, korrelation, varken nödvändig eller tillräcklig, men de två företeelserna tenderar att inträffa samtidigt. Endast i de två första fallen existerar ett orsakssamband enligt Ackoff.

De testmetoder som används här kan inte göra anspråk på att fastställa att en viss variabel är en nödvändig förutsättning för en registrerad effekt i en annan (t ex sparande) när det observerade värdet är statistiskt signifikant. För att bevisa ett kausalt samband är det, som sagts ovan, nödvändigt att inflytandet från andra variabler kan isoleras samt att variablerna är skilda åt i tiden.

5.2.3 Problem i samband med val av signifikansnivå

För att vi skall acceptera eller förkasta ett antagande om ett samband krävs ett kriterium för vad som är ett "sant" eller ett acceptabelt värde. Den gräns som väljs påverkar självklart möjligheten att dra slutsatser från resultatet.

Vid val av en viss risknivå (signifikansnivå), p , löper man en risk på $p \times 100$ procent att felaktigt förkasta ett antagande som faktiskt är sant (i statistisk litteratur kallat typ 1-fel). Risken för denna typ av fel kan man handskas med genom att välja en hög signifikansnivå (ett lågt värde på p). Då ökar emellertid risken att ett observerat samband kan komma att betraktas som ett slumpmässigt, trots att det i själva verket är sant (typ 2-fel). Genom ökad stickprovsstorlek minskar risken för såväl typ 1- som typ 2-fel.

Vad gäller empiriska undersökningar inom samhällsvetenskaperna är troligen en 5-procentig signifikansnivå den vanligaste. Högre signifikansnivåer innebär då ett starkt signifikant resultat (Peterssohn, 1976).

Att ett visst samband är signifikant i en modell eller en hypotestest, utgör dock inte ett bevis på att ett orsaks-samband - eller ett betydelsefullt sådant - existerar. Omvänt innebär inte ett icke-signifikant värde att ett antaget samband helt saknas. Förutom felaktigheter i modell-specificeringen, kan skälen till detta vara flera och bl a bero på felriskerna av typ 1 och 2 samt de antaganden om kausalitet som diskuterats tidigare (jämför Ackoff). Men även stickprovsstorleken och övriga mätta variabler kan ha betydelse. Signifikans i dess tekniska mening är inte liktydigt med ett mått på styrkan i beroendet mellan två variabler. Vid stora urval tenderar sambanden att bli statistiskt signifikanta även när styrkan i sambanden är mycket låg (se Davis, 1971). Ett sambands styrka (och riktning) kan även påverkas av inflytandet från andra mätta variabler genom s k suppressor- eller multikolinearitets effekter. Illustrativa exempel på detta ges i McNemar (1955) och Davis (1971). Se även avsnitt 5.3.2.

5.3 NÅGOT OM REGRESSIONSANALYS

5.3.1 Användning

Multipel regression är en välkänd och vanlig analysmetodik som undersöker sambandet mellan en beroende variabel (Y) och ett i förväg fastställt antal oberoende variabler (förklaringsvariabler, X_i). Analystekniken kan användas i flera syften. Här används tekniken dels för att utvärdera det totala bidraget till "förklaring" av variation i spårande som alla oberoende variabler i modellen ger, dels som

ett hjälpmedel att utvärdera bidraget från de enskilda variablerna när inflytandet från de andra variablerna hålls under kontroll.

I det första fallet rör det sig om regressionsekvationens anpassning till det empiriska materialet (goodness of fit) som vanligen uttrycks genom värdet på R^2 , determinationskoefficienten. Den anger hur stor andel av variationen i sparandemåttet som förklaras av de variabler som ingår i modellen. Genom F-testning av determinationskoefficienten kan man avgöra om regressionsekvationen är signifikant på en viss nivå.

De enskilda variablernas inflytande kan beskrivas med hjälp av partiella regressionskoefficienter. Den partiella regressionskoefficienten för en viss oberoende variabel anger det förväntade bidraget till förändring i sparande som variabeln ger när den förändras med en enhet och alla andra oberoende variabler samtidigt hålls konstanta. Då modellens olika variabler är mätta i olika enheter kan regressionskoefficienterna transformeras till standardiserade koefficienter, s k betakoefficienter, för att underlätta jämförelser (se Cohen & Cohen, 1975).

5.3.2 Förutsättningar

De antaganden som ligger bakom användningen av multipel regressionsanalys kan sammanfattas i följande punkter (Frank, et al., 1962; Cohen & Cohen, 1975):

1. Urvalet är slumpmässigt draget
2. Varje fel i Y, som en given uppsättning av oberoende variabler ger upphov till, är normalfördelat.
3. Förhållandet mellan Y och de oberoende variablerna är linjärt.
4. Felen i Y har samma varians

I den statistiska litteraturen anvisas ett antal mer eller mindre avancerade testmetoder för att studera förekomsten av linearitet. En förhållandevis enkel och illustrativ metod är att "plotta" residualerna mot förklaringsvariablerna i ett diagram för att därigenom avslöja eventuella abnormiteter. Förfarandet rekommenderas av Kim & Kohout (1975). Även antagandena om residualvariansen kan studeras genom direkt inspektion av residualerna (Cohen & Cohen, 1975).

En kategori av fel i regressionen är att en irrelevant variabel ingår eller en viktig förklaringsvariabel saknas. Att en oviktig variabel ingår är inte något allvarligt problem, eftersom estimatet ändå blir väntevärdesriktigt

(se Peterssohn, 1976). Däremot är det allvarligare att en viktig variabel saknas. Är den okorrelerad med de oberoende variabler som redan ingår i analysen kommer säkerheten i modellen - andelen förklarad varians - att bli mindre än om variabeln inkluderats. Omvänt blir den oförklarade restposten (slumtermen) större, eftersom variabelns inverkan förs till denna term. Är den saknade variabeln korrelerad med någon av de ingående, blir också därigenom slump termen korrelerad med den ingående variabeln och dess inverkan felskattas.

Risken för multikolaritet hänger också nära samman med denna typ av fel. Multikolaritet förekommer när två eller flera oberoende variabler samvarierar. Det är då svårt att skilja mellan dessa variablers "egen" inverkan. Då samvariationen är hög - vilket ofta är fallet vid vissa socioekonomiska variabler, t ex utbildning och sysselsättning - kan det vara motiverat att låta endast en av variablerna ingå i analysen. Vid tolkningen av resultatet får sedan denna variabel representera också de uteslutna.

Förekomsten och graden av multikolaritet kan kanske enklast studeras genom korrelationsmatrisen över de variabler som ingår eller är tänkta att ingå i analysen. Ett annat sätt är att i successiva regressionsberäkningar studera var och en av förklaringsvariablernas bidrag till R^2 för den fullständiga regressionskvationen.

5.3.3 Olika strategier för regressionsanalys

När man utifrån ett i förväg specificerat (och stort) antal oberoende variabler önskar studera deras gemensamma eller enskilda inverkan på en beroende variabel, finns flera regressionsstrategier, som redan antytts i kapitlets inledning.

Den första strategi som används här för att belysa hur "viktiga" olika variabler är, utgår från variablernas betydelse sedan effekten av alla andra oberoende variabler tagits bort. Detta är den traditionella formen av regressionsanalys och innebär att variablerna i tur och ordning testas som sista introducerade variabel i regressionslösningen. Detta kan bedömas som en relativt sträng test, där man inte avser att ta hänsyn till gemensamma effekter bland de oberoende variablerna utan enbart det "unika" tillskottet i förklaringsvärde hos de enskilda variablerna.

Ett alternativt tillvägagångssätt är att använda en standardrutin som (förutsättningslöst) väljer ut de variabler som tillsammans ger det största värdet på R^2 . Ett flertal sådana rutiner diskuteras i Green (1978). En sådan är att stegvis plocka in de variabler som ger det största tillskottet till R^2 tills den "bästa" ekvationen erhållits, s k Forward Regression. I steg 1 väljs den variabel ut som förklarar den största andelen av variationen i den beroende

variabeln. I steg 2 förs den variabel in i ekvationen som förklarar den största andelen ännu oförklarad variation, dvs den variation i den beroende variabeln som inte redan förklaras av den först inkluderade, osv.

Metodens fördel gentemot traditionell regressionsanalys är att den tar hänsyn till variablerna efter deras viktighet och man kan därigenom lätt begränsa antalet oberoende variabler (Hansen, 1979). Den kan dock medföra svårigheter då dummy-variabler ingår i analysen (se Nie m fl, 1975) och tillämpas ej här.

En tredje regressionsstrategi, som också bygger på ett stegvis förfarande, är att pröva variablerna i en förutbestämd ordning. Denna strategi är användbar då det antas finnas en kausal ordning mellan de oberoende variablerna (Kim & Kohout, 1975). Förfaringssättet innebär att variablerna tillgodoräknar sig effekter av senare liggande (senare introducerade) variabler, men "förlorar" gemensamma effekter till variabler som kausalt sett ligger tidigare. Detta sk hierarkiska förfarande kan inte bara tillämpas för enskilda variabler utan också för grupper av variabler som kan föras in samtidigt i ekvationen (Cohen & Cohen, 1975; Green, 1978). Detta utnyttjas för att pröva analysmodellens antaganden om samband mellan de olika grupperna av socioekonomiska och psykologiska variabler. Metoden kan även användas i kombination med andra strategier för att studera multikolinearitets effekter (Kim & Kohout, 1975).

5.3.4 Testmetoder för att avgöra vilka variabler som är viktiga

Test av regressionsanalysens resultat kan genomföras i två steg. Ett steg kan inriktas på regressionsmodellen i sin helhet - i vad mån de variabler som ingår tillsammans är intressanta för att förklara den beroende variabeln. Detta framgår av värdet på R^2 - andelen av den totala variationen som förklaras av regressionen. Kvoten mellan andelen förklarad och oförklarad variation är F-fördelad och kan efter hänsyn till antalet frihetsgrader användas för att avgöra om regressionsekvationen är signifikant på en viss nivå. Om andelen förklarad variation är noll eller nära noll (och F-värdet följaktligen inte är signifikant), innebär detta att materialet saknar samband, att alla regressionskoefficienter är noll eller nära noll. Om andelen förklarad variation överstiger noll och F-värdet är signifikant på en viss nivå, innebär det att en eller flera regressionskoefficienter uppvisar ett samband med den beroende variabeln (Wonnacot & Wonnacot, 1970; Green, 1978).

Detta leder till nästa steg i analysen, nämligen test av de enskilda regressionskoefficienterna. Testen avser att avgöra vilka som har ett absolut värde skilt från noll. Testförfarandet är likt det för regressionsekvationen i sin

helhet, men här utgörs F-värdet av kvoten mellan det unika *tillskott* som varje variabel ger och andelen oförklarad variation.

Tillskottet avser det tillskott som varje enskild variabel ger om den skulle föras in i ekvationen sist, efter det att alla andra variabler redan introducerats.

Bildandet av F-kvoten är något annorlunda när en hierarkisk metod används för att introducera variablerna - då variablerna introduceras en och en eller gruppvis i en förutbestämd kausal ordning.

Varje variabls eller variabelgrupps tillskott fastställs då genom att beräkna det kvadrerade värdet på semipartial - eller partkorrelationen mellan den beroende och den sist introducerade variabeln (eller gruppen), då övriga, redan introducerade, variablers inverkan hålls konstant (Nie m fl, 1975; Cohen & Cohen, 1975). Varje variabls eller variabelgrupps tillskott kommer genom detta att utgöras dels av ett direkt tillskott, dels av ett indirekt via de ännu ej introducerade.

Test av dummy-variabler, där delvariablerna förs in samtidigt i regressionen, är likartad (se Green, 1978).

5.4 NÅGOT OM DISKRIMINANTANALYS

Tyngdpunkten i analysen ligger på regressionsanalyserna och de test av modellen som de innebär. Men som ett komplement plockas också de hushåll ut som har stora respektive små värden på de olika sparmåtten och jämförs. Detta för att se vilka variabler eller variabelgrupper som har störst betydelse för "extremhushållen". För att beskriva skillnaden mellan stor- och småsparhushållen används en serie diskriminantanalyser.

Diskriminantanalys liknar i vissa delar regressionsanalys och används liksom denna för att beskriva sambanden mellan en beroende och flera oberoende variabler. Kraven på skalnivåer är emellertid annorlunda och med hjälp av diskriminantanalys kan en nominalskalemätt beroende variabel relateras till ett antal oberoende intervallskalemätta variabler. Den beroende variabeln kan utgöras av två eller flera olika grupper - som här om man tillhör gruppen "storsparare" eller "småsparare". Själva analysen innebär att de oberoende variablerna viktas och kombineras linjärt på ett sådant sätt att skillnaden mellan grupperna blir så stor som möjligt. Statistiskt innebär detta att variansen mellan grupperna maximeras, medan inomgruppsvariansen minimeras. Dessa funktioner benämns diskriminantfunktioner. Antalet kan som mest vara en mindre än antalet grupper. De två grupperna stor- och småsparare ger alltså upphov till en funktion. Metoden beskrivs lättfattligt i bl a Wahlbin (1976) och Klecka (1975).

När väl en diskriminantfunktion beräknats, kan resultaten användas i flera syften (se Green & Tull, 1970). Klecka (1975) anger två huvudsatser: analys och klassificering.

Analysansatsen innebär i allmänhet att man söker identifiera de variabler som mest bidrar till skillnaden mellan grupperna. Koefficienterna i diskriminantfunktionerna tolkas då på ett liknande sätt som vid multipel regression. Liksom vid multipel regression kan också ett stegvis förfarande tillämpas där variablerna förs in alltefter diskriminerande förmåga.

Klassificeringsansatsen innehåller ett prognosmoment och innebär att resultaten från en undersökningsfas utnyttjas för att fördela nya observationer till någon av grupperna i den beroende variabeln endast genom att utgå från värden på de oberoende variablerna.

I programpaketet SPSS kan en simulerad klassificering genomföras genom att på nytt utgå från det redan tidigare utnyttjade datamaterialet. Jämförelsen mellan skattad och faktisk grupptillhörighet kan då tas som en indikation på hur väl diskriminantfunktionen fungerar.

5.4.1 Testmetoder

Värdet av en diskriminantfunktion kan beskrivas bl a av Wilks lambda (för varje steg och för funktionen i sin helhet) samt av den kanoniska korrelationen mellan funktionen och den beroende variabeln.

Wilks lambda utgår från skillnaden mellan de två grupperna givet de introducerade variablerna. De variabler som maximerar F-värdet för skillnaden kommer att minimera värdet på Wilks lambda (se Green, 1978; Klecka, 1975), vilket alltså skall vara så lågt som möjligt (värdet varierar mellan ett och noll).

Kanonisk korrelationsanalys söker, liksom de flesta använda metoder, att maximera variationen i data. Till skillnad från andra metoder utgår den från grupper av variabler (och inte två enskilda variabler) och beräknar en linjärkombination för varje grupp så att korrelationen mellan de två linjärkombinationerna maximeras. Vid diskriminantanalys kan den kanoniska korrelationskoefficienten användas för att beskriva sambandet mellan de oberoende variablerna i diskriminantfunktionen och den beroende variabeln (jämför Cohen & Cohen, 1975). En kvadrering av koefficienten kan betraktas som den andel variation diskriminantanalysen kan förklara. För att diskriminantfunktionen skall kunna anses tolkbar, bör den icke kvadrerade koefficienten överstiga 0,30 (Cooley & Lohnes, 1971).

5.5 KAN BESTÄMNINGSFAKTORERNA FÖRKLARA SPARANDET?

5.5.1 Uppläggning och avgränsningar

I detta avsnitt redovisas och diskuteras resultaten från ett antal regressions- och diskriminantanalyser i avsikt att studera och om möjligt förklara variationen i de olika måtten på sparande.

Huvudfrågorna för denna analys är (1) om variablerna i modellen tillsammans har någon betydelse för de sparmått som behandlas som beroende, och (2) - kanske viktigare - vilka av modellens variabler som har störst betydelse.

Antalet beroende sparmått, som analyseras här, har begränsats till fyra (jämför figur 4:2). Tre av dessa rör de kortsiktiga måtten på förändring i förmögenheten: bank-sparande, minskning av skulder (det månatliga amorterings- och avbetalningsbeloppet) samt det totala sparmåttet under perioden. Det sistnämnda kortsiktiga sparmåttet motsvarar närmast den aggregerade definitionen av sparande och inkluderar både bank- och värdepapperssparande samt minskning av skulder.

Det fjärde sparmåttet är det (antagna) mera långsiktiga måttet på hushållets banklikviditet, om hushållet kan ta ut vissa angivna belopp från banken.

Stabiliteten i hushållsekonomin, det index som bildas av frågorna 11 och 12, ses liksom banklikviditeten som ett långsiktigt mått på beteendet. Det är inte på samma sätt som de övriga fyra måtten direkt knutet till sparaktiviteter, och redovisas och diskuteras därför separat i bilaga 9. Där görs också jämförelser med resultat från andra studier.

Att stabilitetsmåttet förpassas till en bilaga innebär inte att det antas vara mindre intressant eller värdefullt som långsiktigt mått på hushållens ekonomi. Det är enbart en begränsning av analysen till mera direkta mått på hushållens sparande.

I tabell 5:1 sammanfattas de regressionsanalyser som redovisas i de följande avsnitten, där vart och ett av de fyra beroende sparmåtten analyseras med hjälp av två typer av regressionsstrategier. Den vanliga formen av regressionsanalys (se avsnitt 5.3.3) benämns fortsättningsvis "simultan" analys. "Hierarkisk" analys står för den stegvisa strategi som utgår från S-O-R-modellens antaganden om samband mellan variabelgrupperna.

Regressionsanalyserna utgår från det totala urvalet av hushåll och eventuella skillnader mellan olika grupper av hushåll kommer kanske inte fram. För att spåra sådana skillnader plockas stor- och småspararna ut för varje sparmått och jämförs med hjälp av diskriminantanalys.

Tabell 5:1. Regressionsanalysens uppläggning med angivande av de olika avsnittens och bilagornas numrering

Beroende variabel	STRATEGI	
	Simultan regressionsanalys (tabell 5:3)	Hierarkisk regressionsanalys (tabell 5:4)
Banksparande	Avsnitt 5.7.2, bilaga 7a	Avsnitt 5.7.3, bilaga 8a
Minskning av skulder	Avsnitt 5.8.2, bilaga 7b	Avsnitt 5.8.3, bilaga 8b
Totalt sparande	Avsnitt 5.9.2, bilaga 7c	Avsnitt 5.9.3, bilaga 8c
Banklikviditet	Avsnitt 5.10.2, bilaga 7d	Avsnitt 5.10.3, bilaga 8d

Sammanfattningsvis innebär detta att varje sparmått i detta kapitel utsätts för tre typer av analyser: två regressionsstrategier och en diskriminantanalys av undergrupperna små- och storsparare.

5.5.2 Andra undergrupper

Utöver vad som kan framkomma med hjälp av diskriminantanalysen av extremgrupperna, kan vissa grundläggande skillnader antas förekomma genomgående. En sådan kan t ex vara betingad av det livscykelstadium som hushållet befinner sig i. Genom att konstanthålla denna variabel - och genomföra analyserna inom varje kategori - kan de eventuella skillnaderna studeras ytterligare. I denna studie är emellertid antalet hushåll inom vissa kategorier lågt, och hushållets livscykelstadium ingår därför enbart tillsammans med de övriga oberoende variablerna i analysen.

En annan grundläggande skillnad kan orsakas av hushållets boende. Bostadsvalet - valet mellan att bo i ägd eller hyrd bostad - kan ha mycket stor betydelse för hur hushållets ekonomi är upplagd. Inköpet av t ex en villa är för de flesta hushåll den största ekonomiska transaktionen man är inblandad i, det medför krav på planering av amorteringar, det skapar nya erfarenheter av bankernas verksamhet, det är en förutsättning för andra krediter, osv.

Det kan därför antas att själva boendet (om man bor i ägd eller hyrd bostad) skapar grundläggande skillnader mellan hushållen. Av den anledningen genomförs också regressionsanalyserna för de fyra sparmåtten med en konstanthållning av bostadsformen (hyrd/ägd). Resultaten redovisas i bilagorna 10:1 - 10:4.

5.5.3 Ekonomisk tillfredsställelse

I den analysmodell över hushållets sparande som presenteras i kapitel 4 ses den ekonomiska tillfredsställelsen som en följd av beteendet.

Syftet med regressionsanalyserna är främst att studera de olika testade variablernas - antagna bestämningsfaktorernas - förklaringsförmåga och inte i detalj de inbördes förhållandena mellan dem. (Det är däremot syftet med path-analysen.) Måttet på den ekonomiska tillfredsställelsen behandlas därför som de övriga testade socioekonomiska och psykologiska variablerna i regressionsanalyserna, dvs som en förklaringsvariabel (och inte som en beroende variabel).

5.5.4 De använda analysprogrammen

I både den simultana och den hierarkiska regressionsproceduren används programmen i standardpaketet SPSS.

I den hierarkiska analysen utnyttjas en kombination av ett strikt hierarkiskt förfarande och s k Forward Regressionen (se avsnitt 5.3.3). Variabelgrupperna förs in i den förutbestämda ordningen, men inom varje steg kommer variablerna automatiskt att introduceras efter deras tillskott i R^2 . Ett undantag är inkomsten som antas ha en grundläggande betydelse. Den särbehandlas och introduceras därför genomgående som första variabel. Senare i analysen, då antagandena om kausalitet förfinas, ändras detta.

I anslutning till var och en av regressionerna har residualerna beräknats och plottats. I bilaga 11 visas residualerna för de beroende variablerna totalt sparande (som är en summering av flera av de analyserade sparmåtten) och banklikviditeten.

I diskriminantanalysen har ett simultant förfarande använts, som innebär att de oberoende variablerna förs in samtidigt i analysen. Även här utnyttjas standardprogrammet i SPSS.

5.6 SPARMÅTTEN OCH DERAS INBÖRDES SAMBAND

I anslutning till analyserna av banksparande, krediter, totalt sparande och banklikviditeten redovisas kortfattat frekvenser, medelvärden samt metodologiska överväganden och problem. I kapitel 7 behandlas sparandets omfattning och inriktning ytterligare.

Det kan dock vara lämpligt att som en inledning till analysen kortfattat diskutera sparmåtten och deras inbördes relationer i materialet.

Banksparandet är jämfört med sparande i värdepapper (som ingår i det totala sparmåttet) helt dominerande, både med avseende på belopp och frekvens (bilagorna 2 och 5). Av den genomsnittliga förändringen på olika bankkonton och värdepapper svarar banksparandet för cirka 80 procent.

Den helt dominerande "placeringsformen" är dock återbetalning av krediter. Jämfört med bank- och värdepapperssparandet är amorterings- och avbetalningsbeloppet i genomsnitt mer än dubbelt så stort. Hushållets banklikviditet kan påverkas på skilda sätt av valet av andra sparformer, men i genomsnitt är likviditeten hög och en majoritet av hushållen har större belopp (10 000 kronor eller mer) tillgängliga på olika former av bankkonton.

I tabell 5:2 redovisas korrelationerna mellan de fyra sparmåtten i regressionsanalysen samt måttet på stabilitet i hushållsekonomin. I bilaga 6 återfinns korrelationsmatrisen över samtliga variabler i analysen.

Tabell 5:2. Korrelationen mellan sparmåtten. Signifikanta värden på 5 procents nivå anges med * och med ** för 1 procents nivå.

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Banksparande	-	0.04	0.79**	0.09	0.24**
2. Minskning av skulder		-	0.53**	-0.03	0.05
3. Totalt sparande			-	0.07	0.19**
4. Banklikviditet				-	0.36**
5. Stabilitet i ekonomin					-

Korrelationsmatrisen antyder att olikheter förekommer mellan sparmåtten. En grupp av mått som samvarierar är det totala sparandet, minskning av skulder och banksparandet, vilket inte är så konstigt. Det är en effekt av att bankspar- och amorteringsmåttet ingår som delar i det övergripande måttet. Det finns dock inte någon samvariation mellan banksparandet och amorteringsbeloppet. Ett annat "kluster" i matrisen orsakas av regelbundenhetsmåttet som korrelerar med alla sparmått utom amorteringsbeloppet. Det visar sig att hushåll som (enligt indexet) har en stabil ekonomi tenderar att bankspara i större omfattning, ha högre likviditet och, som en följd av banksparandet, även högre totalt sparande.

Tabell 5:3. Utfall av regressionsanalys med banksparende, minskning av skulder, totalt sparende och banklikviditet som beroende mått. Ger den oberoende variabeln ett signifikant tillskott till R^2 då den introduceras sist, anges detta med * för 5 procents nivå och med ** för 1 procents nivå. Se även bilaga 7.

Oberoende variabler	Beroende variabler			
	Bank-sparende	Minskning av skulder	Totalt sparende	Bank-likviditet
Inkomst		**		
Boende		**	*	
Utbildning				
Antal hushållsmedlemmar				
Livscykelstadium		**	*	
Attitydindex			*	
Förväntningar				*
Ekonomisk aktivitet				**
Ekonomisk tillfredsställelse	*	**		**
R^2	0.06	0.21**	0.12**	0.22**

Tabell 5:4. Utfall av hierarkisk regressionsanalys med banksparende, minskning av skulder, totalt sparende och banklikviditet som beroende mått. Ger den oberoende variabeln eller variabelgruppen ett signifikant tillskott till R^2 då den introduceras i den förutbestämda ordningen, anges detta med * för 5 procents nivå och med ** för 1 procents nivå. Se även bilaga 8.

Oberoende variabler (hierarkisk introduktionsordning)	Beroende variabler			
	Bank-sparende	Minskning av skulder	Totalt sparende	Bank-likviditet
1. Inkomst	**	**	**	**
2. Boende				
Utbildning	}			
Antal hushållsmedlemmar		**	**	**
Livscykelstadium				
3. Attitydindex	}			
Förväntningar		*	*	**
Ekonomisk aktivitet				
4. Ekonomisk tillfredsställelse	*	**		**
R^2	0.06	0.21**	0.12**	0.22**

5.7 VAD FÖRKLARAR VARIATIONEN I HUSHÅLLENS BANKSPARANDE?

5.7.1 Den beroende variabeln

Uppgifterna om hur mycket saldot förändras uppåt eller nedåt på de olika bankkontona redovisas i bilaga 5. Den största förändringen har skett på lön- och lånsparkonton, dvs kontotyper där sparandet till sin natur är mer eller mindre automatiskt genom att ett visst belopp dras från lönen varje månad. De hushåll som har lånsparkonton avsätter sammanlagt i genomsnitt 225 kronor i månaden på denna kontotyp. De som har lånsparkonton sparar i genomsnitt ett högre belopp på dessa konton, 363 kronor per månad. Utslaget på hela urvalet är det genomsnittliga banksparandet 154 kronor per månad.

5.7.2 Simultan analys, banksparande

Tabell 5:3 visar utfallet av den "modellösa" regressionsanalysen, där förklaringsvariablernas förmåga att förklara variationen i banksparandemåttet beräknats utan inverkan från de andra variablerna.

Två huvudfrågor är, som nämnts ovan, om variablerna tillsammans har betydelse för den variabel som skall förklaras, och vilka av förklaringsvariablerna som har särskild betydelse.

Försöken att på ett tillfredsställande sätt försöka förklara hushållens banksparande har varit ganska fruktlösa i de tidigare studierna. Också här, där materialet är större och delvis andra analysmetoder använts, är variablernas sammanlagda förklaringsvärde mycket lågt. Endast 6 procent av variationen i banksparande lyckas de nio variablerna i regressionen att förklara, vilket är ett mycket lågt värde och en meningsfull tolkning är inte möjlig.

Den enda variabel som visar ett visst samband med banksparandet är hushållens ekonomiska tillfredsställelse (om man är nöjd eller inte med sin inkomst, om man har lätt eller svårt att få pengarna att räcka till), som i modellen ses som en *följd* av det faktiska beteendet.

Den ekonomiska tillfredsställelsen är alltså högre bland hushåll som har ett högre banksparande. Omvänt innebär det att mindre "lyckosamma" banksparare i högre grad är missnöjda med sin ekonomi.

Som vi konstaterade tidigare har de allra flesta någon form av banksparande. De som sparar större belopp på bank har också med större sannolikhet även andra sparformer. Man får därför inte dra slutsatsen att tillfredsställelsen härrör sig enbart från det stora banksparandet.

Omvänt vet vi att banksparandet är det primära sparandet. Ett lågt banksparande kompenseras i allmänhet inte av andra typer av sparande. Ett lågt banksparande är därför i de flesta fall ett inte önskvärt tillstånd och ett uttryck för en besvärlig ekonomisk situation. Sambandet mellan missnöje och lågt banksparande kan därför ses som en intern validering av de två frågeområdena.

5.7.3 Hierarkisk analys, banksparande

Den hierarkiska strategin i tabell 5:4 antas beskriva de samband som finns mellan variablerna i S-O-R-kedjan. Först har inkomstmåttet introducerats, därefter resterande socio-ekonomiska variabler som beskriver hushållet, de mellanliggande subjektiva variablerna och sist måttet på ekonomisk tillfredsställelse.

Det kan diskuteras, som i avsnitt 4.6, i vilken ordning de socioekonomiska och de mellanliggande subjektiva variablerna skall tas in i analysen. Vissa av dem är svåra att meningsfullt inordna i en kausal kedja. Samtidigt har ordningen stor betydelse för utfallet av analysen. Men genom att variera introduktionsordningen något kan man få viss hjälp att beskriva de inbördes sambanden eller för att spåra multikolinearitetseffekter.

Standardförfarandet vid hierarkisk regressionsanalys tycks vara att variabler som tidsmässigt föregår andra också introduceras tidigare. De ges vad Cohen & Cohen (1975) kallar *kausal prioritet*. I analysen får det till effekt att variablerna då de introduceras, förutom sin "egen" förklaringsförmåga, också tillgodoräknas förklaringsförmåga som är gemensam med de efterföljande och ännu ej introducerade variablerna. Man kan också tänka sig ett omvänt förfarande, där den variabel som antas ligga den beroende närmast i tiden introduceras först och därmed tillåts suga upp förklaringsvärde från de bakomliggande variablerna. Man börjar med andra ord analysen i andra änden av modellen. Någon diskussion av detta tycks inte finnas i statistisk litteratur. Den första och vanligaste strategin används också här, men i bilaga 12 kompletteras tabell 5:4 med en analys där variablerna givits en omvänd kausal prioritet.

Diskussionen om variablernas prioritet i regressionsanalysen tycks mig kunna kopplas till den tidigare diskussionen om mätning av kort- och långsiktiga prediktorer (avsnitt 2.7). Önskar man belysa inverkan av bakomliggande, kanske mera grundläggande faktorer, talar detta för en kausal prioritering av förklaringsvariablerna. Kortsiktiga prognosstudier däremot, där "ytfenomenen" i första hand åsyftas och inte mera grundläggande faktorer, talar för ett omvänt kausalt förfarande.

Oavsett vilken av de två regressionsstrategierna som tillämpas, är givetvis variablernas gemensamma förmåga att förklara banksparatet mycket låg eller i det närmaste obefintlig.

Som första variabel har inkomsten betydelse, men det har också de två typerna av variabler som läggs till i steg 3 och 4, 0-variablerna. Detta talar inte för att inkomsten har en avgörande inverkan på dem. Endast de resterande bakgrundsvariablerna i steg 2 saknar helt samband med banksparatet, tycks det. Delvis kan deras inverkan ha sugits upp av inkomstmåttet, men den omvända prioriteringsordningen av variablerna (bilaga 12) tyder inte på att inkomsten skulle ha något större indirekt inflytande via dessa variabler.

5.7.4 Diskriminantanalys av banksparande, extremhushåll

Tanken med diskriminantanalysen är, som redovisats tidigare, att den skall utgöra ett komplement till regressionsanalysernas resultat, och om möjligt kasta ytterligare ljus över vilka faktorer som har betydelse för de olika sparmåtten.

För den skull har endast de hushåll som har de högsta och lägsta värdena på de beroende sparmåtten plockats ut och studerats. För banksparatets del är det de 20 procenten med det högsta banksparatet respektive de 20 procenten med det lägsta banksparatet som godtyckligt valts ut. Ett alternativ till diskriminantanalysen är att genomföra separata regressionsanalyser för de två grupperna. Eftersom antalet hushåll i grupperna är lågt, föredras ett beroende mått som är okänsligt för enskilda hushålls höga eller låga värden, och bara tar hänsyn till om hushållet är "storsparare" eller "småsparare".

De variabler som bäst förmår skilja stor- och småspararna åt finns redovisade i tabell 5:5. Även här visar sig banksparatet vara svårt att förklara och det kunskapstillskott som analysen av extremgrupperna tillför är inte särskilt stort.

För det första ser vi att den diskriminerande förmågan är låg. Lambda-värdet och den därmed sammanhängande chi-två-testen indikerar att funktionen har viss diskriminerande förmåga och den kanoniska korrelationskoefficienten överstiger gränsen 0,30, men trots att det är ytterlighetsgrupperna som jämförs, är det endast 16 procent av variationen i materialet som kan förklaras (den kvadrerade kanoniska korrelationskoefficienten), vilket måste betraktas som ett lågt värde. Då diskriminantfunktionens prognosförmåga testas genom simulering (jämför avsnitt 5.4), kommer 62 procent av småspararna och 65 procent av storspararna att klassas i rätt kategori (slumpen skulle givit 50 - 50).

Tabell 5:5. Resultat av simultan diskriminantanalys med grupperna stora och små banksparare i den beroende variabeln. Koefficienterna redovisas med omvända tecken för att underlätta jämförelsen med regressionsvärdena.

BANKSPARANDE	Standardiserad koefficient
Inkomst	0.38
Boende	0.15
Utbildning	0.00
Antal hushållsmedlemmar	-0.16
Livscykelstadium ^{a)}	
Stadium 2	0.32
Stadium 3	0.38
Stadium 4	0.44
Stadium 5	0.06
Stadium 6	-0.09
Attitydindex	0.27
Förväntningar	-0.22
Ekonomisk aktivitet	0.24
Ekonomisk tillfredsställelse	0.60
Kanonisk korrelation: 0.40	
Kvadrerad kanonisk korrelation: 0.16 Lambda: 0.84 ^{b)}	

a) Liksom i regressionerna utnyttjas stadium 1 som referensgrupp. (Då en variabel uttrycks av exempelvis 6 dummy-variabler, är informationen från 5 av dem tillräcklig för att ge värdet på den 6:e. I regressions- och diskriminantanalysens beräkningar måste därför ett stadium uteslutas.)

b) Chi-två-test ger ett värde som är signifikant på 1 procents nivå.

Av tabellen framgår också att det, jämfört med regressionerna, är i stort sett samma variabler som har betydelse för banksparandet. Främst är det måttet på ekonomisk tillfredsställelse (koefficienten är 0,60) som framträder. Inkomsten och stadiet i livscykeln har viss betydelse, medan övriga traditionella bakgrundsvariabler har jämförelsevis låg diskriminerande förmåga.

Banksparandets oförmåga att skilja olika hushåll och hushållstyper åt illustreras ytterligare av den diskriminant-

analys som också genomförts mellan nollspararna¹ och stor-spararna. Den resulterande funktionen förmår förklara 15 procent av variationen och cirka 67 procent av hushållen i de två grupperna kan klassas rätt vid en simulering.

5.7.5 Sammanfattning, banksparande

Eftersom förklaringsvärdena är så pass låga är det inte meningsfullt att tränga djupare in i analysen. Man kan endast konstatera, vilket kan vara nog så intressant, att de antagna förklaringsvariablerna inte tillfredsställande förmår förklara banksparandet - i alla fall inte som de (eller banksparandet) mätts här.

Av de enskilda variablerna är det främst måttet på hur tillfredsställt hushållet är med den egna ekonomiska situationen som tycks hänga samman med banksparandet, dvs det kvalitativa mått som ses som en följd av beteendet. Det ligger nära till hands att anta att tillfredsställelsen i hög grad bestäms av inkomstförhållanden och andra ekonomiska förutsättningar. Men även om - som i den hierarkiska analysen - måttet läggs till allra sist, har det en jämförelsevis stor "egen" betydelse. De mått som mera direkt kan antas påverka banksparandet visar svagare samband, eller saknar dem i det närmaste helt. Attityd- och aktivitetsmättet har en viss relativ betydelse i regressionslösningarna, och inkomsten är den av bakgrundsvariablerna som har störst effekt, dock inte av den grundläggande art som analysmodellen antar.

5.8 VAD FÖRKLARAR VARIATIONEN I HUSHÅLLENS AMORTERINGS- OCH AVBETALNINGSBELOPP?

5.8.1 Den beroende variabeln

Femtiofem procent av de undersökta hushållen har någon form av bank- eller hypotekslån. Betydligt färre, 19 procent, har avbetalningar. Bland dessa hushåll uppgår amorteringarna och avbetalningarna till i medeltal 619 kronor respektive 463 kronor per månad. Omräknat till medeltal för hela urvalet blir amorteringarna 343 kronor, avbetalningarna 87 kronor och det totala beloppet 430 kronor per månad.

Det är önskvärt att skilja mellan amorteringar och räntor, eftersom amorteringarna är att betrakta som ett sparande, då de utgör återbetalningar på lån, medan räntorna är en

¹ I den tidigare använda kategorin av småsparare ingår hushåll med låga och *negativa* värden. För att kunna redovisa ett negativt banksparande under en period, förutsätter det emellertid ett positivt banksparande under tidigare perioder. Enbart noll-spararna under perioden kan därför tänkas beskriva små- eller icke-spararna bättre. De utgör drygt 20 procent av urvalet.

kostnad. Generellt har det tyvärr visat sig svårt för hushåll att skilja mellan begreppen (se Levnadsförhållanden 1974:5). Särskilt märkbart bör detta vara då återbetalningarna sker i form av annuiteter. Bristen på jämförbara data gör att de registrerade värdena ej kan valideras. I intervjuerna har direkta frågor ställts om amorteringsbeloppet, men det är troligt att flera svar trots detta avser summan av räntor och amorteringar. Det konstruerade måttet på hushållens minskning av sina skulder antas dock beskriva den relativa fördelningen mellan hushållen för denna typ av sparande.

5.8.2 Simultan analys, minskning av skulder

Då det belopp som hushållet sammanlagt amorterar och avbetalar används som beroende variabel i analysen, ökar förmågan att förklara variationen jämfört med banksparandet (tabell 5:3). Sammanlagt kan 21 procent förklaras och regressionen är signifikant på 1 procents nivå.

Det framgår ganska tydligt av analysen vilken typ av mått som tycks ha betydelse för att förklara skuldsättningen. Till skillnad från banksparandet framträder de socioekonomiska måtten klart. Hushållsinkomsten, boendeformen och stadiet i livscykel ger alla ett signifikant bidrag och förklarar tillsammans 18 av de 21 procenten. Att det finns ett starkt samband mellan hushållets boendeform och skuldsättning är självklart eftersom amorteringar är en följd av villa- eller bostadsrättsköpet. Bostaden är samtidigt en viktig förutsättning för att skaffa sig ytterligare krediter utöver dem som primärt rör bostaden. Stadiet i livscykel, antalet hushållsmedlemmar och bostadsform är högt korrelerade inbördes. De större familjerna har andra krav på bostad än mindre och bor oftare i villa. Detta framgår i bilaga 10:2, där en uppdelning görs på de som äger respektive hyr sin bostad. På grund av samvariationen mellan faktorerna är det svårt att dra några slutsatser om deras inbördes betydelse.

Tillfredsställelsen har också samband med amorterings- och avbetalningsbeloppet. Här går emellertid sambandet i motsatt riktning jämfört med banksparandet. De hushåll som är minst nöjda med sin ekonomi finns i regel bland de hushåll som amorterar och avbetalar de större beloppen varje månad. Sambandet erbjuder flera tolkningar. En är att det uttrycker barnfamiljernas (med större bostäder och bostadslån) besvärliga situation. En annan är att krediter fortfarande betraktas som något icke eftersträvänsvärt trots inflation och skatteregler.

Ett mått som till synes saknar betydelse är den ekonomiska aktiviteten trots den höga observerade korrelationen med amorterings- och avbetalningsbeloppet. Aktivitetsmättet

(liksom utbildningen) är också högt interkorrelerat med i första hand inkomsten. Bristen på betydelse kan därför vara skenbar och en multikolinearitetseffekt. Den omvända analysen i bilaga 12 ger dock inte något direkt stöd för det.

5.8.3 Hierarkisk analys, minskning av skulder

Den hierarkiska analysen förstärker slutsatserna från den föregående, nämligen att inkomsten har ett mycket klart samband med amorterings- och avbetalningsbeloppet. Vi ser också att boendeformen och hushållsstorleken påverkar skuldsättningen även sedan inkomstens inverkan tagits bort. Sju procent förklaras enbart av inkomsten och drygt 12 procent av det andra steget. En slutsats som man kan dra av detta är att inte enbart ekonomiska kriterier som inkomsten styr bostadsvalet (och därmed amorteringsbeloppet). Det påverkas också av faktorer av helt annan natur såsom antalet barn.

Attityder, förväntningar och hushållens ekonomiska aktivitet har tillsammans inte någon betydelse. Däremot är den ekonomiska tillfredsställelsen (missnöjet) fortfarande viktig, även om variabeln läggs till sist i analysen.

Vissa hushållstyper kan naturligtvis avvika från dessa generella slutsatser. Vi har t ex funnit att det finns en relativt liten grupp hushåll, ofta "högstatushushåll" med hög utbildning, inkomst, etc som är ekonomiskt aktiva med olika typer av placeringar och större skuldsättningsbelopp. Denna grupp är i allmänhet mycket nöjd med sin ekonomi. Det finns därför anledning att anta att det ibland är olika gruppers särdrag som framträder i de olika stegen och inte det "typiska" hushållet.

5.8.4 Diskriminantanalys av minskning av skulder, extremhushåll

Här jämförs de 35 procent av hushållen som inte uppger sig inneha några krediter (vars amorterings- och avbetalningsbelopp är noll) med de 20 procent som har de högsta återbetalningsbeloppen.

På samma sätt som i regressionerna framträder de traditionella bakgrundsvariablernas betydelse för kreditbeloppet, och att analysen begränsas till extremgrupperna tycks inte ändra de mera allmänna slutsatserna. Den enda skillnaden är att den ekonomiska aktiviteten tillkommit som förklaringsfaktor och kännetecknar oftare hushållen i den övre gruppen.

Genom att vid en simulering utgå från den framräknade diskriminantfunktionen kan 81 procent av "noll-hushållen" och 84 procent av "stor-lånarna" placeras i rätt kategori.

Tabell 5:6. Resultat av simultan diskriminantanalys med hushåll som innehar de högsta återbetalningsbeloppen respektive ej innehar krediter som grupper i den beroende variabeln. Koefficienterna redovisas med omvänt tecken för att underlätta jämförelser med regressionerna.

MINSKNING AV SKULDER	Standardiserad koefficient
Inkomst	0.28
Boende	0,47
Utbildning	0,04
Antal hushållsmedlemmar	0.28
Livscykelstadium	
Stadium 2	0.19
Stadium 3	0.02
Stadium 4	0.23
Stadium 5	0.01
Stadium 6	-0.18
Attitydindex	-0.10
Förväntningar	0.00
Ekonomisk aktivitet	0.27
Ekonomisk tillfredsställelse	-0.27

Kanonisk korrelation: 0.66

Kvadrerad kanonisk korrelation: 0.43 Lambda: 0.57^{a)}

a) Chi-två-test ger ett värde som är signifikant på 0.1 procents nivå.

5.8.5 Sammanfattning, minskning av skulder

De olika typer av mått som ingår i analysen är mera användbara för att förklara varför avbetalningar och amorteringar varierar mellan olika hushåll än varför banksparatet varierar.

Sammanlagt kan regressionerna förklara 21 procent och analysen av enbart "stor-" och "icke-lånare" förklarar 43 procent av variationen i lånemåttet. När man i den senare analysen på nytt försöker klassificera hushållen i de två grupperna kan i genomsnitt 82 procent placeras rätt.

Som en mycket viktig förklaringsvariabel framträder inkomsten. Viktiga är också (det självklara) bostadsmåttet och livscykelstadiet, som indirekt antas påverka skuldsättningen genom de bostadskrav som barnfamiljer har.

Psykologiska mått som attityder och förväntningar tycks spela en underordnad roll för skuldsättningen, medan den ekonomiska tillfredsställelsen även här är en viktig beståndsdel. Tillfredsställelsen minskar i takt med skuldsättningen.

5.9 VAD FÖRKLARAR VARIATION I TOTALT SPARANDE?

5.9.1 Den beroende variabeln

Av de tre förklaringsmått - banksparende under perioden, minskning av skulder samt totalt sparende - är det sistnämnda ett övergripande mått och inkluderar förutom de två andra måtten också förändring i aktie- och obligationsinnehav (bilaga 5).

Det är inte ett "naturligt" mått för hushållet i den meningen att hushållet själv uppskattar sitt sparende på detta sätt. (De allra flesta sätter troligen likhetstecken mellan sparende och banksparende. Några räknar också amorteringar dit.) Ur samhällets synvinkel är det emellertid ett relevant mått då sparandet i aggregerade termer utgörs av de medel som ej avsätts för konsumtion, och spar- och konsumtionsbenägenheterna är centrala mål för den ekonomiska politiken. Totalt sparende ses här som ett grovt mått på de medel som ej konsumerats av hushållet under perioden. Som indikator på exempelvis konsumtionsviljan bör det påpekas att måttet innehåller komponenter med olika inverkan på kort sikt. För det enskilda hushållet är utgifter för amorteringar och avbetalningar fasta på kort sikt - de kan i varje fall inte minskas - och varierar därför inte nämnvärt från en period till en annan. Placeringar på vissa typer av bankkonton däremot kan när som helst utnyttjas för konsumtion. Ett högt sparende på likvida sparformer under en period innebär således en hög konsumtionsberedskap under nästa.

5.9.2 Simultan analys, totalt sparende

Mått i andel förklarad variation, ger analysen av det övergripande sparmåttet ett värde som ligger mellan delmått för banksparende och minskning av skulder. Totalt kan 12 procent av variationen i totalt sparende förklaras. Detta värde är signifikant på 1 procents nivå (tabell 5:3).

Av de förklaringsvariabler som ingår är det bara tre som uppvisar samband med det totala sparandet: vilket stadium i livscykelhushållet befinner sig i, hushållets boendeform samt attitydmåttet. De två första har stor betydelse för amorterings- och avbetalningsbeloppet och framträder nu också i det övergripande måttet. Hushållen i det övre livscykelstadiet har ett negativt samband, vilket innebär att de minsta sparbeloppen återfinns bland de äldre hushållen - de hushåll som amorterat färdigt sina skulder och

som i genomsnitt har ett negativt banksparande (se även studie 3). Attityderna, som tidigare saknade förklaringsvärde, visar nu ett positivt samband med sparandet. Sedan hänsyn tas till såväl bank-, värdepappers- som amorteringssparande, innebär detta att positiva attityder är vanligare hos stor-spararna. R^2 för de tre variablerna är tillsammans drygt 9 procent, där livscykelstadierna står för 6 procent.

5.9.3 Hierarkisk analys, totalt sparande

Även inkomsten har betydelse för det totala sparandet inom hushållet, vilket framgår då den introduceras före alla andra variabler (tabell 5:4). Direkt och indirekt svarar inkomsten för 6 av de 12 procenten som variablerna tillsammans förklarar.

En jämförelse med den simultana analysen visar att inkomstens indirekta effekt är cirka 4 procent, men trots att förklaringsvärde därigenom sugits upp från de övriga stegen, saknar de inte betydelse. Främst är det de viktiga variablerna från den simultana analysen som framträder inom de olika stegen. Den hierarkiska analysen ändrar därför inte någonting från den simultana. I steg 2 ingår både måtten på hushållets boendeform och livscykelstadium. Variablerna i detta steg förklarar tillsammans ytterligare 4 procent. De resterande 2 procenten av R^2 svarar steg 3 för där attitydmåttet ingår. Då man tar hänsyn till ett flertal olika sparformer finns det alltså ett positivt samband mellan attityder och sparande även sedan effekten av de socioekonomiska faktorerna tagits bort.

Värt att notera är också att måttet på ekonomisk tillfredsställelse, som framstått som betydelsefullt i de tidigare analyserna (men med olika tecken), nu saknar samband med sparmåttet (även som första variabel i analysen enligt bilaga 12). En tolkning av detta är att sammanslagningen av bl a banksparandet och minskning av skulder till ett mått neutraliserat betydelsen av tillfredsställelseindexet.

5.9.4 Diskriminantanalys av totalt sparande, extremhushåll

Då de övre och undre 20 procenten specialstuderas i diskriminantanalysen, dvs de hushåll som både amorterar och sparar pengar på banken mot dem som inte gör det i samma omfattning, framträder i stort sett samma variabler som i regressionslösningarna. De högsta koefficienterna finner vi för hushållsinkomsten, boendet och stadierna i livscykeln. Extremgrupperna avviker därmed inte från totalanalysen. Jämfört med regressionerna tycks dock de psykologiska variablerna ha en något större betydelse.

Tabell 5:7. Resultat av simultan diskriminantanalys med de övre och undre 20 procenten som grupper i den beroende variabeln. Omvända tecken.

TOTALT SPARANDE	Standardserad koefficient
Inkomst	0.39
Boende	0.36
Utbildning	0.03
Antal hushållsmedlemmar	0.07
Livscykelstadium	
Stadium 2	0.46
Stadium 3	0.39
Stadium 4	0.38
Stadium 5	0.19
Stadium 6	-0.25
Attitydindex	0.20
Förväntningar	-0.19
Ekonomisk aktivitet	0.03
Ekonomisk tillfredsställelse	0.23
Kanonisk korrelation: 0.46	
Kvadrerad kanonisk korrelation: 0.21 Lambda: 0.79 ^{a)}	

a) Chi-två-test ger ett värde som är signifikant på 0.1 procents nivå.

Värdet av diskriminantanalysen skall inte överdrivas. Avgränsningen till två extremgrupper förmår förklara 9 procent mera av variansen än regressionslösningarna (totalt 21 procent) och vid en simulering kan något mer än hälften placeras rätt i den undre gruppen (55 procent). Prognosresultatet är bättre för den övre gruppen, 80 procent rättklassificerade. En jämförelse mellan enbart noll-hushållen (jämför diskriminantanalysen av banksparande) och den övre gruppen ökar ej prognosvärdet.

5.9.5 Sammanfattning, totalt sparande

Förmågan att förklara hushållens totala sparande, mätt som summan av olika bank- och värdepappersplaceringar samt avbetalningar och amorteringar under perioden, är begränsad. Andelen förklarad varians uppgår till 12 procent, vilket visserligen är signifikant på 1 procents nivå, men som ändå måste betraktas som ett lågt värde.

Också här är det faktorer som boendeformen (ägd kontra hyrd bostad, vilket påverkar delsumman för amorteringar), hushållets åldersstruktur och inkomsten som framstår som betydelsefulla. Det gäller även hushållens attityder där en positiv inställning till sparande och sparsamhet återfinns bland hushållen med ett högre totalt sparande.

Med hänsyn enbart till små- och storsparhushållen ökar förklaringsvärdet något, till 21 procent.

5.10 VAD FÖRKLARAR VARIATION I HUSHÅLLENS BANKLIKVIDITET?

5.10.1 Den beroende variabeln

Den sista av de beroende variablerna i regressionsanalyserna är, till skillnad från de tidigare, inte ett förändringsmått över rapporterat sparande. Istället används svaren från fråga 10 som en skattning av hushållens banklikviditet.

Förändringsmått avser förändringen under en relativt kort tidsperiod och det är möjligt att variationerna mellan olika perioder är stora. Hushållens banktillgångar däremot kan vara ett mera långsiktigt mått och resultatet av en längre tids sparande. Frågan avser att uppskatta tillgodohavandena och respondenterna har tillfrågats om hushållet kan ta ut specificerade summor från banken upp till 10 000 kronor (tabell 5:8). Frågan syftar endast på tillgodohavanden, men det är troligt att vissa hushåll med t ex checkräkningskrediter kan ha inkluderat dessa i sina svar. I svaren kan också ingå medel som är avsedda för att betala framtida amorteringar och räntor även om dessa i allmänhet inte associeras till såsom ett sparande.

Tabell 5:8. Belopp hushållen kan ta ut från banken. Tabellen sammanfattar svaren på frågorna 10, 10.1 och 10.2 ("Om Ni plötsligt skulle bli tvungen att betala ut X kronor, skulle Ni kunna ta ut det beloppet från banken?")

Belopp	Andel
1. Mindre än 3 000 kronor	15 %
2. 3 000 kronor	11 %
3. 5 000 kronor	21 %
4. 10 000 kronor eller mera	52 %
5. Vet ej	1 %

Måttet antyder vilka hushåll som har den största betalningsberedskapen oavsett om checkkrediter och amorteringssparande påverkar svaren, och det är inte troligt att deras inflytande på svarsfördelningen är särskilt stor. Checkkrediter är tämligen ovanliga i undersökningen och amorteringssparandet belyses av Vaagbø (1981). I en enkätundersökning av cirka 850 svenska hushåll ställer Vaagbø frågor om det inestående beloppet efter justering just för pengar avsedda för amortering och räntor. Andelen nej-svar är genomgående ganska hög i studien, men av de 75 procent som besvarat frågan uppger 44 procent att de kan ta ut minst 10 000 kronor och 61 procent att de kan ta ut minst 5 000 kronor.

5.10.2 Simultan analys, banklikviditet

Vad gäller banklikviditeten så lyckas variablerna tillsammans förklara 22 procent av variationen (tabell 5:3), vilket är ett signifikant värde på 1 procents nivå och det högsta förklaringsvärdet av de fyra sparmåtten.

Ett litet antal variabler framträder som de klart betydelsefullaste. Viktigast är måttet på hushållens ekonomiska aktiviteter som ensamt förklarar 6 procent. De hushåll som har olika typer av bankplaceringar och lån har i allmänhet större belopp på banken. Den ekonomiska tillfredsställelsen har också ett klart samband med banktillgångarna. Hushållen med större tillgångar eller högre likviditet är ofta nöjda med sin ekonomi. Den ekonomiska aktiviteten och tillfredsställelsen förklarar tillsammans nära 11 procent av variationen. Ett visst tillskott ger även hushållens förväntningar. De som ser ljus på framtiden är de som har större banktillgångar. Förväntningarna kan i detta fall, liksom den ekonomiska tillfredsställelsen, tolkas som en följd av beteendet. Banksparandet - av buffert- och trygghetsskal - under tidigare perioder gör att man känner sig tryggare inför framtiden.

Till skillnad mot förändringsmåtten för krediter och totalt sparande är det enbart de mellanliggande, subjektiva faktorerna som framträder som de viktigaste. I vissa fall är emellertid samvariationen med de socioekonomiska variablerna hög, t ex ekonomisk aktivitet och inkomst, vilket kan påverka resultaten.

5.10.3 Hierarkisk analys, banklikviditet

Inkomsten har kanske inte helt den underordnade betydelse som den föregående analysen antyder, utan det direkta inflytandet är relativt stort. Som första variabel förklarar inkomsten 4 procent mot 2 som direkt bidrag i den tidigare analysen (tabell 5:4). Den största betydelsen, mätt i andelar av R^2 , har emellertid fortfarande de subjektiva variablerna i steg 3 och 4, som tillsammans står för mer än hälften av förklaringsvärdet (12 procent). Även sedan alla andra variabler förts in, och de kunnat tillgodoräkna sig den indirekta effekten från den sista variabeln, förmår

frågorna om hur nöjd man är med ekonomin att förklara ytterligare 5 procent av variationen.

5.10.4 Diskriminantanalys av hushållens banklikviditet, extremhushåll

Som de två extremgrupperna används dels de hushåll som uppger att de kan ta ut högst 3 000 kronor, dels de som angivit det högsta värdet, 10 000 kronor eller mera.

Av tabell 5:9 framgår att det knappast är fråga om en analys av två extremgrupper, utan närmast en upprepning av resultaten från den totalanalys som regressionerna innebär. Svarskategorierna visade sig vara alltför onyanserade, och det har medfört att något mer än hälften av alla hushåll (52 procent) tillhör den övre kategorin (vilket i och för sig är värt att notera). Drygt 26 procent tillhör den lägre.

Tabell 5:9. Resultat av simultan diskriminantanalys med hushållen som kan ta ut högst 3 000 kronor respektive minst 10 000 kronor från banken som grupper i den beroende variabeln. Omvända tecken.

BANKLIKVIDITET	Standardiserad koefficient
Inkomst	0.10
Boende	0.14
Utbildning	0.23
Antal hushållsmedlemmar	0.22
Livscykelstadium	
Stadium 2	-0.06
Stadium 3	-0.26
Stadium 4	-0.13
Stadium 5	0.27
Stadium 6	0.18
Attitydindex	0.15
Förväntningar	0.29
Ekonomisk aktivitet	0.58
Ekonomisk tillfredsställelse	0.50

Kanonisk korrelation: 0.48

Kvadrerad kanonisk korrelation: 0.23 Lambda: 0.77^{a)}

a) Chi-två-test ger signifikans på 0.1 procents nivå.

Eftersom majoriteten av hushållen ingår i analysen (nära 80 procent) tillför den inte heller någonting i förhållande till de två regressionerna, utan resultaten är i det närmaste identiska. Med den framräknade diskriminantfunktionen kan 76 procent rättplaceras i den lägre gruppen och 68 procent i den högre.

5.10.5 Sammanfattning, banklikviditet

I analyserna med avseende på banktillgångarna framträder måtten på ekonomisk aktivitet och ekonomisk tillfredsställelse som de klart viktigaste förklaringsvariablerna. Aktivitetsmättet som utgörs av ett index över antalet placeringsformer, om man diskuterar sparande och försöker skydda sig mot inflationen, ses som ett uttryck för ekonomiskt intresse och planering. I de tidigare analyserna (rapport 2 och 3) har vi sett att den ekonomiska aktiviteten är högre bland höginkomsthushållen, och man kan därför anta att betydelsen delvis är en indirekt effekt av inkomsten. Det framkommer också i den senare regressionen att inkomsten har en viss betydelse, men även efter korrigering för inkomstens och andra bakgrundsvariablers betydelse har intressemättet ett stort unikt inflytande.

Den ekonomiska tillfredsställelsen visar sig i rapport 3 hänga samman med flera andra mått på ekonomiskt välstånd, och det kan tyckas naturligt att ett objektivt sett högre välstånd också följs av en ljusare syn på ekonomin. Den hierarkiska analysen visar emellertid att tillfredsställelsemättet också, precis som aktivitetsmättet, har en unik betydelse alldeles oberoende av "välståndsmåtten" som inkomst, boende, utbildning, etc.

Trots att de variabler som ingår i analysen förmår förklara mer av skillnaderna i banktillgodohavanden än av de andra beroendemåtten, är det svårt att med analysresultatens hjälp enkelt beskriva hushållen med stora respektive små banktillgångar.

Det är i allmänhet lättare att försöka förstå och förklara hushållens beteende utifrån samband med de traditionella bakgrundsvariablerna. När samband av den typen saknas - eller inte kan observeras - är resultaten, som ovan, mer svårtydda, och man har ett behov av att tillföra ytterligare ett steg i analysen, där inte bara förklaringsvariablernas förhållande till den beroende variabeln beaktas, utan också deras inbördes förhållanden. Det är detta som kapitel 6 handlar om, där de två måtten med högst förklaringsvärde i kapitel 5 analyseras ytterligare.

6 BESTÄMNINGSFAKTORERNAS FÖRKLARINGSFÖRMÅGA: ETT KAUSALT SCHEMA

6.1 INLEDNING

Som redan angetts införs i detta kapitel ytterligare antaganden om bestämningsfaktorernas inbördes samband. Med utgångspunkt från analysmodellen i kapitel 4 specificeras här även kausaliteten mellan de enskilda socioekonomiska och psykologiska variablerna, och den mera detaljerade modellen testas med hjälp av path-analys.

Analysen är ett komplement till och en uppdelning av regressionsanalyserna givet det kausala schemat. Endast de två sparmåtten med högst förklaringsvärde utnyttjas: amorterings- och avbetalningsbeloppet samt banklikviditeten.

6.2 ANVÄNDNINGEN AV KAUSALA MODELLER

De krav som ställs på data för att man skall kunna dra kausala slutsatser är stränga och ofta omöjliga att uppfylla i en empirisk undersökningssituation (Blalock, 1964). Även om dessa krav inte är uppfyllda (på grund av tvärsnittsdata, skalnivåer, etc) kan en kausal ansats vara värdefull. Att tänka i kausala termer, att konstruera modeller som åskådliggör kausala processer samt att analysera materialet i enlighet med dessa antaganden¹ kan underlätta formulerandet av nya hypoteser, stödja eller tala emot hypoteser och överhuvudtaget underlätta förståelsen inom ett problemområde.

Regressionslösningarna som bygger på ett hierarkiskt förfarande i det föregående kapitlet utgår från en antagen kausal ordning mellan variablerna. En analysmetod som också kan användas för att åskådliggöra sambanden mellan en uppsättning variabler är s k path-analys (ungefär "stiganalys" på svenska, dvs de vägar, "stigar", sambanden kan

¹ Se avsnitt 5.2.2 där tolkningen av tvärsnittsdata i kausala termer diskuteras.

gå i modellen). Path-analys är egentligen en metod att uttrycka system av regressionsanalyser med vars hjälp styrkan i sambanden mellan variabler kan uppskattas och på så vis ge information om de antagna kausala processerna. En av de största fördelarna med metoden är att den ger möjlighet att skatta såväl den direkta som den indirekta effekten som en variabel har på en annan (givet antaganden om ett visst kausalt beroende). Med information om detta kan man exempelvis söka belysa frågor av typen: "Vilken direkt effekt har hushållsinkomsten på sparandet, och hur mycket är en indirekt effekt via andra variabler?"

6.3 NÅGOT OM METODEN

Denna typ av skattningar kräver en mera preciserad modell över sambanden mellan de inblandade variablerna än vad som är fallet vid t ex hierarkisk regressionsanalys.

I den modell som utgör grunden för analysen krävs att variablerna har inordnats i ett kausalt system och att sambandens riktning specificerats. Systemet består då av en uppsättning endogena variabler som bestäms av faktorer inom systemet samt exogena variabler bestämda av faktorer utanför systemet. Antagandena bakom modellen sammanfattas av Kim & Kohout (1975) i två punkter:

1. Det existerar en (svag) kausal ordning mellan variablerna.¹
2. Systemet är kausalt slutet. Slutenheten innebär enligt Duncan (1966) att varje beroende variabel helt bestäms av någon kombination av variabler i systemet. I de fall den beroende variabeln inte helt förklaras av de mätta variablerna (dvs så gott som alltid), introduceras en residualvariabel som antas vara okorrelerad med de andra oberoende variablerna.

För att systemet skall kunna beskrivas krävs också antaganden om att sambanden är additiva och linjära samt att data är intervallskalemätta. Tillämpningarna gäller dessutom oftast rekursiva system, dvs system med enkelriktade samband. En sammanfattande redogörelse för de grundläggande antagandena finns i Bergling (1975). En ökad användning av tekniken också för ordinaldata förespråkas av Boyle (1970). Han visar även att risken för att fel uppstår då lika intervall antas inte behöver vara särskilt stor.

¹ Detta innebär att variablerna ordnas så att X kan (eller kan inte) orsaka Y, men Y orsakar inte X. Se också Blalock (1964).

Metoden med exempel på tillämpningar beskrivs bl a av Duncan (1966), Asher (1974) och Wert & Linn (1970).Utförliga teoretiska beskrivningar ger Duncan (1975) och Li (1977). Tillämpningarna återfinns främst inom sociologi och psykologi.

6.4 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

För att beräkna stig-koefficienterna används samma teknik som vid multipel regression (minsta kvadrat-metoden), förutsatt att antagandena för regressionsanalys gäller, främst att residualvariablerna är okorrelerade med de oberoende variablerna i regressions-ekvationen.

För att skatta koefficienterna görs en serie regressioner där varje variabel i systemet betraktas som beroende om den påverkas av andra variabler. Som oberoende betraktas de variabler som har en direkt inverkan på den beroende.

För att underlätta jämförelser används i allmänhet standardiserade regressionskoefficienter, dvs analysen utförs med variabler som givits medelvärdet noll och standardavvikelsen ett. Dessa standardiserade regressionskoefficienter kallas path-koefficienter (stig-koefficienter). I de fall ostandardiserade variabler används, benämns dessa i allmänhet i den statistiska litteraturen för path-regressionskoefficienter.

Ett exempel på tolkningen av koefficienterna:

Regressionskoefficienten b i regressionen $Y = a + bX$ mäter inte den *förväntade förändringen* i Y när X ändrar sig med en enhet. Den mäter endast den *förväntade skillnaden* mellan två grupper som skiljer sig åt med en X -enhet. Om det antas finnas ett kausalt samband mellan X och Y däremot, t ex så att Y är en följd av X , kan koefficienten tolkas som den effekt som en enhets förändring i X har på Y .

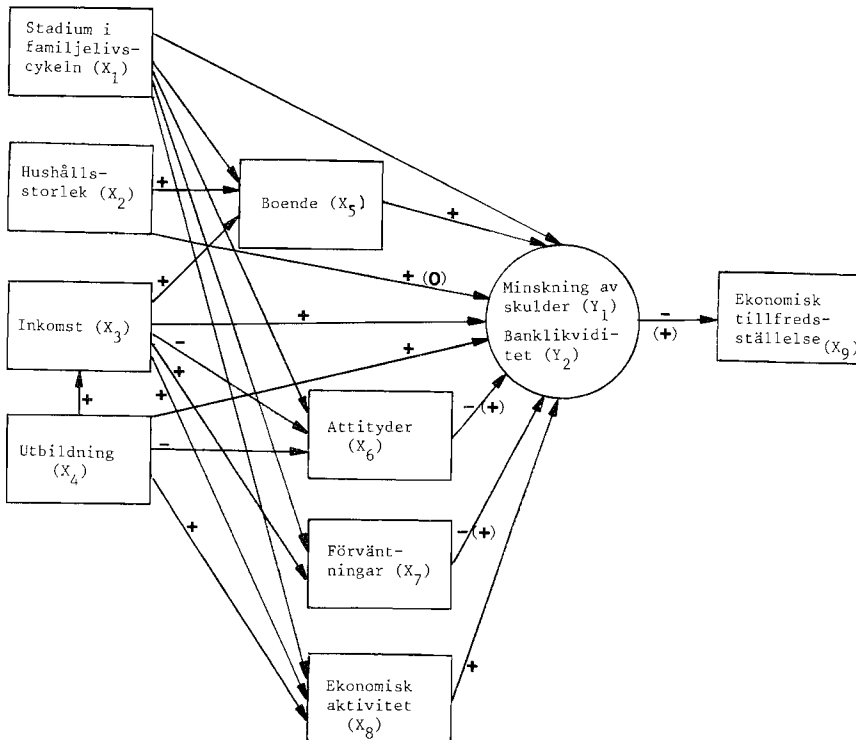
Vanligen åskådliggörs systemet och variablernas inbördes effekter med hjälp av pil-diagram (path-diagram). Då alla path-koefficienter beräknats i systemet, kan inte bara den direkta effekten uppskattas som en variabel har på en annan. Genom att följa pilarna flera steg i systemet kan också det indirekta inflytandet via mellanliggande variabler beräknas.

Det är regel att också beräkna path-koefficienterna för residualvariablerna. Dessa beräknas genom $\sqrt{1 - R^2}$, där R^2 är andelen förklarad varians i den avsedda regressionen. (Eftersom en standardiserad variabel har variansen ett, är uttrycket $1 - R^2$ andelen ej förklarad varians i ifrågavarande variabel.)

6.5 EN KAUSAL ANALYSMODELL

Eftersom regressionsanalyserna i kapitel 5 visar att förklaringsvärdet är lågt för flera av variabeluppsättningarna, genomförs endast path-analyser av de två lösningarna med de högsta övergripande F-värdena. De två modellerna har "minskning av skulder" och "banklikviditet" som beroende variabler.

Figur 6:1 visar hur de olika faktorerna som beskriver hushållet antas påverka återbetalningsbeloppet (Y_1) respektive banklikviditeten (Y_2). I de fall riktningen på de antagna linjära sambanden är olika vid de två y -värdena, anges riktningen för banklikviditeten inom parentes. Nedan ges motiveringar till de inkluderade antagna sambanden i *tvärsnittet*. Dessa utgör alltså hypoteser som testas i path-analysen.

Figur 6:1. Antaget påverkanförlopp mellan analysens variabler. Då effekten är olika på Y_1 och Y_2 , anges den antagna effekten på Y_2 inom parentes. X_1 består av 6 dummy-variabler. Någon enskild effekt har därför ej markerats.

Stadium i livscykeln (X_1). Livscykelmättet utgörs liksom i regressionsanalyserna av sex binärt kodade kategorier, där sambandens riktning kan växla. Man kan därför inte här tala om "livscykelvariabelns" effekt på andra variabler utan om de olika stadiernas skilda effekter. (Då path-koefficienterna skattas anges dock ett värde för X_1 , vilket är ett uttryck för kategoriernas gemensamma betydelse, se vidare bilaga 13.)

Ett vanligt antagande om olika åldersgruppers inflytande på sparandet är att den äldre generationen uppvisar en mera sparvänlig attityd än den yngre. Detta förhållande antas också gälla i tvärsnittet. Flera studier visar att den genomsnittliga inställningen till sparande är positiv, och det är inte självklart att de mindre positiva inställningar som idag utmärker vissa hushåll förblir oförändrade upp i åldrarna. På grund av ökat socialt ansvar, hus, bil m m ökar behovet av en likviditetsreserv och därmed förändras kanske också inställningen till sparande.

Utnyttjandet av krediter (Y_1) är starkt knutet till livscykelbegreppet, som tidigare berörts, med stigande krediter under familjens uppbyggnadsstadier då bl a bostadskraven ändras. Lånen amorteras sedan av och sjunker under de senare skedena. För banktillgodohavandena (Y_2) däremot, antas det motsatta förhållandet gälla. Äldre förutsätts ha kumulerat större belopp över tiden. Av båda dessa samband följer också att man i ett tvärsnitt kan vänta sig stabila och mindre negativa förväntningar bland de äldre hushållen. Sambandet med den ekonomiska aktiviteten är däremot svårare att förutse. Man kan förvänta en högre ekonomisk medvetenhet bland de yngre hushållen, men den ekonomiska handlingsfriheten är samtidigt lägre i de tidiga livscykelstadierna, och det är svårt att förutse något enhetligt mönster.

Hushållsstorlek (X_2). Parallellt med livscykelmättet beskrivs också hushållet av antalet medlemmar. Barnantalet förutsätts ha betydelse för bostadsvalet så att de större hushållen oftare bor i villa (ägd bostad). Som variabler-na är kodade innebär detta ett positivt samband. De större hushållen antas också ha ett direkt positivt samband med Y_1 . Detta kan ha flera orsaker. Allmänt antas kreditbehovet vara större bland den typ av hushåll som barnfamiljerna representerar (utöver boendet). De är kreditvärdigare, t ex genom sitt bostadsinnehav och har mera ordnade förhållanden.

Sambandet med banklikviditeten är svårt att tolka entydigt och linjärt. Kreditinnehav och stort socialt ansvar, som den större familjen antas ha, kräver större belopp för transaktions- och buffertändamål. Samtidigt kan den ekonomiska situationen vara besvärlig för vissa kategorier med lägre likviditet som följd. Inom grupperna av mindre

hushåll kan också sambanden antas gå isär. Äldre bör ha större kumulerade tillgångar, medan yngre har lägre. Sambandet ges ingen kausal tolkning i analysen av banklikviditet.

De stora skillnaderna som kan finnas mellan en-, två- och flerpersonghushållen gör också att sambandet mellan hushållsstorlek och inkomst ej kan ges någon entydig tolkning.

Inkomst (X₃). Hushållsinkomsten antas ha en direkt positiv effekt på såväl banklikviditeten som återbetalningsbeloppet (genom högre kreditvärdighet, och därmed högre krediter, bland höginkomsthushållen). Högre inkomst innebär också att man i högre omfattning bor i egen bostad och att man är aktiv på olika ekonomiska områden. Det antas också finnas ett positivt samband mellan inkomst och ekonomiska förväntningar, så att optimismen är större bland hushållen med högre inkomster.

Sparattityderna däremot antas vara mera negativa bland höginkomsttagarna. Då förutsättningarna för olika ekonomiska aktiviteter är större bland dessa hushåll bör medvetenheten om olika placeringsformers ekonomiska konsekvenser vara högre och därmed yttra sig i en negativ inställning till traditionellt sparande.

Utbildning (X₄). Utbildningen antas påverka beteendet på flera vägar. Dels genom ett positivt inflytande på inkomsten, dels genom högre kunskaper om olika placeringsalternativ. Det senare yttrar sig i ett högre utnyttjande av krediter och en högre banklikviditet (för bl a transaktionsändamål). Högre utbildning antas också yttra sig i en sparnegativ inställning och en högre ekonomisk aktivitet.

Boende (X₅). Boendet har ett självklart samband med skuldsättningen och därmed med återbetalningsbeloppet (Y₁). Boendet antas också ha ett positivt samband med banklikviditeten. De som bor i ägd bostad antas ha behov av högre likviditet. Tidigare refererade studier har visat att villaboendet kan ha en positiv effekt på sparandet dels genom kortsiktigt sparande för att kunna amortera, dels genom ökad planering inom hushållet.

Attityder (X₆). Positiva attityder antas påverka beteendet så att de följs av ett högre absolut och relativt banksparande (och därmed högre banklikviditet), men att återbetalningsbeloppet är lägre. I högre utsträckning sparar man först och köper sedan.

Förväntningar (X₇). Sambanden mellan förväntningar och de beroende måtten kan illustrera de skillnader i tolkning som tvärsnittsdata respektive förändringsdata kan medföra.

Hushåll med optimistiska förväntningar tenderar att öka sina inköp av kapitalvaror och därigenom minska banksparatet och öka skuldsättningen. Pessimism däremot minskar konsumtionsviljan och ökar behovet av en buffert om något oförutsett skulle hända. Över tiden kan man således anta ett negativt samband mellan förväntningar och banklikviditet, och ett positivt med beloppet som visar minskning av skulder.

I ett tvärsnitt kan de observerade sambanden antas vara annorlunda. Förväntningarna kan då, liksom måttet på ekonomisk tillfredsställelse, ses som en följd av tidigare perioders handlande. Detta diskuterades också vid regressionsanalysen av banklikviditeten. Man kan därför anta ett positivt samband mellan banklikviditeten och förväntningarna, eftersom den nu existerande bufferten är osäkerhetsreducerande. Omvänt utgör högre amorterings- och avbetalningsbelopp en minskad ekonomisk handlingsfrihet inför framtiden och en osäkerhetsfaktor. Ett negativt samband mellan förväntningar och återbetalningsbelopp kan därför antas föreligga.

Ekonomisk aktivitet (X_8). Ett aktivt beteende och ett ekonomiskt intresse medför ett högre utnyttjande av krediter samt behov av likvida tillgångar för buffert- och transaktionsändamål. Sambandet antas således vara positivt för både Y_1 och Y_2 .

Ekonomisk tillfredsställelse (X_9). Den ekonomiska tillfredsställelsen påverkas av beteendet under tidigare perioder. För de allra flesta är en hög banklikviditet tillfredsställande, medan de på kort sikt fasta amorterings- och avbetalningsbeloppen ger en otillfredsställande situation.

Modellens antaganden om samband kan beskrivas i följande uppsättning ekvationer där path-koefficienterna anges med P_{ij} (i markerar den beroende och j den oberoende variabeln) och residualvariablerna markeras med E_j :

$$X_3 = P_{34}X_4 + P_{3E_3}E_3$$

$$X_5 = P_{51}X_1 + P_{52}X_2 + P_{53}X_3 + P_{5E_5}E_5$$

$$X_6 = P_{61}X_1 + P_{63}X_3 + P_{64}X_4 + P_{6E_6}E_6$$

$$X_7 = P_{73}X_3 + P_{7E_7}E_7$$

$$X_8 = P_{81}X_1 + P_{83}X_3 + P_{84}X_4 + P_{8E_8}E_8$$

$$Y = P_{Y1}X_1 + P_{Y2}X_2 + P_{Y3}X_3 + P_{Y4}X_4 + P_{Y5}X_5 + P_{Y6}X_6 + P_{Y7}X_7 + \\ + P_{Y8}X_8 + P_{YE_Y}E_Y$$

$$X_9 = P_{9Y}Y + P_{9E_9}E_9$$

Principen för analysen av ekvationerna är, enligt Duncan (1966), att korrelationen mellan en beroende och en oberoende variabel kan uttryckas av "stigarna", de kausala sekvenserna, mellan de två variablerna.

Här, då modellen utgörs av ett antal specificerade hypoteser, blir det första steget i analysen att testa om de antagna sambanden i figur 6:1 får stöd i det observerade materialet (Asher, 1976). Efter att ha eliminerat icke-signifikanta antagna samband kan så korrelationen mellan de kvarvarande variablerna delas upp i kausala komponenter.

Det förtjänar än en gång att påpekas att analysen, som den utnyttjas här, inte gör det möjligt att fastställa sambandens riktning eller att det överhuvudtaget existerar ett kausalt samband. Metoden utnyttjas endast för att finfördela resultaten från regressionsanalyserna genom att studera utfallet av ett antal kausala antaganden.

6.6 ANALYS AV MINSKNING AV SKULDER

Efter beräkning av path-koefficienterna och efter att ha uteslutit sambanden mellan variabelpar som inte är signifikanta på minst 5 procents nivå kan systemet göras något enklare och reduceras till fyra beroende variabler:

$$X_3 = P_{34}X_4 + P_{3E_3}E_3$$

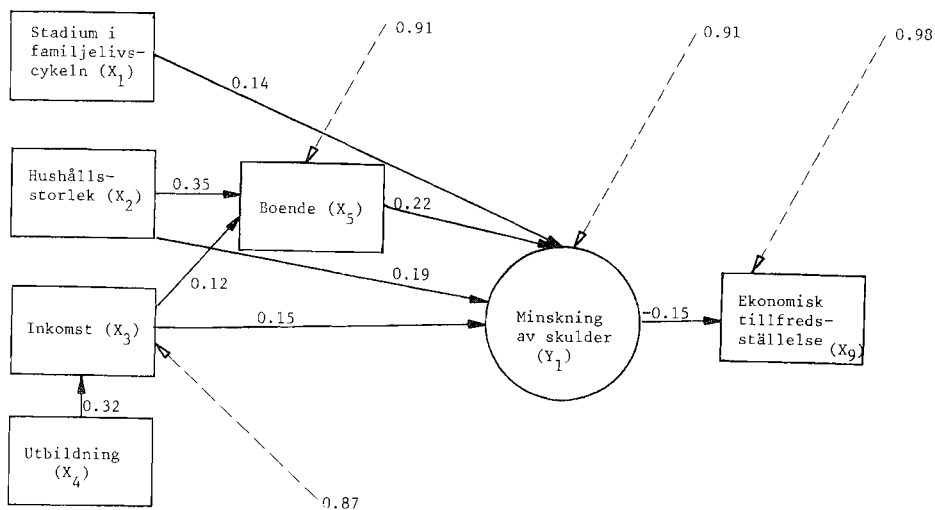
$$X_5 = P_{52}X_2 + P_{53}X_3 + P_{5E_5}E_5$$

$$Y = P_{Y1}X_1 + P_{Y2}X_2 + P_{Y3}X_3 + P_{Y5}X_5 + P_{YE_Y}E_Y$$

$$X_9 = P_{9Y}Y + P_{9E_9}E_9$$

I figur 6:2 uttrycks detta i diagramform, där också värdena för path-koefficienterna anges (efter att de ej signifikanta koefficienterna avlägsnats, omkalkyleras värdena enbart med hänsyn till de kvarvarande variablerna).

Nu kan den totala samvariationen mellan en beroende och en oberoende variabel, mätt med (nollordnings-) korrelationskoefficienten, delas upp. De koefficienter som utnyttjas i analysen är sammanställda i bilaga 14. Uppdelningen kan ge tre typer av komponenter; den direkta effekten representerad av path-koefficienten, den direkta via en eller flera mellanliggande variabler och slutligen en ej kausalt tolkbar indirekt ("spurious") effekt på grund av gemensamma effekter eller korrelationer mellan tidigare liggande variabler.

Figur 6:2. Path-diagram för minskning av skulder. Path-koefficienterna anges på pilarna. Värdet på streckade pilar anger koefficienterna för residualvariablerna.

Ett exempel:

Den totala effekten som inkomstmåttet (X_3) har på minskning av skulder (Y) kan delas upp på följande sätt:

$$r_{3Y} = P_{Y3} + r_{31}P_{Y1} + r_{32}P_{Y2} + r_{35}P_{Y5}$$

r_{3Y} beror alltså, förutom det direkta sambandet P_{Y3} , också på $r_{3j}P_{Yj}$, där j står för de andra variablerna som påverkar Y . Eftersom modellen antar att det finns ett kausalt samband mellan X_3 och X_5 kan r_{35} delas upp ytterligare.

$$r_{35} = P_{53}r_{32}P_{52}$$

där $r_{32}^{P_{52}}$ visar X_5 :s gemensamma beroende av X_2 och X_3 .
Omskrivet ger detta:

$$r_{3Y} = P_{Y3} + P_{Y5}P_{53} + r_{31}P_{Y1} + r_{32}P_{Y2} + r_{32}^{P_{52}}P_{Y5}$$

direkt indirekt spurious spurious spurious
effekt effekt

Resultaten av uppdelningarna i direkta, indirekta och icke-kausala effekter för de fem förklaringsvariablerna till Y_1 redovisas i tabell 6:1. Där jämförs också skillnaden mellan den observerade och den i modellen beräknade korrelationen. Jämförelsen antyder modellens giltighet - vad reduktionen av antalet samband ("stigar") har inneburit. Om de exkluderade sambanden saknar betydelse kommer den observerade korrelationskoefficienten att vara lika med den som räknats fram med hjälp av path-koefficienterna.

Tabell 6:1. Uppdelning av det totala sambandet mellan minskning av skulder (Y_1) och de oberoende variablerna i path-diagrammet i figur 6:2

Beroende variabel	Oberoende variabel	Observerad korrelation (A)	Enligt modellen				Oförklarat av modellen A - (B+C)
			Direkt effekt	Indirekt effekt	Totalt kausalt (B)	Ej kausalt (C)	
Minskning av skulder (Y_1)	Stadium i livscykeln (X_1)	0.3400	0.1400	-	0.1400	0.1923	0.0077
	Hushållsstorlek (X_2)	0.3192	0.1905	0.0786	0.2691	0.1399	-0.0898
	Inkomst (X_3)	0.2611	0.1470	0.0263	0.1733	0.1329	-0.0451
	Utbildning (X_4)	0.1004	-	0.0557	0.0557	0.0826	-0.0379
	Boende (X_5)	0.3153	0.2227	-	0.2227	0.1332	-0.0406

Resultaten av regressionsanalysen i kapitel 5 visar klart att S-variablerna är de viktigaste bestämningsfaktorerna för kreditutnyttjandet. Path-analysen förstärker dessa slutsatser, men lyfter fram hushållsstorleken som en grundläggande kausal förklaringsvariabel, medan inkomstens betydelse tonas ner något.

Genom uppdelningen av effekter enligt modellen kommer det största kausala inflytandet från hushållsstorleken ($P=0,27$) som direkt ($P=0,19$) och indirekt via valet av bostadsform ($P=0,08$) påverkar återbetalningsbeloppets storlek. Den största direkta effekten har, inte oväntat, bostadsformen ($P=0,22$).

Inkomstmättet har lägre effekt på amorterings- och avbetalningsbeloppet än både hushållsstorleken och bostadsformen ($P=0,17$) och har också en låg indirekt kausal effekt via de andra variablerna. Det icke-kausala inflytandet är dock avsevärt. Främst beror det på den höga samvariationen mellan inkomsten och hushållsstorleken, vilket inte kan tolkas som ett linjärt samband. Modellen ger en icke-kausalt effekt som är cirka hälften av den observerade korrelationen.

Då den totala effekten härleds ur (den reducerade) modellen, kommer den i samtliga fall utom ett att överskattas. Eliminierandet av de svagaste sambanden innebär med andra ord att de positiva effekterna tillåts dominera. Skillnaden mellan beräknat och observerat värde är störst för hushållsstorleken och utbildningsmättet, där de beräknade koefficienterna avviker med 28 respektive 38 procent.

Den bästa överensstämmelsen ger livscykelmättet, där modellen ger en jämförelsevis låg kausal effekt, men en hög icke-kausalt effekt på grund av den höga samvariationen mellan inkomsten och flera andra bakgrundsvariabler.

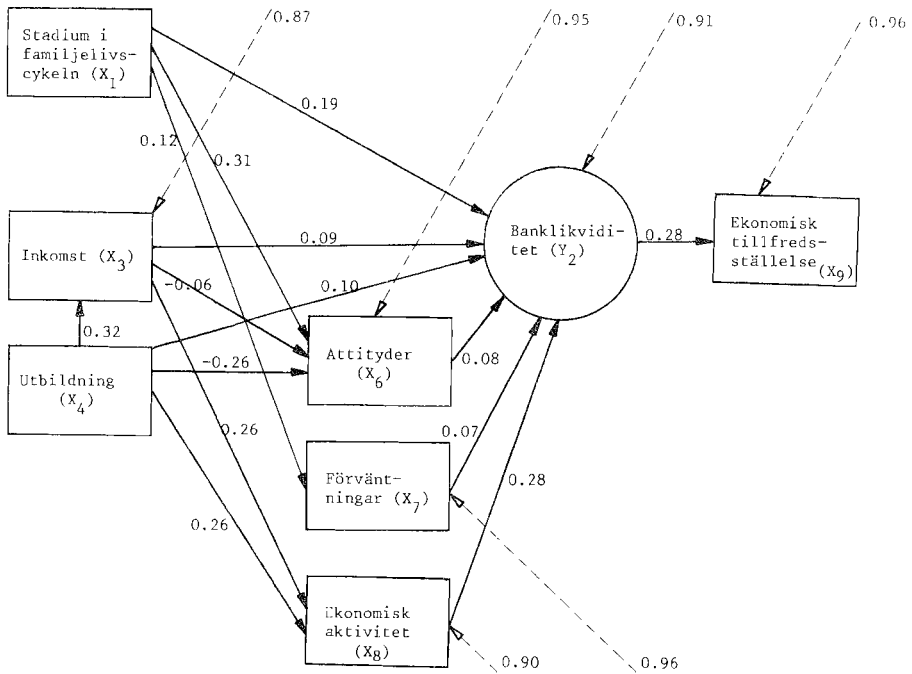
6.7 ANALYS AV BANKLIKVIDITET

Då skattningen av hushållens banklikviditet inplaceras som beroende variabel i figur 6:1, resulterar detta i en mera komplicerad modell än i den föregående analysen, eftersom både de tre "psykologiska" variablerna och utbildningsnivån har direkta samband med det beroende måttet.

Variablerna redovisas i diagramform i figur 6:3 och resultatet av uppdelningen i direkta, indirekta och icke-kausala effekter sammanfattas i tabell 6:2.

Regressionslösningarna angav O-variablerna som de viktigaste förklaringsvariablerna till banklikviditeten. Den hierarkiska analysen antydde emellertid att ett indirekt inflytande från bakgrundsvariablerna förekom. Detta förstärks av path-analysen.

Den största effekten har alltså måttet på den ekonomiska aktiviteten inom hushållet, som har en stark positiv kausal effekt ($P=0,28$). Stor kausal betydelse till skillnad mot de tidigare analyserna har också utbildningen som direkt och indirekt antas påverka likviditeten i skilda riktningar. De positiva effekterna dominerar den negativa via

Figur 6:3. Path-diagram för banklikviditet (Y_2). Path-koefficienterna anges på pilarna. Värdet på streckade pilar anger koefficienterna för residualvariablerna.

attityderna ($P=0,21$). Jämfört med den observerade korrelationen ger dock modellen utbildningen en för hög positiv effekt, vilket är orsakat av den höga samvariationen med livscykelvariablerna.

Också hushållens livscykelstadium och inkomst har jämförelsevis stort inflytande direkt och, särskilt för inkomstens del, indirekt via de mellanliggande variablerna. Som antogs i figur 6:1 saknar hushållsstorleken samband med banklikviditeten, men även hushållets boendeform visar sig helt sakna betydelse.

Tabell 6:2. Uppdelning av det totala sambandet mellan banklikviditet (Y_2) och de oberoende variablerna i path-diagrammet i figur 6:3.

Beroende variabel	Oberoende variabel	Observerad korrelation (A)	Direkt effekt	Indirekt effekt	Totalt kausalt (B)	Ej kausalt (C)	Oförklarad av modellen A - (B+C)
Banklikviditet (Y_2)	Stadium i livscykeln (X_1)	0.1949	0.1900	0.0315	0.2215	0.1097	-0.1363
	Inkomst (X_3)	0.1923	0.0947	0.0693	0.1640	0.1027	-0.0744
	Utbildning (X_4)	0.1678	0.1011	0.1061	0.2072	0.0753	-0.1147
	Attityder (X_6)	0.0652	0.0756	-	0.0756	0.0023	-0.0127
	Förväntningar (X_7)	0.0805	0.0679	-	0.0679	0.0256	-0.0130
	Ekonomisk aktivitet (X_8)	0.3407	0.2792	-	0.2792	0.0516	0.0099

I tabellens högra kolumn ser vi att modellen tämligen väl kan förklara flera av de observerade sambanden. Ett undantag är också här utbildningen samt livscykelstadiet, där de beräknade koefficienterna överskattas med nära 70 procent jämfört med de observerade värdena.

I tidsserier kan path-modeller förutom att testa sambandsstrukturer också utnyttjas för att skatta effekter av förändringar i de oberoende variablerna. Exempel på path-analys av förändringsdata och beräkningar av elasticiteter för vissa privatekonomiska förhållanden ges i Duncan & Morgan (1980). Förfaringssättet illustreras med ett hypotetiskt räkneexempel från tvärsnittets resultat i tabell 6:2.

Om vi antar att hushållens bruttoinkomster ökar med 10 procent, kan den kausala effekten på banklikviditeten skattas. Direkt påverkas likviditeten med $(+0,10) \cdot 0,0947$. Effekten via de mellanliggande variablerna blir sammanlagt $(+0,10) \cdot 0,0693$ och totalt är den kausala effekten av inkomstökningen $0,00947 + 0,00693$, dvs en knapp 2-procentig

ökning. Detta är annorlunda uttryckt ett mått på banklikviditetens "inkomstelasticitet", som således är drygt 16 procent.

Varken banklikviditeten eller amorteringsbeloppet är särskilt lämpliga mått för att visa hur path-koefficienterna kan utnyttjas för prognoser i tidsserier.¹ Det är dock, som sagts ovan, enbart en illustration till ansatsen. Liksom då andra regressionsmodeller utnyttjas för skattningar över tiden måste hänsyn tas till dynamiken i modellen, där bestämningsfaktorerna kan ha olika betydelse från en tidsperiod till en annan. Så kan exempelvis mått på den ekonomiska tillfredsställelsen under en period ha betydelse för bestämningen av sparandet under en eller flera följande perioder (se även avsnitt 7.10).

6.8 DISKUSSION AV RESULTATEN I KAPITEL 5 OCH 6

Huvudfrågorna för analysen av materialet är att visa om de förklaringsfaktorer som ingår i studien har någon betydelse för att förklara olika aspekter av sparande samt att visa vilka enskilda variabler som har störst förklaringsvärde.

Allmänt visar de olika analyserna låga förklaringsvärden i materialet. Särskilt tydligt är detta för det kortsiktiga banksparmåttet, medan förklaringsvärdet är något högre för amorterings- och avbetalningssparandet samt det mera långsiktiga banklikviditetsmåttet. Variablernas sammanlagda förmåga att förklara varför sparandet varierar mellan olika hushåll måste dock betecknas som låg.

Vikt bör emellertid inte enbart läggas vid de totala förklaringsvärdena. Med hänsyn tagen till att studierna är explorativa till sin karaktär, är kanske de enskilda variablernas förklaringsförmåga av större betydelse - som gallring och vägledning för kommande analyser.

Om vi ser till de enskilda variablernas inflytande vid de olika sparmåtten, finner vi att (1) både de traditionella bakgrundsvariablerna och de mellanliggande subjektiva variablerna har betydelse samt att (2) deras inflytande är annorlunda för de olika formerna av sparande. Detta antyder att skilda processer ligger bakom sparformerna. Ur undersökningssynpunkt innebär det att man för att förstå förändringar i sparandet på mikronivå bör inrikta sparstudier på delposterna i sparandet snarare än på de totala sparbegreppen, vilket har varit det vanliga makroekonomiska förfaringssättet (se dock Berg, 1980 och SOU 1980:52).

¹ Banklikviditeten antas vara tämligen stabil på kort sikt. Delvis gäller även detta för de enskilda hushållens avbetalnings- och amorteringsbelopp. När väl ett lån tagits är amorteringsbeloppen fasta på kort sikt.

Grupperingen av det beroende sparmåttet i delkomponenter relaterat till enbart socioekonomiska förklaringsfaktorer är emellertid inte tillräckligt. De socioekonomiska faktorernas inflytande är lågt vid flera sparmått, främst de som rör banksparat, och även om path-analysen visar att den indirekta betydelsen kan vara avsevärd har också andra faktorer betydelse för att förklara beteendet.

Vid analysen av det kortsiktiga banksparmåttet (förändringen under tre månader) är det endast frågorna om hur nöjd eller missnöjd man är med sin ekonomi som har samband med sparbeloppet, och det kan vara intressant att notera att de som ej sparar upplever detta som något otillfredsställande. Samma "moraliska" inställning återfinns för övrigt också vid analysen av amorterings- och avbetalningsbeloppet, där de hushåll som har lägre skuldsättning är mera tillfredsställda. (Man kan annars tänka sig att skuldsättningen med hänsyn till skatteeffekter, inflation, etc ses som något positivt.)

Några klara samband med inkomsten eller de övriga bakgrundsvariablerna finns ej, och man frågar sig varför banksparat och bankspararna ej kan beskrivas. En förklaring kan ligga i den stora uppsättning motiv på olika sikt som kan styra banksparat hos olika hushållskategorier. Ett skäl att bankspara är att sparandet i sig upplevs som något positivt och eftersträvänsvärt. I path-analysen såg vi att attityderna och livscykelmåttet har ett starkt inbördes samband. De mest sparvänliga attityderna återfinns främst bland de äldre hushållen, vilket tydligast framkommer då attitydindexets medelpoäng beräknas för de olika stadierna (studie 3, se även 8.4.3 samt bilaga 6). Sparandet kan också fylla ett buffertsyfte som är stort - kanske större - bland andra hushållskategorier. Det kan även ha en mera långsiktig karaktär för att finansiera inköp av olika slag eller för att administrera inkomster och utgifter. I analysen av banksparat har inte någon hänsyn tagits till de skilda motiven eller tidssikterna. En uppdelning av banksparat i olika kategorier skulle troligen kunna höja förklaringsvärdena, men en sådan har inte varit möjlig i denna studie.¹

¹ Analys har visserligen genomförts av banksparmåttet så att det delats upp i den del som härrör från konton som är "kontraktsbundna" och mera långsiktiga till sin natur (lön-, lån-, bospar-konton, etc) samt en del från övriga konton. Detta höjde inte förklaringsvärdet, vilket kan bero på att kontotypen i sig är en otillräcklig indelningsgrund. Konton används ofta på ett annat sätt än vad banken tänkt sig. Långsiktigt sparande sker på transaktionskonton, kapitalsamlingskonton används frekvent för insättning och uttag osv. För att kunna indela banksparat efter syften och sikt måste direkta frågor ställas om kontonas användning.

Vid amorterings- och avbetalningsbeloppet framträder de socioekonomiska variablerna som de klart viktigaste och förmår förklara 21 procent av variationen, medan diskriminantanalys lyckas gruppera 82 procent av extremhushållen rätt.

De starkaste sambanden i regressionerna visar inkomsten och boendet, medan path-analysen (och diskriminantanalysen) för fram hushållsstorleken (antalet barn) som en viktig underliggande orsak. Av enpersonhushållen är det endast 18 procent som uppger att de har lån. Av hushållen med tre eller flera medlemmar har 72 procent lån (studie 3). En förklaring till de tydliga sambanden med bakgrundsvariablerna som hushållsstorlek, boende och inkomst kan vara att svarsmönstret speglar *tillgången* på krediter för olika grupper. De kreditvärdigaste hushållen bör finnas just bland de hushåll som har de största kreditbeloppen: hushåll med etablerade familjeförhållanden, högre inkomst och utbildning, villor och annan fast egendom som kan belånas. Det är då naturligt att de socioekonomiska faktorerna dominerar och ej de psykologiska.

Resultaten behöver dock inte enbart spegla det faktum att kreditmarknaden styrs av utbudsförhållandena. En annan naturlig förklaring kan vara att *efterfrågan* på krediter faktiskt är olika bland olika hushållskategorier. Det är först i samband med de stora yttre förändringarna i familjens situation (S-variablerna) som kreditbehovet uppstår. Efterfrågan bland de yngre och äldre en- och tvåpersonshushållen är lägre, trots att flera av dem bör vara mycket kreditvärdiga.

Vid analysen av det totala sparmåttet är det främst de variabler som haft betydelse för delmåttens som framstår som viktiga, och förklaringsvärdet utgör också ett genomsnitt av delmåttens. Är det så att sammanslagningen till ett sparmått inte tillför någonting, kan givetvis nyttan av måttet ifrågasättas. En intressant iakttagelse är dock att attitydindexet som tidigare saknat inflytande har en positiv effekt på hushållens totala sparande. Det är möjligt att den samlade bilden av ekonomiska aktiviteter inom hushållet som sammanslagningen till det totala sparmåttet ger, bättre visar sambandet mellan inställningen till sparande (här mätt med mera långsiktiga attityder) och beteende. Då hushållen delas upp efter ägd-hyrd bostad, har emellertid attityderna liten betydelse.

De starkaste sambanden med det långsiktigare bankklikviditetmåttet står de subjektiva variablerna för, och indexen som visar hushållens ekonomiska aktivitet och tillfredsställelse svarar tillsammans för mer än hälften av förklaringsvärdet. Path-analysen visar emellertid att det indirekta inflytandet från de socioekonomiska variablerna kan vara avsevärt. Bilaga 15 visar att också tillfreds-

ställelsemättet har höga samband med bakgrundsvariablerna. Båda indexen har dock sina starkaste samband direkt med det beroende måttet.

Möjligheterna att dra slutsatser av analysresultaten påverkas av att hälften av hushållen kom att tillhöra den övre kategorin i skattningen av banklikviditeten, de som kunde ta ut minst 10 000 kronor. Till kommande undersökningar är det nödvändigt att ändra kategorierna så att större spridning erhålls i svaren.

Bedömningen av variablernas förklaringsvärden grundar sig här på de enskilda hushållens observerade värden. En sammanfattande bedömning av olika S- och O-variablers betydelse som förklaringsfaktor till hushållens sparande kan också grunda sig på aggregerade värden. Detta kräver i allmänhet tillgång till tidsseriedata, men det kan vara på sin plats att kort diskutera skillnaderna mellan individuella och aggregerade studier av samband, eftersom en av förklaringarna till de låga observerade R^2 -värdena i regressiönerna står att finna just i utnyttjandet av individ- och hushållsdata.

6.9 INDIVIDUELLA OCH AGGREGERADE DATA

De två typerna av data representerar två extremer, där analysen i det första fallet koncentrerar sig på individer och individers beteende, medan den i det andra fallet vanligen utgår från sammanvägningar av reaktioner i medelvärden för urvalet, t ex det genomsnittliga sparandet på en viss sparform eller beteendet hos den tänkte "medelkonsumenten" eller "medelhushållet".

Allt beteende härstammar givetvis från enskilda individer eller hushåll, men ändå kan helheten avvika från summan av delarna. Observerade samband på individnivå och aggregerad nivå kan med andra ord skilja sig åt eller framträda olika starkt. Vissa typer av data avser endast att spegla situationer eller förändringar på makronivå, och aggregaten kan inte brytas ner till mikronivå. Andra typer av uppgifter kan endast registreras hos individerna själva, och kan därför utnyttjas både för analys på individuell och aggregerad nivå. Exempel på sådana studier rör attityder och konsumtion, som har visat olikheter i sambanden beroende på aggregeringsnivå. På individnivå har sambanden varit svaga, medan överensstämmelsen i flera fall varit god för aggregerade data (Katona, 1964; Strümpel, 1976). Samma fenomen kan observeras i medicinska och sociologiska undersökningar (se Arvidsson & Berglund, 1977; Langbein & Lichtman, 1978).

Fortsättningen av detta avsnitt ägnas åt att något klargöra skillnaderna i de två typerna av data. Det bör påpekas att det inte rör sig om alternativa utan snarare kompletterande data som används för skilda syften.

När aggregerade mått utnyttjas i mikrostudier avser de så gott som alltid tidsseriedata (Bass, 1977) och syftet är inte så mycket att förstå och förklara beteendet som att skatta effekterna av *förändringar* i olika parametrar på makronivån som exempelvis den aggregerade konsumtionsnivån eller sparkvoten. Detta beror på att nationalekonomin, som främst utnyttjar dessa mått, syftar till att förklara makroekonomiska förhållanden (Katona, 1972). Uppgifter som hänförs sig till individer uppfyller i regel inte de krav som ställs utan utnyttjas vanligen endast för att bilda aggregerade mått (Morgan, 1967).

Individuella data är givetvis viktiga för att fördjupa de makroekonomiska analyserna, men de har i detta sammanhang sina begränsningar. Det finns främst två skäl till detta. Ett har berörts i avsnitt 2.7, nämligen att vissa variabler som förklarar skillnader mellan individer eller hushåll inte förändras över tiden. Ett annat skäl är att faktorer som både förändras över tiden och påverkar beteendet förändras i olika riktningar hos olika individer på ett slumpmässigt sätt. De tenderar därför att ta ut varandra vid aggregering. Beskrivningar av samband på makronivå kan göras enklare och innefatta färre variabler än mikrobefskrivningar av beteendet (Fox, 1974). Dessutom har mätningar som rör hela populationer, t ex av förväntningar och köpplaner, i allmänhet högre reliabilitet än individdata, s k "aggregation gains" (Katona, 1972; Laffont, 1979).

Dessa interindividuella "störningar" förekommer i de flesta empiriska undersökningar och är en av anledningarna till att modeller som anpassas och testas på tvärsnittsdata vanligen genererar låga R^2 -värden. Modeller som anpassas/avser makrodata - och därmed tidsserier - däremot, beskriver i allmänhet data väl och ger högre R^2 -värden (Bass, 1977).

Stora metodologiska problem uppstår då aggregerade värden utnyttjas i analysen, främst genom själva bildandet av aggregaten ("aggregation bias"), genom att utnyttja värden från mikronivån eller på annat sätt registrerade värden (se Thiel, 1976). Aggregeringsfelen kan sägas vara skillnaden mellan de statistiska estimaten på aggregerad och individuell nivå (Langbein & Lichtman, 1978), en skillnad som påverkas både av brister i teori (som specificerar modellen) och brister i informationen.

Problem kan också uppstå vid tolkningen och generaliseringen av resultaten. Aggregat ger i strikt mening endast kunskap om existensen av samband och säger inte något om de bakomliggande orsakerna till det observerade beteendet (Simon, 1968). Det finns uppenbar risk enligt Bass (1977) att värdena tolkas som ett uttryck för beteendet hos en "medelindivid" eller "medelkonsument", och han betonar att makrodata visar de makroekonomiska sambanden och utelämnar de enskilda individernas beteende (vilket i sig inte behöver innebära att inkonsistens föreligger):

However, this average consumer is a peculiar fellow whose responses to a single variable also depend in a complex way on his responses to other variables. Thus the "average consumer" argument is merely a semantic device, and the basic problem of the logical inconsistency between the theory and empirical analysis remains.
(Bass, 1977, sid 493)

Ett ytterligare problem rör utnyttjandet av tidsseriedata, där multikolineariteten över tiden ofta är stark (vilket ger höga R^2 -värden) och där tidsserierna i allmänhet är korta, vilket kan innebära ett bristfälligt antal frihetsgrader för statistiska analyser. Morgan (1968) påpekar att utnyttjandet av månadsdata eller kvartalsdata för att öka antalet observationer i många fall kan diskuteras, då tillskottet i information är lågt.

De fördelar som aggregerade värden trots allt har då det gäller att predicera förändringar - exempelvis Katonas "makropsykologiska" faktorer - innebär inte att mera komplicerade eller omfattande individdata saknar intresse i ekonomiska sammanhang. Tvärtom är det troligt att behovet av denna typ av studier kommer att öka (se Morgan, 1980). För att förstå varför förändringar äger rum i beteendet är det nödvändigt att samla in data som tränger betydligt djupare och är betydligt rikhaltigare än vad som krävs för att spegla förändringar på makronivå.

Dessa uppgifter gör det möjligt att göra situationsbeskrivningar, t ex genom att visa hur sparandet är fördelat mellan olika hushåll eller sociala grupper i samhället. Beskrivningar av beteenden och attityder på mikronivå utgör underlag för samhälls- och företagsekonomiska åtgärder, men kan också tjäna som viktiga indikatorer på mera långsiktiga ekonomiska förändringar (Strümpel, 1972, 1976). Vidare har survey-metodik och analysmetodik utvecklats på ett sådant sätt att det är möjligt att kvantifiera eller indikera förhållanden som tidigare varit ytterst svårsmätta.

Utnyttjandet av mikrodata i analysen i detta kapitel utgör ett av två steg för att kunna bedöma olika faktors för-måga att förklara hushållssparandet. Trots de skillnader som kan förekomma i samband på olika nivåer, och därmed varierande lämplighet hos olika faktorer som indikatorer, är det lämpligt att som ett första steg testa faktorer på hushållsnivå och därefter pröva sambanden på aggregerad nivå genom upprepade mätningar.

Metodologiska problem med individ- eller hushållsstudier har diskuterats tidigare med anledning av den här redovisade studien, och de kan sammanfattas i två grupper.

1. Problem som rör det stora antal faktorer som a priori kan ha betydelse för att beskriva och förklara beteendet. De praktiska begränsningarna i antalet faktorer minskar förklaringsvärdet i analysen.
2. Problem som orsakas av fluktuationerna i mätvärden på de inkluderade faktorerna. Skillnader mellan olika individer eller hushåll är ofta mycket stora och förklaringsvärdena blir därmed låga. Även om olika grupper eller segment bildas, vars medelvärden kan skilja sig avsevärt, kommer R^2 -värdet att vara litet om inomgruppsvariansen är hög.

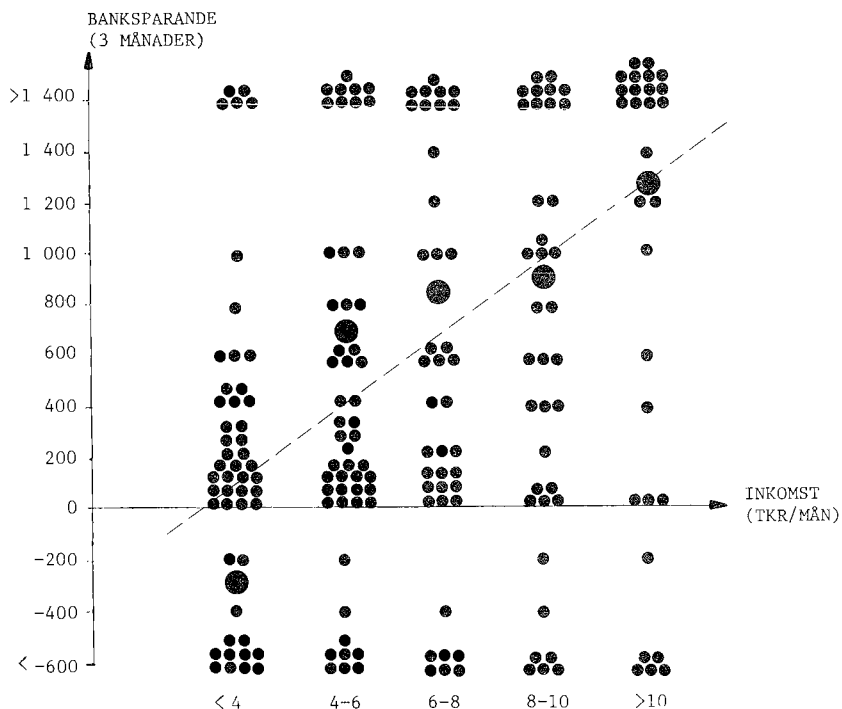
Till problemet med spridningen i mätvärdena hör också frågor kring själva registreringen av värdena. Genom att olika individer har olika bakomliggande kriterier för uppfattning och bedömning av frågor kan svaren på t ex attityd- eller beteendefrågor variera även om attityderna eller beteendena i grunden är lika. Stora krav ställs därför på utformning och test av mätinstrumenten.

För att illustrera skillnaden mellan individuella och aggregerade data, redovisas i figur 6:4 både enskilda och genomsnittliga värden för två variabler som tidigare utnyttjats i regressionsanalyserna. De två variablerna är hushållens inkomst och banksparande. Materialet har klassindelats från lägre till högre värden, och för varje klass har dels de enskilda hushållens värden markerats, dels medelvärdena.

I bilaga 8 ser vi att korrelationen mellan de två variablerna är 0,13, vilket är ett tämligen lågt om än signifikant värde. Beta-värdet är också lågt, 0,04. På hushållsnivå visar analysen således att sambandet mellan variablerna är svagt, och figur 6:4 visar tydligt den stora spridningen som förekommer mellan olika hushåll (och inom olika kategorier). Då gruppmedelvärden beräknas i tvärsnitten, ser vi däremot en tydlig tendens i materialet (skillnaden mellan mittengrupperna är liten, men över- och undergrupperna skiljer sig klart).

Några slutsatser bör inte dras på basis av sammanställningen av dessa två variabler, därtill är materialet alltför bristfälligt, utan denna tjänar enbart som illustration till diskussionen ovan om individuella kontra aggregerade värden, och de skillnader i utfall som de olika typerna av värden kan ge upphov till.

Figuren kan också tjäna som introduktion till de två följande kapitlen, som utgör en metodologisk granskning och diskussion av projektet.

Figur 6:4. Enskilda och genomsnittliga värden i ett klassindelad material för banksparande och inkomst. Varje liten prick representerar två hushåll. Genomsnittligt sparande inom respektive inkomstgrupp markeras med stor prick.

I kapitel 7 genomförs en metodologisk granskning som tar fasta på de värden som registrerats hos de enskilda hushållen. I kapitel 8 diskuteras användningen och exempel ges på jämförelser som kan göras vid regelbundna mätningar. Jämförelserna gäller de genomsnittliga värdena på sparande och vissa bestämningsfaktorer.

7 GRANSKNING AV PROJEKTET UR METODOLOGISK SYNVINKEL

7.1 INLEDNING

I detta kapitel granskas projektet ur metodologisk synvinkel. Motiven till att låta de metodologiska frågorna omfatta ett eget kapitel är flera.

Det övergripande motivet är att projektet till mycket stor del är metodologiskt inriktat och syftar till att utveckla mätinstrument för praktiskt bruk. En grundfråga är då det meningsfulla i att överhuvudtaget mäta sparande, inkomst, e d på hushållsnivå, med den stora spridning och osäkerhet som kan förekomma i svaren. Beteendevetenskapliga metoder används vanligen inte för att studera dessa områden (se dock Ferber, 1966), och de metodologiska frågeställningarna är därför i de inledande skedena minst lika centrala att diskutera explicit som de frågor projektet i sin förlängning avser att besvara. Ett annat och näraliggande skäl till en relativt omfattande granskning av de använda undersöknings- och mätmetoderna är att de bör komma andra undersökare till del för att på så vis tjäna som underlag för kommande studier inom problemområdet.

I detta kapitel behandlas olika felkällor i undersökningen. Jämförelser och tester görs för att visa förekomsten och storleken av mätfelen. Jämförelserna innebär bl a att mätvärdena från de två telefonstudierna 1977 och 1978 utnyttjas.

7.2 FELKÄLLOR I UNDERSÖKNINGEN

Flera olika felkällor inverkar i en undersökning och bidrar till risken att felaktiga slutsatser dras utifrån de registrerade uppgifterna. Det är troligen svårt att försöka rangordna olika felkällor efter hur allvarliga de är, eftersom de inte är oberoende av varandra. Här diskuteras två kategorier av felkällor i undersökningsprocessen: först sådana som sammanhänger med undersökningarnas uppläggning och representativitet (val av variabler, stickprovsfel, bortfallsfel - här diskuteras även bearbetningsfel), därefter fel som hänförs sig till validitet och reliabilitet i mätinstrumentet, "mätfel".

7.3 VAL AV VARIABLER

De analyser som rör representativitet, reliabilitet och validitet ger tillsammans en uppfattning om tillförlitligheten i de variabler som mätts. Hur och i vilken omfattning de omätta variablerna kan ha inverkat är svårt att fastställa.

En typ av omätta variabler som betraktats som exogena och lika för alla hushåll är konjunktur-, pris-, ränteläge etc (avsnitt 2.5.6). Andra omätta, eller delvis omätta, variabler varierar från hushåll till hushåll. Det är exempelvis ekonomiska kunskaper, planering, planeringsförmåga och andra personlighetsegenskaper.

En indikator på de omätta variablernas inflytande ges av R^2 -värdet i regressions- och path-analyserna, men som diskuterats i avsnitt 6.8 är också R^2 -värdena påverkade av andra omständigheter.

7.4 STICKPROVSFEL

Själva urvalsförfarandet har beskrivits i avsnitt 3.5 och förväntas inte utgöra någon källa till systematiska fel med undantag för en punkt. Eftersom telefonintervjuer skulle användas drogs urvalet ur telefonkatalogerna. Alla hushåll har emellertid inte telefon, men täckningen är i Sverige mycket hög. Enligt Statistisk Årsbok 1980 (tab. 252) innehade 1975 95,2 procent av alla bostadshushåll telefon. Vissa hushåll kan även innehå flera abonnemang, vilket ej alltid framgår av uppgifterna i katalogen.

7.5 BORTFALLSFEL

I avsnitt 3.8 redovisas bortfallet av hushåll som efter bortfallsuppföljning av olika anledningar ej ingår i undersökningen: *det externa bortfallet*. I bilaga 16 jämförs urvalet från 1978 sociodemografiskt med riksgenomsnittet. Några större avvikelser kan inte konstateras. En något högre andel barnfamiljer än riksgenomsnittet förekommer, men begränsningen till telefonabonnenter eller själva dragningsförfarandet tycks dock inte ha medfört något allvarligt fel i urvalets sammansättning.

Det interna bortfallet - obesvarade frågor, eller svar av typen "vet ej" - framgår av bilaga 2. Genomgående är det interna bortfallet mycket lågt och, som tidigare sagts, har de intervjuade mycket ofta varit samarbetsvilliga och intresserade.

7.6 BEARBETNINGSFEL

Bearbetningsfel uppkommer i de steg då intervjuaren tillrättaläggs för slutlig bearbetning i dator.

I syfte att minimera både kodningsarbetet och kodningsfelen är de allra flesta frågorna i formuläret försedda med fasta svarsalternativ. Svaren på dessa frågor markeras därmed direkt av intervjuaren. De öppna frågorna har i efterhand indelats i kategorier av projektledaren. Uppgifterna från intervjuformulären förs därefter över till s k stansunderlag. Efter stickprovskontroll av dessa, stansas materialet. Allt material har i studie 3 kodats av två personer, och i bilaga 17 redovisas en test av interkodarreliabiliteten. Jämförelsen visar att överensstämmelsen är mycket hög.

Stansningsarbetet kontrolleras på så sätt att varje hushålls formulär stansas två gånger. Korrigeringar görs också om orimliga svar observeras - då de observerade kodkategorierna avviker från kodschemats - vid handhavandet av materialet.

7.7 MÄTFEL

Mätfel avser validitet och reliabilitet i de använda mätinstrumenten och utgör felkällor som många gånger är svåra att bestämma i den här typen av undersökningar. Här görs ett antal jämförelser av intern (mellan likartade frågor, mellan delstudierna) och extern karaktär (andra källor) avsedda att visa förekomsten och graden av mätfel i instrumentet.

7.8 VALIDITET

Med ett mätinstruments validitet avses i allmänhet i vilken utsträckning det verkligen mäter vad det är avsett att mäta. Den terminologiska förbistringen är tämligen stor när det gäller validitetsbegreppet. Nedan redovisas några olika test avsedda att visa mätinstrumentets validitet.

7.8.1 Felskattning av sparande i förstudien

Det är inte helt självklart hur en undersökning skall göras, som visar om de enkla frågorna om hushållssparandets förändring fungerat bra eller dåligt. Detta beror givetvis på hur frågorna är tänkta att användas. Det är viktigt att kunna skatta ett medelvärde för alla hushåll och/eller för undergrupper av hushåll, men i de fall intresset är inriktat på att studera förändringar, är det inte nödvändigt att det uppmätta medelvärdet ligger på exakt samma nivå som det "sanna" (även om detta naturligtvis är eftersträvänsvärt). Det väsentliga är att förändringens storlek och riktning blir någorlunda korrekt återgivna. Eftersom vi vid återkommande undersökningar främst är intresserade av förändringen i medelvärden är det inte heller nödvändigt att varje hushålls eller individs skattning av sitt sparande är alldeles exakt; det viktigaste är att felskattningarna någorlunda tar ut varandra.

Samtidigt är en av mikrostudiernas fördelar att nedbrytningar kan göras på olika kategorier av hushåll (både vad avser förändrings- och tvärsnittsuppgifter), vilket ökar kravet på att inte bara medelvärdena utan också fördelningarna är korrekt återgivna.

För att studera felskattningarna, dvs hur mycket de uppgivna värdena skiljer sig från de faktiska, genomfördes vid förstudien (hemintervjuerna) en kontroll av "förändringsfrågorna". I slutet av intervjun förklarade intervjuaren syftet med dessa frågor och respondenterna ombads titta efter i sina bankböcker, etc och jämföra beloppen vid undersökningsperiodens början och slut (det korrekta värdet). Om respondenten inte ville titta efter i bankböckerna eller inte hade dessa tillgängliga, ombads han på nytt tänka efter och med hänsyn till frågornas syfte avge ett så genomtänkt svar som möjligt. Två uppsättningar av värden på förmögenhetens förändring under undersökningsperioden erhöles på så vis: först de snabba, relativt spontana svaren på förändringsfrågorna, därefter en uppsättning med kontrollerade eller i varje fall genomtänkta ("sanna") svar. Jämförelsen mellan värdena har stora brister, men resultaten, som ingående redovisas i rapport 1, tyder på att metodiken fungerar på ett tillfredsställande sätt. De på detta sätt uppmätta totala felskattningarna i urvalet uppgick till små belopp. En viss tendens till underskattningar av sparandet kunde konstateras.

Denna typ av kontroller är självfallet inte möjliga vid telefonintervjuundersökningar och har alltså inte kunnat upprepas.

7.8.2 Externa jämförelser

Ett sätt att belägga de olika sparmåttens validitet vid telefonstudierna är att jämföra de erhållna värdena med värden registrerade på annat sätt. Uppgifter om inlåningen på olika bankkonton hämtade från bankerna ger möjlighet till en sådan jämförelse.

Mest önskvärt vore naturligtvis att kunna jämföra de olika bankorganisationernas medelvärden med undersökningens. Av sekretessskäl m m är detta inte möjligt. Via Svenska Sparbanksföreningen har emellertid uppgifter erhållits från en större sparbank avseende medelinlåningen på olika kontotyper. Från dessa uppgifter har den månatliga förändringen kunnat beräknas. Uppgifter om typvärden saknas, men har erhållits från en annan anonym bankorganisation.

Någon direkt jämförelse kan tyvärr inte göras konto för konto på grund av skillnaderna i hur de olika värdena beräknats. Men jämförelsen ger i alla fall en uppfattning om det sannolika i de värden som uppmätts i denna undersökning.

De viktigaste olikheterna är att:

- Bankvärdena avser fysiska personer, medan urvalet täcker hela hushållet
- Bankvärdena är begränsade till kunder. Urvalet är ett slumpmässigt urval - dvs oavsett om man är bank-sparare eller ej
- Bankvärdena är medelvärden för hela 1978. Urvalet täcker en tremånadersperiod

På grund av dessa olikheter kan tyvärr endast jämförelsen göras mellan sparformerna lån- och lönsparande (vinstsparande). Anledningen till detta är att dessa sparformer särbehandlats i studien, medan beräkningarna för andra kontotyper grupperats i kategorier där flera olika kontotyper ingår (t ex "konto med uppsägningstid"). Den tillgängliga bankstatistiken är upplagd på kontobasis och medger inte beräkningar på hushållsbasis på grund av att samma hushåll kan innehålla flera olika konton.

Tabell 7:1. Genomsnittlig förändring, kr/månad (1978). Jämförelse mellan inlåning på bank registrerad hos medelstor sparbank (kontoinnehavare) och urvalets värden (hushåll) från 1978. Typvärdet, det mest frekventa värdet, anges inom parentes och avser en annan bankorganisation.

Urval	Lönsparande	Lånsparande
Bankkonton	367 (400)	349 (200)
Hushåll enligt intervjuerna	363 (400)	225 (200)

I tabell 7:1 jämförs den saldiförändring som i genomsnitt registrerats på de två kontona i sparbanken med sparandet hos de hushåll som innehar dessa kontotyper i urvalet. Eftersom det i regel ingår flera personer per hushåll är det möjligt att flera hushållsmedlemmar innehar lån- och/eller lånsparkonto, vilket påverkar jämförbarheten med bankvärdena. Å andra sidan kan ett "hushållstänkade" antas dominera, och det är troligt att det i de flesta hushåll endast är en person som aktivt utnyttjar respektive sparform.

Jämförelsen mellan lån-/vinstsparbeloppen (där också sparande inom sparklubb inräknats) visar två i det närmaste identiska värden. Av den goda överensstämmelsen bör man

naturligtvis inte dra för stora slutsatser med hänsyn till diskussionen ovan, men jämförelsen tyder i varje fall inte på att några allvarligare mätfel förekommer. Möjligen skulle det kunna förväntas att urvalets värde överstiger motsvarande bankvärde något, då vissa hushåll kan ha fler kontoinnehavare än en, men så tycks alltså inte vara fallet. De två typvärdena är identiska, vilket styrker antagandet att endast ett konto/hushåll utnyttjas aktivt. Att typvärdena utgörs av jämna hundratal kronor förklaras av att lön- och lånsparande ofta sker genom direkta överföringar av i förväg bestämda belopp från lönekonton.

Jämförelsen av lånsparvärdena ger osäkra och tvetydiga värden. Sparbanken visar ett avsevärt högre genomsnittligt månadsbelopp, 349 kronor mot 225 i urvalet, medan typvärdena också här är lika i de två populationerna. Endast en liten del av hushållen i urvalet (16 procent) har lånsparande, vilket gör att enstaka hushålls värden kan påverka medelvärdet betydligt (vilket också är fallet), och det mindre känsliga typvärdet är kanske därför ett bättre jämförelsemått. Men med hänsyn till det låga antalet kontoinnehavare i urvalet är också denna jämförelse osäker, och det faktum att värdena är lika bör inte överdrivas vid bedömningen av mätfelens storlek.

I rapport 1 konstateras en viss underskattning av sparandet dels i själva förstudien, dels i ett antal liknande refererade undersökningar. Risken för underskattning av det verkliga sparandet kan naturligtvis inte förbigås, men risken bör vara mindre just vid konton av typ lön- och lånsparkonton, där i allmänhet en i förväg bestämd summa automatiskt avsätts vid löneutbetalningen.

Jämte felbedömningen av sparandet är en annan allvarlig källa till fel i sparmåtten att utnyttjade sparformer av en eller annan anledning glöms bort. Vid en intervjuundersökning av 981 svenska hushåll 1980 ställde Vaagbø (1981) i stort sett samma fråga om innehavet av bankkonton som i denna studie. Som diskuterats tidigare har kontoutbudet förändrats sedan 1978, men svaren visar ändå stora likheter (tabell 7:2).

Som diskuterats i avsnitt 5.8.1 har inte några direkta jämförelser med amorterings- och avbetalningsbeloppen kunnat genomföras. Den tillgängliga interna bankstatistiken har inte kunnat omvandlas till jämförbara värden. Den tyder dock på att urvalets värden ligger betydligt högre än de vanliga amorteringsbeloppen. Delvis förklaras detta av att urvalet täcker hela hushållet, och inte enbart låneinnehavaren, men den främsta anledningen är troligen att

Tabell 7:2. Fördelningen av bankkonton i två studier från 1978 och 1980

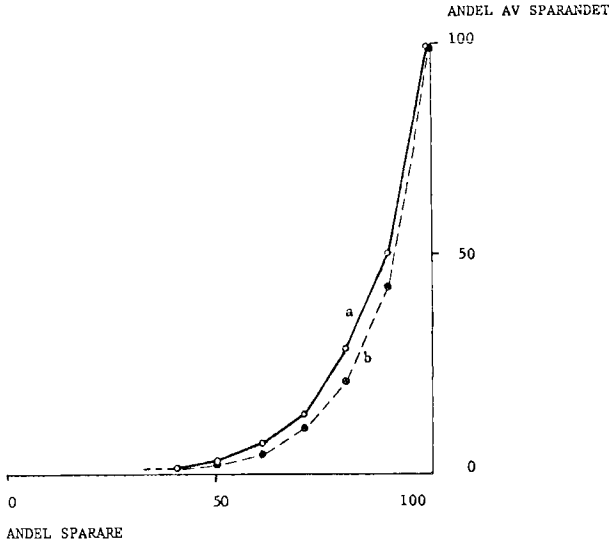
	Andel hushåll (%)	
	1978	1980
Lönsparande	32	31
Lånsparande	16	21
Annat konto med uppsägningstid	47	41
"Vanlig" bankbok utan uppsägning	71	63
Bostadssparande	3	3
Semesterkonto	1	5
Skattesparkonto (endast mätt 1980)	-	13
Checklöne- eller personkonto	66	-
Checklönekonto (endast mätt 1980)	-	44
Annat	6	16

svaren kommit att avse både amorteringar och ränta, inte enbart amorteringsbeloppet. Denna erfarenhet har också gjorts i SCB:s studier av hushållens levnadsförhållanden (Levnadsförhållanden 1974:5).

Ytterligare två jämförelser med externa spardata görs. Den första avser banksparandets fördelning. Då hushållen rangordnas efter storleken på sparandet och deras bidrag till det totala sparandet i populationen beräknas, kan fördelningen beskrivas som i figur 7:1 (se även studie 3). Genom att än en gång utgå från uppgifter från sparbankerna (se Wikner, 1979) kan vissa jämförelser göras. I figuren har både den relativa fördelningen av sparandet i urvalet och bland sparbankernas kunder markerats. Båda kurvorna visar sparandets relativa fördelning i de två populationerna, men grunden för beräkningen av andelarna av sparandet är annorlunda, vilket också här försvårar en direkt jämförelse. Bankuppgifterna avser enskilda kunder och utgår från saldot 1978, medan undersökningens urval avser hushåll, och sparandet är beräknat som förändringen under en tremånadersperiod. Då saldot avspeglar saldiförändringen över en längre period, kan dock mönstret vad gäller fördelningen antas vara likartat i de två beräkningarna.

Som framgår av figur 7:1 är de två kurvorna nära nog identiska, vilket tyder på överensstämmelse i de två sparmåtten.¹

¹ Nirdén (1981) presenterar en likartad kurva över premieobligationsinnehavet baserad på en undersökning av Riksgäldskontoret.

Figur 7:1. Banksparandets fördelning i två populationer, (a) sparstudien och (b) sparbankernas kunder

- (a) Urvalet avser hushåll och sparandet är mätt som saldo-förändring under en tremånadersperiod, 1978. Se också bilaga 18.
- (b) Urvalet avser kunder i en större sparbank och sparandet mäts med saldot 1978 (se vidare Wikner, 1979).

Motsvarande jämförelse med t ex amorteringsbeloppen har tyvärr inte kunnat genomföras.

Den tredje sk externa jämförelsen avser ett annat sparmått än de olika saldoförändringarna, nämligen frågan om hushållens likviditet: hur mycket hushållet kan ta ut från banken (fråga 10).

Frågan kan jämföras med två likartade undersökningar om hushållens likviditet, eller kontantmarginal, som ställts vid lite olika tidpunkter. Den första i tabell 7:3 avser Vaagbø's studie av knappt 1 000 hushåll 1980. Andelen "vet ej"-svar är hög, men 24 procent av hushållen svarar att de ej kan ta ut 5 000 kronor, 14 procent kan ta ut 5-10 000 kronor och 49 procent kan ta ut minst 10 000 kronor från banken. Då hushållen ombads att ej räkna in de pengar som var avsedda för amorteringar och räntor sjunker andelen hushåll främst i den övre kategorin (samtidigt som antalet "vet ej"-svar ökar). Av de som svarat kan 44 procent fortfarande ta ut minst 10 000 kronor. Av tabellen framgår att

Tabell 7:3. Jämförelse mellan svarsfördelningen på fråga 10 och fördelningen på tre liknande frågor. Frågorna i Vaagbø's studie löd: (1) "Hur mycket ungefär finns totalt på dessa konton idag?" samt (2) "... om vi drar ifrån (de pengar) som är avsedda för amorteringar och räntor ...?". SCB:s studie av levnadsförhållanden (ULF) mäter möjligheten att skaffa fram 3 000 kronor på en vecka. Personer som saknar denna möjlighet anses sakna "kontantmarginal".

Likviditet	Svarsfördelning i procent		
	Fråga 10	Vaagbø (1981) (1) (2)	ULF (1975)
Mindre än 3 000 kr	15	} 24 27	17
3 000 kr -	11		
5 000 kr -	21		
10 000 kr -	52		
Vet ej/ej svar	1	14 25	

Överensstämmelsen med fråga 10 är god för de lägre kategorierna, medan vissa skillnader finns i de övre. Svaren på en annan fråga i Vaagbø's undersökning antyder emellertid att den stora andelen "vet ej"-svar främst rör hushåll som tillhör de övre kategorierna. 81 procent av hushållen uppger att de, om de plötsligt skulle hamna i en oförutsedd situation, inom en vecka skulle kunna skaffa fram 5 000 kronor (61 procent säger att pengarna skulle komma från bankkonton eller kontanta medel). Den höga likviditeten inom hushållen styrks också av Riksrevisionsverkets granskning av självdeklarationer för 1978 (inkomståret 1977) i Statistiska meddelanden N 1979:15. Av de deklareranter som uppgivit banktillgångar, har 41 procent minst 20 000 kronor på banken. Utslaget på samtliga deklareranter innebär det att drygt var femte (21 procent) kan ta ut minst 20 000 kronor från banken. I Levnadsförhållandeundersökningen från 1975 uppger 17 procent av de undersökta personerna att de inte kan skaffa fram 3 000 kronor på en vecka. Frågan är inte direkt jämförbar med fråga 10, men antyder i alla fall en överensstämmelse i fördelningen. I Levnadsförhållanden från 1974 (1977) framgår att 60 procent skulle kunna ta ut minst 3 000 kronor från eget bankkonto. Siffran är lägre än för telefonstudien, där sammanlagt 84 procent kan ta ut minst 3 000 kronor, men skillnaden förklaras troligen dels av att den senare studien avser hushåll där flera personer (med pengar på banken) kan ingå, dels av penningvärdesförsämringen.

Denna typ av jämförelser - eller försök till jämförelser - mellan olika mätningar av i stort sett samma begrepp, syftar till att visa graden av validitet i de olika sparmåtten

i undersökningen. Svårigheten att finna jämförbara värden gör att slutsatserna blir osäkra. De externa jämförelser som presenterats visar dock rimliga värden och utgör ett indicium på att de använda variablerna är valida.

En annan typ av validitetstest, som inte bygger på jämförelser med andra liknande undersökningar, utan som utgår från jämförelser mellan olika frågor inom en och samma undersökning, kan också användas för att belysa graden av validitet.

7.8.3 Interna jämförelser

Genom att studera samvariationen mellan frågor som besvarar eller ger antydningar om samma sak, eller genom att studera samvariationen mellan vissa i efterhand konstruerade variabler och enskilda frågor, kan den interna validiteten belysas. Nunnally (1967) kallar detta för innehållsvaliditet. Andra termer för näraliggande begrepp är teoretisk, logisk eller överensstämmelsevaliditet (Rosengren, 1976).

Ett mått på intern validitet är i vad mån frågor i formuläret som kanske från olika utgångspunkter beskriver likartade beteenden eller uppfattningar samvarierar. Flera frågor i undersökningen rör resultatet av hushållens beteende; om man brukar få pengar över, om man har lätt eller svårt att få ekonomin att gå ihop, etc. En hög samvariation mellan alla dessa typer av frågor är en indikator på den interna validiteten, att frågeformuläret fungerar väl (se även avsnitt 7.9.1 där samvariationen mellan indexens delfrågor diskuteras).

Som framgår av tabell 7:4 samvarierar samtliga dessa frågor inbördes. Frågan om hur mycket man kan betala ut från banken har vi tidigare i kapitel 6 betraktat som en effekt av en längre tids sparande - då "pengar över" etc är en förutsättning. De som ofta får pengar över är i regel nöjda med sin ekonomiska situation ($r = 0,16^{**}$) och sparar också i allmänhet större belopp på banken - mätt som saldiförändringen under tre månader ($r = 0,17^{**}$). Värdena är signifikanta på 0,001 nivå (**).

Ett starkt samband mellan två andra frågor som rör hushålllets ekonomi tyder på tillförlitlighet i svaren. De hushåll som uppger att de försöker hålla utgifterna nere (fråga 18) har det också svårt att få hushållets inkomster att räcka till (fråga 38). Samvariationen mellan dessa frågor är $-0,25^{**}$.

Ett högt samband kan tas som ett tecken på hög intern validitet, men är inte ett bevis på detta. De höga sambanden visar att flera olika frågor mäter samma underliggande variabel, men visar (tyvärr) inte att det är den variabel som avses att mätas.

Tabell 7:4. Korrelationskoefficienter mellan vissa beteendefrågor.
Samtliga koefficienter är signifikanta på 0,001 nivå.

	1.	2.	3.	4.
1. Kronor över per månad (fråga 11) -		0.63	0.34	0.35
2. Hur ofta man brukar få pengar över (fråga 12)		-	0.30	0.33
3. Lätt eller svårt att få ekonomin att gå ihop (fråga 38)			-	0.32
4. Hur mycket man kan betala ut från banken (fråga 10)				-

Som antytts i diskussionen om valet av undersökningsmetodik, förekommer alltid en rad felkällor vid intervjuundersökningar som kan påverka den interna validiteten. Intervjuarens medvetna eller omedvetna påverkan av intervjupersonen är exempel på en sådan felkälla. Omvänt kan den intervjuade försöka gissa avsikten med vissa frågor och ge svar som han tror intervjuaren förväntar sig eller som kan antas vara "normala". Helt säkert förekommer fel av denna typ i undersökningen, men tyvärr saknas möjlighet att uppskatta storleken av dem. Genom frågeformulärets konstruktion, erfarenheterna från de föregående undersökningarna och genom en noggrann intervjuarutbildning har dessa typer av fel försökts minimieras.

7.9 RELIABILITET

Validitet har vi definierat som instrumentets förmåga att mäta vad det avser att mäta. Hög reliabilitet utgör en förutsättning för hög validitet och kan betecknas som frånvaron av slumpmässiga mätfel. Reliabiliteten mäts i allmänhet som graden av överensstämmelse mellan två mätningar där samma instrument används. En metod att bedöma reliabiliteten i ett tvärsnitt är att slumpmässigt dela upp de olika frågorna eller uppgifterna i två delar och beräkna överensstämmelsen mellan de två halvorna (split-half). I bilaga 19 redovisas resultatet av en sådan split-half-test. Den avser de variabler som ingår som beroende och oberoende i regressionsanalyserna. Observationerna per variabel har slumpmässigt delats upp i två grupper, varefter medelvärdena jämförts. Jämförelsen antyder inte några skillnader.

7.9.1 Indexens reliabilitet

Vid frågorna kan mätfel uppstå, exempelvis på grund av en oklar frågeformulering, och göra att frågan uppfattas olika av olika intervjupersoner, trots att de i själva verket har samma uppfattning till det frågan avser.

Den metod som används för att bilda index av de subjektiva variablerna beskrivs i studie 3. Med hjälp av denna metod bestäms antalet delfrågor i indexet genom att antalet frågor kan minskas så länge reliabilitetsmättet (alfa-koefficienten) höjs (se även bilaga 4). Metoden grundar sig på korrelationerna mellan de variabler som ingår i indexet.

Den approximativa formeln som används för att beräkna reliabilitetskoefficienten anges av McKennell (1970). Vad som kan anses vara en tillfredsställande reliabilitet måste bedömas från fall till fall (se Rosengren, 1976), men McKennell anger 0,60 som ett godtagbart minimivärde.

En annan metod att värdera indexens reliabilitet är att beräkna Cronbachs α (Nunnally, 1967).¹ Denna metod utgår från variansen i materialet och är något mindre känslig för låga antal delfrågor i indexen. Tabell 7:5 visar α -värdena för de index som utnyttjas i regressionsanalyserna i kapitel 5.

Tabell 7:5. Indexens reliabilitet (de subjektiva variablerna)

Index	Antal delfrågor	Variationsvidd	Varians	Reliabilitet (Cronbachs α)
Attitydindex	14	18-42	33.83	0.83
Förväntningar	3	3-9	1.91	0.48
Aktivitetsnivå	4	0-9	5.50	0.67
Ekonomisk tillfredsställelse	2	2-6	1.05	0.57

Nunnally (1967) anger gränsen 0,50 som ett acceptabelt värde på α . Som framgår av tabellen uppfyller tre av de fyra indexen detta villkor, och det fjärde, förväntningarna, har ett värde som ligger strax under gränsen. Trots det något låga värdet har ändå indexet över hushållens förväntningar fått ingå i analysen. Det utgörs nämligen främst av utprovade frågor som regelbundet utnyttjats i SCB:s studier av hushållens inköpsplaner samt i Sifo:s konsumentklimatstudier (mera härom i kapitel 8).

1

$$\text{Formeln för Cronbachs } \alpha \text{ är: } \alpha = \left(\frac{k}{k-1} \right) \left(1 - \frac{\sum_i \sigma_i^2}{\sigma_t^2} \right)$$

där k är antalet delfrågor i indexet, σ_i^2 variansen i fråga i och σ_t^2 den totala variansen i indexet.

Ytterligare ett sätt att pröva indexens reliabilitet (interna konsistens) är att korrelera varje delfråga med det index i vilket den ingår, s k "inter-item index validity" (Zaltman & Deshpandé, 1980). Dessa koefficienter redovisas i bilaga 20. Där framgår att samtliga värden inte bara visar rätt tecken utan också är signifikanta på 0,001 nivå. Detta antyder att validiteten är god i den betydelsen att delfrågorna mycket starkt bidrar till att mäta samma begrepp som det totala indexet.

7.9.2 Stabilitet

Överensstämmelsen i svaren vid olika tidpunkter utgör ett reliabilitetsmått (test-retest). Ett näraliggande reliabilitetsbegrepp är mätinstrumentets *stabilitet*. Eftersom de två telefonstudierna genomförts med ett års mellanrum och med till stora delar lika frågeformulär, kan mätvärdenas stabilitet över tiden studeras.

Förutom skillnader i urvalens representativitet kan stabiliteten i mätvärdena sägas vara påverkad av två faktorer.

1. Den naturliga förändringen i den mätta variabeln
2. Mätinstrumentets reliabilitet

Om reliabiliteten är låg är också sannolikheten låg att ett mätvärde skall komma att upprepas. Det är endast för mätinstrument med hög reliabilitet som det är möjligt att bedöma om fluktuationen i en variabel är naturlig eller beror på bristande stabilitet. Men - omvänt - om ett mätinstrument visar sig ge stabila mätvärden, är det ett tecken på reliabilitet, eftersom icke reliabla mätinstrument tenderar att ge instabila mätvärden (Julander, 1975; Nunnally, 1967).

Här görs ett antal jämförelser mellan resultaten i de två telefonstudierna för att bedöma graden av reliabilitet. De variabler som jämförs antas vara mer långsiktiga mått på hushållens ekonomi och de förutsätts fluktuera relativt långsamt. Genom att de naturliga fluktuationerna kan antas vara små, ökar möjligheten att bedöma mätinstrumentets reliabilitet (jfr 1 och 2 ovan).

7.9.3 Attitydmätningarna

Påståendefrågorna i de två oberoende studierna från 1977 och 1978 har vid båda tillfällena klusteranalyserats på identiskt sätt; enligt Kamen (1970). I tabell 7:6 visas hur påståendena fördelat sig på kluster i de två fallen. Som redovisats i avsnitt 4.4.1 uppkom två kluster. Dessa särbehandlades i studie 3, men har i regressionsanalyserna slagits samman till ett totalt attitydindex. Som synes är resultaten nära nog identiska. Frågorna har således i

två oberoende undersökningar fördelat sig praktiskt taget lika på två kluster. Endast tre av frågorna har "bytt" plats. Det är frågorna 30 och 33 (man bör regelbundet avsätta pengar till barnen respektive man bör ha pengar sparade om man blir sjuk eller arbetslös) som i den första telefonstudien ingick i kluster 2, men som nu återfinns i kluster 1, och fråga 35 (man bör inte bankspara när det är inflation) som bytt från kluster 1 till kluster 2.

De två kluster som bildats i de två studierna tyder på hög stabilitet i attitydmåtten. Detta stöds också av en jämförelse mellan attitydfrågornas medelvärden i de två studierna, där endast små eller mycket små avvikelser förekommer. Vid test av skillnaderna i de två undersökningarna skiljer sig inte svaren signifikant på någon fråga.

Tabell 7:6. Jämförelse mellan påståendenas fördelning på kluster 1977 och 1978 samt medelpoäng vid de två tidpunkterna

Kluster	Fråga nr	Förekomst A=studien 1978 B=studien 1977	Medelpoäng 1977	Medelpoäng 1978
1	22	A, B	2,46	2,41
	23	A, B	2,50	2,42
	24	A, B	2,41	2,31
	25	A, B	2,14	2,04
	26	A, B	2,45	2,50
	27	A, B	1,94	1,95
	28	A, B	1,98	1,95
	30	A	1,93	1,94
	31	A, B	1,68	1,76
	33	A	2,03	2,12
	35	B	1,94	2,05
2	29	A, B	2,84	2,84
	30	B	1,93	1,94
	32	A, B	2,36	2,37
	33	B	2,03	2,12
	34	A, B	2,30	2,37
	35	A	1,94	2,05

7.9.4 Sparmönster

Ett antal frågor avspeglar mera långsiktiga sparvanor inom hushållet. Det genomsnittliga beloppet som hushållet kan ta ut från banken kan t ex tjäna som ett mera långsiktigt mått på förändringar i hushållsekonomin. Även om förändringarna för ett enskilt hushåll kan vara stora, är det inte troligt att de aggregerade värdena förändras särskilt snabbt (inflationen 1977-1978 var enligt konsumentprisindex 10 procent). I tabell 7:7 jämförs svaren i de två studierna.

Tabell 7:7. Jämförelse mellan svarsfördelningarna 1977 och 1978 på fråga 10

Belopp hushållet kan ta ut från banken (fråga 10)	1977 (%)	1978 (%)
Mindre än 3 000 kr	18	15
3 000 kr -	14	11
5 000 kr -	26	21
10 000 kr -	42	52
Vet ej/ej svar	-	1

Ett signifikanstest av svarsproportionerna visar att det finns skillnader i svaren mellan de två mätningarna. I den senare undersökningen har 10 procent fler hushåll svarat att man kan ta ut 10 000 kronor eller mer från banken. (Några skillnader i de andra svarsalternativen finns ej.) Givet att hushållens likviditet endast förändras långsamt, antyder detta att frågan, på grund av förskjutningen till den övre kategorin, kan ha bristande stabilitet. Jämförelsen med Vaagbø's undersökning från 1980 som görs i tabell 7:3 ger inte någon ledning, då det interna bortfallet gör jämförelsen osäker.

Två andra frågor som också handlar om hushållets ekonomi och beteendemönster är hur mycket hushållet i genomsnitt brukar få över per månad (fråga 11) och hur ofta hushållet brukar få pengar över (fråga 12). Svaren redovisas i tabellerna 7:8 och 7:9.

I den första frågan har kodkategorierna ändrats något mellan undersökningarna. Svarsfördelningarna är emellertid i stort sett likartade (den största skillnaden gäller för kategorin "401-600 kr") och statistiskt finns inte några skillnader i materialet.

Tabell 7:8. Jämförelse mellan svarsfördelningarna 1977 och 1978 på fråga 11

Kronor över per månad (fråga 11)	1977 (%)	1978 (%)
1- 100	8	7,5
101- 200	9	10
201- 300	7	11
301- 400	8	10,5
401- 600	14	9
601- 800	} 24	5
801-1000		7,5
1001-		12
Vet ej/ej svar	3	3

Tabell 7:9. Jämförelse mellan svarsfördelningarna 1977 och 1978 på fråga 12

Hur ofta pengar över (fråga 12)	1977 (%)	1978 (%)
1. Inte någon månad	19	16
2. Någon enstaka månad	15	13
3. Varannan eller var tredje månad	13	12
4. Nästan varje månad	13	20
5. Varje månad	40	36
6. Vet ej/ej svar	-	2

På den andra frågan skiljer sig svaren signifikant på alternativ fyra, där det 1978 är 7 procent fler som uppger sig få pengar över nästan varje månad. De övriga svaren visar hög stabilitet över tiden och avviker endast med någon eller några procent.

Om de skillnader som förekommer på frågorna 10 och 12 tyder på bristande stabilitet eller förklaras av skillnader i urvalen eller faktiska förändringar i de mätta variablerna är svårt att säga. I stort sett är emellertid svaren på frågorna om hushållens sparvanor mycket lika, vilket framgått av jämförelsen. Detta tas som ett tecken på att frågorna har stabilitet över tiden.

7.9.5 Sparmål

Ytterligare ett område där svaren antas ändra sig relativt långsamt är hushållens sparmål (fråga 5). Också denna öppna fråga har ställts i de båda telefonstudierna. Med ledning av erfarenheterna från den första studien har emellertid redovisningen av svaren ändrats i den senare studien, vilket gör att svarsfrekvenserna inte direkt kan jämföras. Om de olika svarsalternativens rang beräknas - mest frekventa alternativet anges med 1 osv - uppvisar svaren emellertid stora likheter. I båda studierna är buffert- och trygghetsmotivet det helt dominerande, följt av bostadssparandet.

De olika sparmålen rangordning i de två studierna framgår av tabell 7:10.

Tabell 7:10. De olika sparmotivens rangordning i de två studierna. Mest frekventa motivet anges med 1 osv.

Motiv	Rang	
	1977	1978
1. Göra saker	4.5	3
2. Kapitalvaror	3	5
3. Bil, båt	7	6
4. Bostad	2	2
5. Buffert, trygghet	1	1
6. Efterlevande	6	7
7. Sparar ej	4.5	4

Vaagbø (1981) ställer också frågor om sparmotiv. De är inte identiska med fråga 5, men svarsmönstren överensstämmer. Mellan 41 och 50 procent (enkät respektive intervjudel) uppger ekonomisk trygghet som det helt dominerande sparmotivet. Hushållen som svarar att man inte sparar uppgår till cirka 10 procent av de utvalda, och sparande för efterlevande anges av 3 till 4 procent som motiv.

7.9.6 Sammanfattning, stabilitet

Reliabiliteten definieras på olika sätt, t ex homogenitet, stabilitet. Här kan sägas att reliabiliteten i betydelsen stabilitet förefaller god. Något statistiskt mått har inte kunnat framtagas utan slutsatsen bygger på inspektion av svaren i de två telefonstudierna.

De jämförda variablerna antas förändra sig relativt långsamt över tiden. Detta antagande kan givetvis ifrågasättas, men förutsatt att fluktuationerna är små, tyder det likartade svarsmönstret på frågorna om attityder, sparmönster och sparmotiv att mätvärdena är stabila. Enskilda svarsalternativ skiljer på frågorna 10 och 12, men i stort sett är också svaren på dessa frågor mycket lika.

7.10 REGRESSIONERNA SOM UNDERLAG FÖR EN JÄMFÖRELSE ÖVER TIDEN

Som test av mätvärdenas tillförlitlighet har ovan ett antal externa och interna jämförelser gjorts. En annan typ av test är att utnyttja mätvärdena vid en tidpunkt för att försöka förutsäga värdena vid en annan tidpunkt. Ett exempel på detta är test av s k prediktiv validitet (Nunnally, 1967; Hansen, 1979). Den innebär att man med en individs mätvärden på en variabel försöker förutsäga mätvärdet på en annan och tidsmässigt skild variabel (för samma individ). Prediktiv validitet tillmätts stor vikt vid exempelvis vissa anlagstest.

En delvis likartad jämförelse över tiden kan göras genom att utnyttja de samband som konstaterats i regressionslösningarna från en undersökningspopulation för att skatta mätvärdena för en annan. Dessa skattningar kan sedan jämföras med de observerade värdena. Tillvägagångssättet påminner om den simulering som gjordes vid diskriminantanalyserna (se exempelvis avsnitt 5.4). Där utnyttjades den framräknade funktionen för att åter klassificera hushållen i den beroende variabelns kategorier. Här kan den framräknade funktionen utnyttjas för att skatta y-värdena i en annan och tidsmässigt skild population.

Regressionskoefficienterna anger de olika testade förklaringsvariablernas inverkan på den beroende variabeln och kan illustreras med hushållens amorterings- och avbetalningsbelopp som Y-variabel (ostandardiserade koefficienter):

$$Y = -387 + 0.01 \cdot \text{Inkomst} + 449.0 \cdot \text{Boende} + 202.1 \cdot \text{Hushållsstorlek} + 16.8 \cdot \text{Utbildning} + \text{Livscykelstadium}^1 + 28.7 \cdot \text{Förväntningsindex} + 17.5 \cdot \text{Attitydindex} + (-12.4) \cdot \text{Aktivitetsindex} + (-247.0) \cdot \text{Tillfredsställelseindex} + \text{Felterm}$$

Genom att först omarbeta materialet från studien 1977 så att det blir direkt jämförbart med den senare studien, och därefter applicera koefficienterna från den senare och

¹ Variabeln består av sex dummy-variabler. Av utrymmesskäl redovisas ej koefficienterna.

större studien på materialet, kan skattningar av olika y-värden göras. Jämförelsen mellan dessa skattade värden, beräknade som i ekvationen ovan, och de faktiskt observerade värdena antyder den prediktiva förmågan. Här finns naturligtvis en rad svagheter: regressionerna har låga förklaringsvärden redan i utgångsläget, urvalet är litet, endast sambanden vid en tidpunkt utnyttjas, mätvärdenas stabilitet inverkar, etc.

Men förutom att jämförelsen antyder regressionskoefficienternas validitet och stabiliteten i materialet, illustrerar den också grundprinciperna för skattningar som kan göras för större material och avse värden som ligger framåt i tiden - och inte som här - bakåt i tiden. Den modellstruktur som tidsserier kan ge upphov till, och som utnyttjas i prognossyften, är givetvis mera sofistikerade. Vanligen arbetar man med serier som justeras för säsongsförändringar och med tidsförskjutna variabler eller någon form av "lag"-struktur. Oftast utnyttjas olika former av aggregerade värden istället för de enskilda hushållens värden.

Tre jämförelser har gjorts, nämligen för de oberoende variabler som uppvisar signifikanta F-värden i tabellerna 5:3 och 5:4: minskning av skulder, totalt sparande och hushållens banklikviditet.

Likheten mellan det beräknade och det observerade värdet beskrivs på två sätt dels med hjälp av korrelationen dem emellan, dels genom ett s_k korrelerat t -test, där värdena ordnats parvis för samtliga hushåll (se t ex Hays, 1965). En mera ingående och tillfredsställande beskrivning av likheten är att beräkna och jämföra värdenas konfidensintervall. Med hänsyn till korrelationernas och t -testernas utfall har emellertid inte dessa beräkningar genomförts.

Graden av likhet uttrycks i korrelationsanalysen av storleken på koefficienten, där ett högt värde uttrycker hög grad av överensstämmelse. Vid t -testet är emellertid förhållandet det omvända och ett högt (signifikant) värde anger att det finns skillnader mellan de testade variablerna. Låga, ej signifikanta, värden tas däremot som ett tecken på likhet.

I tabell 7:11 redovisas förutom korrelationer och t -värden också medelvärdena för de observerade och skattade variablerna. Genom att bara betrakta medelvärdena, ser vi att värdena skiljer sig åt, men ligger i stort sett på samma nivå. Skillnaderna mellan exempelvis det skattade och det observerade kreditbeloppet är 177 kronor (17 procent) och mellan värdena för totalt sparande är differensen 145 kronor (8 procent). Dock har differenserna olika tecken, dvs det är inte en konsekvent över- eller underskattning,

vilket är en svaghet.¹ Det antyder också att inflationen ej kan förklara skillnaderna.

Tabell 7:11. Jämförelse mellan observerade och skattade värden för studien 1977 med hjälp av regressionskoefficienter från studien genomförd 1978. ** = signifikans på 0,001 nivå.

Beroende variabel	Observerat värde ($\bar{Y}$)	Skattat värde ($\hat{Y}$)	Differens ($\frac{\bar{Y}-\hat{Y}}{\bar{Y}}$)	Korrelation ($r_{Y\hat{Y}}$)	t-värde
Minskning av skulder	1026	1203	-17%	0.38**	-1.8
Totalt sparande	1803	1658	8%	0.44**	0.35
Banklikviditet	1.92	2.03	-6%	0.41**	-1.5

Såväl korrelationskoefficienterna som t-testet visar att den prediktiva förmågan är begränsad. Korrelationskoefficienterna är i samtliga fall signifikanta på 0,001 nivå, men betydligt högre koefficienter torde vara önskvärda för att man skall kunna beteckna den prediktiva förmågan som god.

Det korrelerade t-testet, där skillnaderna mellan varje variabelpar testas (Y_i respektive $\hat{Y}_i$), antyder också att skillnader finns. Inte något av t-värdena förkastar dock ett antagande om likhet mellan värdena (på 5 procents nivå).

Sammanfattningsvis visar jämförelsen över tiden att regressionskoefficienterna från den större studien ger relativt likartade och rimliga skattningar av y-värdena i den mindre studien. Om syftet är att utveckla en prognosmodell, måste dock resultaten anses som otillfredsställande. Modeller för prognoser bygger på historiska mönster i längre tids-serier och inte på enstaka observationer, och det är osäkert i vilken omfattning de fel som här uppstått orsakats av brister i mätinstrumentet, brister i urvalen, naturliga fluktuationer i de analyserade variablerna eller andra felkällor. Modeller för prognoser utgår dessutom, som tidigare sagts, i allmänhet från aggregerade värden på de beroende och oberoende variablerna och inte de enskilda hushållens värden.

¹ Om enbart medelvärdena på prediktorerna utnyttjas för att skatta y-värdena blir felen, mätta som skillnaderna mellan skattade och observerade värden, i samtliga fall större än då varje enskilt hushålls värde utnyttjas.

8 ANVÄNDNINGEN AV REGELBUNDNA MIKROSTUDIER

8.1 INLEDNING

De analyser som hittills redovisats utgör ett av flera steg i det metodarbete som avser att leda fram till genomförandet av regelbundna sparstudier på mikronivå.

Syftet med kapitlets första del är att beskriva hur uppbyggnaden och genomförandet av sådana regelbundna studier av sparandet eventuellt kan komma att se ut. Som exempel utnyttjas två svenska undersökningsserier som genomgått hela metodutvecklingsfasen, och som med hjälp av intervjudata avser att producera underlag för prognoser av den privata efterfrågan - allmänt eller för speciella varor. Samtidigt redovisas i möjligaste mån det metodarbete som ligger bakom undersökningsserierna.

De två undersökningsserierna har mycket gemensamt. Den tänkta tillämpningen är lika, så också delar av intervjuformulären. I andra avseenden skiljer de sig åt. I det första exemplet ligger tyngdpunkten på konsumenternas köpsplaner av vissa bestämda varor. Det andra tar mera allmänt fasta på villigheten att konsumera. Datainsamlingsproceduren skiljer sig också i flera stycken.

Förutsättningarna att redovisa bl a metodarbete och tillämpning i de två fallen är olika då det i ena fallet rör sig om en offentlig myndighets arbete, i det andra fallet om ett avsevärt mindre, privat företag. Villigheten att ställa information till förfogande har emellertid varit stor i båda fallen.

Den andra delen av kapitlet illustrerar (med hjälp av studie 2 och 3) och diskuterar hur regelbundna intervjuundersökningar av sparande kan utnyttjas för att förbättra kunskapsläget om de mikroekonomiska sambanden och öka beredskapen inför förändringar i hushållens ekonomiska beteende. Detta delvis framåtblickande avsnitt utgör samtidigt bokens avslutning.

8.2 EXEMPEL I: HUSHÅLLENS INKÖPSPLANER, SCB

8.2.1 Bakgrund

Statistiska Centralbyråns undersökningar av hushållens inköpsplaner m m (HIP) syftar i stort till att göra kortsiktiga konsumtionsprognoser för vissa viktiga varor. Uppgifterna insamlas regelbundet med hjälp av intervjuer av slumpmässigt utvalda hushåll.

Undersökningsserien utgår från de utländska erfarenheterna, i första hand från Survey Research Center i Michigan och US Census Bureau, där uppgifter om "consumer anticipations" insamlats sedan 1940- och 1950-talen (avsnitt 2.6.1). Dessa uppgifter kan i princip indelas i två kategorier vars relativa fördelar varit föremål för diskussion (se Sehlstedt & Österberg, 1972):

1. Attitydfrågor som syftar till att kartlägga intervjupersonernas inställning till den egna och den allmänna ekonomiska situationen.
2. Planeringsfrågor vilka avser förväntade inköp av vissa varor eller varugrupper.

SCB:s undersökningar tillkom efter två perioder av försöksverksamhet, först under 1963-1966, då den avbröts av ekonomiska skäl, och sedan 1970-1972, då verksamheten återupptogs bl a efter flera riksdagsmotioner. Sedan hösten 1973 genomförs intervjuundersökningarna regelbundet varje kvartalsskifte och publiceras i SCB:s Statistiska meddelanden (serie P).

I intervjuerna ställs frågor om innehav av och köpplaner för vissa varaktiga konsumtionsvaror samt frågor om hur hushållen ser på sin egen och landets ekonomiska situation vid undersökningstillfället och framåt i tiden. Mer härom i avsnitt 8.2.4.

8.2.2 Den första försöksperioden

Undersökningarna från 1963-1966 tog fasta på om hushållen håller sig med meningsfulla köpplaner, dvs att sambandet mellan köpplaner och genomförda köp är tillräckligt starka och stabila över tiden. Av kostnadsskäl begränsades varurvalet till ett litet antal vanliga kapitalvaror. Erfarenheterna från den första försöksperioden redovisas i Promemorier från SCB, nr 21 (1970) samt sammanfattas i Berglund & Olsson (1971). Resultaten som till stor del koncentrerade sig på bilköpsplaner och bilköp visade att undersökningarna hade visst, men begränsat, värde som prognosunderlag. Man fann att andelarna hushåll som förverkligade sina planer var tämligen konstanta över tiden, vilket är av intresse ur prognossynpunkt. Även andelarna

som köpte utan att de uppgett planer var tämligen konstanta vid en jämförelse över tiden. Detta tolkades som att man "... med viss framgång (skulle) kunna konstruera efterfrågemodeller" (Berglund & Olsson, 1971, sid 313). I genomsnitt hade cirka en tredjedel av dem som planerat ett bilinköp inom 6 månader också genomfört det;¹ för övriga testade varor var andelen omkring 20 procent. Överensstämmelsen mellan den aggregerade utvecklingen över tiden i planer och köp var inte särskilt stark. De flesta köparna kom från de hushåll som inte uppgett några planer. Däremot var, bortsett från nivån, mätningarna av planer mera lyckosamma med att registrera upp- och nedgångar i försäljningsutvecklingen, även om flera vändpunkter inte registrerats på ett önskvärt sätt. Då olika planeringsperioder jämfördes (6 och 3 månader) konstaterades att 3-månadersperioden oftast gav ett gynnsammare utfall.

Försök gjordes också att anpassa prognosmodeller till tidsserien 1963-1966 (12 observationer) där försäljningen utgjorde den beroende variabeln och mått som disponibel inkomst, köpplaner och förväntningar de oberoende. För flertalet varor lyckades man väl med att anpassa regressionsmodeller till det observerade materialet och flertalet R^2 översteg 0,90. Däremot drogs inte några direkta slutsatser av modellernas prognosförmåga, då endast två observationer var tillgängliga för jämförelser utöver dem som legat till grund för modellen. Vidare kunde ett par av observations-tillfällena anses vara atypiska på grund av det då rådande arbetsmarknadsläget.

Beträffande de enskilda variabelernas förklaringsvärde konstaterades att köpplaner för 3 månader hade det högsta värdet. Vid sidan av denna variabel spelade framför allt inkomstvariabeln (disponibel inkomst från nationalräkenskaperna) en väsentlig roll för att höja förklaringsvärdet.

Sammanfattningsvis gav den första försöksperioden vissa positiva utgångspunkter för den fortsatta metodutvecklingen. Framför allt ansågs det värdefullt att sambanden mellan beroende och förklarande variabler var tämligen stabila över tiden och att det på ett tillfredsställande sätt lyckades att anpassa efterfrågemodeller till de faktiska eller i undersökningarna registrerade utfallen.

¹ Andelen överensstämmer med resultaten från amerikanska studier (Strümpel, et al., 1970) och innebär inte att två tredjedelar av bilköpen är impulsköp. Planeringsperioden är dock kortare än 6 månader, vilket har intresse för möjligheten att göra prognoser.

8.2.3 Den andra försöksperioden

Under den andra försöksperioden 1970/71 och 1971/72 skedde ytterligare metodutveckling (se Sehlstedt & Österberg, 1972). En undersökning av potentiella användare genomfördes för att höra bl a deras önskemål om vilka varor som borde ingå, tidsintervall och framför allt om de trodde sig kunna använda resultaten av regelbundna undersökningar. Vidare jämfördes resultaten av olika intervjumetoder, olika grader av förhandsinformation till de intervjuade samt olika graderade skalor på frågorna om inköpsplaner.

Användarundersökningen som omfattade intervjuer med vissa "huvudanvändare" (Konjunkturinstitutet, SCB m fl) och en mindre enkät bland andra tänkbara användare (företag), visade att erfarenheten av att använda dylika data var låg. De redan tidigare prognosproducerande huvudanvändarna såg HIP-data som tänkbara komplement till de existerande prognosmetoderna. Också företagen betonade prognosvärdet men uttryckte samtidigt önskemål om särbehandling av materialet på olika varu- och hushållskategorier.

De metodologiska jämförelserna utgick från erfarenheterna under den första försöksperioden och försökte bl a ge svar på frågor om valet av intervjumetodik. Vid uppläggningsen av projektet diskuterades tre intervjumetoder: postenkät, telefon- och besöksintervju. Redan före undersökningen 1963 visade prov med postenkät att denna metod var olämplig. Jämförelsen avsåg därför enbart telefon- och besöksintervjuer. Av kostnadsskäl jämfördes endast metoderna i ett mindre urval. Några skillnader mellan metoderna och respondenternas uppgifter om köpplaner och/eller sambandet mellan köpplaner och verkställda köp kunde inte observeras.

Provundersökningarna i de båda perioderna utgick från (inkomstenheten) hushåll som undersökningsenhet. Av tids- och kostnadsskäl måste intervjuerna begränsas till en person per hushåll, vilket medför osäkerhet vid bedömningen av hushållets inköpsplaner. För att reducera denna nackdel sändes relativt utförlig förhandsinformation till en del av urvalet 1971. Tanken var att dessa hushåll därigenom skulle diskutera formuläret i förväg. Resultatet visade inte några skillnader i tillförlitlighet mellan hushållen med och utan förhandsinformation.

Utformningen av inköpsplanefrågorna, slutligen, visade att 7- och 11-gradiga skalor om inköpssannolikheten var att föredra framför färre skalsteg respektive en helt kontinuerlig skala.

8.2.4 HIP-undersökningarnas nuvarande uppläggning¹

Undersökningsenheten i HIP-undersökningarna är hushåll uppbyggda av (1) två sammanboende med eventuella barn under 18 år samt (2) en vuxen med eventuella barn (undantags görs bl a för utlandssvenskar, långvarigt sjuka och vissa äldre hushåll). Hushållen väljs från register över totalbefolkningen, dvs individregister, där den utvalde/utvalda betraktas som representant för hushållet.

Urvalsstorleken uppgår vid varje intervjutillfälle till cirka 6 600 hushåll. Eftersom undersökningen bl a syftar till att studera inköp av vissa varor, vill man följa hushållen under en längre tidsperiod för att planerna skall kunna jämföras med utfallet. HIP-undersökningarna har därför lagts upp som panelundersökningar, där hushållen (hushållsrepresentanterna) intervjuas ett flertal gånger med jämna mellanrum; kvartalsvis. Urvalet är emellertid inte helt lika kvartal för kvartal, utan är indelat i s k rotationsgrupper. Vid varje undersökningstillfälle är urvalet indelat i fem rotationsgrupper, där varje grupp omfattar drygt 1 300 hushåll. En grupp intervjuas fem kvartal i följd innan den byts ut mot en ny rotationsgrupp. Fyra femtedelar av urvalet är således identiskt från ett kvartal till det följande. Anledningen till att man valt just fem undersökningstillfällen per hushåll är att man därigenom täcker planer och uppföljning under ett helt år (första gången kan man bara fråga om planer, sista gången följs planerna från fjärde kvartalet upp).

Intervjuformuläret omfattar sammanlagt cirka 35 frågor inklusive följdfrågor och kan sammanfattas i fem avdelningar:

1. Hushållets sammansättning, boende, inkomst
2. Bilinnehav och gjorda bilköp
3. Planerade bilköp
4. Innehav av vissa varaktiga konsumtionsvaror (roteras)
5. Attityder till hushållets och Sveriges ekonomi

Frågor om bilar ingår alltid, tillsammans med ett antal varaktiga konsumtionsvaror. Dessa byts dock ut och återkommer med längre intervall än ett kvartal. Tillsammans med bilinnehav och bilköpsplaner ingick tidigare (t o m 1979) även regelbundna frågor om genomförda och planerade semesterresor utomlands.

Tiden för att samla in uppgifterna vid varje kvartal är cirka tre veckor, med undantag för det tredje kvartalet

¹ Beskrivningen bygger på Öhlén (1977) samt Statistiska meddelanden, serie P (1973-).

(juli-undersökningen), där perioden är fem veckor beroende på de svårigheter som semesterperioden innebär. Intervjuerna görs per telefon. Endast i undantagsfall görs hemintervjuer. Ungefär lika många män och kvinnor intervjuas i hushållen med två vuxna.

Bortfallet har från 1973 varierat runt 15 procent, varav andelen vägrare utgör cirka 8-10 procent. Det interna bortfallet har varierat från noll till cirka 8 procent.

8.2.5 HIP-undersökningarnas användbarhet i prognoser

Efter den första försöksperioden försökte Berglund & Olsson (1971) att anpassa prognosmodellen till tidsserien 1963-1966. Motsvarande försök görs också i Öhlén (1977), där den slutliga versionen av undersökningarna utnyttjas, från oktober 1973 till andra kvartalet 1976. Huvudsyftet är att undersöka vilket värde skiljandena har i prognoser av hushållens inköp av varor och tjänster. Av de elva observationerna har åtta utnyttjats för estimation, medan tre sparats för prognoser med utnyttjande av de skattade relationerna. Hushållens totala inköp av nya bilar och semestresor till utlandet utnyttjas som beroende variabler och "förklaras" med aggregat för hushållens planer och attityder till det ekonomiska läget, vilka registreras i HIP-undersökningarna samt vissa finansiella variabler som den disponibla inkomsten och ett antal konjunkturindikatorer (antal arbetstimmar, antal sysselsatta, etc) från nationalräkenskaperna. Här sammanfattas resultaten med tonvikten lagd på hushållens bilköp.

Variablernas förmåga att förklara variationen i hushållens inköp av nya bilar på tidsseriedata undersöks med hjälp av en stegvis regressionsanalys liknande den som användes i kapitel 5. Öhlén studerar först grupperna av variabler var för sig (planeringsvariabler, attitydvariabler osv från olika tidsperioder), därefter kombineras vissa typer av förklaringsvariabler. I tabell 8:1 sammanfattas resultaten av de testade aggregerade variablernas förmåga att beskriva bilinköpen under perioden.

Av tabellen framgår att regressionsmodellerna relativt väl kan anpassas till hushållens bilköp under perioden. Särskilt gäller det ekvationerna där survey-data ingår (planer och attityder). De samband som framträder är dock inte alltigenom entydiga, eller helt som man kanske förväntar sig. Av planvariablerna i ekvation (1) dominerar variablerna "antal hushåll som anger chansen att köpa eller byta bil till 40-60 procent" respektive "10-30 procent". Anmärkningsvärt är att variablerna som anger bilköps- eller bilbyteschanserna till 70-90 procent respektive 100 procent inte kommit med i den bästa ekvationen för planer.

Tabell 8:1. Variabelgruppernas förmåga att beskriva variationen i hushållens nybilinköp 1973-1976. Det angivna R^2 -värdet för ekvationen hänför sig till den "bästa" kombinationen av variabler inom varje grupp. Maximalt antal förklaringsvariabler som medtagits är fyra.

Beroende variabel	Förklaringsvariabler	Högsta observerade R^2 -värde (justerat)
(1) Hushållens inköp av nya bilar i milj kr	Planer på bilköp (klasser för inköps sannolikhet)	0.88
(2) "-	Attityder till den egna och Sveriges ekonomiska situation (enskilda frågor samt index)	0.98
(3) "-	Finansiella variabler från nationalräkenskaperna (disponibel inkomst, antal arbetstimmar, sysselsättning, prisindex m m)	0.75
(4) "-	Attityder och finansiella variabler	0.63
(5) "-	Planer, attityder och finansiella variabler	0.85

Källa: Öhlén (1977)

Av attitydvariablerna i (2) har upplevelsen av en ogynnsam ekonomisk utveckling inom hushållet under det senaste året en negativ effekt på bilköpet, medan gynnsamma framtidsförväntningar har en positiv effekt. Framtidsförväntningarna har dock en svagare effekt. Attitydindex provades, men ger inte bättre anpassning än de enskilda variablerna.

De finansiella variablerna (3) ger i allmänhet en sämre anpassning under observationsperioden än både plan- och attitydvariabler. Endast "medeltal sysselsatta" har ett signifikant linjärt samband med hushållens bilköp, medan exempelvis den disponibla inkomsten helt saknar samband.

Utifrån antagandet att bilköp bygger på en beslutsprocess där både planer, attityder och finansiella variabler kan ha betydelse, gör Öhlén också analyser där variabler från de olika klasserna ingår. Attityderna (men inte planerna) betraktas som mellanliggande i förhållande till de finansiella variablerna och bilköpen. Det samlade förklaringsvärdet av attityder och finansiella variabler provas i (4). Kombinationen av olika typer av förklaringsvariabler, och den begränsning av antalet variabler från varje kategori som därmed görs, ökar inte anpassningsförmågan vare sig i (4) eller (5).

Av de elva observationerna 1973-1976 har tre utnyttjats för modelltest genom prognoser. Ekvationerna (1) - (3) läggs till grund för prognoser av försäljningen under de tre kvartalen. Den verkliga försäljningen underskattas av samtliga modeller, men trots den dåliga anpassningen under observationsperioden, ger de finansiella variablerna ej sämre prognoser än plan- och attitydvariablerna. De genomsnittligt bästa prognoserna erhålls med "disponibel inkomst". Några prognoser med utnyttjandet av ekvationerna (4) och (5) i tabell 8:1 redovisas ej av Öhlén (1977).

På samma sätt som bilköpen "förklaras" med uppgifter från HIP-undersökningarna och nationalräkenskaperna, undersöks också utlandsresorna som mättes regelbundet 1973-1976. Sammanfattningsvis visar turistutgifterna inte oväntat en stark säsongvariation under observationsperioden. Variationerna i turistutgifter ett kvartal kan till cirka 95 procent förklaras av variationen i antalet hushåll som är helt säkra på att göra en semesterresa utomlands under det avsedda kvartalet (alltså ett mera logiskt samband än då bilköpen studerades). Den disponibla inkomsten påverkar ej utgifterna. Däremot samvarierar hushållens turistutgifter och förväntningarna. Även om modellerna med plan- och attitydvariabler som förklaringsfaktorer i flera fall ger prognoser som betecknas som goda, ger de finansiella variablerna "medeltal sysselsatta" och "antal arbetade timmar" den bästa prognosen.

Sedan 1977 har studierna av HIP-informationens användbarhet i konsumtionsprognoser fortsatt internt inom SCB (och i samarbete med den statistiska institutionen vid Göteborgs universitet). Ambitionen har bl a varit att pröva mera sofistikerade modeller för prognoser (logit, probit och liknande modeller). Öhlén (1977) understryker dock att värdet av dessa metoder måste vägas mot vad som kan presenteras med betydligt enklare ansatser, liknande dem som sammanfattas ovan. I presentationen av de kvartalsvisa intervjuerna sägs sedan 1980 att "hushållens planer på bilköp är väsentliga determinanter för kommande bilköp. Det har också visat sig att planinformationen kan användas i prognoser på den totala privata konsumtionen" (se exempelvis Statistiska meddelanden, P 1981:6.1, sid 2).

En stor del av metodarbetet efter 1977 har inriktats på tvärsnittsanalyser för att därigenom öka kunskapen om de samband som gäller på mikronivå - vilket i sin tur anses ha betydelse för utformningen av prognosmodeller.¹ Exempelvis har AID-analyser (Automatic Interaction Detector) av sambandet mellan köpare och icke-köpare av bilar visat att planvariablerna är de helt dominerande förklarings-

¹ Intervju med Sven Öhlén, projektansvarig för utvecklings- och metodarbetet vid SCB, 1981-03-25.

variablerna till köp respektive icke-köp. Vidare visar sig traditionella bakgrundsvariabler som inkomst, ålder, kön vara sämre förklaringsfaktorer än variabler som är mera direkt knutna till området, variabler som på olika sätt är relaterade till "bilbeteendet" (körsträcka etc).

Detta tolkas så att variablerna i en prognosmodell bör vara knutna till de aktiviteter som avses i prognosen. Planvariabler anses ur prognossynpunkt ha högre värde än mera allmänna attitydvariabler. Ett problem är dock att andelen som har köpplaner är låg, vilket kräver stora (och dyra) urval.

AID-analyser av enbart bilköparkategorin för att studera det belopp som läggs ner på bilköpet, visar också att planvariablerna har högre förklaringsvärde än faktorer som inkomst, kön, ålder och boende. Viktigast är emellertid faktorer som rör det tidigare bilinnehavet. Man köper nämligen i mycket hög utsträckning bilar med samma prestanda som tidigare (samma storlek, modell etc), och priset på den tidigare bilen är den variabel som har högst förklaringsvärde. Därefter följer planeringsvariablerna. Detta talar för, menar Öhlén, att prognoser inte enbart bör grunda sig på t ex planeringsmått, utan att dessa bör ingå i prognosmodeller tillsammans med andra variabler.

8.3 EXEMPEL II: KONSUMENTKLIMATET, SIFO¹

Det andra exemplet på regelbundna mätningar med hjälp av survey-data är Svenska institutets för opinionsundersökningar (Sifo) mätningar av "konsumentklimatet". De görs varje månad i anslutning till institutets löpande s k veckobus-undersökningar och omfattar drygt 1000 personer. Syftet med undersökningsserien är främst att förse kundföretagen med underlag för kortsiktiga konsumtionsprognoser. Liksom i HIP-undersökningarna ställs frågor om det ekonomiska klimatet i Sverige och avser köpvillighet samt förväntningar om den ekonomiska utvecklingen. Dessa typer av frågor är dock betydligt mera omfattande än HIP-undersökningarnas (å andra sidan ställs inte några plan-frågor).

Sifo:s mätningar bygger, liksom SCB:s, på utländska erfarenheter. Det egna metodarbetet har varit begränsat och frågorna är anpassade till svenska förhållanden efter i första hand amerikanska och västtyska förebilder. Sifo har bl a utnyttjat det omfattande metodarbete som för denna typ av frågor genomförts vid Ifo - Institut für Wirtschaftsforschung i München.²

¹ Framställningen bygger på Zetterberg m fl (1973) samt intervju med Karna Larsson, projektansvarig för undersökningsserien vid Sifo (1981-03-25).

² En typ av Ifo-institutets regelbundna mätningar diskuteras i Strigel (1980).

Mätningarna har genomförts regelbundet varje månad (utom juli) sedan september 1970.

8.3.1 Undersökningens uppläggning

Urvalen i konsumentklimatundersökningarna är riksrepresentativa urval av den vuxna befolkningen mellan 18 och 70 år och uppgår vid varje undersökningstillfälle till minst 1 000 individer (hushåll utgör således ej undersökningsobjektet). Ett nytt urval dras varje månad.

Intervjuerna genomförs vid personliga besök i hemmen och inrymmer ett flertal kontaktförsök enligt ett särskilt utarbetat schema. Samtliga personer i urvalet har först kontaktats per brev om intervjun, och tidpunkten för intervjun har vanligen avtalats per telefon.

Formuläret är reviderat något vid ett par tidpunkter, då enstaka svars kategorier ändrats, men är i övrigt oförändrat sedan 1970. Förutom bakgrundsuppgifter om ålder, kön, yrke osv omfattar formuläret frågor om:

- Kontanter (pengar "att röra sig med")
- Kreditåtaganden
- Besparingar¹
- Tron på bättre tider
- Prisförväntningar
- Sysselsättningsläge (allmänt)
- Egen arbetssituation
- Inkomstillräcklighet
- Köpbägenhet (vissa varor)

Frågorna besvaras med enkla skalor av typer "bättre - sämre", "mer - mindre", och intervjuerna tar högst 15 minuter.

Bortfallet varierar runt 18 procent, varav andelen vägrare uppgår till cirka 12 procent. Innan bortfallsprocenten beräknas, avräknas vissa kategorier som sjuka, intagna, ej svensktalande.

8.3.2 Utnyttjandet av konsumentklimatmätningarna

I princip utnyttjas de regelbundna mätningarna på två sätt av Sifo. Dels erbjuder tvärsnitten möjligheter till ned-

¹ Frågan lyder: "Om Ni har några besparingar för närvarande, är de i så fall större än de Ni hade för 12 månader sedan, mindre än de Ni hade då eller ungefär de samma?"

brytningar på undergrupper. Så kan exempelvis köpvillighet för en viss varukategori jämföras i olika tänkbara målgrupper för ett företag. Dels kan de utnyttjas för kortsiktiga konsumtionsprognoser. Det senare användningsområdet behandlas här.

En typ av framtidsbedömning fås genom att förändringarna inom olika delar av "konsumentsklimatet" följs över tiden. Genom faktoranalys har frågorna i formuläret delats upp i tre olika komponenter (index) som antas spegla olika aspekter på klimatet. Detta redovisas och kommenteras kortfattat i Zetterberg m fl (1973).

1. Allmänhetens konjunkturbedömning. Höga poäng på detta index får framför allt de som tror att landet går mot "bättre tider", "minskad arbetslöshet" och "oförändrade priser".
2. Kontantköpsklimatet. Höga poäng på detta delindex uppnår personer som uppger att de "ökat sina besparingar", de som "senaste månaden har mer än de behöver" och som räknar med att "inkomsten ökar".
3. Kreditköpsklimatet. Höga indexpoäng får de som antar att de kommer att "åta sig fler avbetalningar eller amorteringar" och som "har mer att göra" på sina arbetsplatser än tidigare (där risken för friställning är liten och övertid och löneglidning mera trolig).

De olika frågorna har följande faktorladdning (1973 års formulär):

Tabell 8:2. Resultat av faktoranalys, 1973 års formulär

Frågeområde	Allmänhetens konjunktur- bedömning	Kontantköps- klimatet	Kreditköps- klimatet
Kontanter	0.18	<u>0.47</u>	0.19
Kreditåtaganden	0.06	-0.14	<u>0.81</u>
Besparingar	0.01	<u>0.73</u>	-0.01
Tron på bättre tider	<u>0.83</u>	0.12	0.04
Prisförväntningar	<u>0.37</u>	-0.02	<u>-0.35</u>
Sysselsättningsläge	<u>0.81</u>	0.01	0.05
Egen arbetssituation	0.00	0.23	<u>0.48</u>
Inkomsttillräcklighet	-0.04	<u>0.66</u>	0.02

Källa: Zetterberg m fl, 1973

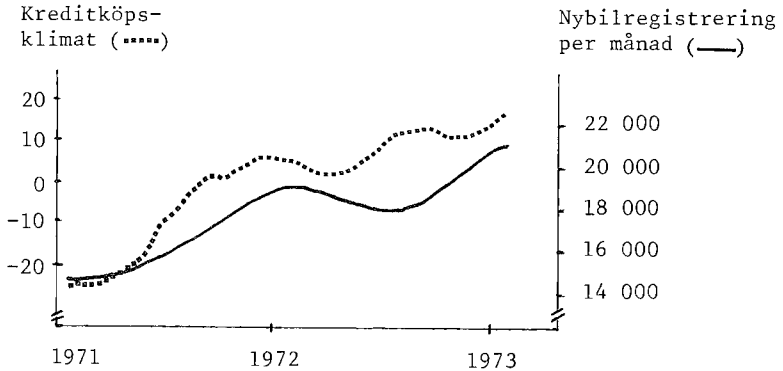
I de tre faktorerna som alltså i tur och ordning döpts till "allmänhetens konjunkturbedömning", "kontantköpsklimat" och "kreditköpsklimat" och utgör underlag för indexen, är det endast en fråga, prisförväntningarna som signifikant bidrar till två olika faktorer. Förväntan om oförändrade eller lägre priser bidrar, enligt Zetterberg m fl, till en positiv konjunkturbedömning. Förväntan om högre priser ger också ett bidrag till kreditköpsklimatet på så sätt att man vill avsluta sina krediter innan priserna höjs för att därigenom skapa budgetutrymme.

Genom att de ger möjlighet att följa förändringen i de olika delarna av konsumentklimatet uppges attitydmätningarna kunna tjäna som allmän bakgrundsinformation till företags beslut om produktion, försäljning etc. Liksom i fråga om de utländska förebeelderna anses upp- och nedgångarna i efterfrågan kunna indikeras i förväg genom konsumentklimatets skiftningar. Enligt Zetterberg m fl (1973) ger förändringar i kreditköpsklimatet den bästa indikationen på förändringar i försäljningen av dyrare varor, t ex personbilar. För den allmänna omsättningen i varuhus eller för billigare kapitalvaror är kontantköpsklimatet en bättre indikator. Svängningar i kredit- och kontantköpsklimatet som stöds av allmänhetens konjunkturbedömning är säkrare varsel än registrerade svängningar i enbart kredit- eller kontantköpsklimatet. För tolkningen av indikatorerna gäller således att ju flera indikatorer som antyder samma utveckling, desto större tilltro kan de ges.

Vidare understryker Zetterberg att de säkraste mätningarna av konsumentklimatet för en viss vara fås om de viktigaste konsumentgrupperna studeras. Så utgör t ex erfarenhetsmässigt bilägare mellan 25 och 49 år med högre inkomst en mycket viktig grupp för prognoser av nybilsförsäljningen. Inom denna grupp, som utgör en relativt liten del av befolkningen, sker majoriteten av alla nybilköp.

Figur 8:1 illustrerar hur mätningarna av konsumentklimatet kan användas som prognosunderlag. Figuren visar de registrerade värdena för kreditköpsklimatet och den faktiska nybilsförsäljningen under 1971-1973. Kreditköpsindexet är den del av konsumentklimatet som bäst indikerar bilförsäljningen, och gruppen "bilägare mellan 25-49 år" är den största gruppen bilköpare. Kurvan över kreditköpsklimatet stiger markant fr o m mars 1971, då i övrigt lågkonjunktur rådde. Senare stiger också nybilsförsäljningen. Mönstret upprepas åter under 1972.

Konsumentklimatets förändringar anses, som sagts, i första hand kunna avisera vändpunkter i efterfrågan. En annan typ av framtidsbedömning, där syftet också är att indikera efterfrågans eller försäljningens nivå, är att låta attitydmåtten ingå i ekonometriska prognosmodeller på det sätt

Källa: Zetterberg m fl (1973)

Figur 8:1. Kreditköpsklimatet och nybilsförsäljningen 1971-1973. De registrerade värdena för kreditköpsklimatet är månadsdata och avser 25-49-åriga bilägare.

som redovisats i föregående avsnitt (8.2.5). Enligt uppgift har också sådana modeller utvecklats och utnyttjats inom Sifo bl a för prognoser åt bilbranschen. De utvecklade regressionsmodellerna utnyttjar flera typer av förklaringsvariabler: dels survey-data från klimatomätningarna (medelvärden på indexen eller andelen svar på enskilda frågor som uttrycker köpvillighet, optimism etc), dels officiell statistik om inkomst- och konjunkturutveckling samt branschstatistik (prisutveckling m m). Modellernas förmåga att beskriva den historiska försäljningsutvecklingen överensstämmer i stort med modellerna som utnyttjar HIP-data. I genomsnitt uppges R^2 -värdena för bilbranschen uppgå till 0,90 (maximalt 0,97). Information om modellernas prognosförmåga är ej tillgänglig.

8.3.3 Sammanfattning

Det första exemplet på regelbundna intervjustudier är SCB:s omfattande och noggrant utvecklade HIP-undersökningar. Tonvikten läggs på uppgifter om innehavda och planerade inköp av vissa varor, främst bilar. Det utvecklingsarbete som utförts vid SCB visar att dessa sk plan-data har prognosvärde, företrädesvis tillsammans med andra variabler.

Det andra exemplet utgörs av Sifo:s mätningar av det sk konsumentklimatet. Också denna undersökningsserie är omfattande, men har ej på samma vis som HIP-serien varit utsatt för ett metodologiskt utvecklingsarbete. Här läggs tonvikten på olika aspekter av konsumtionsattityder, vilka följs över tiden. Mätningarna uppges ha prognosvärde, främst som de utländska förebilderna för att förutsäga vändpunkter i efterfrågan.

Inte någon av undersökningsserierna avser direkt hushållens sparande, men illustrerar hur regelbundna intervjuundersökningar kan läggas upp, genomföras och utnyttjas för prognoser. Något antyds också användningen för studier av olika grupper (segments) beteende.

I nästa avsnitt (8.4) illustreras användningen av regelbundna studier av *sparande*. Detta sker med hjälp av värden från studierna 2 och 3. Eftersom utveckling av prognosmodeller och prövning av prognosförmågan ej kan illustreras på basis av två studier, ligger tyngdpunkten på andra former av aggregerade jämförelser som är möjliga då förändringar i sparande och olika förklaringsfaktorer registreras.

8.4 REGELBUNDNA STUDIER AV HUSHÅLLENS SPARANDE - VAD KAN DE GE?

I det avslutande avsnittet i kapitel 7 diskuterades kort problemen med att utnyttja mikrodata i makroekonomiska sammanhang. Där diskuterades också de många gånger olika slutsatser om samband som data från mikro- och makroplanet kan ge upphov till.

En tillämpning av representativa mikrostudier är att utnyttja dem för att bilda aggregerade mått ämnade för makroekonomiska analyser. Utnyttjandet av hushållens inköpsplaner för prognoser är exempel på detta. Genomförs studierna regelbundet, kan utvecklingen i bildade aggregat följas över tiden, samtidigt som mikrostudiens egenskaper kan utnyttjas. Det innebär att grupper av hushåll kan följas, eller att förändringar kan härledas till de hushåll som orsakat förändringen.

Metoden att utnyttja intervjudata för att studera hushållens sparande innebär, som vi sett, metodologiska problem och eftergifter i fråga om precision i flera av måtten, men erbjuder å andra sidan fördelar som traditionella ekonomiska tidsserier saknar. Prognosförmågan kan inte illustreras här, men de följande avsnitten ägnas åt att illustrera andra typer av aggregerade jämförelser som metodiken med regelbundna mikrostudier (med utprovade mätinstrument) kan ge upphov till. Som exempel utnyttjas värden från de två studierna från 1977 och 1978. Undersökningen från 1977 är liten (191 hushåll) och slutsatserna skall därför inte överdrivas utan enbart tjäna som illustrationer.

Först jämförs sparmåtten i studierna med hänsyn till omfattning och inriktning. Därefter redovisas förändringarna i de psykologiska mått som betraktats som mellanliggande variabler i de föregående analyserna. Förändringarna i de socioekonomiska variablerna diskuteras ej utan enbart de mellanliggande variablerna (förväntningar och attityder) som i sin utformning är direkt inriktade på det ekonomiska beteendet. Det tredje mellanliggande måttet, hushållens

ekonomiska aktivitet (innehav av olika sparformer, inflationsskydd, etc) behandlas parallellt med sparmåtten nedan.

8.4.1 Sparandets omfattning och inriktning

Under förutsättning att intervjudata kan ge tillförlitliga och entydiga mått på sparandet, kan sådana mikrostudier tjäna dels som underlag för att bedöma konsekvenser av olika ekonomisk-politiska åtgärder, dels som känslspröt inför framtiden. Utgångspunkterna för en analys kan tas i frågeställningar som:

1. Hur fördelar sig sparandet över sparformer och hushåll?
2. Hur förändrar sig sparandet på sparformer och hushåll över tiden?

Det är vidare naturligt att man förutom frågor som rör fördelningen söker utnyttja de uppgifter av socioekonomisk och psykologisk natur som insamlats för att besvara frågor kring orsakerna (av den typ som behandlats i kapitlen 5 och 6):

3. Vilka faktorer ligger bakom skillnader i sparande mellan hushåll?
4. Vad inverkar på förändringar i sparandet över tiden?

Hushållens sparande kan ske antingen i reala former (hus, fritidshus, etc), vilket kan utläsas av amorteringsbeloppen, eller i finansiella former genom banksparande, aktier, obligationer m m. På makronivå finns samband mellan sparformererna. Hushållens reala sparande finansieras oftast genom ny-utlåning från kreditmarknaden, som i sin tur minskar det aggregerade finansiella sparandet (SOU 1980:52). Vidare indikerar analysen i kapitel 5 att skilda hushållskaraktiska förklarar hushållssparandets delposter. Se även avsnitt 6.8.

För att rätt kunna tolka förändringar i det totala sparandet, mått t ex genom sparkvoten, är det således väsentligt att det totala sparandets delkomponenter hålls isär. Detta kan göras och har också gjorts (se Berg, 1980; SOU 1980:52) genom att finfördela den aggregerade finansiella statistiken. Enbart en sådan nedbrytning har ändock vissa nackdelar och kan ej visa hur en registrerad förändring fördelar sig över hushållen. Beror exempelvis en given ökning i sparandet på att alla hushåll förändrat sitt sparande i ungefär lika stor utsträckning, eller på att 90 procent inte alls förändrat sitt sparande, medan 10 procent kraftigt förändrat sitt beteende? Mått på hög aggregerad nivå visar endast nettoresultatet av alla hushålls samlade handlande och kan endast delvis besvara frågeställningarna av typ (1) och (2) ovan. I ett givet makroekonomiskt perspektiv kan de sakna intresse, men från exempelvis fördelningspolitisk synpunkt och påverkningssynpunkt är de centrala.

I tabellerna 8:3 och 8:4 redovisas resultatet från studierna 1977 och 1978 som kan belysa den kortsiktiga utvecklingen på olika sparformer.

Tabell 8:3. Jämförelse av sparandets omfattning under tre månader uppdelat på delkomponenter 1977 och 1978.

År	Banksparande	Amorteringar	Avbetalningar	Värdepapper	Totalt
1977	38% (669 kr)	42% (748)	15% (259)	5% (132)	101% (1779 kr)
1978	25% (467 kr)	55% (1029)	14% (260)	6% (118)	100% (1874 kr)

Tabell 8:4. Andelar hushåll vars sparande är negativt, noll, och positivt 1977 och 1978.

		Andel hushåll vars sparande är:		
		Negativt %	Noll %	Positivt %
Banksparande	1977	26	23	50
	1978	20	25	55
Amorteringar och avbetalningar	1977	-	35	65
	1978	-	36	64
Värdepapper	1977	1	97	2
	1978	-	92	8
Totalt	1977	18	12	70
	1978	15	11	74

Huvudstudierna genomfördes båda under våren, den senare dock 1-1,5 månad tidigare, och jämförelsen av medelvärdena från tremånadersperioderna visar att det totala sparandet ökat med cirka 100 kronor 1978 (tabell 8:3). Då det totala sparandet delas upp på delkomponenter, är andelarna för avbetalningar och värdepapperssparande tämligen stabila, både vad gäller absoluta och relativa tal. Skillnaden i totalt sparande mellan de två undersökningstillfällena orsakas främst av en förskjutning från banksparande till amorteringar. En förklaring kan vara att perioderna inte är exakt jämförbara, då tremånadersperioden 1978 inkluderar ett kvartalsskifte. Kanske har detta medfört en högre andel amorteringstillfällen i urvalet.

En jämförelse som kan göras för att beskriva den kortsiktiga förändringen i sparandet, är att studera andelarna hushåll som står för förändringarna i sparandet. Detta görs i tabell 8:4. Här kan inte det minskade banksparandet respektive det ökade amorteringssparandet förklaras av att andelarna hushåll har förändrats. Tvärtom har andelen hushåll med ett positivt banksparande ökat 1978, trots att medelvärdet är lägre, medan andelarna som amorterar är i det närmaste stabila. Det antyder att skillnaderna i sparande för den jämförda perioden orsakas av förändringar inom grupperna, så att bankspararna minskat sitt banksparande och att kreditinnehavarna amorterat högre belopp. Skillnaden är emellertid osäker och kan inte styrkas av statistiska test.

Sparandet i form av värdepapper (obligationer och aktier), som svarar mot 6 procent av det totala sparandet, orsakas av ett fåtal hushåll som är aktiva. Vid studien 1978 hade knappt 2 procent av samtliga hushåll förändrat sitt innehav av aktier och knappt 7 procent innehavet av obligationer. Förändringen mellan de två åren orsakas av ett ökat sparande i form av obligationer, medan aktiesparandet och andelen aktiesparare är i stort sett oförändrade.

Självfallet blir jämförelser av det här slaget mera intressanta om de kan göras för längre tidsserier och kortare intervall. Förändringar i medelvärden och fördelningar kan då komplettera finansräkenskapernas bild av hushållssekterns sparande samt ställas i relation till såväl samhälls-ekonomiska förändringar som skeenden i de enskilda hushållen.

Som mera långsiktiga mått på sparandets utveckling tjänar dels tidsserier över den kortsiktiga utvecklingen, dels mått av en annan och stabilare karaktär. Dessa diskuteras i Julander & Lindqvist (1981). En viktig observation för den som är intresserad av att göra utsagor om förändringar eller påverka sparandet är hur stor andel som överhuvudtaget sparar pengar under en given period. De mera långsiktigt stabila mätvärdena diskuterades i avsnitt 7.9.2 och resultaten i tabell 7:9 visar att mellan 16 och 19 procent av de tillfrågade sagt att de inte sparat under någon månad det senaste kalenderåret. Ungefär samma andelar kan inte ta ut 3 000 kronor från banken (tabell 7:7).

Resultaten visar alltså att det finns tämligen stora grupper av befolkningen som inte alls sparar och som i stort sett inte har några likvida tillgångar. Storleken på dessa grupper och vad som karakteriserar dem är givetvis en mycket viktig fråga, eftersom de knappast kommer att reagera på ett aktivt sätt inför olika ekonomisk-politiska åtgärder: de som inte kan ta ut 3 000 kronor från banken, lär inte attraheras av sparfrämjande åtgärder av typ skattesparandet, utnyttja tillfälliga momssänkningar för

att kontant köpa kapitalvaror eller särskilt aktivt förändra sitt ekonomiska beteende i tider av osäkerhet.

Tabellerna 7:7 och 7:9 visar också på ett annat segment av hushåll: de som har ett högt sparande. I undersökningen 1978 kan 52 procent av hushållen ta ut minst 10 000 kronor från banken. Den del av befolkningen som har goda likvida tillgångar har möjligheter att välja hur de skall agera vid olika konjunkturlägen och ekonomisk-politiska åtgärder: de kan köpa kapitalvaror när det är privatekonomiskt lämpligt, t ex före en momshöjning, eller omvänt, konsumera oberoende av konsumtionsdämpande åtgärder, placera pengar där det är fördelaktigt, etc. När man vill göra prognoser över konsumtionsutvecklingen behövs kunskap om hur hushåll med större likvida tillgångar kommer att reagera, eftersom de har den största ekonomiska valfriheten. De däremot, som t ex inte kan ta ut 3 000 kronor från banken och som inte sparar, kan förmodas använda hela sin eventuella inkomstökning till konsumtion även under senare perioder - de har svårt att få ekonomin att gå ihop och därmed torde varje inkomstökning vara intecknad för konsumtion.

Förutom mått på regelbundenhet och omfattning i sparandet kan förändringar i hushållens "portfölj" tjäna som mera långsiktiga mått. Innehav av olika placeringsformer och förändring i innehavet är viktiga att följa ur flera ekonomiska och sociala aspekter. Från statsmakternas sida söker man t ex på olika sätt "byta ut" pengar mot mindre likvida tillgångar. Effekterna av detta på individ- eller hushållsnivå måste bedömas från flera utgångspunkter. Fördelningar och förändringar i hushållens innehav av krediter är exempel på andra problem med samhällsekonomska och sociala konsekvenser. Regelbundna mätningar med vars hjälp hushållens innehav av olika placeringsformer kan beskrivas saknas idag (liksom möjligheten att beskriva kännetecknen på innehavarna).

I tabell 8:5 visas andelen hushåll som innehåller olika sparformer i de två studierna (banksparandet med uppdelning på kontoformer framgår av tabell 7:2). Andelen som innehåller avbetalningar respektive aktier är i det närmaste oförändrade, medan andelarna för lån och obligationer har förändrat sig något. Förändringarna är dock ej signifikanta. Den stora andelen hushåll som har lån, vilket antyds både här och i tabell 8:3, är intressant med hänsyn till stabiliteten i sparandet över tiden. Det sparande som genereras av amorteringar torde vara av en helt annan karaktär än exempelvis banksparandet. Hushållet har, när det väl tagit ett lån, inga eller endast små möjligheter att förändra storleken på denna typ av sparande. Genom att kartlägga och följa lånebildens för befolkningen blir det möjligt att - tillsammans med uppgifter om ny skuldsättning - indikera omfattningen av detta sparande i kommande perioder.

Tabell 8:5. Andel hushåll (%) som angett innehav av olika sparformer 1977 och 1978.

	1977 %	1978 %
Lån	58	55
Avbetalningar	20	19
Obligationer	31	37
Aktier	16	15

Uppgifter om hushållens innehav av placeringsformer ingår i det index som i regressionsanalyserna avsåg att uttrycka hushållens ekonomiska aktivitet. En annan delfråga i detta index som sammanhänger med hushållens "portföljval", är den oro för inflationen som kan registreras. År 1977 svarade 27 procent av hushållen att man försökte vidta åtgärder för att skydda sig mot inflationen. År 1978 är denna andel lägre, 21 procent, och det är med andra ord 79 procent som uppger att de inte gör något för att skydda sig.¹ År 1980 ställde Vaagbø samma fråga och får exakt samma andelar i svaren : 21 procent säger att man försöker skydda sig på ett eller annat sätt, 79 procent gör det inte.

8.4.2 Förväntningar

Faktorer som kan ha betydelse för att indikera kortsiktiga förändringar i sparandet är hushållens förväntningar. I den inledande litteraturöversikten i kapitel 2 redogjordes för prognosundersökningar, där aggregerade mått på förväntningar visat sig ha prognosförmåga för den ekonomiska utvecklingen. Exempel på denna typ av frågor, tänkta att ställas med jämna mellanrum, är frågorna 4, 39 och 40, och de fick inför analysen bilda ett index. Den genomsnittliga indexpoängen vid de två undersökningstidpunkterna visas i tabell 8:6.

Tabell 8:6. Genomsnittlig indexpoäng, ekonomiska förväntningar. Standardavvikelse inom parentes.

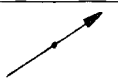
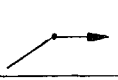
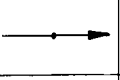
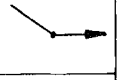
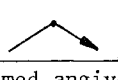
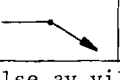
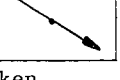
År	Index
1977	5.51 (1.29)
1978	5.99 (1.38)

¹ Det innebär inte att hushållen är helt oskyddade mot inflationens verkningar. Det är t ex betydligt flera än 21 procent som äger sin bostad och som därigenom har ett visst inflationsskydd, men boendet har också andra syften och man tänker inte primärt på det som ett ekonomiskt skydd.

Jämfört med studien 1977 är de genomsnittliga förväntningarna ganska lika. Det högre värdet för 1978 orsakas av en högre optimism på frågorna 39 och 40. Andelen med pessimistiska förväntningar är oförändrad och förskjutningen mot en högre optimism har således skett på bekostnad av andelen indifferent.

Förskjutningen i svarsfördelningarna kan mera illustrativt analyseras genom att korstabulera de olika delfrågorna. På så vis kan olika grader av optimism och pessimism urskiljas. De logiska svarsmöjligheterna exemplifieras med hjälp av frågorna 39 och 40.

39. Ekonomiska situationen nu jämfört med för sex månader sedan

		Bättre	Oförändrat	Sämre
40. Ekonomiska situationen om sex månader	Bättre			
	Oförändrat			
	Sämre			

Figur 8:2. Frågorna 39 och 40 korstabulerade med angivelse av vilken trend de olika cellerna representerar.

Om pilarna i 9-fältsfiguren symboliserar hushållens uppfattning om den ekonomiska utvecklingen, och om frågetidpunkten är pilarnas mittpunkt, kan denna tabell användas för beskrivning av den ekonomiska tillförsikten samt förändringar av tillförsikten mellan mättidpunkterna.

Förskjutningar uppåt av svarsfördelningen i figuren tyder då på ökad ekonomisk tillförsikt. Extremvärdena (om man så vill - det för hushållen bästa tänkbara och sämsta tänkbara) återfinns i övre vänstra och nedre högra hörnen med positiv respektive negativ historisk och förväntad utveckling.

I figur 8:3 redovisas skillnaderna i svarsfördelningar mellan de två undersökningarna. Den förskjutning mot en högre andel positiva svar, som vi fann tidigare, observeras här tydligt. Vi ser en förskjutning uppåt till vänster i figuren, vilket antyder att en förbättring ägt rum och förväntas fortsätta, dvs en optimistisk situation.

Här kan tvärsnittets uppsättning av hushållskaraktistika utnyttjas för att beskriva hushållen i olika situationer och därigenom ge en mera nyanterad bild av de eventuella sambanden med beteendet och förändringarna över tiden. I

39. Ekonomiska situationen nu jämfört med för sex månader sedan

		Bättre	Oförändrat	Sämre
40. Ekonomiska situationen om sex månader	Bättre	7	2	2
	Oförändrat	3	-9	0
	Sämre	1	-2	-3

Figur 8:3. Frågorna 39 och 40 korstabulerade. Siffrorna anger procentuell förändring i svarsfördelningen mellan studierna 1977 och 1978.

studien från 1978 är hushållen i den "bästa" situationen (12 procent) oftare de yngre hushållstyperna. En personhushåll är vanliga i denna grupp och cirka hälften tror också att det egna sparandet kommer att öka (fråga 4, den tredje delfrågan i indexet). De sämst lottade utgör 7 procent av hushållen och skiljer sig inte nämnvärt från de övriga med hänsyn till de socioekonomiska kännetecknen. Nära tre av fyra tror att den försämrade ekonomiska situationen också kommer att minska sparandet.

Den mera nyanserade bild av förväntningarna och deras förändring över tiden som uppdelningen enligt figur 8:2 och jämförelsen med olika bakgrundsuppgifter ger, anknyter till den nationalekonomiska litteraturen om olika förväntningsteorier för att förklara inflationsförlopp - främst s k autoregressiva teorier och teorier om rationella förväntningar (se t ex Fischer, 1980; Jonung, 1981). På grund av bristen på direkta mätningar i tidsserier har man ej kunnat studera olika gruppers betydelse eller inslaget av rationella element i förväntningsbildningen (Jonung, 1981).

8.4.3 Attityder

Om aggregerade mått på förväntningar kan testas som kortsiktiga prognosvariabler för beteendet, kan den inställning till sparande och sparsamhet som speglas i attitydindexet utgöra en mera långsiktig förklaringsvariabel. Attityder kan, som tidigare diskuterats, i många fall antas vara djupt rotade hos individen och hänga samman med t ex uppfostran och levnadssätt. Vad en indexförändring visar kan därför antas vara en långsiktig trend snarare än en flyktig åsiktsförändring.

Tabell 8:7. Genomsnittlig indexpoäng, attitydindex. Standardavvikelse inom parentes.

År	Index	
1977	31.03	(5.51)
1978	30.96	(5.82)

Attitydindexen visar mycket hög stabilitet över ettårsperioden (avsnitt 7.9.3) och de genomsnittliga indexpoängen är i det närmaste identiska (tabell 8:7).

De mest positiva sparattityderna finner man bland de äldre och lågstatushushållen (med lägre utbildning, yrkesstatus och inkomst) - två grupper som ofta sammanfaller. Sambandet med hushållens ålder framgår kanske tydligast om medelpoängen för de olika kategorierna i familjelivscykeln jämförs. Medelpoängen per fråga (som kan variera från 1 till 3) är för den första kategorin 2,2 mot 2,6 för de två övre (utan hemmavarande barn och pensionärer). Skillnaderna är signifikanta på 1 procents nivå.

Att hög ålder och positiv inställning till sparande samvarierar är av intresse för den långsiktiga utvecklingen. Även om inte något direkt samband kunnat konstateras mellan inställning och beteende i den större studien 1978 (vissa samband fanns emellertid 1977), bör i alla fall kunskaper om attityder och värderingar, och förändringar i dem, vara en förutsättning för t ex sparfrämjande åtgärder. Samtidigt kan de kanske tillsammans med andra mått indikera förändringar i synen på sparande, lånande och andra komponenter i den ekonomiska livsstilen.

Är det så att inställningen till sparande förändras med stigande ålder, eller har en förändring i inställning skett mellan generationer? Det påstås ofta att den yngre generationen idag har en annan syn på t ex skuldsättning än tidigare generationer. Detta kan sammanhånga med en rad olika faktorer såsom levnadsstandard, prisutveckling, kredit situationen osv. En viktig fråga för den långsiktiga utvecklingen är emellertid om individerna behåller sin inställning från unga år, eller om den förändras under de senare skedena av livet.

Enbart utifrån resultaten av två telefonundersökningar som ligger nära varandra i tiden, är det naturligtvis vanskligt att dra slutsatser om sådana långsiktiga förändringar.

Det ligger dock nära till hands att anta att bestående attitydförändringar ägt rum och att de förs med upp i åren. Det bör emellertid påpekas att flera omständigheter talar emot en sådan tolkning. Först och främst har de personer

som intervjuats oftast en positiv inställning till sparande. På alla påståenden utom ett har 1978 mer än 60 procent avgivit svar som uttrycker en positiv inställning till sparande. De flesta, oavsett vilket stadium i livet de befinner sig i, har höga indexpoäng i absoluta tal. Skillnaden mellan hushåll, mätt t ex i korrelationer, beskriver därför i många fall skillnaden mellan hushåll som har höga indexpoäng respektive mycket höga indexpoäng - snarare än skillnaden mellan hushåll med höga och låga poäng.

Ytterligare ett skäl mot bestående generationsskillnader är inställningen till trygghetssparande, som behandlades som ett separat index i studie 3. Inställningen till att spara för om något oförutsett skulle inträffa, till en buffert, skiljer inte yngre hushåll från äldre.

Detta bekräftas även av andra frågor i undersökningen, nämligen de frågor som rör vikten av att ha ett sparat belopp för oförutsedda händelser samt storleken på detta belopp (frågorna 19 och 19.1). Någon samvariation med de olika stadierna i livscykelstadierna förekommer inte heller vid dessa frågor. Denna typ av sparande är för de allra flesta hushåll liktydigt med banksparande på grund av de likviditetskrav man måste ställa på bufferten.

Slutligen, trots allt visar analysen att vissa skillnader förekommer mellan yngre och äldre hushåll, vilket framgår av de olika livscykelstadiernas medelpoäng. Man kan dock tänka sig flera troliga förklaringar till att sådana skillnader utvecklas, förklaringar som inte innebär att skillnaden är av bestående karaktär. Se även Katona (1975) och Morgan (1980).

- Ändrad inkomst/förmögenhet: Yngre nyetablerade hushåll har stora utgifter och därigenom mindre möjlighet att spara. Ett rationellt beteende kan i en sådan situation vara att uttala sig mindre positivt till sparande och sparsamhet för att därigenom (inför sig själv och andra) rättfärdiga sitt eget handlande.
- Ändrade mål: Yngre hushåll har ofta kortsiktigare konsumtionsmål. Dels har de en annan livsstil, dels har de inte hunnit köpa alla de materiella ting som de äldre hushållen redan skaffat under årens lopp. Sparande (på bank) förekommer men är ofta ett hjälpmedel för att nå dessa mål (spara för att kunna köpa eller för att kunna låna för att köpa) och upplevs därför inte som ett egentligt sparande.
- Ändrad risk, ändrat ansvar: Med stigande ålder ökar också det ekonomiska och sociala ansvaret. Det är viktigt att kunna reducera risken, t ex genom en ekonomisk buffert.

- Ändrade erfarenheter med stigande ålder: Egnas och andras erfarenheter kan ändra inställningen till och behovet av en långsiktig ekonomisk planering.

Hur attityderna speglar den långsiktiga utvecklingen, och i vilken grad de är bestående eller mera föränderliga, kan endast längre tidsserier liknande HIP, Sifo:s eller Katonas mätningar ge svar på (jämför Mandell, et al., 1973).

8.5 SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH UTBLICK

8.5.1 Användning av regelbundna mikrostudier

I kapitel 1 diskuterades behovet av sparstudier och där konstaterades att bristen på uppgifter från hushålls- eller individnivå är stor. Genom regelbundna mätningar av de typer som diskuterats i detta kapitel kan man tänka sig flera angelägna tillämpningsområden.

1. *Förstå och beskriva trender.* Med hjälp av nationalräkenskaperna och olika former av branschstatistik där inkomst, konsumtion, sparande och investeringar beskrivs, kan vi skaffa oss en bild av det aktuella ekonomiska läget. Regelbundna uppgifter insamlade på mikronivå kan komplettera denna beskrivning och öka förståelsen för en viss ekonomisk utveckling:

- Mikrostudier kan utnyttjas för att insamla uppgifter som ej finns registrerade eller ej kan registreras på annat sätt. Innehav och användning av olika placeringsformer är exempel på detta.
- De möjligheter till nedbrytningar som intervjuundersökningar i allmänhet erbjuder innebär att beteenden och förändringar i beteenden kan relateras till bakgrundsuppgifter som ålder, inkomst, etc. Man har med andra ord vissa möjligheter att beskriva vilka som agerar på ett visst sätt.
- Möjligheterna att registrera subjektiva data tillför ytterligare en viktig dimension i beskrivningen och tolkningen av den ekonomiska utvecklingen.

2. *Förutsäga förändringar.* Som Katonas studier och exemplen i detta kapitel visat, kan uppgifter om förändringar i attityder och förväntningar tjäna som prognosinstrument, främst för den kortsiktiga utvecklingen och för att indikera vändpunkter i trenden.

De subjektiva uppgifterna kan utnyttjas på flera sätt som underlag för myndigheternas eller privata organisationers prognoser. Ett är att i en prognosmodell relatera de sub-

jektiva måtten till efterfrågan på en viss vara eller till mera allmänna mått på den ekonomiska utvecklingen. Ett annat sätt är att utnyttja de subjektiva måtten tillsammans med traditionella ekonomiska indikatorer som prediktorer i prognosmodeller. Öhlén (1977) ger exempel på båda dessa ansatser (avsnitt 8.2.5).

En tredje möjlighet är att låta förändringar i attityder, planer eller förväntningar, oberoende av ekonometriska modeller, utgöra självständiga indikatorer på den ekonomiska utvecklingen. En prognosmakares bedömning kan grunda sig enbart på detta index eller på utvecklingen i flera indikatorer. Ju flera trendmått som antyder en likartad utveckling, desto större tillit kan den troligen ges. Sifo:s konsumentklimat är ett exempel på denna användning (avsnitt 8.3.2), den regelbundna publiceringen av The Index of Consumer Sentiment i facktidsskrifter är ett annat (Curtin, 1976).

3. *Följa upp och inrikta ekonomisk-politiska åtgärder.* Denna tillämpning ligger givetvis nära punkt 1 ovan. Genom regelbundna mätningar finns en möjlighet att utvärdera politiska åtgärder inriktade mot att påverka privatekonomiska förhållanden såsom skatter, krediter, konsumtion och sparande, där statsmakternas intentioner kan jämföras med utfallet. Statliga sparstimulerande åtgärder bör exempelvis kunna följas upp för att bedöma graden av nysparande kontra omfördelningar från andra, ej prioriterade, placeringsformer, eller för att beskriva vilka som stimuleras/ej stimuleras. Jämför avsnitt 8.4.1.

4. *Förbättra det empiriska underlaget för ekonomisk teori.* Survey-undersökningarnas möjligheter att belysa olika former av ekonomiskt beteende, där information saknas i aggregerade data eller registerdata, ger möjligheter att utveckla och pröva den ekonomiska teoribildningen.¹ Därigenom kan också de ekonomiska antagandena göras mera verklighetsnära (Katona, 1980).

Mikrostudiers möjligheter att ge underlag för aggregeringar som är meningsfulla i makroekonomiska sammanhang är emellertid begränsade. I traditionella ekonomiska modeller betraktas ofta flera faktorer av betydelse för det genomsnittliga hushållet som givna, t ex attityder och smak. Realismen i dessa antaganden stöds också ofta av det faktum att aggregatens "beteende" (och därmed den genomsnittliga enheten i aggregaten) bättre förklaras av traditionella eko-

¹ I de fall uppgifter kan erhållas från exempelvis registerdata är dessa i allmänhet att föredra framför intervjudata på grund av de senares reliabilitets- och validitetsproblem.

nomiska faktorer än beteendet hos enskilda hushåll eller individer. Anledningen är, som berörts tidigare, att faktorer som har betydelse för de enskilda hushållen tar ut varandra vid aggregeringen.

Storheter som antas vara givna kan emellertid förändras på ett icke slumpmässigt sätt i samhället. Flera subjektiva variabler är exempel på detta, och man kan spåra ett ökat intresse för empiriska studier av de subjektiva variablernas betydelse i ekonomisk teori och för deras värde i prognossammanhang (se t ex van Raaij, 1981; Jonung, 1981) - dvs ett ökat intresse för tvärvetenskapliga inslag. Främst gäller kanske detta kopplingen mellan psykologi och ekonomi (Morgan, 1980; Tinbergen, 1981).

De psykologiska mått på pessimism och optimism som utnyttjas i prognossyfte avser den kortsiktiga ekonomiska utvecklingen. För att indikera mera långsiktiga beteendeförändringar krävs andra psykologiska mått. Vi har tidigare hävdat (avsnitt 2.6.1 och 2.7) att faktorer som sparsamhet och planering hör nära samman med personligheten. I regelbundna studier bör därför mera långsiktigt föränderliga attitydmått på spar- och konsumtionsvilja, sparmotiv, etc ingå. Sådana mätserier kan ge antydningar om mera djupgående förändringar i allmänhetens inställning, eller hos delar av den. Dessa relativt ytliga mätningar är inte avsedda att förklara enskilda individers eller hushålls "spar-" eller "konsumtionspsykologi". För att beskriva och förklara de processer som leder fram till individers spar- och konsumtionsbeslut krävs helt andra typer av studier såsom intensiva studier av vissa urval och experiment (se Wärneryd & Ölander, 1972).

Ekonomisk teori och ekonomiska modeller syftar emellertid inte enbart till att göra prognoser. Syftet är även att beskriva *effekter* av förändringar i vissa teoretiska storheter (Lindbeck, 1963). Genom utveckling av metoder för att samla in data från hushålls- eller individnivå kan aggregerat som tidigare varit odelbara brytas ned. Därigenom kan realismen i modellantaganden studeras och effekter av selektiva åtgärder och/eller effekter på olika aggregeringsnivåer studeras.

8.5.2 Problem med regelbundna mikrostudier

De två dominerande typerna av problem med regelbundna intervjuundersökningar torde vara *tillförlitligheten* och *kostnaderna*.

Tillförlitligheten har exemplifierats och diskuterats tämligen utförligt i kapitel 7 (och 8) och är ett centralt problem i alla typer av survey-undersökningar. Kanske är problemet större då "känsliga" ämnen som den privata ekonomin behandlas än vid traditionella marknadsundersökningar.

Svarsfrekvenserna och andelen vägrare ger dock inte något direkt stöd för detta.

Som berörts i avsnitt 2.4.3 kom en större statlig sparundersökning att avbrytas på grund av bortfallsproblemen. Man kan därför fråga sig om inställningen till deltagande i intervju- och enkätundersökningar förändrats. Även om frågeformuleringar och motivation av respondenterna är mycket viktiga, har troligen en förändring i inställningen ägt rum. Hushållen har i större utsträckning blivit vana att i flera sammanhang lämna uppgifter av privatekonomisk karaktär. Samtidigt har troligen antalet undersökningar ökat markant, vilket ökar risken för "undersökningströtthet".

I den mån jämförelser mellan intervju- och registeruppgifter varit möjliga (avsnitt 7.8.2) tycks överensstämmelsen vara tämligen god. Möjligheterna att registrera rimliga sparvärden med hjälp av intervjuer underlättas av att de största posterna (lön-, lånsparande, amorteringar) är regelbundna, i förväg bestämda belopp. Man måste dock vara beredd att acceptera en viss osäkerhet i svaren, och väga detta mot de fördelar som datainsamlingsmetoden erbjuder.

Kostnaderna är i allmänhet höga vid insamlandet av primärdata med intervjuer¹ och har därför en direkt inverkan på urvalsstorleken och därigenom också på datas tillförlitlighet. Att i högre grad utnyttja telefonintervjuer (med dess för- och nackdelar) är ett sätt att hålla kostnaderna nere. Att i större utsträckning utnyttja redan existerande fältorganisationer och deras undersökningsserier borde vara ett annat.

Bortsett från tillförlitlighets- och kostnadsproblemen, vad kan det finnas för hinder mot att använda intervjudata i större utsträckning? Ett sätt att belysa detta är att se på den faktiska användningen av de redan utprovade och existerande undersökningsserierna såsom HIP och konsumentklimatstudierna.

Trots att båda dessa undersökningsserier löpt under avsevärd tid, och trots att de visat sig ha prognosvärde, betecknar SCB och Sifo användningen som låg bland myndigheter och företag. Några av de skäl som framförts i de två fallen är sammanfattningsvis:

- Okunnighet om existensen av dessa typer av mätningar.

¹ Jämförelser mellan intervju- och registerundersökningar torde försvåras av att kostnaderna för registerdata till stor del utgörs av mer eller mindre svåridentifierbara fasta kostnader, medan kostnaderna för intervjuundersökningar i huvudsak betraktas som rörliga kostnader.

- Traditionellt har inte denna typ av material utnyttjats t ex i ekonometriska prognosmodeller och behandlas därför gärna med försiktighet.
- För att passa in i prognosarbetet krävs i många fall en omfattande uppföljnings- och bearbetningsverksamhet. Det kan ske genom att, som i Sifo:s fall, statistikproducenten gör specialbearbetningar åt kunden, eller också måste arbetet ske internt inom kundföretaget eller myndigheten.
- Till detta kommer det problem vi diskuterat ovan, nämligen att datainsamlingarna (och bearbetningarna) är kostsamma.

Vad kan man lära av detta med avseende på regelbundna sparstudier? Vad gäller användbarheten av sparstudier för prognosändamål kan man givetvis inte dra några jämförande slutsatser från HIP och konsumentklimatstudierna. De intervju-baserade mätningarna tycks ha prognosvärde, vilket är viktigt med tanke på att ansatsen är lika sparstudiernas. Det är dock inte självklart att vad som gäller för svenska inköps- och konsumtionsprognoser också är giltigt för sparandet. För att ta ställning till detta krävs ytterligare metodutveckling och tidsseriedata.

Vad gäller den faktiska användningen bör dock problematiken till övervägande del vara densamma som för de redan existerande mätserierna. Nu är SCB:s och Sifo:s mätningar främst inriktade på prognosfunktionen, och som diskuterats i avsnitt 8.5.1 är användningsområdena flera. Regelbundna sparstudier på hushållsnivå skulle kunna ge information som idag saknas, vilket borde ha stor betydelse i första hand för offentliga myndigheter men också för kreditmarknadens organisationer.

8.5.3 Fortsatt utveckling av projektet

För att återknyta till projektets syften som presenterats i kapitel 1, är det eftersträfvade slutresultatet ett instrument som på representativa urval skall kunna mäta inriktningen och omfattningen av sparandet hos olika typer av hushåll samt sparandets bestämningsfaktorer. Detta bör kunna tjäna som underlag för prognoser och som delunderlag för planering och bedömning av påverkningsåtgärder. Det arbete som presenterats i kapitlen 1-7 kan sägas omfatta de två första utvecklingsstegen av (minst) tre. Vad som behandlats är (1) utveckling av ett mätinstrument samt (2) prövning av sambanden i ett tvärsnitt. Detta har inneburit att olika mått för sparande, både kort- och mera långsiktiga, kunnat relateras till demografiska och subjektiva kännetecken för hushållen. För att kunna göra en slutlig bedömning av sparmåttens och bestämningsfaktorernas förmåga att indikera utvecklingen krävs också (3) jämförelser över tiden på det sätt som kapitel 8 försöker illustrera.

Först på basis av tidsseriedata - och aggregerade värden - kan variablernas prognosvärde prövas och prognosmodeller konstrueras.

De studier som genomförts inom projektet är brett syftande och försöker dels mäta sparandet, dels mäta flera typer av förklaringsfaktorer. Regelbundna mätningar är kostsamma och även om de ger information som kan användas för att reducera antalet variabler, kan flera alternativ tänkas till det tredje undersökningssteget ovan.

Ett alternativ som redan antytts är att utnyttja de existerande undersökningsserierna som t ex Hushållens inköpsplaner. I dessa insamlas redan vissa subjektiva mått tillsammans med bakgrundsuppgifter om de intervjuade hushållen. En regelbunden komplettering med mera direkta sparfrågor skulle kunna ge ett värdefullt kunskapstillskott för lägesbeskrivningar och för prognoser. Utan att de enskilda frågorna behandlas i detalj, torde det kunna hävdas att de relativt enkla frågorna om sparandets omfattning och inriktning har ett stort potentiellt värde med tanke på bristen på liknande uppgifter.

Även uppgifter av mera långsiktig natur, som vissa attityder till sparande och sparmotiv, kan registreras på detta sätt. Även om de inte direkt har något värde för de kortsiktiga prognoserna, som HIP syftar till, kan de öka förståelsen för de ekonomiska skeendena och därmed samhällets förmåga att påverka utvecklingen.

En annan utvecklingslinje är att i ökad omfattning söka sammanställa den information om individer och hushåll som idag finns spridd på olika källor om inkomster, konsumtion, utnyttjande av offentliga tjänster, bankstatistik, etc för att därigenom minska kraven på intervjuernas omfattning. Detta arbete ställer stora krav på forskarens behandling av materialet så att inte individernas integritet hotas. Det medför även metodologiska problem för att göra uppgifterna jämförbara. Vissa försök finns att i ökad omfattning sammanställa uppgifter om de enskilda hushållens ekonomiska beteende. Regelbundna intervjuundersökningar utgör en bas, vilken kan kompletteras med uppgifter från andra källor bl a med hjälp av statistiska matchningstekniker (Eliasson & Klevmarken, 1981).

I ett nästa undersökningssteg torde det också vara angeläget att mera utförligt behandla skuldsättningen och dess förändring över tiden. I den nuvarande uppläggnings tas exempelvis banksparandet upp ganska detaljerat, medan skuldsättningen, dess motiv, former och villkor behandlas mera översiktligt.

8.5.4 Andra forskningsfrågor

Kopplingen mellan de olika delarna i hushållens ekonomi är stark. I studier är det därför svårt att bryta ut enskilda delar och göra dem till föremål för särskilda studier. Kanske är det inte heller helt meningsfullt om syftet är att förstå och förklara beteendet. Sambanden mellan ekonomiska faktorer som sparande, krediter, skatter och inflation är starka inom hushållen och även beroende av andra hushålls och organisationers åtgärder. För att förstå enskilda aktiviteter, som vissa former av sparande, måste man därför ha en bred kunskap om hushållens ekonomiska beteende.

Här finns allmänt ett stort behov av forskning, där kopplingar görs mellan de olika områdena av hushållsekonomin och mellan forskning inom skilda vetenskapliga discipliner. Den eftersträvarvärda forskningen är kanske främst av empirisk, kartläggande karaktär. Forskningsfrågorna rör dels direkt inkomstens användning för konsumtion och sparande, dels näraliggande områden som arbetsutbud, tidsanvändning, produktion inom hemmet, skattebeteende, konsumtion av offentliga tjänster.

Mot detta allmänna forskningsbehov vill jag peka på några forskningsfrågor som mera direkt anknyter till de genomförda studierna och till de mätningar och analyser som genomförts.

Samband mellan sparande och konsumtion. De sparmått som utnyttjats i studierna är tämligen detaljerade och möjliggör uppdelningar på olika konton, på banksparende, värdepapperssparende, etc. Genom regelbundna mätningar av inkomstens användning kan omfattning och inriktning på sparandet studeras för att kartlägga sambanden, penningflödet, mellan olika placeringsformer enligt avsnitt 8.4.1. Med hänsyn till diskussionen ovan är det även angeläget att vidga perspektivet och studera sambanden mellan sparande, krediter och konsumtion på mikronivå. Hur påverkas exempelvis hushållen i sitt spar- och konsumtionsbeteende i tider med ett kärvare samhällsekoniskt läge? Detta är ett aktuellt och angeläget område.

Ej studerade förklaringsfaktorer: kunskap, intresse, planering. Ett av de mått som i flera analyser visat klara samband med beteendet är den ekonomiska aktiviteten. Denna variabel har tolkats som ett grovt uttryck för ekonomiskt intresse och kanske också kunskap. I studierna är det emellertid oklart i vilken utsträckning faktorer som inflations- och skattemedvetenhet påverkar beteendet. För att studera detta och näraliggande frågor på hushållsnivå måste troligen kontaktnätet inom familjen, med grannar, massmedier, etc göras till föremål för utökade studier. Uppdelningen av ekonomiska aktiviteter mellan familjemedlemmar, förekomst av planering och planeringshorisonter är andra områden.

Grupperns beteende. Ofta diskuteras de skillnader i inställning och sparbeteende som utmärker olika generationer, där de äldre ses som sparsamma och sparvilliga till skillnad från den "konsumerande" yngre generationen. Som framgår av kapitel 2 är det oklart om skilda ålderskategoriers sparande verkligen överensstämmer med den gängse uppfattningen. Det är vidare oklart hur och i vilken omfattning penningströmmar sker mellan generationer i form av lån eller gåvor.

Inställningen till sparande diskuteras i avsnitt 8.4.3. Vissa skillnader finns mellan generationerna, men i alla åldersgrupper är attityderna övervägande positiva. I detta sammanhang antyds frågan om inställningen till sparande och sparsamhet förändras med åren beroende på erfarenheter, likviditetsbehov, socialt ansvar, etc, eller om mera bestående förändringar kan komma att utvecklas. En grupp av speciellt värde att studera är den uppväxande generationen - morgondagens sparare och konsument. Vilka värderingar hyser de? Hur formas dessa värderingar?

Figur 7:1 visar att sparandet fördelar sig mycket ojämnt i tvärsnittet. Flera andra studier har också visat liknande fördelningar, där en mycket liten del av konsumenterna står för en helt dominerande andel av sparandet. Vilka är dessa storsparare och vilka är småspararna? Av tvärsnittsanalysen får vi inte någon hjälp (avsnitt 5.7) och man frågar sig om hushållen i den övre kategorin (och den undre) växlar från tidsperiod till tidsperiod, eller om det ständigt är samma hushåll som återfinns där. En ökad kännedom om vad som utmärker dessa grupper bör öka förutsättningarna att göra prognoser, liksom det ökar möjligheterna att vidta påverkande åtgärder.

8.6 AVSLUTNING

Utgångspunkten för de projektsteg som redovisats här har varit att sparandet, liksom konsumtionen, är föremål för ett beslutsfattande inom hushållet. Sparandets omfattning och inriktning bestäms inte bara av yttre omständigheter utan också av subjektiva faktorer inom hushållet.

Det är min förhoppning att ansatser liknande denna, där beteendevetenskapliga och mera traditionella förklaringsfaktorer blandas, skall komma till ökad användning för att därigenom ge en fylligare beskrivning av de ekonomiska sambanden i samhället.

Det är min övertygelse att, för att citera Morgan (1980), sid 25: "A realistic economics of the consumer requires some psychology".

BILAGA 1

EKONOMISKA FORSKNINGSPINSTITUTET VID HANDELSHÖGSKOLAN I STOCKHOLM
SVEAVÄGEN 65 · BOX 6501 · 113 83 STOCKHOLM
TELEFON 08-736 01 20 · POSTGIRO 57959-9 · BANKGIRO 696-4696

April 1978

Spara eller konsumera eller ...

Vid Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm genomförs just nu en undersökning av de svenska hushållens ekonomi och sparande. Undersökningen skall försöka kartlägga dels hur hushållen lagt upp sin ekonomi, dels inställningen till olika sätt att spara.

Nu behöver vi Er hjälp. Er insats kommer att ta ca 10 minuter och vara av helt avgörande betydelse för oss.

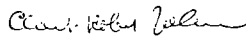
Den tjänst vi ber Er om, är att Ni låter oss ställa några frågor till Er om olika sätt att använda inkomsten och Er uppfattning om dessa sätt. Detta kommer att ske i form av ett telefonsamtal inom någon av de närmaste dagarna. Det gäller endast en intervju, och vi kommer alltså inte att besvara Er mer än en gång.

Vad Ni svarar är helt konfidentiellt. Svaren används i rent vetenskapligt syfte, och de kommer att publiceras i form av statistiska tabeller. Namnen på de personer som är vänliga nog att ställa upp kommer aldrig att kunna utläsas. Uppgifter om de medverkande kommer ej att utlämnas till företag eller organisationer för kommersiellt eller annat syfte. Medarbetarna på projektet har tystnadsplikt.

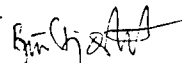
Det är viktiga problem i samhället som vi försöker belysa. Ett litet antal slumpmässigt utvalda hushåll ingår i denna del av undersökningen, och för att få ett tillförlitligt resultat är vi beroende av just Er medverkan.

Har Ni några frågor att ställa kring undersökningen - ring gärna till Alf Lindqvist, tel 08/736 01 20, anknytning 214.

Med vänliga hälsningar och tack på förhand.

Claes-Robert Julander
ekonomie doktor

Alf Lindqvist
civilekonom

Björn Fjaestad
docent

1. Först undrar jag vilka personer som ingår i Ert hushåll?

1. Ensamstående (enpersonhushåll)
2. Ensamstående med hemmavarande barn
3. Gift, sammanboende utan hemmavarande barn
4. Gift, sammanboende med hemmavarande barn
5. Annat

Se livscykelstudierna - sista sidan.

2. Vad har Ni för arbete? TA OCKSÅ REDA PÅ YRKE

	1. pensionär (15)	5. lägre tjänsteman (34)
Mannen	2. arbetslös (1)	6. högre tjänsteman (11)
	3. studerande (2)	7. egen företagare/ (5)
Kvinnan	4. "arbetare" (31)	fri yrkesutövare

3. Händer det att Ni då och då under året diskuterar hur mycket pengar som skall sparas?

1	Ja	35
0	Nej	42
8	Ej aktuellt, enpersonhushåll	23

POÄNGTERA FÖR DEN INTERVJUADE ATT MED "NI" I FRÅGORNA MENAS HELA HUSHÅLLET OCH INTE ENBART DEN INTERVJUADE.

4. Tror Ni att Ni kommer att spara mera eller mindre på bank inom de närmaste sex månaderna?

1	Spara mera	TILL 4.1	16
2	Oförändrat		57
3	Spara mindre	TILL 4.1	24
9	Vet ej		3

4.1 Varför?
.....

5. Varför sparar Ni pengar?

Göra saker, semester, resor (14)	Hus, villa, sommarstuga, "bostad" (22)	Annat (7)
Kapitalvaror (8)	Buffert, trygghet (46)	Sparar ej (14)
Bil, båt (6)	För efterlevande (3)	

LÅN

6. Har Ni några banklån eller hypotekslån just nu?

0 Nej 45

1 Ja TILL 6.1 55

stand.avv.

6.1 Hur mycket amorterar Ni per månad 343 kr (571)
 per kvartal (1029) kr
 per halvår kr
 annan tid kr
 ENDAST ETT ALTERNATIV

AVBETALNINGAR

7. Har Ni några avbetalningar just nu på saker som Ni köpt, om vi bortser från konto- och kreditkort?

0 Nej

1 Ja TILL 7.1

7.1 Hur stora avbetalningar har Ni totalt?
 per månad 87 kr (stand.avv. 236)
 per kvartal (260) kr
 per halvår kr
 annan tid kr
 ENDAST ETT ALTERNATIV

8. Antag, att Ni i morgon fick 2 000 kr helt oväntat. Vad skulle Ni göra med dessa pengar? LÄS EJ UPP ALTERNATIVEN. FLERA ALTERNATIV MÖJLIGA.

- 1 Spara en längre tid (36)
- 2 Köpa någon särskild, dyrare vara som Ni gärna vill ha (30)
- 3 Låta pengarna gå till hushållskassan, till allmänna utgifter (14)
- 4 Annat (15)
- 9 Vet ej (4)

9. Om Ni fick 500 kr mer per månad efter skatt, vad skulle Ni då göra med dessa pengar? LÄS EJ UPP ALTERNATIVEN. FLERA ALTERNATIV MÖJLIGA.

1	Spara mera	(51)
2	Konsumera mera	(20)
3	Inte något särskilt, till hushållskassan, ingenting	(16)
4	Annat	(13)
9	Vet ej	(3)

10. Om Ni plötsligt skulle bli tvungen att betala ut 5 000 kr, skulle Ni kunna ta ut detta belopp från banken?

1	Ja	TILL 10.1
0	Nej	TILL 10.2

0. Nej	(15)
1. Ja, 3000	(11)
2. Ja, 5000	(21)
3. Ja, 10000	(52)
9. Vet ej	(1)

- 10.1 Skulle Ni kunna ta ut 10 000 kr från banken?

1	Ja
0	Nej

- 10.2 Skulle Ni kunna ta ut 3 000 kr från banken?

1	Ja
0	Nej

11. Ungefär hur mycket har Ni i genomsnitt fått över av Er lön per månad under det senaste året - om vi räknar in både pengar som Ni sparat och pengar som blivit över varje månad. LÅT IP ANGE ETT EXAKT BELOPP ELLER ETT INTERVALL. LÄS UPP KODKATEGORIerna I SISTA HAND.

0	Ej aktuellt - ej fått pengar över	(23)
1	1-100 kr	(7.5)
2	101-200 kr	(10)
3	201-300 kr	(11)
4	301-500 kr	(10.5)
5	501-600 kr	(9)
6	601-800 kr	(5)
7	801-1000 kr	(7.5)
8	mer än 1000 kr	(12)
	vet ej	(3)

12. Ungefär hur ofta har Ni fått pengar över - om vi räknar in både pengar som Ni sparat och pengar som blivit över varje månad?

0	Inte någon månad	(16)
1	Någon enstaka månad	(13)
2	Varannan eller var tredje månad	(12)
3	Nästan varje månad	(20)
4	Varje månad	(36)
	Vet ej	(2)

13. Vad har Ni för bankkonton?
PÅPEKA ATT "NI" = HUSHÄLLET.

- 1 Lönsparande (32)
2 Lönsparande (16)
3 Andra konton med sex
eller tolv månaders
uppsägning (47)

- 4 "Vanlig" bankbok utan
uppsägningstid (även
postsparbanksbok) (71)
5 Annan typ av konton som
Ni använder för att
spara pengar, t ex
bostadskonto (3.5)
aktiesparkonto (2)
semesterkonto (1)
annat konto (6)
.....

- 6 Checklönekonto, (66)
personkonto

- 8 Inget (2)

Medelv.

14. Hur mycket sparar Ni per
månad på det här kontot/
de här kontona?

		<u>stand.avv.</u>
73 kr/mån (218 kr/3 mån)		147
.....		
59 kr/mån (178 kr/3 mån)		181
.....		

Hur mycket har Era inne-
stående medel på det här
kontot/de här kontona ökat
eller minskat under de se-
naste tre månaderna?

<u>Ökat med</u>	<u>Minskat med</u>	<u>Annat</u>
Medelv.		Stand.avv.
-55		1515
.....		

-0.6		1898
.....		

-25		503
.....		
3		58
.....		
2		34
.....		
3		304
.....		

Om Ni tänker på den summa
som Ni hade kvar på det här/
de här kontona dagen innan
Ni fick ny lön, hade Ni då
mera kvar än för tre måna-
der sedan?

Medelv.		Stand.avv.
73		788
.....		

	1.Bank	2.Värdepapper	Tot. 1+2	3.Amort.	4.Avbet.	Tot. 3+4	Tot. 1+2+3+4
Summa förändring, 3 mån:	467	118	584	1029	260	1272	1857
(efter korrigering för internt bortfall)							

15. Har Ni några ytterligare konton som Ni sätter in pengar på, t ex för Era barns räkning eller för något annat syfte?

0 Nej TILL 16

1 Ja, barn (29)

2 Ja, annat (2)

15.1 Vilken typ av konto/konton är det?

1 Lönsparonto (-)

2 Lånsparonto (-)

3 Konto med uppsägningstid (17)

4 Konto utan uppsägningstid (13)

5 Checklöne-personkonto (-)

6 Annat konto (1)

15.2 Ungefär hur mycket har de innestående medlen på det här kontot/de här kontona ökat eller minskat under de senaste tre månaderna?

	Medelv.	Stand.avv.
1 Ökat med	72	484
2 Minskat med	 kr	
3 Annat	 kr	
		

VÄRDEPAPPER

16. Har Ni ...

LÄS UPP ALTERNATIVEN

1 Aktier (13)

2 Andelar i aktiefond (2)

3 Obligationer (37)

4 Annat (1) (53)

0 Nej (47) TILL 17

ANTAL KONTOTYPER

1. 17

Medelv. = 0.5

2. 25

(Stand.avv. 0.7)

3. 28

4. 18

5- 11

Medelv. = 2.8

Stand.avv. = 1.4

- 16.1 Ungefär med hur mycket har Ert innehav av värdepapper förändrats genom köp eller försäljning under de senaste tre månaderna? RÄKNA ENDAST INKÖPS- OCH FÖRSÄLJNINGSBELÖPP. OM FLERA ALTERNATIV - SUMMERA.

	Medelv.	Stand.avv.
1 Ökat med	118	1325
	 kr	
2 Minskat med	 kr	
3 Oförändrat		
9 Vet ej		

ANDRA SPARFORMER

17. Placerar Ni pengar på något annat sätt enbart med tanke på att det kan vara en lönsam placering av pengar? T ex.

1	Diamanter, smycken	(5)	LÄS UPP ALTERNATIVEN.
2	Mynt, frimärken		
3	Konst, antikviteter	(5)	
4	Porslin, medaljer		
5	Annat	(4)	(14)
0	Nej	TILL 18	(86)

- 17.1 Har Ni köpt eller sålt under de senaste tre månaderna?

0	Nej	
1	Ja, sålt	(1)
2	Ja, köpt	(2)

TILL ALLA

18. Försöker Ni hålla utgifterna nere särskilt mycket just nu - jämfört med det normala?

1	Ja	(50)
2	Nej	(50)

LIKVIDITETSTAK

19. Anser Ni att det är viktigt eller oviktigt att ha ett sparat belopp för oförutsedda händelser?

			Oviktigt	(4)
			-1000 kr lagom	(4)
			1001-2000	(4)
			2001-5000	(25)
			5001-8000	(14)
			8001-10 000	(17)
			10 001-	(25)
1	Viktigt	TILL 19.1		
0	Oviktigt			
19.1	Vilket belopp anser Ni vara lagom?		Vet ej	(7)

ALLA: Sedan har jag några frågor som handlar om inflationen, dvs penningvärdeförsämringen.

20. Känner Ni till några saker som man kan göra för att skydda sig mot inflationen?

1. Konsumera mera/nu	(1)	4. Hus, fastighet	(31)	7. Annat	(19)
2. Rationella inköp, "spara", motsv.	(12)	5. Bil, båt	(2)	8. Vet ej/ "nej"	(46)
3. Konst, antikviteter	(13)	6. Värdepapper	(3)		

21. Gör Ni något för att skydda Er mot inflationen?

0 Nej (79)

1 Ja (21)

TILL 21.1

- 21.1 Vad gör Ni?
1. (1)	4. (15)	7. (4)
2. (1)	5. (1)	8. (1)
3. (4)	6. (1)	

(Flera alternativ möjliga)

Här har jag några åsikter som en del människor har uttryckt.
Hur pass bra eller dåligt tycker Ni att dessa påståenden
stämmer med Er egen åsikt?

		stämmer mycket bra	stämmer ganska bra	stämmer ej	$\bar{x}$
22.	Sparsamhet är en viktig egen- skap hos en människa	3 (53)	2 (40)	1 (7)	2.46
23.	Jag skulle känna mig oroad om jag inte hade en sparad slant	3 (64)	2 (23)	1 (14)	2.50
24.	Det är viktigt att spara	3 (53)	2 (36)	1 (12)	2.41
		Vet ej			
25.	Det är viktigt att få pengar över varje månad	(1) 3 (38)	2 (38)	1 (24)	2.14
26.	Sparande bör uppmuntras i dagens samhälle	(1) 3 (55)	2 (33)	1 (11)	2.45
27.	De som klarar av att spara klarar sig också bra i livet	(1) 3 (31)	2 (31)	1 (37)	1.94
28.	Jag sparar främst för att få trygghet och inte för att köpa någonting	(3) 3 (30)	2 (36)	1 (32)	1.98
29.	Det är onödigt att spara när det finns så mycket hjälp att få från samhället om man skulle råka illa ut	(0.5) 1 (2)	2 (12)	3 (86)	2.84
30.	Man bör regelbundet sätta av pengar för sina barns framtid	(2.5) 3 (30)	2 (30)	1 (37)	1.93
31.	Den som ofta köper på avbe- talning är slösaktig	(2) 3 (22)	2 (22)	1 (54)	1.68
32.	Nu när alla löntagare får ATP behöver man inte spara för ålderdomen	(3) 1 (17)	2 (29)	3 (51)	2.36
33.	Man måste ha pengar sparade om man blir sjuk eller arbetslös	(-) 3 (36)	2 (32)	1 (33)	2.03
34.	Att spara för ålderdomen är meningslöst	(1) 1 (23)	2 (25)	3 (52)	2.30
35.	Man bör inte spara på bank när det är inflation	(8) 1 (33)	2 (33)	3 (27)	1.94

UPPFATTNING OM DEN EGNA EKONOMIN

36. Är Ni nöjd eller missnöjd med Er nuvarande inkomst?

3	2	1	
mycket nöjd	ganska nöjd	missnöjd	Vet ej
(20)	(65)	(15)	(0.5%)

37. Tycker Ni att Ni, jämfört med andra hushåll, är sparsam eller slösaktig? Tycker Ni att Ni är

3	2	1	
mycket sparsam	ganska sparsam	slösaktig	Vet ej
(18)	(73)	(9)	(0.5%)

38. Har Ni svårt eller lätt att få hushållets inkomster att räcka till?

3	2	1	
mycket lätt	ganska lätt	svårt	Vet ej
(28)	(57)	(15)	(1)

39. Är Er familjs ekonomiska situation/Er ekonomiska situation bättre eller sämre än för sex månader sedan?

1	Bättre	(26)
2	Ungefär lika	(52)
3	Sämre	(22)
4	Ej aktuellt - familjen bildats inom de senaste sex månaderna	(0.2 = 1 ip)
9	Vet ej	(0.2 = 1 ip)

40. Om Ni tänker framåt i tiden, hur tror Ni att Er familjs ekonomiska situation/Er ekonomiska situation blir under de närmaste sex månaderna? Tror Ni att den blir bättre eller sämre?

1	Bättre	(25)
2	Ungefär som nu	(51)
3	Sämre	(21)
9	Vet ej	(3)

41. Vilken av följande faktorer i samhället oroar Er mest inför framtiden? LÄS UPP OCH INVÄNTA SVAR. ENDAST ETT ALTERNATIV.

1	Arbetslöshet	(45)
2	Penningvärdeförsämring	(9)
3	Miljöförstöring	(41)
9	Vet ej	(5)

42. Till sist skulle jag vilja veta lite om Er själv och de personer som ingår i Er familj. Med familj menar jag Er själv, Er make/maka (den person Ni sammanbor med) och Era hemmavarande barn.

	1	2	3	4	5	6-7
	Mannen	Kvinnan				
1 Hushållsmedlemmar (markera med X)	(22)	(26)	(21)	(22)	(8)	(1)
$\bar{X} = 2,7$						
2 Ålder						
3 Utbildning, vuxna						
1 = folk, grundskola	(33)					
2 = yrkes-, real-, fackskola	(33)					
3 = studentexamen, gymnasium	(15)					
4 = akademiker	(19)					
4 Inkomst per månad före skatt	$\bar{X}$ 6.483	Standardavv. 3.810				
5 Boendeform						
1 = hyreslägenhet	(34)					
2 = insatslägenhet	(11)					
3 = villa	(50)					
4 = annat	(4)					

Livscykel

1. Enpersonhushåll (exkl. pensionär)	(12)
2. Yngre (någon max 35) utan barn	(8)
3. Med hemmavarande barn < 10 år	(30)
4. Med hemmavarande barn ≥ 10 år	(24)
5. Övriga utan hemmavarande barn	(12)
6. Pensionärer (även ensamstående)	(15)

BILAGA 3

BESKRIVNING AV URVALET I STUDIE 2 (1977)

Tidpunkt

Intervjuarbetets start var ursprungligen planerat till mitten av maj 1977, men på grund av den då mycket oroliga situationen på arbetsmarknaden - med hot om riksomfattande strejker - kom starten att uppskjutas till den andra veckan i juni. Undersökningen pågick i fyra veckor. En bortfallsuppföljning genomfördes under de två första veckorna i september.

Bortfallsredovisning

Av de ursprungligen 260 utvalda hushållen erhöles efter en bortfallsuppföljning 191 användbara intervjuer. Vid huvudundersökningen uppkom en förhållandevis hög andel hushåll som ej var anträffbara. Genom bortfallsuppföljningen - som genomfördes under icke-semesterid - kunde denna andel reduceras kraftigt. Samtliga icke anträffade hushåll har sökts vid minst åtta olika tillfällen - på minst fem olika dagar - dels vid huvudundersökningen, dels vid bortfallsuppföljningen.

Tabell B3:1. Bortfallsorsaker

	Totalt	Procent	Huvud-undersökning	Uppföljning
Antal utvalda hushåll	260		260	57
Tillhörde ej populationen (långvarigt sjuka, döda, avflyttade till okänd adress)	14		12	2
Återstår	246	100	248	55
Vägrare	42	17	38	4
Aldrig kontakt	13	5	57	13
Intervjuade	191	78	157	38

Av de ursprungligen utvalda 260 hushållen/abbonnenterna visade sig 14 vara avflyttade till okänd adress, långvarigt sjuka eller avlidna och exkluderades därför ur urvalet. Av de återstående 246 hushållen vägrade 17 procent (42 st) att låta sig intervjuas och 5 procent (13 st) anträffades aldrig, trots att de sökts vid totalt minst 16 olika tillfällen. Det totala bortfallet kom därför att uppgå till 22 procent och svarsfrekvensen följaktligen till 78 procent.

BILAGA 4

I denna bilaga redovisas interkorrelationerna mellan de frågor som ingår i de index som bildats inför den multipla analysen. Frågorna har visat sig höra ihop genom klusteranalys och därigenom bildat kluster. Den teknik som används redovisas i Kamen (1970). Index bildas så genom att summera de frågor i klustret som tillsammans ger den högsta interna konsistensen, vilket uttrycks av koefficienten "alfa" (α). För beräkning av denna se McKennell (1970). (* = signifikansnivå 0.01, ** = signifikansnivå 0.001)

Index: Förväntningar

Fråga	Fråga 39	Fråga 40	Fråga 4
39. Ekonomisk situation jfrt. med 6 månader sedan	-	0.18**	0.20**
40. Ekonomisk situation om 6 månader		-	0.29**
4. Spara mera/mindre			-

$$\bar{r} = 0.22^{**}$$

$$\alpha = 0.46$$

Index: Ekonomisk aktivitet

	Antal bankkonton	Antal typer av värdepapper	Fråga 21	Fråga 3
Antal bankkonton	-	0.18**	0.15**	0.21**
Antal typer av värdepapper	-	-	0.14*	0.04
Fråga 21. Gör något som skydd mot in- flationen			-	0.07
3. Diskuterar sparande				-

$$\bar{r} = 0.13^*$$

$$\alpha = 0.38 \quad [\alpha \text{ (ej fråga 3)} = 0.36]$$

Kommentar: Fråga 3 gäller endast flerpersonghushåll. För att indexet skall gälla alla hushåll har enpersonghushållen tilldelats frågans medelvärde, varefter också dessa hushåll inkluderats. Sammanlagt 22 procent är enpersonghushåll i urvalet.

Index: Tillfredsställelse

Fråga	Fråga 36	Fråga 37	Fråga 38
36. Nöjd/missnöjd med nuvarande inkomst	-	-0.00	0.40**
37. Sparsam/slösaktig		-	0.02
38. Svårt/lätt få inkomsten att räcka till			-

$$\bar{r} = 0.14^*$$

$$\alpha = 0.33 \quad \alpha(\text{fråga } 36+38) = 0.57$$

Index: Stabilitet i ekonomin

Fråga	Fråga 11	Fråga 12
11. Kronor över/månad	-	0.62**
12. Hur ofta pengar över	-	-

$$\alpha = 0.77$$

BILAGA 5

I denna bilaga redovisas den observerade genomsnittliga förändringen för analysens sparformer.

Tabell B5:1. Genomsnittlig förändring i förmögenhet/månad

Sparformer	Genomsnittliga förändring per månad (kr)			
	Medelvärde innehavare	Medelvärde totalt i urvalet		
Bankkonton:				
Lönsparkonto	225	73		
Lånsparkonto	363	59		
Konto med uppsägnings-tid	- 6	- 3	156	
Konto utan uppsägnings-tid	9	8		195
Checklöne-, personkonto	37	24		625
Andra konton	-37	- 5		
Värdepapper	74	39	39	
Lån	619	343	430	430
Avbetalningar	463	87		

BILAGA 6

Interkorrelationsmatris mellan samtliga variabler i regressions- och path-analyserna. Endast koefficienter signifikanta på minst 5-procents nivå (multiplicerade med 100).

Variabel	Beroende					Oberoende							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1. Banksparande	-	-	79	-	24	13	-	-	-	-	-	14	13
2. Minskning av skulder		-	53	-	-	26	32	10	32	-	-	13	-15
3. Totalt sparande			-	-	19	24	20	14	19	-	-	19	-
4. Banklikviditet				-	36	19	16	17	-	-	-	34	28
5. Stabilitet					-	31	-	24	10	-	-	33	33
6. Inkomst						-	24	37	37	-17	-	36	18
7. Boende							-	10	39	-	-	28	-
8. Utbildning								-	13	-32	-	36	10
9. Antal hushållsmedlemmar									-	-13	-	23	-16
10. Attitydindex										-	-	-	-
11. Förväntningar											-	-	-16
12. Ekonomisk aktivitet												-	13
13. Ekonomisk tillfredsställelse													-
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
14. Livscykelstadium													
Stadium 1	-	-14	-	-13	-	-23	-27	-	-47	-14	-	-14	-
Stadium 2	-	-	-	-	-	12	-12	12	-17	-	-	-	-
Stadium 3	-	10	-	-	-	19	22	19	52	-20	-	17	-
Stadium 4	-	21	12	-	-	16	14	-	41	-	-	-	-10
Stadium 5	-	-	-	16	-	-	-	-11	-20	22	-	-	14
Stadium 6	-10	-24	-21	-	-24	-40	-10	-26	-43	25	-	-20	12

BILAGA 7

Tabell B7a-d. Resultat av regressionsanalys med banksparande, minskning av skulder, totalt sparande samt det belopp hushållet kan ta ut från banken (banklikviditeten) som beroende mått. Regressionsförfarandet innebär att varje variabel behandlas som om den lagts till sist i regressionen, i ett särskilt steg, sedan alla andra variabler redan introducerats. Variablernas bidrag till R^2 F-testas och signifikans på 5 procents nivå anges med * på 1-procents nivå med **.

a.	Standardiserad regressions- koefficient (Beta)	F-värde ^a	Korrelations- koefficient
BANKSPARANDE, tre månader			
Inkomst	0.04	0.35	0.13*
Boende	0.05	0.76	0.08
Utbildning	0.01	0.02	0.07
Antal hushållsmedlemmar	-0.08	0.71	0.06
Livscykelstadium ^b			
Stadium 2	0.06	1.43	0.04
Stadium 3	0.12		0.03
Stadium 4	0.12		0.05
Stadium 5	0.03		0.03
Stadium 6	-0.06		-0.10
Attitydindex	0.09	3.07	0.06
Förväntningar	-0.05	1.14	-0.07
Ekonomisk aktivitet	0.07	1.80	0.14*
Ekonomisk tillfredsställelse	0.12	4.83*	0.13*
$R^2=0.06$		F=1.80	

a och b se sid 184

b.	Standardiserad regressions- koefficient (Beta)	F-värde ^a	Korrelations- koefficient
MINSKNING AV SKULDER			
Inkomst	0.15	7.10 ^{xx}	0.26 ^{xx}
Boende	0.23	21.64 ^{xx}	0.32 ^{xx}
Utbildning	0.01	0.03	0.10
Antal hushållsmedlemmar	0.14	2.56	0.32 ^{xx}
Livscykelstadium ^b			
Stadium 2	0.08	12.02 ^{xx}	0.06
Stadium 3	-0.07		0.10
Stadium 4	0.03		0.21 ^{xx}
Stadium 5	-0.05		-0.06
Stadium 6	-0.11		-0.24 ^{xx}
Attitydindex	0.05	1.17	-0.04
Förväntningar	0.02	0.21	0.03
Ekonomisk aktivitet	-0.02	0.09	-0.13 ^x
Ekonomisk tillfreds- ställelse	-0.13	7.64 ^{xx}	-0.15 ^x
R ² =0.21		F=8.39 ^{xx}	
c.			
TOTALT SPARANDE			
Inkomst	0.11	3.26	0.24 ^{xx}
Boende	0.13	6.69 ^x	0.20 ^{xx}
Utbildning	0.04	0.51	0.14 ^{xx}
Antal hushållsmedlemmar	0.00	0.00	0.19 ^{xx}
Livscykelstadium ^b			
Stadium 2	0.05	5.92 ^x	0.05
Stadium 3	0.02		0.06
Stadium 4	0.06		0.12 ^x
Stadium 5	-0.03		0.00
Stadium 6	-0.15		-0.22 ^{xx}
Attitydindex	0.12	5.10 ^x	0.03
Förväntningar	-0.03	0.44	-0.05
Ekonomisk aktivitet	0.07	1.64	0.19 ^{xx}
Ekonomisk tillfreds- ställelse	0.04	0.48	0.05
R ² =0.12		F=4.38 ^{xx}	

a och b se sid 184

d.	Standardiserad regressions- koefficient (Beta)	F-värde ^a	Korrelations- koefficient
BELOPP HUSHÄLLET KAN TA UT FRÅN BANKEN (0 - 10 000 kronor)			
Inkomst	0.02	0.09	0.19 ^{xx}
Boende	0.06	1.70	0.16 ^{xx}
Utbildning	0.09	3.80	0.17 ^{xx}
Antal hushållsmedlemmar	0.06	0.55	0.06
Livscykelstadium ^b			
Stadium 2	-0.01	3.19	-0.05
Stadium 3	-0.03		0.00
Stadium 4	0.01		0.01
Stadium 5	0.13		0.16 ^{xx}
Stadium 6	0.07		-0.01
Attitydindex	0.06	1.55	0.08
Förväntningar	0.11	6.22 [*]	0.08
Ekonomisk aktivitet	0.26	26.62 ^{xx}	0.34 ^{xx}
Ekonomisk tillfreds- ställelse	0.24	24.48 ^{xx}	0.28 ^{xx}
$R^2=0.22$		$F=8.95^{xx}$	

a = F-värdet för livscykelvariabeln beräknas av det tillskott i det totala R^2 som dummy-variablerna tillsammans ger då de introduceras i ett särskilt steg.

b = Stadium 1 (yngre enpersonhushåll) utnyttjas som referensgrupp. För användning av dummy-variabler i regressionsanalys, se Kim & Kohout (1975).

BILAGA 8

Tabell B8a-d. Resultat av hierarkisk regressionsanalys - där variabler-na introduceras i fyra steg - med banksparande, minskning av skulder, totalt sparande samt det belopp hushållet kan ta ut från banken som beroende mått.

* = signifikans på 5-procentsnivå, ** = signifikans på 1-procentsnivå

a.	Standardiserad regressions-koefficient (Beta)	F-värde ^a	Korrelations-koefficient
BANKSPARANDE			
1. Inkomst	0.04	7.43**	0.13*
2. Boende	0.05		0.08
Utbildning	0.01		0.07
Stadium i livscykel ^b		0.63	
Stadium 6	-0.06		-0.10
Stadium 4	0.12		0.05
Stadium 2	0.06		0.04
Stadium 3	0.12		0.03
Stadium 5	0.03		0.03
3. Attitydindex	0.09	2.95*	0.06
Ekonomisk aktivitet	0.07		0.14*
Förväntningar	-0.05		-0.07
4. Ekonomisk tillfreds-ställelse	0.12	4.87*	0.13*
$R^2=0.06$		F=1.80	

a och b se sid 187

b.	Standardiserad regressions- koefficient (Beta)		F-värde ^a	Korrelations- koefficient
MINSKNING AV SKULDER				
1. Inkomst	0.15		35.56 ^{xx}	0.26 ^{xx}
2. Boende	0.23	}	16.44 ^{xx}	0.32 ^{xx}
Antal hushållsmedlemmar	0.14			0.32 ^{xx}
Livscykelstadium ^b				
Stadium 2	0.08	}	9.11 ^{xx}	0.06
Stadium 4	0.03			0.21 ^{xx}
Stadium 6	-0.11			-0.24 ^{xx}
Stadium 5	-0.05			-0.06
Stadium 3	-0.07			0.10
3. Attitydindex	0.05	}	0.69	-0.04
Förväntningar	0.02			0.03
Ekonomisk aktivitet	-0.02			-0.13 [*]
4. Ekonomisk tillfreds- ställelse	-0.13		7.64 ^{xx}	-0.15 [*]
$R^2=0.21$		$F=8.39^{xx}$		

c.

TOTALT SPARANDE

1. Inkomst	0.11		27.08 ^{xx}	0.24 ^{xx}
2. Boende	0.13	}	4.43 ^{xx}	0.20 ^{xx}
Antal hushållsmedlemmar	0.00			0.19 ^{xx}
Utbildning	0.04			0.14 ^{xx}
Livscykelstadium ^b				
Stadium 6	-0.15	}	2.61 [*]	-0.22 ^{xx}
Stadium 4	0.06			0.12 [*]
Stadium 2	0.05			0.05
Stadium 3	0.02			0.06
Stadium 5	-0.03			0.00
3. Attitydindex	0.12	}	2.81 [*]	0.03
Ekonomisk aktivitet	0.07			0.19 ^{xx}
Förväntningar	-0.03			-0.05
4. Ekonomisk tillfreds- ställelse	0.04		0.48	0.05
$R^2=0.12$		$F=4.38^{xx}$		

a och b se sid 187

d.	Standardiserad regressions- koefficient		F-värde ^a	Korrelations- koefficient
BELOPP HUSHÅLLET KAN TA UT FRÅN BANKEN				
1. Inkomst	0.02		19.46**	0.19**
2. Boende	0.06	4.91**	}	0.16**
Utbildning	0.09			0.17**
Antal hushållsmedlemmar	0.06			0.06
Livscykelstadium ^b		4.19**	}	
Stadium 5	0.13			0.16**
Stadium 6	0.07			-0.01
Stadium 4	0.01			0.01
Stadium 3	-0.03			0.00
Stadium 2	-0.01			-0.05
3. Ekonomisk aktivitet	0.26	}	12.17**	0.34**
Förväntningar	0.11			0.08
Attitydindex	0.06			0.08
4. Ekonomisk tillfreds- ställelse	0.24		24.44**	0.28**
$R^2=0.22$			$F=8.95^{**}$	

a = F-värdet avser test av tillskottet i R^2 som variabeln/variabelgruppen ger då den introduceras i den förutbestämda ordningen.

b = Stadium 1 (yngre enpersonhushåll) utnyttjas som referensgrupp. För användning av dummy-variabler i regressionsanalys, se Kim & Kohout (1975).

BILAGA 9

Resultat av simultan och hierarkisk regressionsanalys med indexet över stabilitet i hushållsekonomin som beroende variabel. Beteckningar och testförfarande överensstämmer med bilaga 8. I denna bilaga görs även jämförelser med andra studier.

Tabell B9a-b. Resultat av simultan och hierarkisk regressionsanalys.

a.	Standardiserad regressions- koefficient	F-värde	Korrelations- koefficient
SIMULTAN ANALYS			
Inkomst	0.10	3.63	0.31 ^{xx}
Boende	0.01	0.02	0.10
Utbildning	0.08	2.83	0.24 ^{xx}
Antal hushållsmedlemmar	0.05	0.37	0.10
Livscykelstadium			
Stadium 2	0.05	7.37 ^{xx}	0.10
Stadium 3	0.04		0.07
Stadium 4	0.02		0.05
Stadium 5	-0.06		0.05
Stadium 6	-0.23		-0.24 ^{xx}
Attitydindex	0.19	16.11 ^{xx}	0.07
Förväntningar	0.01	0.05	-0.06
Ekonomisk aktivitet	0.19	15.26 ^{xx}	0.33 ^{xx}
Ekonomisk tillfreds- ställelse	0.31	45.35 ^{xx}	0.33 ^{xx}
$R^2=0.28$		$F=12.56^{xx}$	

b.	Standardiserad regressions- koefficient		F-värde	Korrelations- koefficient
HIERARKISK ANALYS				
1. Inkomst	0.10		57.24 ^{**}	0.31 ^{**}
2. Utbildning	0.08	3.44 [*]	2.56 [*]	0.24 ^{**}
Boende	0.01			0.10
Antal hushållsmedlemmar	-0.05			0.10
Livscykelstadium		2.04	2.56 [*]	-0.24 ^{**}
Stadium 6	-0.23			
Stadium 2	0.05			
Stadium 5	-0.06			
Stadium 4	0.02			
Stadium 3	0.04			
3. Ekonomisk aktivitet	0.19		14.36 ^{**}	0.33 ^{**}
Attitydindex	0.19			0.07
Förväntningar	0.01			-0.06
4. Ekonomisk tillfreds- ställelse	0.31		46.45 ^{**}	0.33 ^{**}
$R^2=0.28$			$F=12.56^{**}$	

KOMMENTARER TILL RESULTATEN

Då det index som uttrycker stabilitet i ekonomin (fråga 11 och 12) utnyttjas som beroende mått, kan 28 procent av variationen förklaras av de nio förklaringsvariablerna. Andelen förklarad variation är därmed högre än för något av de fyra sparmåtten som analyseras i kapitel 5.

Sambanden både i den simultana och den stegvisa lösningen visar stora likheter med banklikviditetsmättet (också det ett mått som antas vara mera långsiktigt fluktuerande). Till skillnad från de kortsiktiga förändringsmått (amorterings- och avbetalningssparande samt det totala sparandet under tre månader) är det främst de subjektiva variablerna som har förklaringsvärde.

O-variablernas förklaringsvärde framkommer kanske tydligast i den stegvisa regressionen, där steg 3 och 4 står för mer än hälften av R^2 -värdet (15 av 28 procent). Måttet på ekonomiskt tillfredsställelse förklarar ensamt 8 procent. I den stegvisa regressionen visar det sig också att inkomsten har ett betydande indirekt inflytande. Från att ha förklarat cirka 5 procent i den simultana lösningen ökar förklaringsvärdet till 10 procent.

Resultaten av de starka sambanden mellan stabilitetsmättet och de subjektiva variablerna kan tolkas på flera sätt. En förklaring till sambandet är att måtten delvis uttrycker samma saker, nämligen följderna av beteendet. Såväl stabilitet som tillfredsställelse (och positiva attityder) kan ses som en följd av en välplanerad ekonomi. Sambandet kan samtidigt tolkas på ett något annorlunda sätt, nämligen att inkomsten är en viktig förutsättning för en stabil ekonomi men inte ensamt avgörande. Styrkan i sambanden visar också att de subjektiva faktorerna har en stor betydelse, ibland en dominerande betydelse. I båda fallen berör tolkningen av sambanden en omätt - eller endast delvis mätt - variabel: hushållens planeringsförmåga och planering av ekonomin.

JÄMFÖRELSE MED ANDRA STUDIER

Några direkta jämförelser med andra studier låter sig inte göras eftersom variabler och analysmetoder sällan överensstämmer. De samvariationer (korrelationer) som konstateras i ett par andra svenska undersökningar antyder emellertid likartade samband.

Haglund (1980) mäter olika sociodemografiska variabler och finner att regelbundenheten i hushållens sparande ("I vilken omfattning brukar Ni i hushållet spara pengar?") samvarierar med bl a hushållens utbildningsnivå, inkomst samt andra variabler som rör hushållets livscykelstadium (antal hushållsmedlemmar, antal förvärvsarbete, huvudmannens ålder och civilstånd). Haglund finner också ett starkt positivt samband mellan regelbundet sparande och hushållens kontantmarginal (här närmast att jämföra med det belopp hushållet kan ta ut från banken).

Wickström (1965) finner ett visst positivt samband mellan aktivt sparande, mätt med förekomsten av regelbundna avsättningar varje månad, och hushållens inkomster, och ett negativt mellan aktivt sparande och ålder.

De två frågor som här mäter stabiliteten i beteendet ingår också i Julander (1975). I denna studie konstanthölls flera sociodemografiska variabler och Julander fann att regelbundenheten hängde samman med banktillgodohavanden samt flera organismvariabler, bl a förmågan att få lönen att räcka till, förmågan att uppskjuta tillfredsställelsen samt attityder till sparande.

BILAGA 10

Resultat av simultan regressionsanalys med *Banksparande* som den beroende variabeln och med materialet uppdelat efter bostadsform - *ägd* eller *hyrd* bostad. Om variablernas bidrag till R^2 är signifikant på 5-procentsnivå anges detta med *, och på 1-procentsnivå med **.

BANKSPARANDE	Ägd bostad	Hyrd bostad
Inkomst		
Utbildning		
Antal hushållsmedlemmar		
Livscykelstadium		
Attitydindex		
Förväntningar		
Ekonomisk aktivitet		*
Ekonomisk tillfredsställelse		
R^2	0.04	0.11
Medelvärde:	531	254
Standardavvikelse:	3140	2439
Antal:	261	146

Test av medelvärdena: Ej signifikant skillnad i medelvärden mellan de två grupperna ägd respektive hyrd bostad.

Resultat av simultan regressionsanalys med *Minskning av skulder* som beroende variabel och med materialet uppdelat efter bostadsform (ägd eller hyrd).

MINSKNING AV SKULDER	Ägd bostad	Hyrd bostad
Inkomst	**	
Utbildning		
Antal hushållsmedlemmar	**	
Livscykelstadium	*	*
Attitydindex		
Förväntningar		
Ekonomisk aktivitet		
Ekonomisk tillfredsställelse	**	
R^2	0.15*	0.10
Medelvärde:	1735	528
Standardavvikelse:	2957	899
Antal:		

Test av medelvärde: Ej signifikant.

Resultat av simultan regressionsanalys med *Totalt sparande* som beroende variabel och med materialet uppdelat efter bostadsform (ägd eller hyrd).

TOTALT SPARANDE	Ägd bostad	Hyrd bostad
Inkomst	**	
Utbildning		
Antal hushållsmedlemmar	*	
Livscykelstadium		*
Attitydindex		
Förväntningar		
Ekonomisk aktivitet		*
Ekonomisk tillfredsställelse		
R^2	0.14*	0.11*
Medelvärde:	2346	983
Standardavvikelse:	3957	3359

Test av skillnaden i medelvärde: Ej signifikant.

Resultat av simultan regressionsanalys med *Banklikviditet* (det belopp hushållet kan ta ut från banken) som beroende variabel och med materialet uppdelat efter bostadsform (ägd eller hyrd).

BANKLIKVIDITET	Ägd bostad	Hyrd bostad
Inkomst		*
Utbildning		
Antal hushållsmedlemmar		
Livscykelstadium		
Attitydindex		
Förväntningar		*
Ekonomisk aktivitet	**	**
Ekonomisk tillfredsställelse	**	**
R^2	0.12*	0.31**
Medelvärde:	2.34	1.77
Standardavvikelse	0.96	1.23

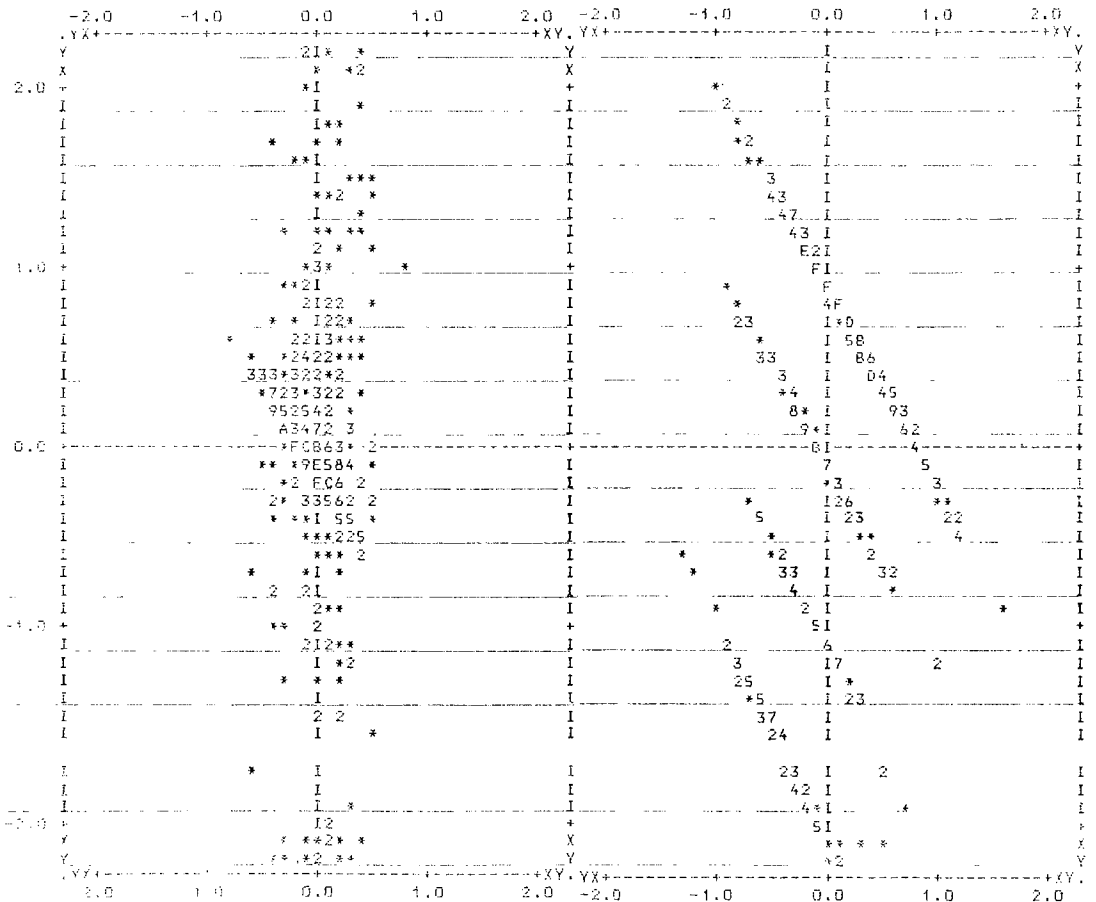
Test av skillnaden i medelvärde: Ej signifikant skillnad.

BILAGA 11

Beskrivning av residualerna för de beroende måtten *Totalt sparande* och *Banklikviditet*. Plottningen visar de standardiserade residualerna (lodrätt) mot de skattade standardiserade Y-värdena (vågrätt).

Beroende variabel:
Totalt sparande

Beroende variabel:
Banklikviditet

Kommentar

Plottningen av residualerna för det totala sparmåttet, vilket är en summering av banksparande, amorteringar, avbetalningar samt värdepapperssparande, tycks inte antyda några allvarligare fel i modellspecificeringen.

Ett vanligt problem vid undersökningar av individers beteende är att regressionsanalysens antaganden om konstant varians kan vara felaktiga. Om exempelvis konsumtionsmönster och inkomst jämförs, är det sannolikt att individer med hög inkomst uppvisar ett annorlunda och kanske mera växlande beteende än låginkomst kategorier.

I plottningen av residualer för de fyra kategorierna som uttrycker banklikviditeten kan möjligen en sådan tendens spåras där variationsvidden skiljer sig mellan kategorierna. Antalet observationer per kategori skiljer sig emellertid, och jämförelser mellan de fyra grupperna bör därför göras med försiktighet.

BILAGA 12

Resultat av hierarkisk regression. F-värden då de oberoende variablerna introduceras med omvänd kausal prioritet.

Oberoende variabler	Beroende variabler			
	Bank-sparande	Minskning av skulder	Totalt sparande	Bank-likviditet
1. Ekonomisk tillfredsställelse	7.57**	11.73**	1.03	41.68**
2. Ekonomisk aktivitet Attitydindex Förväntningar	3.10*	3.79*	6.05*	20.08**
3. Antal hushållsmedlemmar Livscykelstadium Utbildning Boende	0.54	15.96**	6.66*	2.35
4. Inkomst	1.33	11.83**	6.55*	0.43
R ²	0.06	0.21**	0.12**	0.22**

* = Variabeln eller variabelgruppens tillskott till R² är signifikant på 5-procentsnivå.

** = på 1-procentsnivå.

BILAGA 13

DUMMY-VARIABLER I PATH-ANALYS

Uppdelningen av en variabel i ett antal binära delvariabler görs då lika intervall inte direkt kan antas föreligga mellan kategorierna. Delvariablerna behandlas dock fortfarande som en enhet (som *en* variabel) i regressions- och diskriminantanalyserna. I regressionsanalyserna är det t ex delvariablernas samlade tillskott till R^2 som beräknats och testats.

I path-analysen, som bl a avser att finfördela regressionsanalysens utfall, är behovet det samma, nämligen att uttrycka livscykelmåtts samlade betydelse. Utnyttjandet av dummy-variabler i path-analysen kan skapa komplicerade och svårhanterade variabelsystem, vilket kan medföra svårslösliga statistiska problem, särskilt då de ingår som beroende variabler (Boyle, 1970).

Istället för att i varje analyssteg arbeta med samtliga dummy-kategorier, har jag förenklat beräkningarna av livscykelmåtts effekt på - och samvariation med - andra variabler genom att utnyttja ett variansanalytiskt förfarande (Anova), där s k eta-värden beräknats och utnyttjats som ett sammanfattande mått på livscykelkategoriernas betydelse, se Kim & Kohout (1975). Variansanalys där dummy-kategorier ingår som oberoende variabel, eller tillsammans med metriska oberoende variabler, är delvis identisk med multipel regression, och eta-värdet kan närmast tolkas som ett beta-värde.

I path-diagrammet i kapitel 6 beräknas och signifikanstestas partiella eta-värden för sambandet mellan de dummy-kodade livscykelkategorierna och samtliga senare liggande variabler i diagrammet. Som det övergripande ej partiella måttet på samvariation mellan livscykelkategorierna och övriga variabler används det ojusterade eta-värdet (vilket överensstämmer med multipla R i motsvarande multipla regression).

Eta-värdena har, som de utnyttjas i kapitel 6, en allvarlig brist för möjligheterna att göra kausala tolkningar. De uttrycker alltid dummy-variablernas effekt på andra variabler i ett positivt värde mellan 0 och 1, vilket innebär att olika och motverkande effekter bland de skilda livscykelstadierna ej kan komma till uttryck i den kausala tolkningen.

Då livscykelmåttets effekt på andra variabler härleds i path-diagrammen 6:2 och 6:3, får de ensidigt positiva värdena kanske främst till följd att de icke-kausala komponenterna i $X_2 - X_5$ överskattas.

BILAGA 14

Interkorrelationsmatris mellan variablerna i de två path-analyserna (figur 6:2 och 6:3). Endast koefficienter signifikanta på minst 5-procents nivå anges. Övriga tolkas som noll i analysen (multiplicerade med 100).¹

Variabel		Y ₁	Y ₂	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉
Minskning av skulder	Y ₁	-	-	34	32	26	10	32	-	-	13	-15
Banklikviditet	Y ₂		-	19	-	19	17	16	-	-	34	28
Stadium i livscykeln	X ₁			-	49	24	34	34	38	12	-	20
Hushållsstorlek	X ₂				-	37	13	39	-13	-	23	-16
Inkomst	X ₃					-	37	24	-17	-	36	18
Utbildning	X ₄						-	10	-32	-	36	12
Boende	X ₅							-	-	-	28	-
Attitydindex	X ₆								-	-	-	-
Förväntningar	X ₇									-	-	-16
Ekonomisk aktivitet	X ₈										-	12
Ekonomisk tillfredsställelse	X ₉											-

¹ För livscykelmåttets samband anges eta-värden (här lika med multipla R).

BILAGA 15

DEN EKONOMISKA TILLFREDSSTÄLLELSENS SAMBAND MED ÖVRIGA VARIABLER I PATH-ANALYSEN I KAPITEL 6

Feedback-pilar har inte tagits med i path-analysen, utan endast de variabler som antas påverka Y_1 respektive Y_2 . Path-koefficienterna mellan indexet över ekonomisk tillfredsställelse och övriga variabler redovisas här. De variabler som i senare tidsperioder främst kan tänkas påverkas av den ekonomiska tillfredsställelsen är de "psykologiska" variablerna (jämför figur 4:1). Av dessa är det emellertid endast de ekonomiska förväntningarna som i tvärsnittet visar en signifikant koefficient. Som tidigare diskuterats, kan de två måtten antas mäta delvis samma saker i ett tvärsnitt. Det observerade sambandet styrker detta.

Tabell B15:1. Path-koefficienter^a mellan ekonomisk tillfredsställelse (X_9) och övriga variabler. P_{91} skattas med eta-koefficient. Övriga är beta-värden.

$P_{91} = 0.21^{**}$	$P_{95} = -0.02$
$P_{92} = -0.27^{**}$	$P_{96} = 0.02$
$P_{93} = 0.25^{**}$	$P_{97} = 0.17^*$
$P_{94} = 0.07$	$P_{98} = 0.09$

^a * = signifikant värde på 5-procentsnivå

** = signifikant värde på 1-procentsnivå

Sambandet mellan den beroende variabeln "Minskning av skulder" och den ekonomiska tillfredsställelsen är också värd en kommentar. Sambandet är negativt ($P = -0.15$). Tillfredsställelsen är högre bland de hushåll som har mindre skuldsättning. Man kan tänka sig att skuldsättningen, med hänsyn till skatteeffekter, inflation etc, ses som något positivt. Detta stöds alltså inte av det observerade sambandet.

BILAGA 16

JÄMFÖRELSE MELLAN URVAL OCH RIKSGENOMSnitt.
(Källa: Statistisk Årsbok, 1979)

Hushållsstorlek

Hushåll efter antal medlemmar (procent)

	1	2	3	4	5	6-
Urval	22	26	21	22	8	1
Riksgenomsnitt	30	31	17	15	5	2

Kommentar

Urvalet innehåller ett något större antal hushåll med fler än två medlemmar än riksgenomsnittet. Omvänt är andelen 1- och 2-personhushåll lägre. Det senare förhållandet kan kanske förklaras av att bortfallet i undersökningen till stor del kan utgöras av mindre hushåll som på grund av att de saknar barn vistas mindre tid i hemmet och därmed är mera svårifångade för intervjuer.

Andel pensionärshushåll

	Urvalet (%)	Riket (tabell 42)
Pensionärer (sammanboende samt ensamstående)	15	14

Kommentar

Andelen pensionärer i riket uppgår till 29 procent. Överfört till hushållsbasis sjunker andelen då antalet sammanboende pensionärer är högt. Uppgifterna i SÅ tabell 42 avser hushåll i åldersintervallet från 65 år och innefattar således ej förtidspensionärer (motsv).

Inkomst

Genomsnittlig månadsinkomst per hushåll i urvalet: 6 483 kronor. Om motsvarande siffra beräknas för riksgenomsnittet (summa inkomster per hushåll), uppgår den till 6 110 kronor (tabell 40, 410).

För hushåll med barn (tabell 413) uppgår månadsinkomsten till 6 300 kronor.

Kommentar

Urvalet visar en genomsnittlig inkomst som ligger mycket nära de för riket i genomsnitt.

Utbildning, vuxna

	Urvalet (%)	Riket ^a (%)
1. Folk-, grundskola	33	54
2. Yrkes-, real-, fackskola	33	} 33
3. Studentexamen, gymnasium	<u>15</u>	
	81	87
4. Akademiker, motsvarande	19	13

^a Levnadsförhållanden, rapport 8. Översikt över välfärdens fördelning 1975, sid 23.

Kommentar

De utbildningskategorier som använts är inte helt jämförbara, då ULF-undersökningen utgår från en finare uppdelning av den förgymnasiala och gymnasiala utbildningen. Vidare avser kategoriseringen i sparstudiens urval "den i hushållet av de vuxna som har högst utbildning". Riksgenomsnittet avser andel i den vuxna befolkningen.

Om man trots detta gör en jämförelse, uppgår andelen hushåll i urvalet där någon har högst gymnasial utbildning till 81 procent. Andelen vuxna i befolkningen med högst gymnasial utbildning är 87 procent. Hushåll med eftergymnasial utbildning är 19 procent i urvalet och 13 procent i befolkningen som helhet.

Boendeform

	Urvalet	Riket ^a
1. Hyreslägenhet, motsvarande	34	24
2. Insatslägenhet, bostadsrätt	11	14
3. Villa (enskild person)	50	52
4. Övriga	4	10

^a Tabell 256. ("Uppgift saknas" ingår ej i basen)

Kommentar

Vid en jämförelse mellan de relativt lättidentifierade boendeformerna som egen ägd lägenhet eller villa är överensstämmelsen tämligen god jämfört med riket. Andelen är några procentenheter lägre än genomsnittet. Vad gäller hyrd bostad är andelen 10 procent över vad som är vanligt för riket. Mycket beror detta troligen på något annorlunda definitioner av detta begrepp. Andelen "Övrigt" är avsevärt lägre i urvalet och det är troligt att flera av de bostadsformer som ingår under denna rubrik för riket, klassats som hyrd bostad i urvalet.

BILAGA 17

Jämförelse mellan de två kodernas värden på de variabler som ingår i regressionsanalyserna.

Variabel	Medelvärde, Kodare 1	Medelvärde, Kodare 2	t-värde	Signifi- kansnivå
Inkomst	6 430	6 495	-0.37	0.71
Boende	2.21	2.27	-0.67	0.50
Livscykelstadium	2.64	2.61	0.22	0.83
Antal hushålls- medlemmar	2.61	2.81	-0.36	0.72
Utbildning	2.16	2.23	-0.64	0.53
Attitydindex	33.4	33.1	0.62	0.55
Aktivitetsnivå	-0.03	0.02	-1.01	0.31
Tillfredsställelse	4.22	4.19	0.78	0.44
Förväntningar	5.97	6.01	-0.33	0.74
Banksparande	476	460	0.53	0.61
Minskning av skulder	1 237	1 300	-0.34	0.73
Totalt sparande	1 877	1 849	0.66	0.50
Belopp hushållet kan ta ut från banken	2.10	2.11	-0.12	0.91

BILAGA 18

BANKSPARANDETS FÖRDELNING BLAND HUSHÅLLEN

Andel av hushållen ^a (%)	Andel av banksparatet	Kumulativ fördelning	Kumulativ fördelning enligt Wikner (1979)
-10	0	0	0
-20	0	0	0
-30	0	0	0
-40	0.01	0.01	0.01
-50	0.02	0.03	0.02
-60	0.04	0.07	0.05
-70	0.07	0.14	0.11
-80	0.15	0.29	0.22
-90	0.23	0.52	0.45
-100	0.48	1.00	1.00

^a Rangordnade efter storlek på banksparatet. Endast hushåll med positiva värden har ingått, vilka utgör 343 av 428. I första kategorin ingår således hushåll med rang 1 till 34, dvs de första 10 procenten av hushållen osv.

BILAGA 19

SPLIT-HALF-TEST MELLAN DE VARIABLER SOM INGÅR I REGRESSIONSANALYSERNA

Variablerna har slumpmässigt delats upp i två lika delar. Medelvärdena för de två halvorna jämförs. Överensstämmelse mellan medelvärdena är ett tecken på reliabilitet.

Variabel	Medelvärde, grupp 1	Medelvärde, grupp 2	t-värde	Signifikans- nivå
Inkomst	6 208	6 759	-1.22	0.22
Boende	2.21	2.27	-0.67	0.51
Livscykelstadium	2.67	2.56	0.77	0.44
Antal hushålls- medlemmar	2.58	2.73	1.02	0.30
Utbildning	2.17	2.23	-0.55	0.58
Attitydindex	33.06	32.84	1.19	0.24
Aktivitetsnivå	0.02	-0.03	1.11	0.27
Tillfredsställelse	4.26	4.12	1.09	0.26
Förväntningar	5.99	6.00	-0.10	0.92
Banksparande	453	483	-0.73	0.41
Minskning av skulder	1 239	1 306	-0.37	0.71
Totalt sparande	1 826	1 890	-0.76	0.44
Belopp hushållet kan ta ut från banken	2.04	2.16	-1.21	0.23

BILAGA 20

INTER-ITEM INDEX VALIDITY

I denna bilaga redovisas varje delfrågas korrelation med det index i vilket den ingår.

Index	Delfrågor						
Attitydindex	Fråga 22	23	24	25	26	27	28
	0.55	0.54	0.73	0.51	0.43	0.57	0.52
	Fråga 29	30	31	32	33	34	35
	0.28	0.43	0.43	0.46	0.66	0.60	0.40
Förväntningar	Fråga 4	39	40				
	0.68	0.71	0.70				
Aktivitetsindex	Antal konton	Antal värdepapper			Fråga 3	21	
	0.64	0.58			0.58	0.54	
Tillfredsställelse	Fråga 36	38					
	0.82	0.85					
Banksparande	Lönspar	Lånspar	Konto utan uppsägning		Konto med uppsägning	Check/pk	
	0.17	0.17	0.64		0.67	0.32	
Amorteringar och avbetalningar	Amorteringar		Avbetalningar				
	0.93		0.46				
Totalt sparande	Summa bank	Summa bank och värdepapper			Amorteringar, avbetalningar		
	0.79	0.86			0.53		
Stabilitet	Fråga 11	12					
	0.93	0.82					

Samtliga koefficienter är signifikanta på 0.001 nivå.

LITTERATURFÖRTECKNING

- ACKOFF, R.L., Scientific Method: Optimizing Applied Research Decisions. New York, 1962.
- ARVIDSSON, O. & BERGLUND, K., Mätning av miljöeffekter och dess relevans för planering. *PLAN*, nr 2-3, (Sociologi och samhällsplanering), 153-158, 1977.
- ASHER, H.B., Causal Modeling. London, 1976.
- BACKELIN, T., Kapitalbildningen och finanspolitiken. Ingår i Lundberg, E. & Backelin, T. (red): Ekonomisk politik i förvandling. Stockholm, 1970.
- BARLOW, R., BRAZER, H.E. & MORGAN, J., Economic Behavior of the Affluent. Washington, D.C., 1967.
- BASS, F.M., Analytical Approaches in the Study of Purchase Behavior and Brand Choice. Ingår i: Selected Aspects of Consumer Behavior: A summary from the perspective of different disciplines. Washington, D.C., 1977.
- BEHREND, H., Research into Public Attitudes and the Attitudes of the Public to Inflation. Bidrag presenterat vid 4th European Colloquium on Economic Psychology, Stockholm 1979. Edinburgh, 1979.
- BENTZEL, R. & BERG, L., The Role of Demographic Factors as a Determinant of Savings. Working Paper Series No 2-1980. University of Uppsala, 1980.
- BERG, L., En granskning av hushållens sparkvot under 70-talet. Ingår i Andersson, S. m fl, Hushållens sparande och krediter. Sparfrämjandet. Uddevalla, 1980.
- BERGLING, B., Pathanalys - En kausal modell. Introduktion till en multivariat forskningsmetod. Institutet för Internationell Pedagogik, Stockholms Universitet, 1975.
- BERGLUND, L. & OLSSON, G., Hushållens inköpsplaner. Slutredovisning av förundersökningarna. Promemorier från SCB, nr 21, november 1970.

- BERGLUND, L. & OLSSON, G., Intervjuundersökningar rörande hushållens inköpsplaner. *Statistisk tidskrift*, 4, 302-315, 1971.
- BERGSTROM, V., Väststandsklyftan och standardhöjningen. Stockholm, 1967.
- BLALOCK, H.M., Causal Inferences in Nonexperimental Research. New York, 1964.
- BLALOCK, H.M. & BLALOCK, A.B., Methodology in Social Research. New York, 1968.
- BLANKENSHIP, A.B., Listed versus Unlisted Numbers in Telephone-Survey Samples. *Journal of Marketing Research*, Vol 17, No 1, 39-42, 1974.
- BLOMQUIST, S., Beskattning av hushållens sparandeformer (stencil). Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1974.
- BOYLE, R.P., Path Analysis and Ordinal Data. *American Journal of Sociology*, No 75, 461-480, 1970.
- COHEN, J. & COHEN, P., Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioral Sciences. New York, 1975.
- COOLEY, W.W. & LOHNES, P.R., Multivariate Data Analysis. New York, 1971.
- CROCKETT, J., The Choice Between Spending and Saving. Ingår i Selected Aspects of Consumer Behavior: A summary from the perspective of different disciplines. Washington, D.C., 1977.
- CURTIN, R.T. (ed), Surveys of Consumers 1974-75. Ann Arbor, Michigan, 1976.
- DAVIS, J.A., Elementary Survey Analysis. Englewood Cliffs, N.J., 1971.
- DSE 1978:1, Ökat lönsparande. Betänkande avgivet av lönsparutredningen. Ekonomidepartementet. Stockholm, 1978.
- DUESENBERY, J.S., Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior. New York, 1967 (1949).
- DUNCAN, O.D., Path Analysis: Sociological Examples. *American Journal of Sociology*, Vol 72, No 1, 1-16, 1966.
- DUNCAN, O.D., Introduction to Structural Equation Models. New York, 1975.
- DUNCAN, G.J. & MORGAN, J.N., Five Thousand American Families - Patterns of Economic Progress. Volume VIII. Analyses of the first eleven years of the panel study of income dynamics. Ann Arbor, Michigan, 1980.
- ELIASSON, G. & KLEVMARKEN, A., Household Market and Non-Market Activities. Research Report No 12. Industrins Utredningsinstitut, 1981.

- ENGEL, J.F., KOLLAT, D.T. & BLACKWELL, R.D., Consumer Behavior, 2nd ed. Illinois, 1973.
- ENGEL, J.F., BLACKWELL, R.D. & KOLLAT, D.T., Consumer Behavior, 3rd ed. Illinois, 1978.
- ETTLIN, F., Hushållens konsumtion och sparande i Sverige under två decennier. *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift*, 3-4, 94-104, 1976.
- FERBER, R., Research On Household Behaviour. *American Economic Review*, Vol 52, 19-63, 1962. Ingår också i Ehrenberg, A.S.C. & Pyatt, F.G. (eds), Consumer Behavior. Harmondsworth, 1971.
- FERBER, R., The Reliability of Consumer Reports of Financial Assets and Debts. University of Illinois, Urbana, 1966.
- FERBER, R., Determinants of Investment Behavior. New York, 1967.
- FERBER, R., Family Decision Making and Economic Behavior. Ingår i Sheldon, E.B. (ed), Family Economic Behavior. Philadelphia, 1972.
- FISCHER, S. (ed), Rational Expectations and Economic Policy. London, 1980.
- FOX, K.A., Social Indicators and Social Theory. New York, 1974.
- FRANK, R.E., KUEHN, A.A. & MASSY, W.E., Quantitative Techniques in Marketing Analysis. Illinois, 1962.
- FRICKE, D., Das Sparverhalten der privaten Haushalte in der Bundesrepublik Deutschland. Eine empirische Überprüfung der Sparfunktionen. Berlin, 1972.
- FRIEDMAN, M., A Theory of Consumption Function. National Bureau of Economic Research. Princeton, 1957.
- FRIEND, I. & NATRELLA, V., Individual's Saving. New York, 1954.
- GOLDSMITH, R., A Study of Saving in the United States. Oxford, 1955.
- GREEN, P.E. & TULL, D.S., Research for Marketing Decisions. New Jersey, 1970.
- GREEN, P.E., Analyzing Multivariate Data. Illinois, 1978.
- GROVES, R.M. & KAHN, R.L., Surveys by Telephone. A national comparison with personal interviews. New York, 1979.
- GUSTAVSSON, G. & ÖRTENDAHL, P.A., Nationalräkenskap. Lund, 1977.
- HAGLUND, L., Konsumtions- och köpplanering i hushåll. Kartläggning av planeringsprocesser samt analys av samband mellan hushålls resurser, planeringsbeteende och konsumtionsresultat. Göteborg, 1980.

- HANSEN, F., Måleproblemer i samfundsvidenskaberne. Viborg, 1979.
- HANSEN, F., Sociale indikatorer i Danmark. *Økonomi & Politik*, nr 1, 44-61, 1980.
- HAYS, W.L., Statistics for Psychologists. New York, 1965.
- HEDEBRO, G., Information och engagemang - Individuella och miljömässiga förutsättningar för deltagande i det lokala samhällslivet: exemplet skola. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1976.
- HOLMER, O., Administrative processer i husholdningen. Arbetsrapport inom projektet Bedriftsøkonomiske modeller anvendt på husholdninger. Fondet for markeds- og distributionsforskning. Bergen, 1977.
- HOWARD, J.A., Marketing Management Analysis and Planning. Illinois, 1963.
- HULTCRANTZ, G., Prognos och ekonomisk verklighet. Ingår i Lundberg, E. (red), Svensk finanspolitik i teori och praktik. Stockholm, 1971.
- JOHANSSON, S., Mot en teori för social rapportering. Rapport Nr 2 från levnadsnivåprojektet. Institutet för social forskning. Stockholm, 1979.
- JONUNG, L., Uppfattad och förväntad inflation i Sverige. Ingår i SOU 1981:40, Prisreglering mot inflation? Slutbetänkande av prisregleringskommittén, Bilaga 3.
- JULANDER, C-R., Sparande och effekter av ökad kunskap om inkomstens användning. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1975.
- JULANDER, C-R. & LINDQVIST, A., Beteendevetenskapliga studier av hushållens sparande - vad kan de ge? *Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalsskrift*, 1-2, 28-36, 1981.
- JULANDER, C-R., LINDQVIST, A. & FJAEESTAD, B., Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande. En litteraturöversikt samt en intervjuundersökning av 50 stockholmskshushåll. Rapport nr 1 från projektet "Sparande och sparbeteende". Studier i ekonomisk psykologi: 105. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1977.
- JULANDER, C-R. & ÖLANDER, F., Inverkan av konsumtionsmotiv och sparmotiv på hushållens inkomst. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1970.
- JUNDIN, S., Hur barn köper. Undersökning av ungdomars uppfattningar om konsumtion och arbete och antaganden om hur dessa formas och förändras. Studier i ekonomisk psykologi:111. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1979.
- JUSTER, T., Saving Behavior, Uncertainty and Price Expectations. Michigan, 1973.

- JUSTER, T. (ed), *The Distribution of Economic Well-Being. Studies in Income and Wealth. Volume 41 by the Conference on Research in Income and Wealth. Mass., 1977.*
- JUSTER, T. & TAYLOR, L., Towards a Theory of Saving Behavior. *American Economic Review*, 203-209, May 1975.
- JÄRNEK, M., *Studier i hushållens inkomstförhållanden 1925-1964.* Lund, 1971.
- KAMEN, J.M., Quick Clustering. *Journal of Marketing Research*, Vol VII, No 2, 199-204, 1970.
- KATONA, G. & MUELLER, E., *Consumer Attitudes and Demand 1950-1952.* Ann Arbor, Michigan, 1953.
- KATONA, G., *The Powerful Consumer.* New York, 1960.
- KATONA, G., *The Mass Consumption Society.* New York, 1964.
- KATONA, G., *Private Pensions and Individual Saving.* Ann Arbor, Michigan, 1965.
- KATONA, G. & MUELLER, E., *Consumer Response to Income Increases.* Washington D.C., 1968.
- KATONA, G., *Theory of Expectations.* In Strümpel, B, Morgan, J.N. & Zahn, E. (eds), *Human Behavior in Economic Affairs.* Amsterdam, 1972.
- KATONA, G., *Psychological Economics.* New York, 1975.
- KATONA, G. & STRÜMPEL, B., *A New Economic Era.* New York, 1978.
- KATONA, G., *Essays on Behavioral Economics.* With a contribution by Morgan, J.M. Ann Arbor, Michigan, 1980.
- KEYNES, J.M., *The General Theory of Employment, Interest and Money.* New York, 1936.
- KILPIÖ, E., *Hushållens Kreditanvändning. Nordiska minister rådets seminarium om samhällsvetenskaplig konsumentforskning i Norden.* Helsingfors 4-8 oktober, 1976.
- KIM, J-O. & KOHOUT, F.J., *Multiple Regression Analysis.* Ingår i Nie et al., *SPSS, Statistical Package for the Social Sciences.* New York, 1975.
- KISH, L., *A Procedure for Objective Respondent Selection within the Household.* *Journal of the American Statistical Association*, 44, 380-387, 1949.
- KISH, L., *Some Statistical Problems in Research Design.* *American Sociological Review*, Vol 24, No 1, 328-338, 1959.
- KLECKA, W.R., *Discriminant Analysis.* Ingår i Nie, et al., *SPSS, Statistical Package for the Social Sciences.* New York, 1975.
- KLEVMARKEN, A., *System av efterfrågefunktioner; Några utvecklingstendenser.* Särtryck ur *Nationalekonomiska Sällskapetets Årsbok 1974*, Helsingfors. Industrins Utredningsinstitut, Stockholm, 1976.

- KOSOBUD, R.F. & MORGAN, J.N., Consumer Behavior of Individual Families Over Two & Three Years. Ann Arbor, Michigan, 1964.
- KUZNETS, S., Proportion of Capital Formation of National Product. *American Economic Review*, Vol 42, 507-526, 1952.
- LAFFONT, J.-J. (ed), Aggregation and Revelation of Preferences. Econometric Society; European Summer Workshop, (Paris) 1977. New York, 1979.
- LANGBEING, L.I. & LICHTMAN, A.J., Ecological Inference. Quantitative Applications in the Social Sciences, No 10. London, 1978.
- LANSING, J.B., Concepts Used in Surveys. Ingår i Klein, L.R. (ed), Contributions of Survey Methods to Economics. New York, 1954.
- LANSING, J.B. & MORGAN, J.N., Economic Survey Methods. Ann Arbor, Michigan, 1971.
- Levnadsförhållanden, Rapport nr 5, Ekonomiska Förhållanden 1974. SCB, Stockholm, 1977.
- Levnadsförhållanden, Rapport nr 8, Översikt över välfärdens fördelning 1975. SCB, Stockholm, 1977.
- LI, C.C., Path Analysis - A Primer. California, 1977.
- LINDBECK, A., A Study in Monetary Analysis. Stockholm, 1963.
- LINDQVIST, A., JULANDER, C.-R. & FJÄSTAD, B., Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande. Rapport nr 2 från projektet "Sparande och sparbeteende". Studier i ekonomisk psykologi:108. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1978.
- LINDQVIST, A., Hushållens sparande och sparbeteende. Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande. Rapport nr 3. Studier i ekonomisk psykologi:112. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1980.
- LINDQVIST, A., A Note on Determinants of Household Saving Behavior. *Journal of Economic Psychology*, Vol 1, 39-57, 1981.
- LUND, A., Hushållens och individernas resursdisposition, delundersökning 1 (stencil). Informations Psykologi AB, Stockholm, 1976.
- LUNDMAN, U., Informations- och transaktionsbeteende på aktiemarknaden. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1969.
- LYBECK, J.A., Hushållens sparande och inflationstakten. *Ekonomisk debatt*, nr 2, 131-133, 1981.

- MANDELL, L., KATONA, G., MORGAN, J.N. & SCHMIEDESKAMP, J.,
Surveys of Consumers 1971-72. Contributions to Behavioral Economics. Ann Arbor, Michigan, 1973.
- MARKOWSKI, A. & PALMER, E.E., Fluctuations in the Consumption Ratio in Sweden. Konjunkturinstitutet, 1977.
- MASLOW, A.H., Motivation and Personality. New York, 1954 (1970 2nd ed).
- McKENNELL, A., Attitude Measurement: Use of Coefficient Alpha with Cluster of Factor Analysis. *Sociology*, 2, 227-248, 1970.
- McNEMAR, Q., Psychological Statistics. New York, 1955.
- Meddelanden i samordningsfrågor, 1972:6. SCB, 1972.
- MODIGLIANI, F. & BRUMBERG, R.E., Utility Analysis and the Consumption Function. Ingår i Kurihara, K.K. (ed), Post-Keynesian Economics. New York, 1954.
- MORGAN, J.N., DAVID, N.H., COHEN, W.J. & BRAZER, H.E., Income and Welfare in the United States. New York, 1962.
- MORGAN, J.N., Contributions of Survey Research to Economics. Ingår i Glock, C.Y. (ed), Survey Research in the Social Sciences. New York, 1967.
- MORGAN, J.N., A Realistic Economics of the Consumer Requires Some Psychology. Ingår i Katona, G. (1980), Essays on Behavioral Economics. Ann Arbor, Michigan, 1980.
- NICOSIA, F.M., Consumer Decision Processes: Marketing and Advertising Implications. New York, 1966.
- NIE, N.H., HULL, C.H., JENKINS, J.G., STEINBRENNER, K. & BENT, D.H., SPSS, Statistical Package for the Social Sciences. New York, 1975.
- NIRDÉN, G., Finansiering av budgetunderskottet - en beskrivning av upplåningsformer och lånemarknader med särskild inriktning på hushållssidan. Ingår i Engström m fl, Statens budgetunderskott och upplåningspolitik. Förutsättningar och konsekvenser i hushåll och företag. Sparfrämjandet. Uddevalla, 1981.
- NOU 1976:8, Langtidsplanläggning og modeller. Oslo, 1976.
- NOU 1977:12, Kredittkjøp m.v. Bergen, 1977.
- NUNNALLY, J.C., Psychometric Theory. New York, 1967.
- ODÉN, B., Individuella tidshorisonter. Ingår i Forskare om befolkningsfrågor. Blandvetenskaplig bilaga till Ett folks biografi. Stockholm, 1975.
- PASCHKE, W., Bestimmungsgründe des persönlichen Sparens. Ein Beitrag zur ökonomischen Verhaltenforschung. Berlin, 1961.
- PETERSOHN, E., Kreditgivning mellan företag. En mikro-ekonometrisk studie av företagens finansiella beteende. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1976.

- ROSENGREN, K-E., Sociologisk metodik. Stockholm, 1976.
- SCHMID, G., Attitudes, Expectations and Economy. *CAP-Report*, Vol 5, No 1, 1-2. Institute for the Future, California, 1979.
- SCHMÖLDERS, G., Der Umgang mit Geld im privaten Haushalt. Berlin, 1969.
- SCITOVSKY, T., The Joyless Economy. An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction. New York, 1976.
- SEHLSTEDT, A. & ÖSTERBERG, C., Hushållens inköpsplaner. Preliminär rapport över metodarbetet under 1970/71 och 1971/72 (stencil). SCB, 1972.
- SIMON, H.A., On Judging the Plausibility of Theories. Ingår i Rootselaar, B. & Staal, J.F. (eds), *Logic, Methodology and Philosophy of Sciences*. Amsterdam, 1968.
- SOU 1966:42, Konsumtionskrediter i Sverige. Betänkande avgivet av konsumtionskreditutredningen. Stockholm, 1966.
- SOU 1975:63, Konsumentkreditlag m m. Stockholm, 1975.
- SOU 1978:13, Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Betänkande av kapitalmarknadsutredningen. Stockholm, 1978.
- SOU 1980:52, Långtidsutredningen 1980. Ekonomidepartementet. Stockholm, 1980.
- SPÄNT, R., Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Ingår i SOU 1979:9, Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Stockholm, 1979.
- Statistiska meddelanden K 1980:7.1. Kreditmarknaden 1-1980. Kvartalsvis redovisning av kreditmarknadsstatistik och finansräkenskaper. SCB, 1980.
- Statistiska meddelanden N 1979:15. Riksrevisionsverkets taxeringsstatistiska undersökning taxeringsåret 1978. SCB, 1979.
- Statistiska meddelanden N 1980:6. Inkomstfördelningsundersökningen 1977:3. Inkomstfördelning för hushåll. SCB, 1980.
- Statistiska meddelanden P 1977:8.2. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1977.
- Statistiska meddelanden P 1977:8.3. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1977.
- Statistiska meddelanden P 1978:5.1. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1978.
- Statistiska meddelanden P 1978:5.2. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1978.
- Statistiska meddelanden P 1978:7.3. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1978.

- Statistiska meddelanden P 1978:7.4. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1978.
- Statistiska meddelanden P 1981:6.1. Hushållens inköpsplaner. SCB, 1981.
- Statistisk Årsbok för Sverige 1979. SCB, 1979.
- Statistisk Årsbok för Sverige 1980. SCB, 1980.
- STRIGEL, W.H., Entrepreneurs' Response to Psycho-Social Stress Factors. Bidrag presenterat vid 5th European Colloquium on Economic Psychology, Leuven and Brussels, augusti 27-29, 1980.
- STRÜMPEL, B., NOVY, K. & SCHWARTZ, S., Consumer Attitudes and Outlays in Germany and North America. *Jahrbuch für Sozialwissenschaft*, Vol 21, 1-48, 1970.
- STRÜMPEL, B., Economic Behavior and Economic Welfare. Models and Interdisciplinary Approaches. Ingår i Strümpel, B., Morgan, J. & Zahn, E. (eds), *Human Behavior in Economic Affairs*. Amsterdam, 1972.
- STRÜMPEL, B., MORGAN, J.N. & ZAHN, E. (eds), *Human Behavior in Economic Affairs. Essays in Honor of George Katona*. New York, 1972.
- STRÜMPEL, B., *Economic Means of Human Needs*. Ann Arbor, Michigan, 1976.
- STÅHLBERG, A-C. & SÖDERSTRÖM, L., Kreditrestriktionernas effekt på hushållens konsumtion, sparande och välfärd. Meddelande 1978:51, Lunds Universitet. Lund, 1978.
- SÖDERSTRÖM, L., Inkomstens innebörd och mätande. Ett bidrag till diskussionen, Promemorier från SCB 1977:4. Stockholm, 1977.
- SÖDERSTRÖM, L., Vidgade kreditmöjligheter för hushållen. Konsumentverket. Eskilstuna, 1980.
- SÖDERSTRÖM, L. & LARSSON, B., *Svensk skatteforskning 1919-1979. En annoterad bibliografi*. Riksbankens Jubileumsfond 1981:1. Arlöv, 1981.
- THEIL, H., *Theory and Measurement of Consumer Demand*, Vol 2. New York, 1976.
- TINBERGEN, J., Some Neglected Determinants of Welfare Functions. *Journal of Economic Psychology*, Vol 1, 25-37, 1981.
- TOBIN, J. & DOLBEAR, F.T.Jr., Comments on the Relevance of Psychology to Economic Theory and Research. Ingår i Koch, S. (ed), *Psychology: A Study of a Science*, Vol VI. New York, 1963.
- TOBIN, J., *Essays in Economics, Volume 1: Macroeconomics*. Chicago, 1971.
- TOBIN, J., *Essays in Economics, Volume 2: Consumption and Econometrics*. New York, 1975.

- VAAGBØ, O., Spare- og låneatferd i svenske hushold. En analyse av likheter og forskjeller mellom ulike sosiale grupperinger. Nordiska ministerrådet. (Preliminær opplaga) Oslo, 1981.
- VAN RAAIJ, W.F., Economic Psychology. *Journal of Economic Psychology*, Vol 1, 1-24, 1981.
- WAHLBIN, C., Analys av data. Göteborg, 1976.
- WALLBERG, U., Hushållens sparande år 1957, Del 1. Konjunkturinstitutet, Stockholm, 1963.
- WALLBERG, U., Hushållens sparande år 1958. Konjunkturinstitutet, Stockholm, 1966.
- WERT, C.E. & LINN, R.L., Path Analysis: Psychological Examples. *Psychological Bulletin*, Vol 74, No 3, 193-212, 1970.
- WICKSTRÖM, B., Konsumentens märkesval. En studie av köpteende och dess utveckling. Göteborg, 1965.
- WIKE, E.L., Data Analysis. Illinois, 1971.
- WIKNER, G., Hushållens sparande och samhället. Svenska Sparbanksföreningen, 1975.
- WIKNER, G., Hur ser spararna ut? *Sparbankerna*, nr 2, 3, 1979.
- WIKNER, G., Förslag till bankbaserat "utgiftsskattekonto". Ingår i Engström m fl, Statens budgetunderskott och upplåningspolitik. Sparfrämjandet, Uddevalla, 1981.
- WIKSTRÖM, S. (ed), I konsumentens intresse? Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, 1979a.
- WIKSTRÖM, S., Konsumentpolitik vid korsväg. En attitydundersökning bland allmänhet och beslutsfattare till olika konsumentfrågor. En underhandsrapport (stencil). Lund, 1979b.
- WONNACOTT, R.J. & WONNACOTT, T.H., Econometrics. New York, 1970.
- WÄRNERYD, K-E. & ÖLANDER, F., The Place for Laboratory Experiments and Small-Sample Surveys in Economic Psychology. Ingår i Strümpel, B., Morgan, J.N. and Zahn, E. (eds), Human Behavior in Economic Affairs. Essays in Honor of George Katona. New York, 1972.
- WÄRNERYD, K-E., Konsumentens ekonomiska psykologi. Lund, 1979.
- ZALTMAN, G. & DESHPANDÉ, R., The Use of Market Research: An Exploratory Study of Manager and Researcher Perspectives. Marketing Science Institute, Mass., 1980.
- ZETTERBERG, H., BUSCH, K. & GARDELL, H., Konsumentklimatet. Introduktion av Sifos månatliga mätningar. SIFO/SAFO Skriftserie nr 1, 1973.
- ÖHLÉN, S., Plandatas användbarhet i prognoser på hushållens inköp av varor och tjänster. Preliminär rapport 1977:1 (stencil). SCB, 1977.

- ÖLANDER, F. & SEIPEL, C-M., Sparbeteende ur psykologisk synvinkel. Studier i ekonomisk psykologi:34. Ekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1967.
- ÖLANDER, F., Studier av hushållens sparande - bör psykologerna medverka? Ingår i Lundberg, E. & Backelin, T. (red), Ekonomisk politik i förvandling. Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm, 1970.
- ÖLANDER, F. & SEIPEL, C-M., Psychological Approaches to the Study of Saving. University of Illinois, Urbana, 1970.

SUMMARY IN ENGLISH

INTRODUCTION (*Chapters 1 and 2*)

The way households allocate their income on different types of saving and consumption affects economic development in both the short run and the long run. It affects demand and even the capacity to invest - and thereby price level, business cycles and growth rate.

However, household saving behavior does not entail economic consequences only on the macro level. From the national point of view, saving is often regarded as being linked to highly esteemed personal traits such as industriousness and the ability to plan ahead. A decrease in the public's inclination to save may indicate that part of the population is shifting its life style toward more materialistic patterns.

The allocation of household income on saving and consumption, and the change in allocation on different types of consumer spending and saving from one period to another, can serve as indicators of the degree to which monetary and socio-political objectives are being achieved. Economic policy objectives such as a decrease in purchasing power (to influence the inflation rate and terms of trade) or economic improvement for poor population groups, are all directly related to the way income is utilized.

Keeping in mind economic and non-economic objectives, the ability to predict trends in household savings in both the long and short run and the ability to influence household saving are therefore of great importance.

Saving has mainly been studied by economists concerned with the effect on spending and saving of such factors as the rates of return on investments and the level of income and wealth (Crockett, 1977). Models of household behavior have implications for the understanding of aggregate consumption and saving, and attention has been devoted to quantifying the aggregate relationships. However, little attention has

been devoted to decision processes or to intra-individual or intra-household variables in order to enhance the predictive value of the models.

There are at least three reasons for this. Firstly, economics is usually treated as a deductive science which derives principles of economic behavior from features of human nature assumed to be valid at all times. Secondly, the main emphasis is on studying aggregate behavior. Individual differences in saving are assumed to depend on un-changing differences in taste and on random fluctuations, which tend to cancel out when data are aggregated. Thirdly, most of the attempts to produce realistic descriptions of economic behavior have been devoted to buyer behavior. Saving is often regarded as a residual (cf. Ölander and Seipel, 1970; Katona, 1980).

The most comprehensive studies focusing on the predictive value of psychological determinants for economic activities have been carried out by Katona and his colleagues. Their results have sometimes differed greatly from traditional economic insights and have contributed to the understanding of economic development.

THE PROJECT

The research project, the initial stages of which are reported here, is an attempt to explain and predict household savings. A micro approach is applied when (1) households are studied and (2) other indicators in addition to the traditional economic ones are regarded as having an influence on saving behavior.

As a first step in the attempt to assess causal factors influencing saving, it is necessary to obtain measurements involving the recording of household savings and changes in household savings. Obtaining exact information on how much different households save or when changes occur, is both difficult and expensive. In this project simple and inexpensive instruments are desirable, since they are to be used in regularly recurring studies of representative samples of the population. For this reason, the development of appropriate measuring instruments, whose primary objective is not to measure exact amounts but to indicate scope and change, is important.

The aims of the project were thus:

- (1) to develop instruments providing indicators of the magnitude of household saving;
- (2) to develop and test short- and long-run predictors of household saving;

- (3) to test these instruments in representative studies of the Swedish population.

Three studies have been carried out so far. They have primarily dealt with methodological problems. Three reports on the project, one for each study, have hitherto been published (Julander et al., 1977; Lindqvist et al., 1978; Lindqvist, 1980).

THE PRESENT REPORT

The present report deals chiefly with *the third* and most comprehensive study.

Methodological issues have been the main concern (objective 1), but the study simultaneously generated data on household saving behavior. Analyses of the influence on saving of an *a priori* set of predictors are presented and discussed (objective 2). The lack of sufficient time-series data (objective 3) means that the predictive value could not be tested - only cross-sectional relationships between variables.

The data from *the second* study were used for reliability and validity tests.

DESIGN OF THE STUDIES (*Chapter 3*)

In the first study data were obtained by means of personal interviews. They were then followed by two waves of interviews conducted by telephone with approximately 200 and 500 households selected at random.

The family member in charge of family finances, i.e. the head of the family, was interviewed. Each household was apprised of this in an initial explanatory letter and by the interviewer before the formal interview was carried out.

An interview schedule was used with both open end and structured questions. Data were obtained on "declared" saving. In addition to demographic information on education, income, family size and composition, employment and residence, information was also obtained on subjective factors such as attitudes and expectations assumed to cause changes in household saving in the short- and long-run.

The interviews were designed for use on a regular basis - at three- or six-month intervals.

THE SAMPLE (*study number three*)

Of the 548 households originally selected, 429 interviews were carried out in the spring of 1978. Forty-five households (including single-member households) were excluded

from the sample because the respondents were dead or the names and addresses could not be verified, 20 were unavailable throughout the period for various reasons (the interviewer attempted to contact the household twelve times or more), and 54 refused to participate. The response and non-response rates are summarized in Table 1.

With the exception of a slightly larger proportion of families with children in the sample, there were no differences in the household's socioeconomic and income characteristics as compared to the representative national samples of the National Central Bureau of Statistics (Appendix *Bilaga 16*).

The sample in the second study is described in Appendix *Bilaga 3*.

Table 1. Description of the sample

	No. of households	Per cent
Original sample size	548	
Excluded (dead, unknown)	45	
Sample size	503	100
Refusals	54	11
Noncontacts	20	4
No. of interviews	429	85

VARIABLES IN THE STUDY (*Chapter 4*)

Dependent variables

Four dependent measures of saving were used, i.e. three flow measures (changes in bank saving deposits, savings in stocks and bonds, repayments of debts) and one stock measure (the amount the household was able to withdraw from the bank).

The flow was measured by the change in declared assets over a three-month period. Each respondent was asked about the household's possession of different types of banking accounts, stocks and bonds. For each type of saving the household was asked how much the balance had increased or decreased in the past three months. This no doubt results in a rough estimate, but comparisons with true values (e.g. bank books, bank statistics) showed that the households were usually well aware of their balances.

Possession of and changes in credit (bank loans and installment payments) were examined in the same manner.

Summation of the changes in the various forms of saving created different measurements of saving for each household. This is illustrated in Table 2.

Table 2. Different measurements of changes in wealth

Types of savings	Changes during the last three months		
Types of bank accounts Savings accounts (incl. the postal saving system): - Savings account with a special "premium" ^{a)} - Savings account with special loan possibilities ^{a)} - Deposit account, 6 months' notice or more - General savings account - Other accounts Current accounts: - Salary chequeing account - Other current accounts	Bank savings (total)	Total savings excluding changes in debts (discretionary saving)	Total savings
Stocks Bonds	Other savings (total)		
Bank loans, mortgage loans Installment payments	Total changes in debts	(contractual saving)	

a) These accounts are forms of contractual bank saving, where a fixed amount is withdrawn from wages each month.

When questions were limited to a certain period of time, a key problem was largely avoided. Personal finances are a sensitive subject to study, and many persons are embarrassed when asked to disclose how much (or little) they have on deposits in banks, in stocks, etc. This problem was largely avoided by limiting the questions to the neutral *changes* over a certain period of time. Admittedly, this did not yield a clear picture of the size of assets, i.e. *the stock holdings*, of the various households. However, an indication of each family's *liquidity* was obtained with a question about each household's ability to withdraw amounts of money from the bank at short notice.

To summarize, the dependent variables were:

- Bank saving deposits during the last three months
- Changes in holdings of other securities (stocks and bonds) during the last three months
- Repayment of debts in the preceding three months
- The amount the household could withdraw from the bank

Independent variables

Socioeconomic characteristics. A large number of variables may be used to explain household saving behavior. Socio-economic characteristics such as income and life cycle stage are all potential predictors of behavior. Attitudes to saving and other economy-related attitudes may also influence household behavior and thus serve as predictors.

Only a few *a priori* explanatory variables could be included in the interviews. First of all, socioeconomic characteristics were included such as *household income*, stage in *family life cycle*, *educational level* of husband and wife, and type of *residence*. According to traditional micro-economic theory, saving is influenced by socioeconomic variables. Income, change in income or stage in family life cycle are used as main predictors.

The type of dwelling (rented or owned) obviously has a major influence on finances and the choice between discretionary and contractual saving. The type of dwelling chosen may be explained by the attitudes to credit utilization, earnings, taxation rules and other factors with economic consequences such as the number of children.

The level of education may also be expected to influence the choice of different types of saving. Lundman (1969), for example, showed that the level of education was one of the most important variables in explaining stock-ownership.

In addition to questions on socioeconomic aspects, there were also questions to determine household *attitudes*, *expectations*, *economic activities* and *economic satisfaction*.

Attitudes and expectations. Only a small number of studies have been devoted to the influence of psychological variables on saving and related economic activities. Attitudes to saving are assumed to be deeply rooted and related to upbringing and life style (Ölander and Seipel, 1970; Julander, 1975). Fluctuations in the short run are therefore less likely. Recorded changes in attitudes to saving and other economic activities during one period may, if the changes in attitude precede the behavioral changes, serve as an indicator of long-term behavioral changes.

Transient attitudes may also influence economic behavior. Many studies have shown that questions on expectations and plans may be useful in measuring short-term variations in economic behavior and be of predictive value for the short term (cf. Katona, 1964; Katona et al., 1971; Strümpel et al., 1970; Berglund and Olsson, 1971). The importance of expectations has also been emphasized in studies employing more complex aggregate models (cf. Tobin, 1975; Juster and Taylor, 1975; Markowski and Palmer, 1977).

An index consisting of 14 items was devised in the analysis of the saving-related attitudes. The internal consistency coefficient, using the McKennell formula for α (McKennell, 1970), was 0.96. Questions similar to those used by Katona in his Consumer Sentiment Index were asked in the interviews with a view to measuring expectations. Household optimism or pessimism was measured with three questions: whether households felt that their standard of living had increased or decreased in the past six months, anticipated developments during the coming six months and whether they expected an increase or decrease in saving during the coming six months. These questions formed an index with a consistency coefficient of 0.46.

Economic activity. Questions on the number of bank accounts and other types of saving, and whether the respondent discussed saving and tried to protect himself against inflation, were assumed to express economic interest and active planning of the finances. Economic activity was expected to influence saving behavior in the same way as attitudes. After standardizing these variables, they were incorporated in an index with a rather poor consistency coefficient of 0.40.

Economic satisfaction. The subjective satisfaction ratings were assumed to be a consequence of the economic position and the economic behavior of the household. These data were based on answers to questions on household satisfaction or dissatisfaction with the income and the ease of making income ends meet. The consistency coefficient of the index was 0.57.

Measures involving the individual's or the household's subjective well-being represent important social indicators (cf. Strümpel, 1976; Fox, 1974).

To summarize, the independent variables or groups of variables were:

- Socioeconomic factors
- Attitudes
- Expectations
- Economic activity
- Economic satisfaction

Interrelationships. The hypothetical interrelationships of the criterion variables and the predictor variables/groups of variables are shown in a simple causal model (Figure 1).

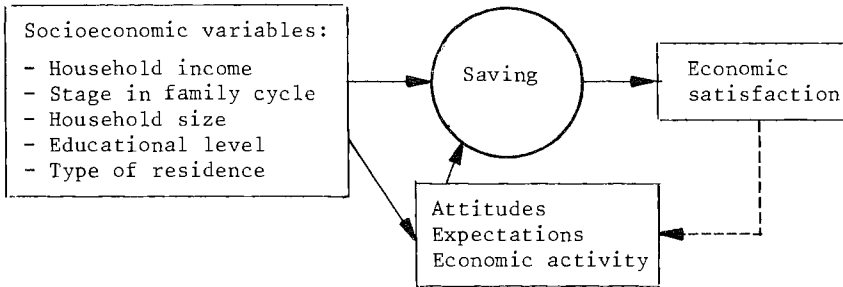

Figure 1. Hypothetical causal model of variables in the study

EXPLAINING SAVING BEHAVIOR

According to Figure 1, saving behavior is governed by the socioeconomic characteristics of the household and by "softer" variables such as saving-related attitudes and interests. The effects of these variables on the different aspects of household saving were analyzed separately by means of multiple regression and, with regard to their hypothetical causal order, path analysis.

RESULTS OF REGRESSION ANALYSIS (*Chapter 5*)

To test the influence of each independent variable upon saving, a number of regressions were performed using three of the saving measurements in Table 2 and the liquidity estimate as dependent variables.

Table 3 summarizes the results of the regression analyses. (Also see Appendix *Bilaga 8* in which the results of a step-wise procedure are summarized.) The values given in Table 3 are partial regression coefficients (beta-weights) and may be interpreted as the influence of each independent variable upon the set of saving measurements (with adjustments for all other independent variables).

The overall accuracy of the predictor equation is reflected in R^2 , the proportion of variation explained by all the variables included in each regression equation. However, more interesting than the overall explanatory power of the model is the relative importance of the different predictors in accounting for the variance in the dependent variable.

Table 3. Standardized regression coefficients for variables predicting household saving

Predictors	Measurements of changes in wealth (dependent)			
	Bank savings	Repayments of debts	Total savings	Liquidity (Bank deposits)
1. Income	0.04	0.15 ^{b)}	0.11	0.02
2. Stage in family life cycle				
2	0.06	0.08	0.05	-0.01
3	0.12	-0.07	0.02	-0.03
4	0.12	0.03	0.06	0.01
5	0.03	-0.05	-0.03	0.13
6	-0.06	-0.11	-0.15	0.07
3. Family size	-0.08	0.14	0.00	0.06
4. Type of residence	0.05	0.23 ^{b)}	0.13 ^{a)}	0.06
5. Education	0.01	0.01	0.04	0.09
6. Attitudes	0.09	0.05	0.12 ^{a)}	0.06
7. Expectations	-0.05	0.02	-0.03	0.11 ^{a)}
8. Economic activity	0.07	-0.02	0.07	0.26 ^{b)}
9. Economic satisfaction	0.12 ^{a)}	-0.13 ^{b)}	0.04	0.24 ^{b)}
R ²	0.06	0.21 ^{b)}	0.12 ^{b)}	0.22 ^{b)}

a) Significance $p < 0.05$

b) Significance $p < 0.01$

Note:

1. High family income high score, low income low score.
2. Six dummy variables ascending (five, i.e. $n-1$, were used in the regressions).
3. Ascending
4. Rent = 1, own = 2
5. High educational level high score, low educational level low score
6. Index score. Positive attitudes high score, negative low score
7. Index score. Positive expectations high score, negative low score
8. Index score. High activity high score, low activity low score
9. Index score. Low satisfaction low score, high satisfaction low score. This variable is treated as an effect of saving in Figure 1, i.e. it is a dependent variable. However, in the regressions reported in Table 3, the variable is introduced parallel with the predictors.

Bank savings

None of the variables considered were found to make any substantial contribution to explaining bank savings during the three-month period. Only the satisfaction index - treated as an effect variable in Figure 1 but here as a predictor - displayed a weak relationship with the amount saved in banks. In other words, the higher the level of bank savings during the period, the more satisfied the respondents were with the economic situation.

A more surprising result was the fact that none of the socioeconomic variables were related to bank savings. It can be assumed that variables such as household income should be important predictors, but they displayed no predictive value in micro level analysis.

Why then can variance in bank savings not be explained in the regressions? One answer may involve the predictors selected and measured. Another could be the definition and measurement of "bank savings".¹ Other analyses have shown that households differ in their view of the importance of different saving objectives. Briefly, bank saving is often an activity which either reduces the sense of financial insecurity or is directly aimed at some consumption in the more or less distant future. These objectives vary among households and can cancel out one another. However, this was not reflected in the measure used as a dependent variable in the regression. If bank savings during the period could be broken down into sums attributable to each objective, the variance explained by the predictors used in the equations might increase.

Repayments of debts

In contrast to bank savings, the measure of household income was contributing to the variation in changes in debts. High-income households were expected to get long-range credits more often than low-income households. The former were also expected to be more active in demanding credits - because of e.g. Swedish taxation rules. However, this was not confirmed by the activity index.

The type of residence and the stages in life cycle also contributed substantially to explaining debts. The link between the level of indebtedness and the type of residence is understandable. However, the type of residence is a prerequisite for new credits over and above the mortgages. This justifies inclusion of the fairly stable variable, even if short-term measurements are made regularly.

¹ Here "bank savings" is defined as the change over a three-month period. This is considered as a short-term measure. Measurements of the regularity of saving behavior - plus the liquidity estimate - may be considered as long-term measurements.

The relationship between debts and stage in family life cycle was found to be a relationship caused by mortgages (and not more short-term credits) and indicate how the number of children affects the claims for housing standard.

Psychological measurements such as attitudes and expectations had no explanatory value. Only the satisfaction index was significantly related to debts. The sign of the coefficient indicates the direction of the relationship and was, compared to bank savings, the opposite. Dissatisfaction was more frequent among households with larger credits and changes in credits (bank loans and installment payments).

Total savings

The change in total savings is an overall measure, including both bank savings and debts and even changes in holdings of stocks and bonds.

This is not a "natural" saving measure at the individual household level, since households do not view their savings in this way. But from the society's point of view, the measure is a relevant estimate since total household savings are an expression of what is not intended for consumption during the defined time period and can be aggregated to yield a meaningful indicator at the macro level.

Important predictors were the family life cycle and the closely related type of residence. The pattern of the effects of these variables was known from the measure of indebtedness.

The positive effect of saving-related attitudes on total savings indicated a higher valuation of saving among the households with the highest saving scores.

Liquidity

The fourth dependent variable in Table 1 was liquidity. It was not computed in the same way as the change measurements. The respondents were asked whether the household was able to withdraw specified amounts of money up to 10 000 Swedish crowns (or more) from the bank.

The estimates of bank savings, debts and total savings used here measured the change over a relatively short space of time (three months). Bank liquidity, on the other hand, is mostly an indicator of more long-term behavior.

Only a few of the variables employed contributed to the variation in the dependent variable, as in the other regressions. In this equation the intervening activity index and expectations were, together with the satisfaction index, related to liquidity. None of the socioeconomic variables were directly related to the estimate of the dependent variable.

Measured in beta-weights, the activity index turned out to be the most important predictor. This index alone, which was intended as an indicator of economic planning and interest, was able to explain 6 per cent of the variation in bank liquidity. The sign of the coefficient showed that the highest liquidity, i.e. the largest bank deposits, was found in the more active households.

The relationship first appears to be contradictory since households interested in protecting themselves against inflation (one of the components in the index) should use more inflation-resistant investments than bank accounts. But for all types of households, bank saving still remained the primary investment because of its high liquidity, its role as a buffer for security or against emergencies and because it was a prerequisite for other activities.

This uncertainty aspect was also indicated by the dependence of bank liquidity on economic satisfaction and expectations. People with large bank savings seemed to be more satisfied and optimistic about their economic situation than people with small deposits.

A PATH ANALYSIS APPROACH (*Chapter 6*)

The direct effects of the predictors upon the dependent variables were illustrated in the regression equations. In view of the aims of the project, it was important to study the direct effects and even to obtain some understanding of the underlying relationships. This usually calls for time series data, but by introducing hypothetical causal relationships for the predictors (cf. Figure 1) the cross-sectional regression results could be decomposed into terms of direct and indirect relationships.

This estimation procedure, path analysis, is similar to that of multiple regression analysis using ordinary least squares estimation to express the relationships between the variables. But the estimation requires a more detailed causal model than described in Figure 1. The requirements and assumptions for path analysis are discussed by Duncan (1966, 1975), Asher (1976), and Li (1977).

A postulated causal model for two of the saving estimates

In analogy with the simple model in Figure 1 and with earlier theoretical and empirical research, a detailed causal model was constructed for analysis of repayments of debts and of the household bank liquidity - the two dependent variables in Table 3 with the highest R^2 values.

Socioeconomic characteristics were assumed to effect debts and bank liquidity directly and indirectly via the intervening variables. Family size, stage in the family life cycle (dummies) and educational level were regarded as exogenous variables, causatively related to household income and the type of residence and, in turn as determinants of variables expressing attitudes, expectations and economic activity. The latter variables were assumed to influence behavior directly (*Figure 6:1 in Chapter 6*).

Variables for which the path coefficients did not display a significant value ($p < 0.05$) were considered to have no effect on the dependent variables and were removed from the models. The somewhat less complex models and the values for path coefficients are given in Figure 6:2 (*Repayments of debts*) and 6:3 (*Bank liquidity*) in Chapter 6. (Dotted arrows indicate the influence of residual variables.)

The total association between an independent and a dependent variable (measured by the correlation coefficient) could now be decomposed. The path coefficients represented the *direct* effect of the independent variable. The causal structure in the path diagram implies that the path coefficients can be given a causal interpretation. The remaining components in the total association thus represented *indirect* causal effects (the effect of an independent variable is mediated by an intervening variable) and spurious effects (due to common causes or correlation between predetermined variables).

The subdivision of the total association between the dependent estimates of credits and bank funds and the predictors is stated in Table 4.

The ability of postulated sets of relationships to explain the observed correlation is shown by the residual values in the right column in Table 4. The results of the regression analysis (Table 3) underlined the importance of the socioeconomic variables in explaining the credit estimate. The regression results were supported by the path-analysis. However, this analysis, compared to the regression analysis stressed the importance of family size (i.e. the number of children). The effects of the household income were somewhat decreased.

Table 4. Subdivision of the total correlation between repayments of debts, bank liquidity and the predictors

Dependent variable	Independent	Observed correlation	Due to the model				Unexplained by the model
			Direct effect	Indirect effect	Causal effect	Non-causal (spurious)	
		<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D=B+C</i>	<i>E</i>	<i>A-(D+E)</i>
Repayments of debts (Y_1)	Family cycle (X_1) ^{a)}	0.3400	0.1400	-	0.1400	0.1923	0.0077
	Family size (X_2)	0.3192	0.1905	0.0786	0.2691	0.1399	-0.0898
	Income (X_3)	0.2611	0.1470	0.0263	0.1733	0.1329	-0.0451
	Education (X_4)	0.1004	-	0.0557	0.0557	0.0826	-0.0379
	Type of residence (X_5)	0.3153	0.2227	-	0.2227	0.1332	-0.0406
Bank funds (Y_2)	Family cycle (X_1)	0.1949	0.1900	0.0315	0.2215	0.1097	-0.1363
	Income (X_3)	0.1923	0.0947	0.0693	0.1640	0.1027	-0.0744
	Education (X_4)	0.1678	0.1011	0.1061	0.2072	0.0753	-0.1147
	Attitudes (X_6)	0.0652	0.0756	-	0.0756	0.0023	-0.0127
	Expectations (X_7)	0.0805	0.0679	-	0.0679	0.0256	-0.0130
	Economic activity (X_8)	0.3407	0.2792	-	0.2792	0.0516	0.0099

a) The effects of the dummy-coded variable were estimated using eta values.

Both family size and the type of residence displayed greater causal effects than household income (total = 0.17). But the spurious effect was substantial - due to correlations between income and not causally related variables (cf. Appendix *Bilaga 14*).

According to Table 3, bank liquidity could be explained by the "softer" estimates of expectations, economic activity and satisfaction. The path analysis showed that the indirect effects of the socioeconomic variables may be considerable.

However, the most significant effect on household bank liquidity was caused by the activity variable. Both the direct and the total causal effect displayed the highest scores (total = 0.28). The causal effects of the family cycle and the household's educational level, which directly and indirectly were expected to influence saving via the intervening variables, were also substantial (total = 0.22 and 0.21 respectively).

Despite the regression results, the household income had a considerably effect on the liquidity estimate in the path analysis. Like the education level, the indirect effect of income via the intervening variables was substantial.

The subdivision of the correlation into direct, indirect and spurious components illustrates how path analysis can be used as a supplement to regression analysis.

VALIDITY (*Chapter 7*)

The keystone of the interview studies was the ability to estimate savings over a certain period of time. Different time periods were tested in the studies and a three-month period was found to be appropriate. Savings are more easily recalled and reported for shorter periods of time, but, on the other hand, these sums are more likely to be affected by short-run, more or less occasional transactions.

A number of tests were carried out to study the validity of the different estimates of change in wealth (cf. Table 2). The lack of comparable data from other sources greatly limited the tests. However, bank statistics could be used to a certain extent. Furthermore, the two sets of interview data from studies 2 and 3 were also utilized for comparisons.

To summarize, statements about the validity are vague because of the lack of comparable saving data. The tests carried out indicated that reliability and validity were

tolerably good. The largest transaction sums were derived from different forms of contractual saving (special bank accounts, mortgages, etc.) in which fixed sums were deposited regularly. When bank statistics and other sources made comparisons possible, the amounts seemed to be recalled and reported fairly correctly in the interviews.

Still, rough estimates of saving clearly must be accepted if interview studies are to be used. This weakness might be counterbalanced by the benefits of the survey approach, in which subdivisions into subgroups are possible, and by difficulties in collecting micro-data other ways.

FURTHER STEPS

Further research is needed to fulfill all the aims of the project. The work presented in this report may be seen as the first and second of three steps: (1) to develop measuring instruments indicating household saving and to obtain predictors of household saving, and (2) to analyze cross-sectional relationships. The third step, i.e. to test the predictive value of the variables, requires time-series data and comparisons on different aggregation levels.

Two existing series of data were presented (Chapter 8) in order to illustrate the design of interview studies for use on a regular basis and, at the same time, illustrate and discuss the predictive potentials of attitude data. The two series deal with household purchase plans and consumption attitudes and are carried out by National Central Bureau of Statistics (*SCB*) and the Swedish Institute for Opinion Research (*Sifo*).

Plans and attitudes have been shown possessing predictive power in some respects - alone and in conjunction with traditional economic indicators in econometric models. However, these "soft" variables are scarcely ever used as predictive tools. Costs and the unfamiliarity of model makers are probably the main reasons for this lack of use.

CONCLUSIONS

Some conclusions can be drawn, despite questionable validity (the sample was small, time series data are required for an analysis of the causal interrelationships, saving estimates could not be checked properly). In the first place, the explanatory value of the set of predictors is poor. Only a few, and different, predictors were related to the four saving estimates used in the study. Secondly, both traditional economic and intervening variables appeared to influence household saving behavior. This was further shown by the path analysis. Thirdly, the results indicate that the different categories of saving should be studied separately in attempts to explain household saving behavior since different phenomena may be involved.

FÖRTECKNING ÖVER EFI:S PUBLIKATIONER SEDAN 1978

1978

- ASPLING, A. & LINDESTAD, L., Företagsutbildning. Reflektioner kring tre praktikfall. Stockholm: EFI/RTI 1978.
- EKMAN, Elon V., Some dynamic economic models of the firm. A micro-economic analysis with emphasis on firms that maximize other goals than profit alone. Stockholm 1978.
- FJAEASTAD, B., JULANDER, C-R., Norrköpingshandelns syn på framtiden. En studie av köpmännens förväntningar rörande Linden-etableringens effekter på konsumenternas beteende. Rapport nr 6 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1978. Stencil.
- FJAEASTAD, B., JULANDER, C-R., ANELL, B., Konsumenter i Norrköpings köpcentra. En studie av reseavstånd, färdmedel, ärenden och missnöje. Rapport nr 4 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1978. Stencil
- HEMMING, T., Multiobjective decision making under certainty. Stockholm 1978.
- HOLMLÖV, P.G., Lokalpressen och kommunalpolitiken. Stockholm 1978.
- HULTCRANTZ, G., LINDHOFF, H., VALDELIN, J., Chinese economic planning: characteristics, objectives and methods - an introduction. China's developmental strategy: 7. Stockholm 1978. Stencil.
- JULANDER, C-R., EDSTRÖM, E., Beslutsunderlag för utformning av varu-information om bostäder. En intervjuundersökning med hyres-gäster i Husby/Akalla. Stockholm 1978. Stencil.
- LINDQVIST, A., JULANDER, C-R. & FJAEASTAD, B., Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande. Rapport nr 2 från projektet "Sparande och sparbeteende". Stockholm 1978. Stencil.
- SCHWARZ, B. & SVENSSON, J-E., Transporter och transportforskning. Ett framtidsperspektiv. Stockholm: EFI 1978 (Särtrycksupplaga från Transportdelegationens publikation 1978:7).
- STJERNBERG, T., Detaljhandelsanställda i Linden. En studie av de anställdas inflytande och upplevelser i samband med etableringen av ett köpcentrum. Rapport nr 3 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1978. Stencil.
- TELL, B., Investeringskalkylering i praktiken. Stockholm: EFI/Student-litteratur 1978.
- Människan i organisationen. Red.: Sjöstrand, S-E., Stymne, B. & Forsblad, P., Stockholm: EFI/Liber Förlag 1978.
- Telefonen som brevlåda. En studie av 100 svenska användare av telefaksimil. Red.: Jundin, S. & Lindqvist, A., Stockholm 1978.

1979

- AHLMARK, D. & BRODIN, B., Bokbranschen i framtiden - En analys av möjliga utvecklingslinjer fram till år 2000. Stockholm 1979.
- AHLMARK, D. & BRODIN, B., Statligt litteraturstöd - En ekonomisk analys. Stockholm 1979.
- AHLMARK, D. & LJUNGKVIST, M-O., Finansiell analys och styrning av bokförlag. Studier av utveckling och beteende under 1970-talet Stockholm 1979.
- ANELL, B., När butiken försvinner. Rapport nr 5 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979. Stencil.
- ANELL, B., Hushållen och dagligvarudistributionen. En konsument-ekonomisk analys. Stockholm 1979.
- BERTMAR, L., et.al. Löner, lönsamhet och soliditet. Stockholm: EFI 1979. (Särtryck ur SOU 1979:10)
- BORGENHAMMAR, E., Health care budgeting, goals structure, attitudes. Stockholm 1979.
- ELVESTEDT, U., Beslutsanalys - En interaktiv ansats. Stockholm 1979.
- ENGLUND, P., Profits and market adjustment. A study in the dynamics of production, productivity and rates of return. Stockholm 1979.
- ETTLIN, F.A., LYBECK, J.A., ERIKSON, I., JOHANSSON, S. & JÄRNHÄLL, B., The STEP 1 quarterly econometric model of Sweden - the equation system. Stockholm 1979.
- FALK, T., Detaljhandeln i Norrköping. Struktur och lokalisering 1977. Rapport nr 7 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979. Stencil
- FALK, T., Detaljhandeln i Norrköping. Struktur och lokaliseringsförändringar 1951-1977. Rapport nr 9 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979. Stencil.
- HEDEBRO, G., Communication and social change in developing nations - a critical view. Stockholm: EFI/JHS 1979. Stencil.
- HOLMLÖV, P.G., FJAEASTAD, B. & JULANDER, C-R., Form och funktion i marknadsföringen. Försäljning, produktutveckling och reklamargumentation på marknaderna för vitvaror och snickerier i kök 1961-1976. Stockholm 1979. Stencil.
- JANSSON, J.O., & RYDÉN, I., Samhällsekonisk analys för hamnar. Stockholm 1979.
- JANSSON, J.O. & RYDÉN, I., Swedish seaports - economics and policy. Stockholm 1979. Stencil.
- JULANDER, C-R. & FJAEASTAD, B., Konsumenternas köpvanor i Norrköping och Söderköping. Rapport nr 8 från forskningsprogrammet "Detaljhandel i omvandling". Stockholm 1979. Stencil.
- JUNDIN, S., När barn köper. Stockholm 1979.
- MAGNUSSON, Å., PETERSOHN, E. & SVENSSON, C., Sakförsäkring och inflation. En ekonomisk analys. Stockholm 1979.
- Marknadsföring och strukturekonomi. En vänbok till Folke Kristensson. Red: Otterbeck, L., Stockholm: EFI/IIB/Studentlitteratur 1979.
- PERSSON, M., Inflationary expectations and the natural rate hypothesis. Stockholm 1979.
- von SCHIRACH-SZMIGIEL, C., Liner shipping and general cargo transport. Stockholm 1979.
- ÖSTERBERG, H., Hierarkisk begreppsanalys. Ett hjälpmedel vid undersökning av komplexa forskningsproblem. Stockholm: EFI/Norstedts 1979.

1980

- ELVESTEDT, U., Valutafrågor i svenska företag. Stockholm 1980.
- FORSBLAD, P., Företagsledares beslutsinflytande. Några försök till identifikation och beskrivning. Stockholm 1980.
- JANSSON, J.O., Transport system optimization and pricing. Stockholm 1980.
- JONSSON, E., Studies in health economics. Stockholm 1980
- LINDQVIST, A., Hushållens sparande och sparbeteende. Utveckling av beteendevetenskapliga indikatorer på sparande. Stockholm 1980.
- Shipping and ships for the 1990's. Red.: Rydén, I. och von Schirach-Szmigiel, C., Stockholm 1980.
- SJÖGREN, L., Byggherrens kostnadsstyrning, en metodstudie. Stockholm 1980.
- ÖSTMAN, L., Beteendeinriktad redovisning. Stockholm 1980.

1981

- KIRSTEIN, K., JULANDER, C-R., Införandet av datakassor i dagligvaruhandeln: Hur påverkas konsumenten? Stockholm 1981.
- LEKSELL, L., Headquarter-subsidiary relationships in multinational corporations. Stockholm 1981.
- RUDENGREN, J., Peasants by preference? Stockholm 1981.
- SCHWARZ, B., LEKTEUS, I., Energisystemframtid, multipla mål, ny teknik. Stockholm 1981

